

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК
ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

ВАЛЮТНЕ ПРАВО

ПІДРУЧНИК

Київ – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА**

**МУЗИКА-СТЕФАНЧУК
Оксана Анатоліївна**

ВАЛЮТНЕ ПРАВО

підручник

**Серія «Наукова школа фінансового права
імені Лідії Воронової»**

Київ
АртЕк
2025

УДК 347.73:336.743(477)(075.8)
М90

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 25.09.2024 р.)*

Рецензенти:

Ваолевська Леся Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, керівник Дослідницької служби Верховної Ради України;

Гаврилюк Руслана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Ніцимна Світлана Олексіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу юридичного факультету Пенітенціарної академії України.

Музика-Стефанчук О.А.

М90 Валютне право: підручник. Київ: Видавничий дім АртЕк, 2025. 416 с.
Серія «Наукова школа фінансового права імені Лідії Воронової».

ISBN 978-617-8543-09-9

Підручник містить систематизований стислий виклад основних питань валютного права. Найважливіші теоретичні положення сформульовано на основі останніх досягнень науки, висвітлено новітнє фінансове законодавство України та судову практику. Питання підбрано відповідно до програми навчальної дисципліни «Валютне право», що викладається у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розглядається історія виникнення валютних відносин та формування світової валютної системи. Аналізуються різноманітні валютні цінності та операції із ними. Досліджуються питання електронної та цифрової валюти у контексті грошей. Особлива увага приділяється правому регулюванню криптовалюти. Розглядається правове регулювання експортно-імпортних відносин, готівкових і безготівкових розрахунків, операцій з іноземною валютою та банківськими металами. Акцентується увага на валютному нагляді, порушеннях валютного законодавства та відповідальності за такі порушення, на фінансовому моніторингу. Всебічно досліджуються проблеми захисту прав споживачів фінансових послуг.

Підручник стане у нагоді тим, хто цікавиться питаннями правового регулювання валютних операцій, здобувачам вищої освіти, викладачам, а також адвокатам, суддям, підприємцям.

ISBN 978-617-8543-09-9

УДК 347.73:336.743(477)(075.8)

© Музика-Стефанчук О.А., 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРЕЧЕНЬ	7
ПЕРЕДМОВА	9
ТЕМА 1 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ	10
1.1. Міжнародні торговельні відносини та економіка	10
1.2. Міжнародні економічні відносини та міжнародні валютні відносини.....	16
1.3. Міжнародні валютні відносини та міжнародне валютне право	24
Література до теми 1.....	24
ТЕМА 2 ВАЛЮТА ТА ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ	26
Нормативно-правові акти	26
2.1. Поняття «гроші», «валюта», «валютні цінності».....	27
2.2. Гривня як грошова одиниця України.....	38
2.3. Класифікація іноземних валют.....	41
2.4. Грошовий обіг та грошова система.....	42
2.5. Валютні операції	43
2.6. Платіжні системи	51
Література до теми 2.....	56
ТЕМА 3 ЕЛЕКТРОННА ТА ЦИФРОВА ВАЛЮТА У КОНТЕКСТІ ГРОШЕЙ	58
Нормативно-правові акти	58
3.1. Поняття «цифрові гроші» та «електронні гроші».....	58
3.2. Електронні гроші та податки.....	64
3.2. Електронні гроші та фінансовий моніторинг	67
3.4. Відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима.....	73
3.5. Проект цифрових грошей в Україні «е-гривня».....	85
3.6. Криптовалюта та її правове регулювання в Україні	86
Література до теми 3.....	101
ТЕМА 4 ГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ ТА КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ	103
Нормативно-правові акти	103
4.1. Готівкові розрахунки, розрахунки у готівковій формі та касові операції	104
4.2. Вимоги до організації готівкових розрахунків	106
4.3. Порядок визначення строків здавання готівкової виручки (готівки) та ліміту каси	112

4.4. Обмеження щодо розрахунків у готівковій формі в Україні..	115
4.5. Організація касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні	117
4.6. Визначення платіжних ознак та критерії обміну банкнот (монет)	119
4.7. Порядок вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот (монет)	130
4.8. Контроль за дотриманням порядку ведення операцій з готівкою	135
Контролюючий орган під час проведення перевірки:	136
Література до теми 4	137
ТЕМА 5 ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ФОРМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ	139
Нормативно-правові акти	139
5.1. Поняття безготівкових розрахунків.....	139
5.2. Особливості міжнародних розрахунків та їх форми.....	142
Література до теми 5	148
ТЕМА 6 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ІНОЗЕМНОЮ ВАЛЮТОЮ	149
Нормативно-правові акти	149
6.1. Поняття іноземної валюти та розрахунки в іноземній валюті	150
6.2. Порядок проведення розрахунків за валютними операціями з використанням готівкової іноземної валюти	160
6.3. Торгівля валютними цінностями та валютний ринок. Валютні аукціони та валютні інтервенції.....	168
6.5. Порядок здійснення валютних операцій із купівлі, продажу, обміну безготівкової іноземної валюти/банківських металів без фізичної поставки та оформлення і подання суб'єктами валютних операцій до банку заяв про купівлю або продаж іноземної валюти або банківських металів, їх виконання.....	176
6.6. Порядок проведення платіжних операцій з іноземною валютою, транскордонний переказ та переміщення іноземної валюти.....	179
6.7. Порядок використання електронних грошей, випущених іноземною установою електронних грошей, номінованих в іноземній валюті	186
6.8. Порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України	187
6.9. Валютні обмеження та е-ліміт	195
6.10. Валютні та інші ризики, їхнє хеджування	219
Література до теми 6	228

ТЕМА 7 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ВІДНОСИН І РОЗРАХУНКІВ	230
Нормативно-правові акти	230
7.1. Поняття, види, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні	231
7.2. Розрахунки та кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні.....	238
7.3. Граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів	241
7.4. Валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів	249
7.5. Валюта ціни (контракту), валюта платежу (боргу) та валютні застереження	261
Література до теми 7.....	265
ТЕМА 8 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З БАНКІВСЬКИМИ МЕТАЛАМИ	268
Нормативно-правові акти	268
8.1. Дорогоцінні та банківські метали.....	269
8.2. Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, Історичний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.....	271
8.3. Золотий запас та золотовалютний резерв України.....	274
8.4. Операції банків із банківськими металами.....	278
8.5. Особливості визначення маси банківських металів під час здійснення касових операцій з банківськими металами.....	282
8.6. Торгівля банківськими металами	283
8.7. Транскордонне переміщення банківських металів	285
Література до теми 8.....	287
ТЕМА 9 ПРАВОВІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ	288
Нормативно-правові акти	288
9.1. Поняття та принципи валютного регулювання	288
9.2. Валютний нагляд та суб'єкти, що його здійснюють	289
9.3. Валютний нагляд за уповноваженими установами	292
Література до теми 9.....	293
ТЕМА 10 ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	295

Нормативно-правові акти	295
10.1. Загальні положення про відповідальність за порушення валютного законодавства	296
10.2. Адміністративна відповідальність за порушення валютного та суміжного законодавства	297
10.3. Застосування НБУ заходів впливу до банків	300
10.4. Штрафи за суттєві порушення банком вимог валютного законодавства	305
10.5. Рішення НБУ про застосування заходу впливу до уповноважених установ (крім банків)	309
10.6. Види заходів впливу НБУ, які застосовуються до уповноважених установ (крім банків)	310
Література до теми 10	318
ТЕМА 11 ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ	319
Нормативно-правові акти	319
11.1. Поняття, суб'єкти, рівні фінансового моніторингу	321
11.2. Індикатори підозрілості фінансових операцій	326
11.3. Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення	356
11.4. Штрафи за порушення банками вимог законодавства з питань фінансового моніторингу	362
Література до теми 11	366
ТЕМА 12 СПОЖИВАЧІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЗАХИСТ ЇХНІХ ПРАВ	367
Нормативно-правові акти	367
12.1. Фінансові послуги та споживачі фінансових послуг	367
12.2. Споживче кредитування	370
12.3. Урегулювання простроченої заборгованості за споживчим кредитом та реструктуризація кредиту	376
12.4. Участь колекторської компанії у врегулюванні простроченої заборгованості за споживчим кредитом	384
12.5. Захист прав споживачів фінансових послуг і відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг	399
Література до теми 12	412

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРЕЧЕНЬ

ВК/ФТ, ПВК/ФТ	Легалізація (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення
ВКВ	Вільноконвертована валюта
Закон про запобігання, Закон про ПВК/ФТ	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
Закон про валюту	Закон України «Про валюту і валютні операції»
Заходи у сфері ПВК/ФТ	Заходи з протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення
ЗЕД	Зовнішньоекономічна діяльність
ЗСУ	Збройні сили України
КОРО	Книга обліку розрахункових операцій
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МБРР	Міжнародний банк реконструкції та розвитку
МВВ	Міжнародні валютні відносини
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МД	Митна декларація
МЕВ	Міжнародні економічні відносини
МК України	Митний кодекс України
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НМДГ	Неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики України
ОКВ	Обмежено конвертована валюта
ПК України	Податковий кодекс України
Програмний РРО	Програмний реєстратор розрахункових операцій РРО
РК	Розрахункова книжка
РРО	Реєстратор розрахункових операцій
СПЗ	Спеціальні права запозичення
СПФМ	Суб'єкт первинного фінансового моніторингу
ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ФОП	Фізична особа-підприємець
ЦК України	Цивільний кодекс України
SDR	Special drawing rights

Присвячую цю працю світлій пам'яті моєї Мами –
Музики Наталії Миколаївни...

ПЕРЕДМОВА

Представлений підручник «Валютне право» є новітньою науково-практичною та навчальною розробкою.

Зміст підручника побудований із урахуванням тематичного плану навчальної дисципліни, що викладається здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у межах вибіркової навчальної дисципліни «Валютне право», яку пропонує кафедра фінансового права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Також підручник стане у нагоді при вивченні таких навчальних дисциплін: «Фінансове право», «Банківське право», «Фінансово-контрольне право», «Правове забезпечення фінансової безпеки бізнесу», «Правове регулювання фінансової безпеки держави» та ін.

На сторінках підручника здебільшого аналізуються положення сучасного валютного законодавства України, ЄС і відповідна судова практика. Особливістю є те, що у ньому нема суто теоретичних питань з валютного права: ми не розглядаємо предмет, метод, джерела валютного права, правовий статус суб'єктів валютних правовідносин тощо. На наш погляд, ці питання є дискусійними, їх доречно розглядати у межах фундаментальних наукових досліджень. Це відведено на самостійне вивчення.

При викладенні основного змісту тем підручника, читачеві пропонуються додаткові завдання, рекомендуються для ознайомлення монографічні й інші дослідження, художня і документальна література, акцентується увага на певних моментах, а також пропонуються для перегляду різноманітні художні фільми з відповідної тематики. І ці моменти мають **свої позначки**, зокрема:

– завдання (прочитайте, проаналізуйте...);

– рекомендація для перегляду;

– зверніть увагу...;

– рекомендація прочитати наукову чи іншу літературу.

Праця буде корисною тим, хто цікавиться питаннями правового регулювання валютних операцій, здобувачам вищої освіти, викладачам, а також адвокатам, суддям, підприємцям.

ТЕМА 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Міжнародні торговельні відносини та економіка

Міжнародні валютні відносини (далі – МВВ) як такі виникали між державами, між різними торговцями тоді, коли з'явилось щось, що використовувалось у формі розрахункової одиниці. Та й саме міжнародне право згодом виникло передусім для того, щоб надати правової форми міжнародним торговельним відносинам та операціям. Тобто можемо говорити про право як про форму міжнародних економічних та валютних відносин. У будь-якому випадку все походить від торгівлі, від товаро-обмінних операцій. І тут актуальними для дослідження були і є, зокрема, такі питання: *міжнародний поділ праці* (трудова міграція, чому деякі спеціалісти більш затребувані в одних країнах, а в інших – менше, чому одні отримують винагороду за свою роботу, а інші – ні (приміром, раби); *вигода для різних країн від міжнародної торгівлі* (чи всім країнам це необхідно, чи потрібно розвивати експортно-імпорتنі операції, чи можна обійтися виключно виробляючи і споживаючи власну продукцію); *конкурентоспроможність країн на світовому ринку товарів* тощо.

Виникали держави, нові форми товарообмінних операцій, гроші; на заміну товарообмінним і бартерним операціям приходять купівля-продаж, гроші та інші платіжні засоби. Поступово суб'єкти таких відносин відчувають гостру потребу у необхідності працювати у правовому полі, мати гарантії охорони та захисту своєї роботи, своїх виробничих потужностей, транспортування товарів (тут можна пригадати зародження та розвиток страхування). Також назріла необхідність впорядкування організації обміну грошей однієї держави за товари з іншої держави, зберігання таких грошей та інших валютних цінностей, гарантування можливості їх подальшого обігу. Виникають торговельні посередники, які виконували свого роду функцію банків, ощадно-обмінних установ. У наслідок розвитку міжнародних торговельних відносин виникають чи більше розвиваються інші відносини – страхові, банківські, розрахункові, валютні, кредитні, а також фінансові відносини між державами.

Якщо звернутися до теорії, до наукових напрацювань з питань зародження та розвитку міжнародної торгівлі, то можна виокремити різні наукові концепції та теорії, зокрема такі:

Концепція меркантилізму. Сам термін «меркантилізм» має латинське походження: від лат. mercari – торгувати, від фр. mercantile – торговець, італ. mercante – торговець, купець. Вважається, що першою концепцією ринкової економіки (чи навіть ще доринкової економіки) є вчення меркантилізму, представники якого ще у XVI–XVII ст. обґрунтовували зв'язок зовнішньої торгівлі та прибутку; продаж товарів за ціною вищою, ніж закупівельна ціна, створює прибуток. Об'єктом дослідження меркантилістів була виключно сфера обігу; показниками багатства країни визначали переважно золото та срібло, але могли бути й інші дорогоцінні метали, коштовності тощо. Вважали, що для держави первинним має бути більший продаж товарів на міжнародному ринку і меншою – закупівля товарів; економічно доцільним вважалося обкладання ввізним митом завезених товарів. Тобто джерелом багатства держави вважали зовнішню торгівлю і переважання експорту над імпортом.

Дослідниками виділяються ранній та пізній меркантилізм. Представниками цієї течії були англійські, італійські, французькі та інші вчені, зокрема: У. Стаффорд, Т. Мен, Г. Скаруффі, А. Серра, Б. Даванцаті, Ж.Б. Кольбер, А. Монкретьєн¹. У межах концепції меркантилізму розвивалися доктрини грошового балансу, активного торговельного балансу тощо.

Цікаво, що деякі сучасні автори стверджують, що термін «меркантилізм» уперше розробив Адам Сміт, який жив у XVIII ст., оскільки він писав, що меркантилізмом є сплетіння різних варіантів протекціоністської політики, накинуте продажному парламенту «нашими купцями й виробниками», які спиралися на «народне уявлення про те, що багатство складається з грошей»². Очевидно, що згадування у своїх працях меркантилізму та спроба його дослідити не є підставою стверджувати, що саме цей вчений є засновником цієї концепції. До того ж меркантилізм зародився задовго до появи на світ А. Сміта і з ним пов'язують теорію політичної економіки.

Розвиток капіталізму поступово витіснив ідеї меркантилізму і дав поштовх новим економічним концепціям.

Концепція ліберальної економіки та школа класичної економіки (зароджується у XVII ст.), засновану на абсолютній вірі у

¹ Пармаклі Д.М., Філіппова С.В., Добрянська Н.А. Історія економічних вчень: навчальний посібник. Одеса, 2018. С. 8; Якобчук В.П., Богоявленська Ю.В., Тищенко С.В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 86.

² Юрах В. Меркантилізм в історіографії розвитку теорії інвестицій та інвестиційної діяльності. Наукові записки. Серія «Історичні науки». Випуск 12. С. 314. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036062.pdf>.

доброчинність приватного підприємництва та проголошенні ненадійності втручання держави в економіку. Першим ідеологом цієї концепції був англієць У. Петті, який вважав, що багатство утворюють не лише дорогоцінні метали і каміння, включаючи гроші, а й землі країни, будинки, кораблі, товари і навіть домашня обстановка. Для збільшення багатства країни У. Петті пропонував замість покарання тюремним ув'язненням ввести грошові штрафи, а «неспроможних злодіїв» віддавати «в рабство» заставляти працювати. На противагу меркантилізму, це означало, що багатство створюється насамперед працею та її результатами, тобто заперечувалася «особлива» роль грошей у господарському житті. У розвиток цієї думки У. Петті звертає увагу на безрозсудливість і неможливість заборони вивезення грошей. Подібна дія держави рівносильна, за його словами, забороні ввезення в країну імпортованих товарів. У цих та інших судженнях У. Петті проявляє себе як прихильник кількісної теорії грошей, демонструючи розуміння закономірності про кількість грошей, які необхідні для обігу. Однак у той же час очевидна і його спрощена позиція з приводу ролі грошей в економіці. Він, наприклад, абсолютно упереджено заперечував участь торгівлі та торгового капіталу в створенні національного багатства, наполягаючи навіть на скороченні значної частини купців¹. Послідовником цих ідей був також французький вчений П. Буагільбер.

Важливим досягненням П. Буагільбера та У. Петті, є «обґрунтування» трудової теорії вартості, до розуміння якої вони прийшли, аналізуючи механізм мінового відношення між товарами на ринку з урахуванням кількості затраченої праці або робочого часу. Разом з тим, багато в чому справедливо засуджуючи меркантилізм, П. Буагільбер навмисно абсолютизував роль сільського господарства в економічному зростанні країни, недооцінюючи роль грошей як товару, заперечував реальне значення в збільшенні майнового багатства промисловості і торгівлі².

Також була *школа фізіократів* (від грец. Φυσιокράτης: physis – природа і kratos – сила, влада, панування) – XVII – XVIII ст. Представниками цієї течії були французькі економісти, наприклад, Ф. Кене, А. Тюрго, М. Мірабо, за ідеями яких в основі багатства лежить не обмін товарами, не торгівля, а виробництво власне речей, майна, і

¹ Пармаклі Д.М., Філіппова С.В., Добрянська Н.А. Історія економічних вчень: навчальний посібник. Одеса, 2018. С. 21-22.

² Там само. С. 22.

саме на сферу сільськогосподарського виробництва слід звертати найбільшу увагу.

Концепцію ліберальної економіки у XVIII–XIX ст. розвинули представники **класичної школи політекономії** – Адам Сміт, Давид Рікардо, Жан Батист Сей, Томас Мальтус, Джон Стюарт Мілль. З цими прізвищами також пов'язують зародження науки про фінанси, про податки, про публічні доходи, про ринкові закони економіки. Ми також не можемо обійти цих вчених, розглядаючи питання міжнародної торгівлі, водночас, маємо наголосити, що у їх роботах все ж таки більша увага приділялась внутрішньодержавним питанням, або ж економічним питанням загальносвітового значення.

Поряд із класичною школою економіки (політичної економії) у XIX ст. у світі зароджуються **альтернативні школи економіки, нові вчення, течії**. Цікаво, що деякі постулати класичної школи критикували не лише економісти, але й філософи. На наше глибоке переконання, саме з того періоду активно почали розвивати філософські обґрунтування економічних процесів. З'являються німецька школа економіки, марксизм, соціалізм (утопічний, ідеалістичний, буржуазний, науковий), маржерналізм, національні економічні школи, інституціоналізм, капіталізм, кейнсіанство, неокласичний синтез, дирижизм, етатизм, монетаризм, тощо. Тодішні віяння ми пов'язуємо із реформаційними процесами, перш за все, у Європі у другій половині XIX – поч. XX ст., розвитком індустріалізації, технічним, а згодом – із технологічним прогресом, революціями, змінами на політичній мапі світу, першою світовою війною, зародженням ринкового господарства, розвиток монополій, усуненням від влади та розпад правлячих монархій тощо. А головне – із боротьбою за ресурси та сфери впливу. Так, потрібно було аргументувати: чому держава повинна чи не повинна втручатися, зокрема, у торговельні відносини; місце людини в економіці держави: межі впливу держави на людину і навпаки; необхідність перерозподілу накопичених ресурсів (чому заможні мають ділитися із біднішими) тощо.

Представники неокласичної школи по-різному викладали своє бачення на: значення міжнародного товарообміну для держави; умови організації міжнародної торгівлі; збільшення виробництва та експорту товарів, які користуються підвищеним попитом на світовому ринку; доцільність розвивати імпорт товарів чи внутрішнє виробництво.

У другій половині XIX–XX ст. досить активно у науковому плані розвивалася **Київська школи політичної економії** (інколи можна

зустріти назву економіки, а не економії). Варто згадати деяких її представників та послідовників, зокрема: М. Бунге, А. Антоновича, О. Білімовича, Р. Орженцького, Д. Піхна, Є. Слущького та М. Цитовича, І. Вернадського, К. Воблого, В. Железнова, М. Птухи, І. Туган-Барановського, Г. Цехановецького, І. Янжула.

Дослідіть біографії та проаналізуйте науковий доробок представників Київської школи політичної економії.

У цей період на теренах сучасної України відбувалися різні визвольні рухи, тривала боротьба за незалежність від російської імперської влади, згодом – від більшовицької та радянської влади. Закінчення першої світової війни для України стало початком правління Гетьмана Павла Скоропадського під німецьким патронатом, створено Українську Народну Республіку (далі – УНР).

Можна пригадати Брест-Литовський мирний договір 1918 р., укладений між УНР та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією. З історичних джерел відомо, що переговори української дипломатичної місії у м. Бресті були успішними, з огляду хоча б на таке: офіційне визнання незалежності держави, встановлення дипломатичних і торговельних відносин з низкою нейтральних держав, реальної допомоги у визволенні країни від військ більшовицької Росії й відновлення влади УНР. Детальніше про це пише, зокрема, П. Гай-Нижник¹ і П. Притуляк². Проте розвиток тодішньої української державності припинився досить швидко у зв'язку із наступом більшовиків та фактичним укоріненням їх влади на території України.

Разом із підписанням у Бересті мирного договору з країнами Четвертного (Почвірного) союзу³ було укладено торговельно-економічну угоду з новими союзниками, згідно з якою Україна

¹ Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917 – 1930 рр.). Київ: Цифра-друк, 2006. 303 с.; Гай-Нижник П.П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917 – 1922 рр.). Київ: Дуліби, 2016. 532 с.; Гай-Нижник П.П. Україна: фінанси і політика (1917 – 1922 рр.): монографія. Київ: Саміт-Книга, 2021, 808 с., іл.; Гай-Нижник П.П. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини (1918 р.). Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2019. Вип.141 (№2). Ч. 1. Історичні науки. С. 22-37.

² Притуляк П. Зовнішня торгівля України після підписання Брестського миру. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2011. № 2. С. 112-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2011_2_13.

³ Йдеться про військово-політичний блок Німецької імперії, Австро-Угорської імперії, Болгарського царства і Османської імперії, що протистояв країнам Антанті у Першій світовій війні 1914 – 1918 рр.

зобов'язувалася поставити державам коаліції велику кількість продуктів і сировини.

Економічні зобов'язання УНР передбачали поставки Німеччині й Австро-Угорщині протягом чотирьох місяців (по 31 липня), 60 млн пудів зернових і бобових продуктів та борошна (приблизно 1 млн тонн), 2 млн 750 тис голів великої рогатої худоби, 37,5 млн пудів залізної руди, 400 млн штук яєць, велику кількість сала і цукру, 37,5 млн пудів залізної руди, багато льону, коноплі, вугілля, марганцевої руди та іншої сировини. Тоді ж у договорі тимчасово було зафіксовано й валютні курси (ідентичні дореволюційним паритетом рубля до марки та крони): 1 марка = 46,2 коп., 1 крона = 39,382 коп... Також у договорі зазначалося наступне: «обрахунок відбувати в золоті на таких основах: 1 тис. німецьких державних марок в золоті рівні 462 крб в золоті УНР, а також рівні 462 руб в золоті бувшого російського царства (1 руб. рівняється 1/16 імперіяла), або 1 тис. австрійських і угорських корон в золоті рівні 396 крб 78 грошам, в золоті бувшого російського царства (1 руб рівняється 1/16 імперіяла)». Тобто було фактично встановлений твердий розрахунковий курс валют між УНР, Німеччиною та Австро-Угорщиною¹. Хоча такі положення згодом викликали чимало проблем, змін, односторонніх нехтувань ними тощо.

Зі створенням СРСР у 1922 р. участь Української РСР у міжнародних торговельних відносинах значною мірою зменшилась, оскільки Москва не мала особливої зацікавленості в тому, щоб окремі радянські республіки самостійно виступали на міжнародній арені. Водночас у ХХ ст. у світі на ринку міжнародної торгівлі та валютних відносин відбувалися важливі для майбутнього і для сучасності зміни.

Міжнародні торговельні відносини України реально формуються вже після здобуття незалежності.

Проаналізуйте участь України у міжнародних торговельних та економічних відносинах з початку 90-х років ХХ ст. по теперішній час. Особливу увагу приділіть цим відносинам в умовах російсько-Української війни.

Ми не випадково стільки уваги приділили питанню розвитку концепцій, шкіл, напрямів економіки. Адже їх представники, прихильники обґрунтовували положення, якими можна пояснити особливості розвитку міжнародних торговельних відносин і, відповідно, міжнародних валютних відносин.

¹ Гай-Нижник П.П. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини (1918 р). Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2019. Вип. 141 (№ 2). Ч. 1. Історичні науки. С. 23-24.

1.2. Міжнародні економічні відносини та міжнародні валютні відносини

Якщо говорити про міжнародні валютні відносини крізь призму міжнародних економічних відносин, то слід зазначити, що останні виникають між суб'єктами з різних країн, між податковими резидентами різних податкових юрисдикцій з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, надання та отримання послуг, обігу капіталів.

Міжнародні економічні відносини (далі – МЕВ) проявляються на різних рівнях економіки (мікро-, мета-, макрорівні). Де макрорівень – це рівень державних і міждержавних міжнародних процесів; метарівень – це міжнародні зв'язки галузевого й регіонального значення; мікрорівень – це рівень зв'язків між суб'єктами господарювання, між резидентами різних країн. Також за ступенем розвитку відносин між суб'єктами міжнародних економічних відносин, за ступенем тривалості дії угод і сплетінь економік виокремлюють такі **рівні відносин (зв'язків)**:

✓ *міжнародні економічні контакти* – найпростіші, одиничні, випадкові економічні зв'язки, що мають епізодичний характер і регулюються переважно разовими угодами. Зв'язки такого рівня більше притаманні юридичним і фізичним особам;

✓ *міжнародна економічна взаємодія* – налагоджені стійкі економічні зв'язки між суб'єктами МЕВ, які базуються на міжнародних економічних угодах і договорах, залучених на доволі тривалий період часу;

✓ *міжнародне економічне співробітництво* – міцні й тривалі зв'язки кооперативного типу, які в своїй основі мають спільні, наперед вироблені й узгоджені наміри, закріплені в довгострокових економічних договорах та угодах. Цьому рівню притаманне партнерство суб'єктів МЕВ;

✓ *міжнародна економічна інтеграція* – вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, який характеризується переплетенням економік різних країн, проведенням узгодженої державної політики як у взаємних економічних відносинах, так і у відносинах з третіми країнами¹.

Отже, можна стверджувати, що загалом МВВ опосередковують МЕВ.

¹ Міжнародні економічні відносини: підручник / за редакцією А.П. Голікова, О.А. Довгаль. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. С. 11.

Існування МЕВ дало поштовх для формування міжнародного економічного та міжнародного валютного права. Отже, у контексті міжнародного економічного права міжнародне валютне право та відповідні правовідносини виникають ще у XIX ст., а найбільший розвиток отримують у другій половині XX ст. У XIX – XX ст. активно розвиваються валютні та фінансові системи як внутрішньодержавні, так і на міжнародному рівні. Стрімко розвивається економічна та фінансова наука.

Дослідіть біографії представників фінансової науки та фінансово-правової науки XIX, XX і XXI ст.

Світова валютно-фінансова система пройшла певні етапи свого еволюційного розвитку. Умовно всі їх можна пов'язати із вирішенням питання зв'язку грошей із золотом, а також розрахунків у золоті (йдеться про питання «золотого стандарту»).

Історичні витоки перших спроб формування міжнародної валютної системи можна спостерігати ще в античний період в умовах досягнення окремими націями регіональної гегемонії та закріплення за їх валютами функції засобу міжнародного обміну. Історично перша формальна міжнародна валютна система базувалась на грошовій одиниці «дарік» Держави Ахемідів (Персія) у V ст. до н. е. Її наступницями стали валютні системи Римської (денаріус) та Османської імперій (золотий динар), а згодом – протягом XVI–XX ст. н. е. – системи на основі грошових одиниць колоніальних осередків (іспанського долара, голландського гільдера, французького франка та британського фунта стерлінгів)¹.

Проте саме в офіційному визнанні МВВ, яке вплинуло на їх сучасний стан, можна виокремити такі етапи:

1865 – ? рр. – засновано **Латинський валютний (монетний, монетарний) союз** (англ. – The Latin Monetary Union (LMU), фр. – L'Union monétaire latine). Офіційно LMU було розпущено у 1927 р., хоча проблемність та реальна неактуальність такого Союзу стала очевидною вже за декілька років після його створення.

Що ж відбулося? До середини XIX ст. співвідношення між двома основними європейськими валютами було таким: французькі золоті монети становили більшу частину грошового обігу континентальної Європи, а британський фунт, завдяки Британській колоніальній

¹ Лизун М. Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. № 4. С. 84.

імперії та впливу Лондонського фінансового ринку, здебільшого домінував за межами Європи. Декілька європейських країн утворили своєрідну валютну коаліцію (Франція, Бельгія, Італія, Швейцарія) на організованій у Парижі конференції уклали міжнародну конвенцію (Monetary Convention of December, 23, 1865), терміном на 15 років, де закріпили біметалізм. Власне саме це вважається першою спробою міждержавного регулювання грошових систем. Відповідно до угоди держави приймали однаковий металевий вміст золота та срібла при карбуванні монет, що дорівнював вмісту французького франка, який містив 4,2 г чистого срібла, або 0,29 г чистого золота (тобто співвідношення вмісту срібла і золота було приблизно 15,5:1; наприкінці XIX ст. зафіксувалося значне здешевлення срібла щодо золота: 22:1), передбачався вільний обіг монет на територіях країн-учасниць. Очевидно, що найбільше користі від такого регулювання мала Франція, оскільки валюти інших держав мали прирівнюватися до її валюти, порівнюватися із нею. Таким тому французький франк отримував більше поширення в Європі та світі.

Цікавим є той факт, що у 1865 р. декілька країн, які до того впровадили у себе французький франк, підписали міжнародну конвенцію. А ось назву «Латинська валютна конвенція» та LMU вперше було використано у британській пресі, аби підкреслити недолугість та нереальність його поширення на Північну Європу¹. Хоча, як це не дивно, така назва була сприйнята і є відомою у наш час.

Золото виходило з обігу, ставши засобом накопичення статків, а срібло не могло забезпечити повноцінний обіг грошей. Розпад LMU супроводжувався заборонаю вільного карбування срібла в країнах-учасницях, що зумовило автоматичний перехід їх до золотого монOMETALІЗМУ². Отже, подальші події на валютному ринку призвели до встановлення золотого монOMETALІЗМУ, зокрема країнами-учасницями LMU.

Загалом золотий стандарт уперше було запроваджено й запропоновано Банком Англії в 1821 р. (хоча де-факто Великобританія перейшла на золотий монOMETALІЗМ ще у 1771 р.), проте офіційне міжнародне визнання ця система отримала лише у 1867 р.³.

¹ Ймовірно, таку назву можна пов'язати із тим фактом, що у 1826–1829 рр. вибухнула перша велика латиноамериканська боргова криза. Про ці події можна прочитати: Фергісон Ніл. Еволюція грошей. Фінансова історія світу / пер. з англ. Катерина Діса. Київ: Наш формат, 2017. С. 99.

² Шамова І. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: [навч. посібник]. Київ: КНЕУ, 2001. С. 19.

³ Там само.

Паризька валютна система (1867–1922 рр.), основою якої було те, що всі гроші мають золотий вміст, від якого залежать їх валютні курси. Проблемою було те, що держави, оголошуючи вартість своєї валюти, не змогли гарантувати цей «золотий вміст», була відсутня і як така міжнародна реальна оцінка вартості таких грошей. Як наслідок – зростання попиту на золото та недовіра до встановлених курсів валют і до озвученого вмісту золота.

Досить цікавим є питання проведення Паризької міжнародної валютної конференції (International Monetary Conference) у 1867 р., за результатами якої було закріплено золотий монометалізм. Так, дещо проблемною є офіційна інформація про чіткі дати її проведення, уповноважених на прийняття рішень делегатів, юридичне оформлення результатів заходу тощо. Детальніше про це йдеться у працях вченого-економіста Ю.Ю. Хватова. Також не зовсім зрозуміло, як країна-учасниця LMU організувала іншу конференцію, де було прийнято відмінне від попереднього рішення (спочатку Франція виступила за бімонетаризм, а за два роки – за мономонетаризм, не скасовуючи своєї участі у LMU). Проте саме за результатами конференції 1867 р. з'явилася Паризька валютна система – світова валютна система на основі золотого стандарту (передбачався золотий вміст у монетах та банкнотах).

Генуезька валютна система (система золотодевізного¹ (золотовалютного) стандарту, друга світова валютна система) (1922–1944 рр.)

Перша світова війна, падіння монархічного правління в деяких країнах значною мірою вплинули на МВВ та міжнародні торговельні відносини, на національні валютні ринки. Світова валютна система міжвоєнного періоду мала такі особливості: в якості кількісної міри вартості використовувалося золото (хоча фактично воно було повністю витіснене з внутрішнього обороту); в якості резервів, крім золота, стала використовуватися іноземна валюта. Як наслідок – у міжнародній торгівлі та міжнародних розрахунках використовувалися різні платіжні засоби (девізи) при повній відсутності механізму оцінки їх реальної вартості, до того ж виникли нові ризики, пов'язані з визначенням процентних ставок депозитів в іноземних активах².

У 1922 р. у м. Генуя (Італія) відбулася Генуезька міжнародна економічна конференція, учасниками якої були 29 країн світу з різних

¹ Девіз – від фр. devise – валюта.

² Лизун М. Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. № 4. С. 84.

континентів. Хоча сам захід мав не виключно економічний, а скоріше – економіко-політичний характер, тому, наприклад, США не була учасником цього заходу, а надіслала лише свого спостерігача. Проте за результатами розгляду фінансово-економічних питань на цьому заході було запроваджено золотодевізний стандарт, що ґрунтувався на золоті та провідних валютах, які конвертувалися у золото.

Головний принцип функціонування Генуезької валютної системи: основою системи виступали золото та девізи (іноземні валюти). На золотодевізному стандарті ґрунтувалися грошові системи 30 країн. Міжнародними платіжно-резервними засобами почали використовуватися національні кредитні гроші. Проте в міжвоєнний період статус резервної валюти не був офіційно закріплений за жодною валютою; золоті паритети були збережені. Конвертація валют у золото почала здійснюватися не лише безпосередньо, а й опосередковано, через іноземні валюти; діяв режим плаваючих валютних курсів; валютне регулювання здійснювалось у формі міжнародних конференцій, нарад¹.

Бреттон-Вудська валютна система (1944–1976 рр.)

Подальшому розвитку нової світової валютної системи завадила світова економічна криза, «Велика депресія» 1929–1933 рр., деякі країни, зокрема, Великобританія та Франція поступово припинили обмін національної валюти на золото, а у США ще продовжували такий обмін. Наступним потрясінням стала Друга світова війна. Очевидно, що засади світової валютної системи потребували перегляду

У 1944 р. у Бреттон-Вудсі (штат Нью-Гемпшир, США) відбулась чергова міжнародна конференція (The United Nations Monetary and Financial Conference), де провідні країни світу погодили нові принципи світової валютної системи. Також було засновано міжнародну організацію – Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).

Основні принципи організації валютних відносин згідно з Бреттон-Вудською системою такі:

✓ Бреттон-Вудська система ґрунтувалась на золотовалютному стандарті, який означав, що деякі валюти в міжнародних розрахунках розглядаються як еквіваленти золота і можуть функціонувати як резерви;

✓ один із основних принципів полягав у фіксованих паритетах, погоджених у рамках МВФ, на основі яких порівнювались і

¹ Міжнародні економічні відносини. Навч. посібник. Одеса: «ТОВ.ПЛУТОН», 2016. С. 262.

обмінювались валюти. Щоб забезпечити відповідність реального курсу своєї валюти оголошеному паритету, кожна країна могла:

- або гарантувати конвертованість своєї валюти в золото за офіційним паритетом (цей варіант обрали США, встановивши в 1945 р. такий паритет: 35 дол. за 1 унцію золота);
 - або підтримати на ринках курс своєї валюти по відношенню до решти в межах коливань $\pm 1\%$ її паритету (вибрали решта країн);
- ✓ МВФ мав забезпечувати нормальне, стабільне функціонування світової валютної системи контролював механізм міжнародних розрахунків, вдаючись до валютних інтервенцій, в основному в доларах США¹.

Однак механізму оцінки реальної вартості валют так і не було запропоновано. Крім того, прив'язка до долара США містила певні протиріччя: емісія долара повинна була відповідати обсягу золотого запасу в країні і, водночас, бути достатньою для забезпечення світової грошової маси; США також отримали можливість скорочувати дефіцит власного платіжного балансу за рахунок емісії долара, тоді як решта держав змушені були для цих цілей здійснювати інтервенції. Дані протиріччя з часом привели до дефіциту золота в США, девальвації американської валюти до 42,2 доларів за трійську унцію та, зрештою, до колапсу Бреттон-Вудської системи. Протягом деякого періоду часу (1973–1976 рр.) курси валют стихійно детермінувались ринковими силами, що, зрештою, і призвело до чергових змін у міжнародній валютній системі².

Ямайська валютна система (1976 р. – дотепер)

У 1972–1974 рр. відбувається особливе загострення кризи Бреттон-Вудської валютної системи. У березні 1973 р. були введені плаваючі валютні курси³, з 1974 р. провідні валюти світу (долар, фунт стерлінгів, німецька марка, ієна, французький франк) вже вільно конвертувались по відношенню одна до іншої. Новим еталоном цінності валют стали спеціальні права запозичення, СПЗ (Special Drawing Rights, SDR) 1976 р.⁴. Як наслідок – МВФ підготовлено проект реформи валютної системи, який представлено у м. Кінгстон

¹ Там само. С. 263.

² Лизун М. Розвиток світової валютної системи крізь призму її елементів. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. № 4. С. 84-85.

³ ***Вільний валютний курс або вільно плаваючий курс*** – це співвідношення між національною грошовою одиницею (національною валютою) та валютами інших країн, яке формується залежно від попиту і пропозиції на валюту на валютному ринку країни.

⁴ Детальніше про спеціальні права запозичення йдеться у наступній темі.

(Ямайка) на черговій сесії Тимчасового комітету з питань міжнародної валютної системи МВФ. Саме у 1976 р. МВФ ухвалив рішення відмовитись від фіксації офіційної ціни золота, припинивши розрахункові операції з ним, надавши державам право самостійно розпоряджатися власним золотом (демонетизація золота). Йдеться власне про представлення так званої «Ямайської валютної системи». Власне ця система є чинною нині.

Отже, ми бачимо, як розвилася світова валютна система, що спричинило відмову від золотого вмісту у грошах. Водночас, досі тривають дискусії щодо спроможності/неспроможності Ямайської валютної системи. У контексті цього розглядаються **основні альтернативні варіанти існуючій валютній системі**¹:

✓ створення двовалютної системи на основі основних резервних валют – долара і євро;

✓ створення багатовалютної системи на основі найбільш використовуваних в світовій економіці валют. Наприклад, СПЗ – резервний та платіжний засіб, що емітується МВФ. СПЗ визначається як «кошик» провідних валют світу – долара, євро, англійського фунта та японської єни. Також багатовалютний стандарт на основі провідних валют світу може організуватися практично трьома провідними фінансовими центрами: Лондон, Нью-Йорк і Токіо;

✓ введення системи, що заснована на регіональних валютах (*євро* – європейська регіональна валюта; *амеро* – гіпотетична валюта Північноамериканського союзу, план утворення якої був розроблений у академічній сфері. До складу Північноамериканського союзу можуть увійти США, Канада та Мексика. На даний момент розробляється план заміни амеро «універсальним доларом суверенних держав», що спрямовано на зміцнення позицій долара; *азіатська валютна одиниця (ACU)* – для країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону – Японія, Китай і Південна Корея);

✓ повернення до золотовалютного стандарту. На сьогодні повернення до золотовалютного стандарту є нераціональним в зв'язку з переходом до якісно нової моделі економіки, проте деякі фінансисти вважають такий сценарій можливим. Зокрема, М. Мелоні говорить про те, що недовіра до кредитних інструментів та валют змушує все більше інвесторів переводити свої гроші в інші активи і золото. Крім того, він віддає одну з головних ролей у цьому процесі сріблу;

¹ Легкоступ І.І., Косар М.О. Світова валютна система: в пошуку альтернативних шляхів розвитку. Економіка та держава. 2012. № 4. С. 70-71.

✓ створення багатотоварного стандарту – ідея заснована на прагненні створити світову базову валюту, підкріплену «кошиком» товарів, в яку б конвертувалися всі національні валюти і яка була б стійкою до інфляції. Ідея здійснити прив'язку грошей до реального товарного виробництва бере свій початок у західній науці з ХІХ ст. Ідеологом цієї теорії був Й.С. Гезель. Варто зазначити, що ідеї Гезеля були успішно втілені на практиці у США під час Великої депресії деякими громадами за сприяння органів місцевого самоврядування (прикладом є так звані «гарячі бони» міста Вергіль), а деякі системи місцевого обміну та торгівлі (Time Dollars, LETS, Ithaca Hours, PEN Exchange) діють і нині, користуючись в основному електронними валютами. Їх особливістю є те, що вони не здійснюють жодного інфляційного тиску на національні валюти. Теорія Гезеля була досить далекоглядною. Беручи за основу ідеї Гезеля, бельгійський науковець Б. Ліетар запропонував концепцію світової валюти «терра» – це стандартна корзина товарів та послуг, які є особливо важливими для міжнародної торгівлі і їх відносна вага в цій корзині визначається їх значимістю у світовій торгівлі. Ця валюта має 4 ключові характеристики: є стійкою до інфляції; її вартість можна перерахувати на вартість будь-якої національної валюти; вона автоматично конвертується у будь-яку національну валюту; в неї вбудований «демередж» як антинакопичувальний стимулятор. Ця одиниця розрахунку покликана не лише пов'язати валюту і реальну пропозицію товарів на ринку, а й заохотити інвесторів до довгострокового інвестування з метою збереження навколишнього середовища, недопущення непотрібного перевиробництва та поліпшення відносин між індивідами в процесі обміну. Розробка теорії введення так званих «вільних грошей» – передбачається підкріплення реальним виробництвом товарів (тобто збалансування пропозиції товарів і пропозиції грошей) і послуг та «демередж» (у торговельному мореплаванні – платіж за простій, грошове відшкодування збитків) – антинакопичувальний податок, який має на меті стимулювати суб'єктів господарювання пускати валюту в оборот.

Проблеми, пов'язані з багатотоварним стандартом:

✓ відсутність чітко розробленої програми щодо його введення та чисто академічний характер концепції;

✓ необхідність створення єдиної світової регулюючої організації, що означатиме новий перерозподіл сил на користь країн-виробників продуктів, що входять до «кошика» (наприклад, нафти).

Проаналізуйте через SWOT-аналіз світові валютні системи, а також альтернативні варіанти сучасній валютній системі.

1.3. Міжнародні валютні відносини та міжнародне валютне право

Становлення та розвиток міжнародних торговельних відносин, світової економіки, світової валютної системи сприяв формуванню певної системи правових норм, що регулюють відносини у валютній сфері. При цьому, такі норми розглядаються у межах різного законодавства, вивчаються у різних навчальних дисциплінах.

Отже, міжнародне валютне право розглядається як:

- ✓ галузь міжнародного фінансового права;
- ✓ галузь міжнародного економічного права;
- ✓ галузь міжнародного комерційного права;
- ✓ підгалузь фінансового права;
- ✓ галузь міжнародного торгового права.

Проаналізуйте сучасне міжнародне валютне право та участь України у міжнародних валютних відносинах.

Література до теми 1

1. Гай-Нижник П. Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917 – 1930 рр.). Київ: Цифра-друк, 2006. 303 с.
2. Гай-Нижник П.П. Україна: фінанси і політика (1917 – 1922 рр.). Монографія. Київ: Саміт-Книга, 2021. 808 с.
3. Гай-Нижник П.П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917 – 1922 рр.). Київ: Дуліби, 2016. 532 с.
4. Гай-Нижник П.П. Українсько-німецькі фінансові та торговельно-економічні взаємини (1918 р.). Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2019. Вип. 141 (№ 2). Ч. 1. Історичні науки. С. 22-37.
5. Грабинський М.І. Основні етапи розвитку міжнародних валютних правовідносин. Альманах міжнародного права. 2016. Випуск 12. С. 44-52.
6. Дзюблюк О. Еволюція ролі золота у сучасній монетарній системі. Банківська справа. 2020. № 1 (151). С. 3-24.

7. Легкоступ І.І., Косар М.О. Світова валютна система: в пошуку альтернативних шляхів розвитку. Економіка та держава. 2012. № 4. С. 69-72.

8. Музика-Стефанчук О.А. До питання про участь держави у міжнародних договірних відносинах у сфері торгівлі. Економіка. Фінанси. Право. 2024. № 3. С. 91-93. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/1298>.

9. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні валютні правовідносини та міжнародні економічні відносини: взаємозв'язок і взаємовплив. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 648-653. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/APP_05_2023_FINAL.pdf.

10. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні торговельні відносини та економіка: до питання про витoki валютних правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 358-360. URL: http://lsey.org.ua/6_2023/6_2023.pdf.

11. Новак С.М. Еволюція світової валютної системи. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. № 1. С. 213-220.

12. Терещенко О.В. Механізми регулювання валютного ринку в умовах відкритості національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2023. 196 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57698/1/aref_Терещенко_О_В.pdf.

ТЕМА 2

ВАЛЮТА ТА ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
2. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.
3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
5. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. (не набрав чинності)
6. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р.
7. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р.
8. Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р.
9. ЦК України від 16.01.2003 р.
10. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
11. Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210.
12. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» від 04.02.1998 р. № 34.
13. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.
14. Положенням про порядок видачі ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене постановою Правління НБУ від 31.03.2023 р. № 43.
15. Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами

за залученими резидентами кредитами, позиками, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 6.

16. Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

17. Інструкція про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103.

18. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73.

2.1. Поняття «гроші», «валюта», «валютні цінності»

Відповідно до ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ. У сучасному світі саме гроші розглядаються як засіб платежу.

З розвитком цифрової економіки та інструментів FinTech¹, впровадженню процесів діджиталізації у грошових і валютних праввідносинах все активніше почали звертати увагу на різні види грошей, зокрема, на фіатні гроші. Розглянемо, що являють собою такі гроші у контексті інших видів грошей.

Види грошей:

✓ товарні гроші²:

- тютюн (законний платіжний засіб у Вірджинії (штат у США) ще в XVII ст.), кава, чай, сіль тощо;
- прикраси (приміром, вампуми – намисто з раковин молюсків, що використовували племена корінних американців як засіб обміну/платежу);
- дорогоцінні метали (золото, срібло);

Для кращого розуміння особливостей обігу товарних грошей ознайомтесь зі статтею: Szabo Nick. Shelling Out: The Origins of Money. URL: <https://nakamotoinstitute.org/library/shelling-out>.

¹ Музика-Стефанчук О.А. Fintech-стартапи в Україні у контексті розвитку цифрової економіки. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 3. С. 73-78. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/262631>.

² Товарні гроші все ж таки наближені до бартерного товару, який традиційно обмінювали на інший товар. Проте товарні гроші – бартерний товар часто тривалий час міг перебувати в обігу, а не споживатися чи використовуватися одразу. Якщо паперові гроші – це засіб платежу, то товарні гроші – це засіб обміну.

✓ *репрезентативні гроші* – гроші забезпечені фізичним товаром, зокрема, дорогоцінними металами. До 1971 р. світові валюти були репрезентативними та забезпеченими золотом;

✓ *фіатні гроші* – це гроші, випущені урядом (від лат. *fiat* – *декрет, вказівка*). Фіатними грошима є національні валюти.

Визначте, що впливає на вартість і на цінність фіатних грошей.

Прочитайте твори Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч», Джоржа Семюеля Клейсона «Найбагатший чоловік у Вавилоні», Ніла Фергюсона «Еволюція грошей. Фінансова історія світу».

У вітчизняних законах, кодексах, підзаконних нормативно-правових актах можна зустріти поняття «гроші», «грошові кошти», «грошові цінності», «валюта», «валютні цінності».

Дослідіть різногалузеве правове регулювання відносин у сфері грошового обігу. Проаналізуйте різні наукові підходи вчених до цього питання.

Відповідно до ст. 192 ЦК України «Гроші (грошові кошти)»: законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. грошові кошти (кошти) існують в Україні у готівковій (формі грошових знаків) та безготівковій (формі записів на рахунках) формах. Грошові кошти (кошти) для цілей цього Закону включають також електронні гроші та цифрові гроші у випадках, передбачених цим Законом. Електронні гроші та цифрові гроші існують лише в безготівковій формі.

Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість.

Гривня як грошова одиниця України є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків.

Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків виключно у випадках,

передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ.

У Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 визначено, що:

грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання;

еквіваленти грошових коштів (грошей) – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості. Ключовим тут є короткостроковість і високоліквідність фінансових інвестицій.

Враховуючи положення чинного законодавства України, **грошовими коштами є:**

✓ гривна – грошова одиниця України, що є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків;

✓ електронні гроші – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей;

✓ цифрові гроші НБУ – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є НБУ. Прикладом цифрових грошей є проект цифрової валюти від НБУ «е-гривня», у Китаї – цифровий юань;

✓ іноземна валюта – у визначених законом випадках.

Проаналізуйте проект НБУ «е-гривня», дослідіть зарубіжний досвід впровадження цифрових грошей.

Валюта (від італ. *valuta*, лат. *valeo* – коштую) – це: 1) грошова одиниця країни, що становить основу її грошової системи та використовується у міжнародному економічному обміні й інших міжнародних зв'язках, які супроводжуються грошовими розрахунками; 2) грошові знаки іноземних держав, кредитні кошти обігу та платежу, виражені в іноземних грошових одиницях.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» гроші розглядаються крізь призму валютних цінностей. Так, **валютні**

цінності – національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали. Отже, поняття «грошові кошти» є вузким за поняття «валютні цінності».

У ст. 4 МК України закріплене поняття «валютні цінності» у більш ширшому розумінні, ніж у Законі України «Про валюту і валютні операції». Зокрема, окрім валюти України, іноземної валюти та банківських металів, валютними цінностями визнаються і платіжні документи та цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України, в іноземній валюті або банківських металах.

Також розширене трактування поняття «валютні цінності» міститься у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», де окрім зазначених елементів, до валютних цінностей віднесено і дорогоцінне каміння. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» **валютні кошти – валютні цінності:**

- ✓ іноземна валюта готівкою;
- ✓ платіжні документи (чеки, векселі, тратти, депозитні сертифікати, акредитиви та інші) в іноземній валюті;
- ✓ цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі та інші) в іноземній валюті;
- ✓ золото та інші дорогоцінні метали у вигляді зливків, пластин та монет, а також сертифікати, облігації, варанти та інші цінні папери, номінал яких виражено у золоті, дорогоцінні камені.

За цим же Законом **іноземна валюта** – це:

- ✓ валюта готівкою, грошові знаки (банкноти, білети державної скарбниці, монети), що знаходяться в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені або ті, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, які знаходяться в обігу;
- ✓ платіжні документи у грошових одиницях іноземних держав та міжнародних розрахункових одиницях;
- ✓ кошти у грошових одиницях іноземних держав, міжнародних розрахункових одиницях та у діючій на території України валюті з вільною конверсією, які знаходяться на рахунках та вкладах у банківсько-кредитних установах на території України та за її межами.

Отже, вбачається не відповідність норм деяких законів та спеціального Закону України «Про валюту і валютні операції».

Що таке «міжнародні розрахункові одиниці»?

У Кодексі торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. у ст. 181, 194, 309, 318, 352 згадується розрахункова одиниця. Відповідно до ст. 9 цього Кодексу *розрахунковою одиницею* є одиниця «спеціального права запозичення», визначена МВФ. Суми, зазначені у названих статтях цього Кодексу, переводяться в національну валюту України за офіційним курсом цієї валюти до одиниці «спеціального права запозичення», що публікується НБУ на день створення обмежувального фонду, а якщо обмежувальний фонд не створюється – на день здійснення платежу.

Відповідно до п. 164.4 ст. 164 ПК України: під час нарахування (отримання) доходів, отриманих у вигляді валютних цінностей або інших активів (вартість яких виражена в іноземній валюті або міжнародних розрахункових одиницях), такі доходи перераховуються у гривні за валютним курсом НБУ, що діє на момент нарахування (отримання) таких доходів.

На сьогодні міжнародними розрахунковими одиницями є спеціальні права запозичення (СПЗ), англійською – *special drawing rights (SDR)*.

Спеціальні права запозичення – це резервний та платіжний засіб, що емітується МВФ, існує лише в безготівковій формі у вигляді записів на банківських рахунках; це свого роду резервна валюта, вартість якої фіксується на основі кошику з п'яти основних валют: долара США, євро, китайського юаня, японської єни та фунта стерлінгів у порядку фіксованої суми кожної валюти в кошику.

За деякий час після підписання Бреттон-Вудської угоди стало очевидним, що долар США не може бути універсальною валютою для світового кредитування. У цьому контексті слід згадати парадокс (дилему) Тріффіна¹, який полягає у тому, що використання будь-якої національної валюти як резервної призводить до суперечності між національною та глобальною монетарною політиками. Це, у свою чергу, негативно позначається на платіжному балансі держави. Коли, наприклад, долари накопичуються в інших державах, то у США неминуче настає їхній дефіцит. Саме задля вирішення такої проблеми було запропоновано МВФ емітувати СПЗ, враховуючи декілька основних світових валют. Так, у 1969 р. МВФ створив СПЗ і розподілив їх між країнами-членами. Тут слід пригадати, що при вступі в МВФ кожна країна робила свій валютний внесок, а МВФ своєю чергою

¹ Роберт Тріффін – американський економіст бельгійського походження, який у 1960 р. описав відповідний парадокс у результаті кризи Бреттон-Вудської валютної системи.

випускав СПЗ та розподіляв їх між країнами пропорційно їх внескам. Після закінчення цих операцій у країни на рахунках з'являються ці самі СПЗ – фактично відбувався обмін частини внесених грошей на СПЗ.

З'ясуйте, якою є актуальна на сьогодні квота (частка) України в МВФ.

СПЗ належать до конвертованих валют, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями (1 група), літерний код валюти СПЗ – XDR.

Станом на 01.01.2020 р. офіційний курс гривні до СПЗ становив 34,3131 грн за 1 СПЗ, а станом на 01.01.2024 р. – 50,368843 грн за 1 СПЗ.

Отже, нині кредити МВФ номінуються у СПЗ, які також потрібно повертати саме у такій формі.

Рада виконавчих директорів МВФ 31.03.2023 р. затвердила чотирирічну програму для України «Механізм розширеного фінансування» (The Extended Fund Facility, EFF¹) обсягом 11,6 млрд СПЗ, що становить близько 15,6 млрд дол. США. Ця програма є частиною загального пакета підтримки України міжнародними партнерами. 28.06.2024 р. завершено четвертий перегляд програми EFF. Успішне схвалення четвертого перегляду програми передбачає негайний доступ до фінансування обсягом 1 669,82 млн СПЗ (близько 2,2 млрд дол. США в еквіваленті), що спрямовуватимуться на підтримку державного бюджету. Таким чином, загальний обсяг виплат за програмою, становитиме близько 7,6 млрд дол. США².

Ознайомтесь із пакетом підтримки України міжнародними партнерами та із програмою «Механізм розширеного фінансування 2023 – 2027 роки».

До запровадження євро також існувала міжнародна розрахункова одиниця єкю (European Currency Unit, ecu), що являла собою кошик валют держав-членів ЄС.

¹ The Extended Fund Facility (EFF). URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Extended-Fund-Facility-EFF>.

² Рада МВФ завершила четвертий перегляд програми розширеного фінансування та затвердила виділення траншу обсягом 2,2 млрд дол. США. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/rada-mvf-zavershila-chetvertiy-pereglyad-programi-rozshireno-go-finansuvannya-ta-zatverdila-vidilennya-transhu-obsyagom-22-mlrd-dol-ssha>.

Грошову одиницю ECU запроваджено у 1979 р. як центральний елемент Європейської валютної системи задля підтримки механізму обмінних курсів у межах Європейського механізму регулювання валютних курсів (European Exchange Rate Mechanism, ERM). Від 01.01.1999 р. запроваджено євро за курсом 1 ECU = 1 євро. Назву «євро» було узгоджено 15-16.12.1995 р. під час Мадридського саміту¹. Готівковий обіг євро розпочався 01.01.2002 р.

Проаналізуйте історію впровадження екію та євро.

Національна валюта (гривня):

✓ грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

✓ кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

✓ електронні гроші, номіновані у гривні;

✓ цифрові гроші НБУ.

Гривня як грошова одиниця України, є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків.

Іноземна валюта:

✓ грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

✓ кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

✓ електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах.

¹ Madrid European Council, 15 and 16 December, 1995. Presidency Conclusions. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm.

Прочитайте книгу Джеймса Рікардза «Валютні війни. Витоки наступної світової кризи» («Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis»).

Банківські метали – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р., ст. 4 МК України).

Електронні гроші та цифрові гроші існують лише в безготівковій формі. Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ.

Відповідно до Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. слід розмежовувати поняття: електронні гроші, цифрові гроші НБУ та електронні платіжні засоби:

✓ *електронний платіжний засіб* – платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом;

✓ *електронні гроші* – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (зокрема з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей;

✓ *цифрові гроші НБУ* – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є НБУ.

Якщо емітентом цифрових грошей в Україні є лише НБУ, то коло емітентів електронних грошей значно ширше. Відповідно до ст. 57 Закону України «Про платіжні послуги» **емітентами електронних грошей в Україні можуть бути такі особи:**

- 1) банки;
- 2) установи електронних грошей;
- 3) філії іноземних платіжних установ;
- 4) оператори поштового зв'язку;

5) НБУ;

6) органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210. Положенням визначено, що **випуск електронних грошей** – складова фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, що пов'язана з наданням електронних грошей, зокрема надання передплачених платіжних інструментів (припейд-карток) користувачам в обмін на готівкові кошти та/або на кошти, перераховані з поточних/платіжних рахунків.

Емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих винятково в гривні, для використання їх на території України.

Виконання платіжних операцій з електронними грошима, зокрема використання передплачених платіжних інструментів та/або припейд-карток, здійснюється відповідно до схеми виконання платіжних операцій емітента та/або правил платіжної системи, згідно з якими випускаються передплачені платіжні інструменти та/або припейд-картки, та з додержанням вимог законодавства України.

Відповідно до ст. 58 Закону України «Про платіжні послуги» **до електронних грошей не належать будь-які одиниці вартості, що:**

✓ обліковуються суб'єктом господарювання, який їх випустив, або містяться на будь-якому фізичному носії і використовуються в обмежений спосіб, зокрема дають змогу їх держателю придбавати товари і послуги лише у суб'єкта господарювання, який випустив такі одиниці вартості, незалежно від місцезнаходження такого суб'єкта господарювання;

✓ використовуються абонентом постачальника електронних комунікаційних послуг для оплати та споживання цифрового контенту за допомогою будь-якого електронного комунікаційного, цифрового пристрою, за умови що надання таких послуг оплачується абонентом.

НБУ має право встановлювати інші винятки з поняття електронних грошей.

Цифрові гроші НБУ, як електронна форма грошової одиниці України, є законним платіжним засобом на території України, приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках,

передбачених законодавством України» (ст. 35 Закону України «Про Національний банк України»).

Порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей визначаються нормативно-правовими актами НБУ. Вимоги щодо випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з електронними грошима не поширюються на емісію цифрових грошей та виконання платіжних операцій з цифровими грошима.

Електронні гроші, номіновані в гривні, та *цифрові гроші* використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги»).

Опрацюйте тему «Валютні цінності та податкова амністія» у порівняльно-правовому аспекті.

Досить часто електронні та цифрові гроші помилково ототожнюють із криптовалютою, віртуальними грошима, цифровою валютою.

Дослідіть співвідношення понять «електронні гроші», «цифрові гроші», «віртуальні гроші», «цифрова валюта».

Не є валютою (грошовими коштами) **грошові сурогати** – будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»), зокрема локальні корпоративні валюти, альтернативні розрахункові засоби, віртуальні валюти окремого віртуального співтовариства (не плутати із криптовалютою) тощо.

Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу, забороняються (ст. 32 Закону України «Про Національний банк України»).

Ознайомтесь із монографією: Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок. Харків: Право, 2019. 216 с.

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р., який станом на вересень 2024 р. не набрав чинності, **віртуальний актив** – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Криптовалюта належить до віртуальних активів і є цифровою річчю (у контексті ЦК України).

На сьогодні в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. поняття **«віртуальний актив»** визначено як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей».

Платіжна операція, ініційована в межах України, зокрема з використанням електронних платіжних засобів, електронних грошей, віртуальних активів, повинна супроводжуватися щонайменше номером рахунка/електронного гаманця або унікальним номером електронного платіжного засобу платника (ініціатора)/наперед оплаченої картки багатocільового використання та номером рахунка/електронного гаманця або унікальним номером електронного платіжного засобу отримувача/наперед оплаченої картки багатocільового використання, а в разі відсутності рахунка/електронного гаманця платника (ініціатора) – унікальним обліковим номером фінансової операції (ч. 3 ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»).

Більше про криптовалюту та віртуальні активи – у наступній темі.

Визначте особливості віртуальних грошей та віртуальних активів. Проаналізуйте вітчизняну та світову практику вирішення спорів, пов'язаних із криптовалютою.

Для занурення у світ криптовалют – рекомендуємо, зокрема, таку спеціальну літературу: Дон Тапскотт та Алекс Тапскотт «Блокчейн-революція. Як технологія, що лежить в основі біткойна та інших криптовалют, змінює світ»; Сайфедін Аммус «Стандарт Біткойна: децентралізована альтернатива центральному банку»; Рік Едельман «Правда про крипту»; Юрій Когут «Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека».

Подивіться курс Міністерства цифрової трансформації України за підтримки компаній Binance, Hoken та Crystal Blockchain компанії Bitfury «Все про блокчейн, біткоїн та криптовалюти» на YouTube-каналі Дія.Цифрова освіта.

2.2. Гривня як грошова одиниця України

Відповідно до ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ.

У своєму історичному розвитку гривня пройшла досить тривалий шлях – від часів Київської Русі до незалежності України.

За часів Київської Русі терміном «гривна» називалася нашійна прикраса «загривка».

VIII–IX ст. – під час торговельних операцій і сплати данини гривня використовувалась як міра ваги і лічби. Пізніше, у різні історичні періоди, слово «гривня» неодноразово змінювало своє значення.

X–XII ст. – на українських землях відбувалося карбування власної валюти (златників та срібляників), яку започаткував київський князь Володимир Великий. На монетах зображувався знак київських князів – тризуб і князі, а також написи старослов'янською мовою. Карбування срібних монет продовжили Святополк Окаянний, Ярослав та Олег Тмутараканський.

XII–XIII ст. – «безмонетний період», період феодальної роздробленості у Київській Русі, припинення карбування монет та зникнення їх з обігу. Роль грошей чи платіжних засобів виконували переважно срібні злитки, що мали відому вже назву «гривня». Найпоширенішими були три типи гривень: київська, чернігівська і новгородська.

Середина XIV ст. – на українських землях відродився не лише монетний обіг, а й ненадовго й карбування монет – червоноруських півгрошей у Львові і срібняків Володимира Ольгердовича – у Києві. Гривні поступово зникли з обігу, перетворившись на грошово-лічильне поняття.

Далі – тривалий період відсутності гривні в обігу.

XX ст. – гривня двічі з'являється в обігу: на початку і на наприкінці століття.

1917 р. – закон Української Центральної Ради (далі – УЦР) про перетворення Київської контори Держбанку Росії на Український державний банк. Його першим директором став Михайло Кривецький. Саме він підписав першу банкноту самостійної Української держави – державний кредитовий білет вартістю 100 крб, який було емітовано

05.01.1918 р. Його вартість дорівнювала 17,424 долі широго золота (1 доля = 0,044 г золота). Ескіз банкноти у 100 крб із тризубом зробив художник Григорій Нарбут.

Дослідіть біографію Г. Нарбута та його досягнення.

1918 р. – закон УЦР про запровадження нової грошової одиниці – гривні, яка поділялася на 100 шагів і дорівнювала 1/2 карбованця.

Квітень 1918 р. – до влади приходить Гетьман Павло Скоропадський, котрий відновив як основну грошову одиницю Української Держави карбованець, що поділявся на 200 шагів. Було підготовлено ескізи банкнот вартістю 10, 25, 50, 100, 250 та 1000 крб.

Грудень 1918 р. – з приходом до влади Директорії на чолі з Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою, основною грошовою одиницею відновленої УНР знову проголошено гривню.

Протягом 1917 – 1921 рр. в обіг введено 24 паперових грошових знаки.

Далі були «бофони» – однобічні (інколи двобічні) грошові документи з національною символікою та символікою ОУН і УПА. Протягом 1939–1954 рр. виготовлено близько 500 різновидів бофонів, які перебували у вжитку щонайменше у дванадцяти областях України та Білорусі, а також частково на території Австрії, Німеччини, Польщі, Словаччини та Чехії. Творцем найвідомішої серії бофонів – «Волинської», створеної у 1945–1946 рр., став один із найталановитіших графіків ХХ ст. – Ніл Хасевич.

Дослідіть біографію Н. Хасевича та його досягнення.

Листопад 1990 р. – грудень 1991 р. в Україні запроваджено одноразові відрізні купони на основні непродовольчі та дефіцитні продовольчі товари.

04.11.1991 р. – постанова Президії Верховної Ради України «Про національну валюту в Україні», яка передбачала введення в обіг гривні у першому півріччі 1992 р. Обладнання для друку грошей Україна не мала, тож посол України в Канаді Левко Лук'яненко звернувся по допомогу до української діаспори. Таким чином, перші гривні були надруковані саме у Канаді компанією Canadian Bank Note Company (номіналом від однієї до двадцяти). Проте в обіг з 1992 р. було введено тимчасову валюту, розраховану на перехідний період, – купони багаторазового використання – карбованці (купоно-карбованці), які стали єдиним законним засобом платежу в Україні.

Дослідіть історію карбованця як грошової одиниці Української держави, УНР, Райхскомісаріату Україна та незалежної України. Зверніть увагу, що «карбованець» – це також українська назва імперського та радянського рублів.

1994 р. – засновано Монетний двір НБУ, згодом – Банкнотно-монетний двір (м. Київ).

1996 р. – прийняття Конституції України, яка закріплює за гривнею статус національної грошової одиниці України. Згодом гривня отримує свій міжнародний код – UAN 980¹.

25.08.1996 р. – Указ Президента України «Про грошову реформу» в Україні. Так, в обіг введено банкноти номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50 і 100 грн. Гривня обмінювалася на долар за курсом 1,76:1².

Грошова реформа розпочалася 02.09.1996 р. і передбачала введення в обіг національної валюти України – гривні. Українські карбованці підлягали обміну на гривні (банкноти та розмінну монету) за курсом 100000 крб на 1 грн.

1997 р. – офіційно відкрито Фабрику банкнотного паперу НБУ (м. Малин, Житомирська обл.)

1998 р. – засновано Банкнотно-монетний двір НБУ.

Далі – злети-падіння-злети гривні... Закономірно, що війна на території України негативно позначається на стабільності національної валюти, на участі у міжнародних торговельних і валютних відносинах, спричиняє фінансові та майнові збитки.

Проаналізуйте різні періоди використання гривні на території сучасної України. Порівняйте гривню з іноземними валютами, які мають таку саму чи навіть меншу історію використання.

Про фінансові, майнові та інші збитки України див.:

1. Музика-Стефанчук О.А., Музика Л.А. Публічні фінанси та майнові втрати України під час воєнного стану. Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: колективна монографія: у 4 т. / заг. ред.: Стефанчук Р.О., Мищак І.М., Савченко Л.А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Вид-во «Людмила», 2022. Том 2. С. 110-119.

¹ Вітчизняний класифікатор іноземних валют затверджений постановою Правління НБУ 04.02.1998 р. № 34 (у редакції постанови Правління НБУ від 19.04.2016 р. № 269 з подальшими змінами). Даний класифікатор відповідає положенням про міжнародні коди валют міжнародного стандарту ISO 4217:2015.

² Архів валютних курсів НБУ: <https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/nbu/>.

2. Музика-Стефанчук О.А., Музика Л.А., Стефанчук М.О. Юридична оцінка наслідків завдання шкоди майновим інтересам України внаслідок російської агресії. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Випуск 2. С. 231-238. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303213/295293>.

2.3. Класифікація іноземних валют

Щодо видів валют: див. постанову Правління НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» від 04.02.1998 р. № 34. Згідно з цим класифікатором **валюти поділяються на:**

✓ *конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн-членів ЄС та банківські метали* (наприклад, австралійський долар, болгарський лев, гонконгівський долар, данська крона, долар США, злотий, євро, єна, канадський долар, мексиканське песо, новозеландський долар, новий ізраїльський шекель, норвезька крона, сингапурський долар, румунський лей, золото, паладій, платина, срібло);

✓ *конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями* (наприклад, азербайджанський манат, алжирський динар, аргентинське песо, арубський флорин, багамський долар, барбадосський долар, бахрейнський динар, белізський долар, вірменський драм, дирхам ОАЕ, долар Соломонових Островів, індійська рупія, ісландська крона, йорданський динар, ліванський фунт, лівійський динар, сейшельська рупія, сербський динар, філіппінське песо, чилійське песо, ямайський долар);

✓ *неконвертовані валюти* (приміром, бермудський долар, бурундійський франк, гібралтарський фунт, добра, долар Кайманових островів, ефіопський бир, іракський динар, кубинське песо, ліберійський долар, мозамбікський метикал, нідерландський антильський гульден, південносуданський фунт, сирійський фунт, сомалійський шилінг, фунт Острова Святої Єлени, фунт Фолклендських островів).

Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість.

Резервна світова валюта – це платіжний засіб однієї з держав, що накопичують інші країни для покриття витрат за фінансовими зобов'язаннями (у випадку, коли не застосовується національна валюта).

Нині до таких валют належать: долар, євро, британський фунт, юань, швейцарський франк, єна.

2.4. Грошовий обіг та грошова система

Гроші (грошові знаки) знаходяться у постійному обігу. Поняття «грошовий обіг» має різні трактування та визначення. Зокрема, **грошовий обіг** – це: 1) обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної монети), що обслуговують потреби економіки країни; 2) постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ, випуск їх в обіг, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків тощо; 3) рух грошей, що обслуговує сферу обміну чи/та реалізації товарів, робіт, послуг тощо.

Розрізняють готівковий і безготівковий грошовий обіг. Наприклад, відповідно до ст. 4 Закону України «Про платіжні послуги» для проведення платіжних операцій використовуються кошти в готівковій або безготівковій формі.

Є також так звані «квазіготівкові операції» – операції «квазікеш» (англійською мовою quasi cash). До таких операцій, зокрема, але не виключно, належать: купівля криптовалют, поповнення електронних гаманців, купівля подарункових сертифікатів, лотерей, перекази на користь букмекерських компаній, оплата дорожніх чеків (здаються, наприклад, у підпункті 9 п. 14 постанови НБУ від 24.02.2022 р. № 18).

Правове регулювання відносин у сфері грошового обігу здійснюється відповідно до законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні послуги», «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», Інструкції про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні (затверджена постановою НБУ від 25.09.2018 р. № 103), Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні (затверджене постановою правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148) й інших нормативно-правових актів.

Також в Україні значно поживилась увага до віртуальних грошей та віртуальних активів. Водночас, Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. ще не набрав чинності, тому дотепер актуальними проблемами є правовий режим віртуальних активів, особливості їх декларування та оподаткування, обміну, продажу, спадкування. Про це детальніше йдеться в наступній темі.

Грошова система України та основи її правового регулювання

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично та закріплена в національному законодавстві.

Для грошових систем світу характерним є: скасування офіційного золотого вмісту та забезпечення й розміну банкнот на золото; обмеження чи вилучення золота із внутрішнього обігу; розвиток безготівкового та скорочення готівкового грошового обігу; монополізація державою випуску національної валюти і регулювання грошового обігу.

Згідно із ч. 3 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» офіційне співвідношення між гривнею та дорогоцінними металами не встановлюється.

Грошова система будь-якої країни є об'єктом правового регулювання. Насамперед, грошова система має конституційну основу правового регулювання (ст. 99 Конституції України). Норми *фінансового права* регламентують організацію грошової системи; забезпечують порядок випуску, обігу, перевезення, зберігання, інкасації готівкових коштів; визначають основи організації розрахунків тощо. Норми *цивільного права* регулюють питання права власності на гроші (грошові знаки), порядок розрахунків при здійсненні правочинів цивільно-правового характеру. Норми *адміністративного права* встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері грошової системи, у процесі грошового обігу. Норми *кримінального права* передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, спрямованих проти грошової системи (наприклад, статті 199, 200, 222, 224 КК України).

Проаналізуйте структуру та зміст норм різного законодавства, що стосуються грошового обігу та грошової системи.

2.5. Валютні операції

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» **валютна операція** – це операція, що має хоча б одну з таких ознак:

1) операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються

між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта;

2) торгівля валютними цінностями;

3) транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей.

Особливості таких валютних операцій детальніше розглядаються у наступних темах.

У ст. 4 названого Закону закріплено гарантії свободи здійснення валютних операцій:

✓ валютні операції здійснюються без обмежень відповідно до законодавства України (окрім випадків, встановлених законами України, що регулюють відносини у сферах забезпечення національної безпеки, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, виконання взятих Україною зобов'язань за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також випадків запровадження НБУ заходів захисту);

✓ свобода здійснення валютних операцій забезпечується шляхом дотримання принципів валютного регулювання (ці принципи визначені у ст. 2 Закону);

✓ резиденти з урахуванням встановлених обмежень мають право відкривати рахунки в іноземних фінансових установах та здійснювати через такі рахунки валютні операції;

✓ нерезиденти з урахуванням встановлених обмежень мають право відкривати рахунки в українських фінансових установах та здійснювати через такі рахунки валютні операції;

✓ резиденти мають право придбавати валютні цінності за кордоном, здійснювати їх транскордонне переміщення та (або) транскордонний переказ з урахуванням встановлених обмежень;

✓ у сфері здійснення валютних операцій нерезиденти мають усі права, надані резидентам.

Здійснення валютних операцій підлягає ліцензуванню. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції» банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі *банківської ліцензії*.

Небанківські фінансові установи на підставі безстрокової ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій здійснюють такі валютні операції:

1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі;

- 2) здійснення платіжних операцій;
- 3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя;
- 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента);
- 5) інші валютні операції, визначені НБУ.

Знайдіть у законодавстві приклади «інших валютних операцій», які визначені НБУ.

Порядок видачі, переоформлення, зупинення, поновлення, відкликання (анулювання) ліцензій на здійснення валютних операцій встановлюється НБУ. Реєстр осіб, яким видано ліцензії на здійснення валютних операцій веде НБУ, який також розміщує інформацію про видані ліцензії на сторінках свого офіційного інтернет-представництва. Несвоєчасна видача НБУ ліцензії, відмова НБУ у видачі, переоформленні або поновленні ліцензії, або рішення НБУ щодо відкликання (анулювання), зупинення дії ліцензії можуть бути оскаржені в судовому порядку.

Ознайомтесь із Положенням про порядок видачі ліцензій на здійснення валютних операцій, яке затверджене постановою Правління НБУ від 31.03.2023 р. № 43. Проаналізуйте випадки оскарження відкликання (анулювання), зупинення дії ліцензії.

Небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими суб'єктами, *без отримання ліцензії* НБУ на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених НБУ. Відповідно до названого вище Положенням про порядок видачі ліцензій на здійснення валютних операцій **небанківська фінансова установа** з дотриманням вимог ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» (йдеться про забезпечення здійснення розрахунків за валютними операціями) **здійснює без ліцензії валютні операції, які є:**

- 1) наданням послуг професійної діяльності на ринках капіталу за умови набуття статусу професійного учасника ринків капіталу. Виключенням із цього є операції, визначені в п. 7 розділу I цього

Положення: «Центральний контрагент¹ здійснює на підставі ліцензії розрахунки за валютними операціями на умовах «своп» та розрахунки в іноземній валюті за правочинами щодо облігацій внутрішньої державної позики України, номінованими в іноземній валюті, а також інші валютні операції, потрібні для здійснення/забезпечення таких розрахунків у межах клірингової діяльності центрального контрагента»;

2) наданням послуг страхування, що не належать до операцій, визначених у підпункті 2 п. 4 розділу I цього Положення (тобто, якщо розрахунки здійснюються в іноземній валюті на території України за договорами страхування життя, то на це має бути ліцензія);

3) наданням послуг факторингу, що не належать до операцій, визначених у підпункті 3 п. 4 розділу I цього Положення (тобто факторинг (щодо здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента) передбачає необхідність отримання ліцензії);

4) операціями з переходу права вимоги і пов'язаних із цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами.

Надання інформації про валютні операції

(ст. 10 Закону)

Уповноважені установи² зобов'язані надавати НБУ інформацію про валютні операції, що здійснюються суб'єктами валютних операцій через ці установи, а також про власні валютні операції.

У свою чергу, суб'єкти валютних операцій-резиденти зобов'язані надавати інформацію про їхні валютні операції уповноваженим установам, через які здійснюються такі валютні операції, а нерезиденти – у межах, що стосуються діяльності таких суб'єктів валютних операцій в Україні.

НБУ у процесі надання інформації про валютні операції:

✓ має право здійснювати збір статистичних даних про валютні операції;

¹ **Центральний контрагент** – клірингова установа, що в установленому законодавством України порядку отримала ліцензію на провадження клірингової діяльності центрального контрагента, регулювання і нагляд за якою здійснює НКЦПФР.

² **Уповноважені установи** – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали у встановленому порядку ліцензію НБУ.

✓ визначає зміст, форму, періодичність, строки, спосіб та порядок надання інформації про валютні операції¹;

✓ співпрацює з іншими органами державної влади щодо обміну інформацією, пов'язаною із здійсненням валютних операцій, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю;

✓ співпрацює з органами суб'єктів міжнародного права щодо обміну інформацією, пов'язаною з проведенням валютних операцій, відповідно до міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з урахуванням положень законодавства про банківську таємницю.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» **усі розрахунки на території України проводяться винятково у гривні, крім розрахунків за:**

1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій;

2) операціями банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії;

3) операціями з надання фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій;

4) операціями з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);

5) операціями з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк;

6) іншими операціями, визначеними МК України та (або) нормативно-правовими актами НБУ.

Розрахунки за такими операціями можуть проводитися в іноземній валюті, у гривні, а також у банківських металах.

Порядок проведення розрахунків за валютними операціями визначається НБУ. Так, Положення про здійснення операцій із

¹ Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредитором за залученими резидентами кредитами, позиками, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 6.

валютними цінностями затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2. Це **Положення встановлює**:

1) порядок здійснення операцій із купівлі, продажу, обміну безготівкової іноземної валюти/банківських металів без фізичної поставки;

2) порядок проведення транскордонних переказів за межі України та виплати транскордонних переказів отримувачам в Україні;

3) порядок та особливості проведення торгівлі валютними цінностями в готівковій формі (операції з банківськими металами з фізичною поставкою та/або валютно-обмінні операції);

4) порядок проведення розрахунків за валютними операціями.

Ці питання детальніше розглядаються в наступних темах.

До **поточних валютних операцій** належать:

1) розрахунки за експорт та імпорт товару (уключаючи сплату штрафів, пені, бонусів, відшкодування супутніх витрат у зв'язку із виконанням зовнішньоекономічного договору, відшкодування збитків у зв'язку із невиконанням зовнішньоекономічного договору), включаючи такі розрахунки на території України;

2) платежі у вигляді процентів за кредитами (позиками);

3) платежі у вигляді дивідендів за корпоративним правами, процентних доходів за цінними паперами та інших доходів (прибутків) за об'єктами інвестиційної діяльності, що не пов'язані з їх відчуженням, продажем, ліквідацією, зменшенням статутного капіталу;

4) платіж у вигляді процентів, нарахованих за коштами на поточних, вкладних (депозитних) рахунках;

5) операції з оплати праці, виплати стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, виплат і компенсацій, включаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної працівникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам нацистських переслідувань, членам їхніх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, виплати премій, призів, успадкованих коштів, коштів за договорами дарування;

6) виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових органів, а також слідчих та інших правоохоронних органів;

7) оплата витрат, пов'язаних зі смертю фізичних осіб за кордоном (транспортні витрати і витрати на поховання);

8) операції з оплати платежів, що мають обов'язковий характер, іноземним судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим повноважним органам (уключаючи сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів) в іноземних державах, витрат іноземних адвокатів у разі порушення судових або кримінальних справ за кордоном;

9) оплата зборів (мита) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, включаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном;

10) оплата фізичними особами лікування в медичних закладах в іноземній державі, а також оплата транспортування хворих на лікування за кордоном;

11) оплата фізичними особами навчання і стажування в навчальних закладах в іноземній державі, витрат пов'язаних із ними;

12) оплата фізичними особами участі в міжнародних симпозіумах, семінарах, конференціях, конгресах, виставках, ярмарках, культурних і спортивних заходах, а також інших міжнародних зустрічах, що відбуваються на територіях іноземних держав;

13) оплата фізичними особами літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;

14) оплата витрат, пов'язаних із відрядженням за кордон;

15) платежі, пов'язані з прийняттям спадщини;

16) платежі на утримання дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном та іноземних держав в Україні, представництв міжнародних та іноземних організацій, представництв іноземних банків та представництв юридичних осіб-нерезидентів в Україні, які не займаються підприємницькою діяльністю (інші операції, пов'язані з функціонуванням цих установ);

17) операції з виплати авторських гонорарів, премій, призів та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб;

18) оплата фізичними особами продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, що набуваються в нерезидентів за кордоном для власного споживання;

19) операції фізичних осіб у разі оформлення виїзду таких осіб за кордон на постійне місце проживання;

20) платежі на виконання зобов'язань за укладеними договорами з юридичними особами-нерезидентами стосовно відшкодувань таких витрат, здійснених ними на користь фізичних осіб-резидентів, які

тимчасово перебувають за межами України, як оплата праці або інших витрат, пов'язаних із виконанням ними професійних обов'язків;

21) оплата вступних, членських внесків до міжнародних організацій або інших юридичних осіб-нерезидентів.

До *поточних торговельних операцій* належать операції, зазначені у пункті 1. До *поточних неторговельних операцій* належать операції, зазначені у пунктах 2-21.

До валютних операцій, пов'язаних із рухом капіталу, належать:

1) операції, пов'язані з наданням та отриманням резидентами позик і кредитів;

2) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками та заставою;

3) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за договорами оренди, найму, лізингу;

4) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за договорами факторингу;

5) операції зі здійснення іноземних інвестицій в Україну;

6) операції зі здійснення резидентами інвестицій за кордон;

7) операції, пов'язані з поверненням іноземних інвестицій/інвестицій за кордон, а також інших коштів, одержаних інвестором від інвестиційної діяльності в Україні/за кордоном (крім платежів у вигляді дивідендів за корпоративним правами, процентних доходів за цінними паперами та інших доходів (прибутків) за об'єктами інвестиційної діяльності, що не пов'язані з їх відчуженням, продажем, ліквідацією, зменшенням статутного капіталу);

8) операції з розміщення коштів на поточних, вкладних (депозитних) рахунках;

9) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за договорами страхування життя;

10) інші валютні операції, які не належать до поточних валютних операцій.

Ознайомтесь із Положенням про транскордонне переміщення валютних цінностей, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 3.

Ознайомтесь із статтями МК України щодо митного оформлення валютних цінностей.

З'ясуйте, що таке «поштове відправлення з оголошеною вартістю». Визначте відмінності транскордонного переміщення валютних цінностей фізичними та юридичними особами.

З 24.02.2022 р. в умовах воєнного стану операції з іноземною валютою на території України зазнають змін, вводяться валютні обмеження, встановлюються ліміти на зняття готівкової іноземної валюти в Україні та за кордоном, на здійснення розрахунків тощо. Детально ці питання розкриваються постанові Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18, до якої час від часу вносяться зміни та доповнення.

2.6. Платіжні системи

Відповідно до п. 59 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. **платіжна система** – система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо процесингу, клірингу та/або виконання розрахунків між учасниками платіжної системи.

Виконання платіжних операцій в Україні може здійснюватися з використанням платіжних систем (ст. 71 названого Закону).

Види платіжних систем:

✓ *внутрішньодержавна платіжна система* – це платіжна система, в якій оператором платіжної системи є резидент, та яка здійснює діяльність і забезпечує виконання платіжних операцій винятково в межах України;

✓ *міжнародна платіжна система* – це платіжна система, в якій оператором платіжної системи є резидент або нерезидент, та яка здійснює діяльність на території двох і більше держав, однією з яких є Україна, і забезпечує виконання платіжних операцій у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї держави до іншої.

Платіжна система має включати три і більше прямих учасників, не враховуючи оператора платіжної системи та розрахункового банку, якщо вони виконують функцію учасника платіжної системи.

Суб'єктами правових відносин у платіжній системі є оператор платіжної системи, розрахунковий банк (розрахункові банки), технологічний оператор (технологічні оператори), учасники платіжної системи та користувачі (далі – суб'єкти платіжних систем). Відносини між суб'єктами платіжних систем регулюються укладеними між ними договорами, з урахуванням правил платіжних систем, з дотриманням вимог законодавства України.

Оператор платіжної системи забезпечує функціонування платіжної системи відповідно до правил платіжної системи, з дотриманням умов схеми виконання платіжних операцій та вимог законодавства України. Оператор платіжної системи здійснює

управління платіжною системою, контролює діяльність суб'єктів платіжної системи (крім користувачів) та несе відповідальність за діяльність платіжної системи відповідно до правил платіжної системи та вимог законодавства України.

Правилами платіжної системи встановлюються організаційна структура платіжної системи, умови участі, порядок вступу та виходу із системи, система управління ризиками, порядок вирішення спорів між учасниками та між учасниками і користувачами, система захисту інформації (зокрема кіберзахисту), порядок здійснення моніторингу та реконсиляції платіжних операцій, схема виконання платіжних операцій, що використовується для виконання платіжних операцій, та інші вимоги відповідно до цього Закону та нормативно-правових актів НБУ.

Платіжна система має право здійснювати діяльність в Україні з дня внесення НБУ відомостей про неї до Реєстру.

НБУ встановлює обов'язкові вимоги до діяльності платіжних систем, у тому числі їх суб'єктів (окрім користувачів).

Платіжні системи, створені НБУ (ст. 72 Закону України «Про платіжні послуги»)

НБУ має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем для виконання платіжних операцій. Саме НБУ забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування і розвиток створених ним платіжних систем.

Створені НБУ платіжні системи є державними платіжними системами.

НБУ є оператором платіжної системи та розрахунковим банком для створених ним платіжних систем.

Відносини між оператором платіжної системи та учасниками створених НБУ платіжних систем регулюються договорами.

Учасниками системи міжбанківських розрахунків НБУ можуть бути банки-резиденти, Державна казначейська служба України та інші суб'єкти.

Державні платіжні системи (створені НБУ):

✓ *системи міжбанківських розрахунків* (учасниками є: банки-резиденти, Державна казначейська служба України, інші суб'єкти, визначені законом, за умови дотримання вимог, установлених НБУ. Такі учасники відкривають рахунки в НБУ);

✓ *Система електронних платежів* (СЕП) – системно важлива платіжна система;

✓ *ПРОСТІР* – Національна платіжна система «Український платіжний простір»;

✓ *Система миттєвих платежів* – система електронних роздрібних платежів (НБУ працює над впровадженням такої системи).

Внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи (ст. 73 Закону України «Про платіжні послуги»)

Будь-яка юридична особа-резидент, у тому числі банк або інший надавач платіжних послуг, мають право створювати в Україні внутрішньодержавні та/або міжнародні платіжні системи.

Учасниками внутрішньодержавної платіжної системи можуть бути надавачі фінансових платіжних послуг, які уклали договір участі в платіжній системі відповідно до правил цієї платіжної системи.

Учасниками міжнародної платіжної системи, в якій оператором платіжної системи є резидент, мають право бути надавачі фінансових платіжних послуг та юридичні особи-нерезиденти, що відповідно до законодавства країни своєї реєстрації мають право на надання відповідних платіжних послуг, які уклали договір участі в платіжній системі відповідно до правил цієї платіжної системи.

Надавачі фінансових платіжних послуг мають право укладати договори про участь у міжнародних платіжних системах, в яких оператором платіжної системи є нерезидент, відповідно до правил таких платіжних систем, якщо ці системи внесені до Реєстру.

Доступ до платіжних систем (ст. 75 Закону України «Про платіжні послуги»)

Оператор платіжної системи зобов'язаний забезпечувати однакові та недискримінаційні умови участі в платіжній системі будь-яким надавачам платіжних послуг відповідно до правил платіжної системи та цього Закону.

Правила платіжної системи, у тому числі створеної нерезидентом, не повинні містити заборони учасникам діючої в Україні платіжної системи брати участь в іншій платіжній системі. Надавачу платіжних послуг забороняється укладати договір участі в платіжній системі, правила якої передбачають обмеження його прав щодо участі в інших платіжних системах, зокрема міжнародних.

Учасники платіжної системи зобов'язані надавати користувачам незалежно від їх місцезнаходження (місця проживання), однаковий доступ до отримання платіжних послуг щодо виконання платіжних операцій, з використанням цих платіжних систем та забезпечувати надання необхідної інформації для захисту прав споживачів таких

послуг, забезпечивши таку можливість у всіх своїх відокремлених підрозділах, в яких здійснюється обслуговування користувачів.

Міжнародні міжбанківські та платіжні системи:

✓ *SWIFT* (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) – Міжнародна міжбанківська система передачі інформації та здійснення платежів;

✓ *TARGET* (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System) – міжбанківська платіжна система, яка дозволяє в режимі реального часу здійснювати міжнародні розрахунки у країнах-членах ЄС;

✓ *CHIPS* (Clearing House Interbank Payments System) – це приватна клірингова палата Сполучених Штатів для транзакцій великої вартості;

✓ *SEPA* (англ. Single Euro Payment Area) – єдина зона платежів у євро. Це платіжний стандарт, що використовується в Європейському Союзі та ще в кількох країнах, які не входять до нього. У цій зоні всі європлатежі здійснюються на однакових умовах як всередині окремо взятої країни, так і в інших країнах Європи, що є частиною зони SEPA.

Проаналізуйте загрози створення платіжної системи країнами BRICS.

Відповідно до підпункт 5 п. 14 постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18: уповноваженим установам забороняється здійснювати транскордонний переказ валютних цінностей з України/переказ коштів на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях/ іноземній валюті, відкриті в банках-резидентах, уключаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів, крім деяких випадків.

Отже, в умовах воєнного стану є обмеження на перерахування коштів з України через систему SWIFT. Так, банки здійснюють SWIFT-перекази фізичних осіб, якщо це:

✓ оплата товарів критичного імпорту, призначених для оборони країни (дрони, бронезилети тощо);

✓ операції з оплати витрат:

• на лікування в медичних закладах іноземної держави;

• на транспортування хворих;

• пов'язаних зі смертю громадян за кордоном (транспортні витрати та витрати на поховання);

- ✓ перерахування коштів за навчання на рахунки навчальних закладів іноземної держави (без обмежень за сумою);
- ✓ перекази за кордон із метою виплати аліментів.

НБУ за результатами моніторингу платіжної інфраструктури та відповідно до критеріїв значущості, визначає важливість платіжних систем, учасників платіжних систем, надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей та технологічних операторів. У такий спосіб визначають *значущі платіжні системи (системно важливі та важливі платіжні системи)*, також інколи виокремлюють соціально важливі платіжні системи.

Опрацюйте критерії важливості платіжних систем, що викладені у Положенні про порядок здійснення оверсайту платіжної інфраструктури в Україні, яке затверджене постановою Правління НБУ від 24.08.2022 р. № 187. Аргументуйте своє бачення практичної необхідності такого виокремлення платіжних систем.

Міжнародні карткові платіжні системи:

- ✓ соціально важливі платіжні системи (VISA, MasterCard);
- ✓ інші платіжні системи (American Express, JCB, Diners Club International, Union Pay).

Розгляньте приклади внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем.

Ознайомтесь із монографією: Пожидаєва М.А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с.

Окрім платіжних систем, є також системи переказу грошей (переказ коштів також може відбуватися через платіжні системи, наприклад, SWIFT).

Міжнародні системи переказу грошей:

- ✓ Western Union;
- ✓ MoneyGram;
- ✓ RIA Money Transfer;
- ✓ Welsend;
- ✓ IntelExpress;
- ✓ Sigue;
- ✓ MEEEST;
- ✓ тощо.

Міжнародні системи Інтернет-розрахунків та платіжні Інтернет-сервіси:

- ✓ PayPal;
- ✓ Google Wallet (Google Pay);
- ✓ Android Pay;
- ✓ ApplePay.

Література до теми 2

1. Боднар Т.Ю. Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 267 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/190f16a2-8b1e-4b3f-b456-c6665ff2bd93/content>
2. Божидарник Т., Божидарник Н. Валютні операції: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 698 с.
3. Гарбінська-Руденко А.В. Валютне законодавство України в умовах валютної лібералізації. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Серія: Право. 2019. № 15. С. 119-126. URL: <http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs4/article/view/318/426>.
4. Гнатишак М. Державні гроші України 1917-1920 років. Київ: Центр навчальної літератури, 2021. 376 с.
5. Даценко Н.В. Система моделей оцінювання та прогнозування інноваційних фінансових інструментів (на прикладі криптовалют): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11. Київ, 2019. 22 с.
6. Дек А.О. Моделювання поведінки агентів ринку криптовалют: дис. ... д-ра філософії. Харків, 2019. 195 с.
7. Деменко К.Е. Організаційно-правові засади реалізації валютної політики як засобу забезпечення фінансової безпеки держави: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 – Право. Суми, 2023. 287 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/92709/4/dis_Demenco.pdf;jsessionid=1A3DD74BA05AC01E78254CF256CA840B.
8. Іванюк В.Д. Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Тернопіль, 2021. 232 с.
9. Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1929 – 1954 років. Тернопіль: Видавництво «Навчальна книга – Богдан», 2024. 336 с.
10. Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. Електронні гроші в Україні: аналітичний звіт. Київ: Альфа-ПІК, 2012. 64 с.

11. Лавров Р. В., Садчикова І. В., Середюк І. О. Сучасні тенденції валютного регулювання в Україні. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 4-11. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2019/3.pdf.

12. Музика-Стефанчук О.А., Музика Л.А. Публічні фінанси та майнові втрати України під час воєнного стану. Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: колективна монографія: у 4 т. / заг. ред.: Стефанчук Р.О., Мишак І.М., Савченко Л.А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Вид-во «Людмила», 2022. Том 2. С. 110-119.

13. Музика-Стефанчук О.А., Музика Л.А., Стефанчук М.О. Юридична оцінка наслідків завдання шкоди майновим інтересам України внаслідок російської агресії. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Випуск 2. С. 231-238. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303213/295293>.

14. Музика-Стефанчук О.А., Савенкова В.Г. Щодо змін у валютних і банківських відносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 291-294. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/67.pdf.

15. Пожидаєва М.А. Платіжні системи: теоретичні засади та фінансово-правове регулювання в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с.

16. Проценко А.Т. Правове регулювання обігу електронних грошей в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 199 с.

17. Радченко О. Право грошово обігу як підгалузь фінансового права. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 205-210.

18. Рикардс Джеймс. Валютні війни. Витоки наступної світової кризи. Пер. з англ. Д. Тавровецький. Київ: Наш формат, 2018. 328 с.

19. Скоморович І.Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 548 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/dis_skomorovych.pdf.

20. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок. Харків: Право, 2019. 216 с.

21. Nick Szabo. Shelling Out: The Origins of Money. URL: <https://nakamotoinstitute.org/shelling-out/>.

ТЕМА 3

ЕЛЕКТРОННА ТА ЦИФРОВА ВАЛЮТА У КОНТЕКСТІ ГРОШЕЙ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
2. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.
3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р.
4. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. (ще не набрав чинності).
5. ПК України від 02.12.2010 р.
6. Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210.
7. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65 (далі – Положення № 65).

3.1. Поняття «цифрові гроші» та «електронні гроші»

Коли розглядаємо поняття «цифрові гроші» та «електронні гроші», то слід відштовхуватися або від правового регулювання, або від емітентів, або від технічної природи їх виникнення.

За Законом України «Про валюту і валютні операції» електронні та цифрові гроші належать до валютних цінностей. У свою чергу, електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах, належать до іноземної валюти, що є валютною цінністю. Електронні гроші, номіновані у гривні, а також цифрові гроші НБУ належать до національної валюти (гривні).

Електронні гроші та цифрові гроші існують лише в безготівковій формі.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. електронні та цифрові гроші є грошовими коштами (коштами). Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків виключно у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ.

Емітент цифрових грошей:

- ✓ Центральний банк держави (в Україні – НБУ).

Порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей визначаються нормативно-правовими актами НБУ (ст. 62 Закону України «Про платіжні послуги»). Вимоги щодо випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з електронними грошима не поширюються на емісію цифрових грошей та виконання платіжних операцій з цифровими грошима.

Емітенти електронних грошей в Україні (ст. 57 Закону України «Про платіжні послуги»):

- ✓ банки;
- ✓ установи електронних грошей;
- ✓ філії іноземних платіжних установ;
- ✓ оператори поштового зв'язку;
- ✓ НБУ;
- ✓ органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Особливості емітента електронних грошей в Україні:

- ✓ резидент України;
- ✓ для використання на території України здійснює випуск електронних грошей, номінованих винятково у гривні;
- ✓ має право випускати електронні гроші на суму, що не перевищує суми отриманих ним від користувача коштів;
- ✓ бере на себе зобов'язання з їх погашення на вимогу користувача;
- ✓ має право встановлювати граничний строк обігу випущених ним електронних грошей з моменту їх надання користувачу, що не може бути меншим за строк дії договору, укладеного між емітентом електронних грошей та користувачем;
- ✓ не має права стягувати плату за погашення електронних грошей до закінчення строку дії договору, укладеного між емітентом електронних грошей та користувачем.

Визначте, хто такі резиденти-емітенти електронних грошей. Наведіть норми вітчизняного законодавства на підкріплення своєї відповіді.

Для набуття статусу емітента електронних грошей та отримання права на надання послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, особа (крім НБУ, банків, органів державної влади, органів місцевого самоврядування) має отримати ліцензію на

надання фінансових платіжних послуг у порядку, визначеному порядком.

Емітент електронних грошей має право розпочати діяльність з електронними грошима після авторизації діяльності з надання фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, у встановленому порядку (ч. 2, 3 ст. 57 Закону України «Про платіжні послуги»).

До електронних грошей не належать будь-які одиниці вартості, що:

✓ обліковуються суб'єктом господарювання, який їх випустив, або містяться на будь-якому фізичному носії і використовуються в обмежений спосіб, зокрема дають змогу їх держателю придбавати товари і послуги лише у суб'єкта господарювання, який випустив такі одиниці вартості, незалежно від місцезнаходження такого суб'єкта господарювання;

✓ використовуються абонентом постачальника електронних комунікаційних послуг для оплати та споживання цифрового контенту за допомогою будь-якого електронного комунікаційного, цифрового пристрою, за умови що надання таких послуг оплачується абонентом.

НБУ має право встановлювати інші винятки з поняття електронних грошей.

Електронні гроші не тотожні електронним платіжним засобам. Відповідно до Закону України «Про платіжні послуги» **електронний платіжний засіб** – це платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом (наприклад, платіжна картка).

Відповідно до п. 14 Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затвердженого постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210, **емітенту електронних грошей забороняється:**

✓ надавати кредит із коштів, які є зобов'язанням цього емітента за випущеними ним електронними грошима;

✓ нараховувати на суму електронних грошей відсотки та/або інший вид доходу, пов'язаного з тривалістю періоду часу, протягом якого споживач, користувач, комерційний агент мають їх у своєму розпорядженні;

✓ залучати комерційних агентів для випуску електронних грошей;

✓ надавати споживачам/користувачам на умовах кредиту кошти для виконання платіжних операцій з електронними грошима;

- ✓ надавати кредит електронними грошима;
- ✓ має використовувати кошти, що отримуються ним від користувачів (у тому числі через комерційного агента) під час випуску електронних грошей, виключно для цілей погашення випущених електронних грошей;

- ✓ зобов'язаний вести облік коштів, отриманих від користувачів (у тому числі через комерційного агента) під час випуску електронних грошей, окремо від власних коштів та коштів інших осіб (у тому числі коштів користувачів, отриманих для цілей виконання платіжних операцій), що можуть бути в розпорядженні емітента електронних грошей, відповідно до встановлених вимог;

- ✓ зобов'язаний забезпечити збереження коштів, отриманих ним від користувачів (у тому числі через комерційного агента) під час випуску електронних грошей, відповідно до вимог цього Закону.

Умови випуску, використання та погашення електронних грошей визначаються внутрішніми положеннями емітента з урахуванням вимог нормативно-правових актів НБУ та зазначаються в договорі про надання платіжних послуг, укладеному між емітентом електронних грошей та користувачем.

Проаналізуйте документи будь-якого емітента електронних грошей, охарактеризуйте його правовий статус.

Споживачі мають право отримувати електронні гроші в обмін на готівкові кошти або кошти, перераховані з поточних або платіжних рахунків.

Користувачі, які є суб'єктами господарювання, та користувачі, які є органами державної влади або органами місцевого самоврядування, мають право отримувати електронні гроші виключно в обмін на кошти, перераховані з поточних або платіжних рахунків.

Надання електронних грошей користувачам здійснюється безпосередньо емітентом електронних грошей або із залученням (через) комерційного агента, який уклав договір з емітентом електронних грошей.

Електронні гроші вважаються випущеними з моменту отримання емітентом (комерційним агентом) коштів користувача. Випуск електронних грошей може здійснюватися шляхом надання емітентом (комерційним агентом) користувачу передплачених платіжних інструментів (платіжних карток багатоцільового використання тощо). Випуск електронних грошей не вважається діяльністю із залучення

депозитів або залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо їх повернення. Емітент електронних грошей зобов'язаний з моменту отримання коштів від користувача (у тому числі через комерційного агента) забезпечити доступ користувача до відповідної суми випущених електронних грошей для їх використання.

На кошти, отримані емітентом електронних грошей під час випуску електронних грошей, не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями цього емітента електронних грошей перед будь-яким кредитором, крім користувача, за умови що відповідне зобов'язання емітента електронних грошей є зобов'язанням щодо погашення випущених електронних грошей.

Погашення електронних грошей здійснюється емітентом (у тому числі через комерційного агента) шляхом вилучення з обігу пред'явлених користувачем електронних грошей в обмін на готівкові кошти або на кошти, перераховані на поточний або платіжний рахунок користувача. Користувач, який є споживачем, або інша особа має право пред'являти електронні гроші до погашення в обмін на готівкові кошти або на кошти, що перераховуються на поточний або платіжний рахунок такого користувача, або у випадках, передбачених законом, на інший вказаний ним рахунок.

Користувач, який є суб'єктом господарювання або органом державної влади або органом місцевого самоврядування, має право пред'являти електронні гроші до погашення виключно в обмін на кошти, що перераховуються на поточний або платіжний рахунок такого користувача та/або на рахунок у Державній казначейській службі України або на рахунок, відкритий в банку органу державної виконавчої служби/приватному виконавцю.

Емітенту електронних грошей забороняється обмежувати право користувача на погашення електронних грошей, крім випадків, встановлених законодавством. Також емітент електронних грошей зобов'язаний здійснити погашення випущених ним електронних грошей, пред'явлених користувачем до погашення, за їх номінальною вартістю відповідно до умов договору. Негайно після пред'явлення користувачем електронних грошей до погашення (у тому числі через комерційного агента), емітент електронних грошей зобов'язаний здійснити погашення електронних грошей та забезпечити виплату користувачу відповідної суми коштів в обмін на вилучені з обігу електронні гроші.

Платіжні операції, які користувач має право здійснити з використанням електронних грошей (ст. 60 Закону України «Про платіжні послуги»):

- 1) придбання електронних грошей у емітента в обмін на кошти;
- 2) пред'явлення емітенту електронних грошей до погашення в обмін на кошти;
- 3) здійснення обміну електронних грошей одного емітента на електронні гроші іншого емітента;
- 4) виконання інших платіжних операцій з електронними грошима.

Платіжні операції, які користувач-суб'єкт господарювання має право здійснити з використанням електронних грошей:

- 1) оплата товарів, робіт і послуг, що придбаваються такими користувачами з метою провадження своєї господарської діяльності;
- 2) сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів у порядку та на умовах, визначених законодавством;
- 3) сплата благодійних внесків та пожертвувань;
- 4) приймання електронних грошей як засобу платежу за товари (роботи, послуги), що продаються (виконуються, надаються) таким користувачем;
- 5) повернення електронних грошей користувачам у разі повернення такими користувачами товару, придбаного за електронні гроші, відповідно до законодавства про захист прав споживачів та/або в інших випадках, визначених законодавством;
- 6) перерахування між власними електронними гаманцями.

Користувачі, які є споживачами, мають право здійснювати з електронними грошима такі платіжні операції:

- 1) оплата товарів, робіт і послуг, що придбаваються для власного споживання;
- 2) перерахування електронних грошей на користь інших користувачів, які є споживачами, або між власними електронними гаманцями;
- 3) сплата податків, зборів, інших обов'язкових платежів у порядку та на умовах, визначених законодавством;
- 4) сплата благодійних внесків та пожертвувань.

Користувачі, які є органами державної влади або органами місцевого самоврядування, які забезпечують реалізацію фіскальної функції державного бюджету або місцевих бюджетів, мають право здійснювати з електронними грошима виключно в межах своїх повноважень, встановлених законом, такі платіжні операції:

- 1) приймання електронних грошей від користувачів як сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів у порядку та на умовах, визначених законодавством;

2) повернення електронних грошей користувачам у порядку та на умовах, визначених законодавством.

Приймання відповідними користувачами електронних грошей як оплати за товари (роботи, послуги), як сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів здійснюється на підставі договору, укладеного з емітентом електронних грошей.

Виконання платіжних операцій з електронними грошима (у тому числі з використанням передплачених платіжних інструментів) здійснюється відповідно до схеми виконання платіжних операцій відповідного емітента електронних грошей та/або правил платіжної системи, згідно з якими випускаються такі платіжні інструменти, та з додержанням вимог законодавства.

Для забезпечення використання електронних грошей емітент електронних грошей має право залучати комерційних агентів на підставі агентських договорів (ст. 61 Закону України «Про платіжні послуги»). Юридична особа має право розпочати діяльність комерційного агента лише після внесення відповідних відомостей про неї до Реєстру.

Порядок використання електронних грошей, випущених іноземною установою електронних грошей, номінованих в іноземній валюті, визначається у розділі VIII Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затвердженого постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210. Детальніше про це йдеться у темі 6 цього підручника.

3.2. Електронні гроші та податки

Розвиток законодавства про електронні гроші викликав необхідність внесення змін й до податкового законодавства. У 2023 р. до ПКУ України було внесено низку змін, пов'язаних із обліком електронних гаманців та рахунками, відкритими платникам податків небанківськими надавачами платіжних послуг, сплатою податків електронними грошима та використання інших платіжних операцій.

Внесені зміни передбачають, зокрема, наступне:

✓ можливість сплати податків і зборів електронними грошима. Відповідно до п. 35.2 ст. 35 ПКУ України сплата податків та зборів здійснюється в готівковій або безготівковій формі (у тому числі з використанням електронних грошей), крім випадків, передбачених ПКУ України або законами з питань митної справи. Для цілей цього Кодексу обов'язок платника податку щодо сплати податків та зборів на єдиний рахунок, визначений у ст. 35¹, вважається виконаним з моменту, коли

ініціювання переказу є завершеним для такого платника податків згідно із Законом України «Про платіжні послуги»;

Зверніть увагу, що до прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» електронні гроші не належали до валютних цінностей. У листі НБУ від 07.02.2014 р. № 25-109/5294 «Про особливості здійснення операцій з електронними грошима» зазначалося наступне: «...електронні гроші випускаються і іншими, ніж Національний банк України, банками, є електронним замінником банкнот і монет та грошовим зобов'язанням емітента. Електронні гроші використовуються як засіб здійснення платежів, приймаються обмеженим колом осіб, надаються емітентом в обмін на кошти у готівковій або безготівковій формі і відповідно до законів України не є валютними цінностями та грошовими коштами». Враховуючи положення ПК України про сплату податків виключно у грошовій формі, електронні гроші неможливо було використовувати для сплати податків. Нині ситуація кардинально змінилася.

✓ здійснення розрахунків за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) з використанням електронних грошей платниками єдиного податку I–III групи (п. 291.6 ст. 291 ПК України);

Зверніть увагу, що існують обмеження можливості розрахунків електронними грошима. Наприклад, розрахунки за зовнішньоекономічними операціями здійснюються виключно через рахунки в банках. Про це йдеться у п. 16 Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5.

✓ поширення вимоги щодо можливості відкриття і ведення рахунків клієнтам виключно за умови взяття таких клієнтів на облік у контролюючих органах;

✓ поширення відповідальності за порушення строку та порядку подання інформації про відкриття або закриття рахунків на небанківських надавачів платіжних послуг;

✓ віднесення до операцій, що не є об'єктом оподаткування ПДВ, операцій з випуску та погашення електронних грошей, а також надання послуг, пов'язаних з виконанням платіжних операцій, що надаються надавачами платіжних послуг, операторами платіжних систем, розрахунково-касовим обслуговуванням тощо;

✓ унормування використання коштів/електронних грошей, виданих на відрядження або під звіт (п. 170.9 ст. 170 ПК України).

ФОП та особам, які провадять незалежну професійну діяльність, слід мати на увазі, що вони зобов'язані повідомляти про свій статус банки, інші фінансові установи, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей, в яких такі особи відкривають рахунки/електронні гаманці (п. 69.7 ст. 69 ПК України). Неповідомлення такими особами про свій статус переліченим суб'єктам тягне за собою накладення штрафу в розмірі 680 грн за кожний випадок неповідомлення (п. 118.3 ст. 118 ПК України).

Також контролюючий орган наділений повноваженнями щодо зупинення видаткових операцій на рахунках платників, арешту коштів, стягнення коштів (пп. 19 прим. 1.1.21 п. 19 прим. 1.1 ст. 19, п.п. 20.1.31 – 20.1.34 п. 20.1 ст. 20, абзац 2 п. 87.1 ст. 87, п. 89.4 ст. 89, абз. 2-3 п.п. 94.6.2 п. 94.6 ст. 94, п. 94.12 ст. 94, абз. 1 п. 95.3 ст. 95, абз. 2, 4 п. 95.5 ст. 95, п. 101.4 ст. 101 ПК України). Такі зміни надають можливість здійснювати:

✓ стягнення коштів платника з рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачів платіжних послуг, електронних гаманців в емітентів електронних грошей, що обслуговують такого платника податків, на суму податкового боргу або його частини;

✓ зупинення видаткових операцій на рахунках/електронних гаманця такого платника податків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей;

✓ накладення арешту на цінні папери та/або кошти та інші цінності такого платника податків, що знаходяться в банку, іншій фінансовій установі, небанківського надавача платіжних послуг, емітента електронних грошей.

Отже, сфера дії таких положень ПК України поширюється на платіжні операції з коштами, що перебувають на рахунках/електронних гаманцях, у банках чи інших фінансових установах, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах.

Також варто звернути увагу на такі листи:

✓ інформаційний лист Державної податкової служби України від 23.02.2023 р. № 2, який присвячений окремим питанням обліку електронних гаманців та рахунків, відкритих платникам податків небанківськими надавачами платіжних послуг, сплати податків електронними грошима та використання інших платіжних операцій,

що запроваджені Законом України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. № 1591-IX (далі – Закон № 1591)¹;

✓ лист НБУ «Про використання рахунків за межами України» від 27.07.2023 р. № 40-009/54663².

3.2. Електронні гроші та фінансовий моніторинг

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» викладено загальні положення щодо фінансового моніторингу. Також у темі 11 нашого підручника детально розглядаються питання фінансового моніторингу та відповідальності за порушення відповідного законодавства.

Питанням саме фінансового моніторингу у сфері електронних грошей присвячено, зокрема, Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними та Положення про здійснення банками фінансового моніторингу. Розглянемо предметніше ці нормативно-правові акти.

Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затвердженого постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210

Відповідно до пунктів 15–17 Положення № 210, емітент електронних грошей зобов'язаний відкривати електронні гаманці лише після здійснення заходів належної перевірки споживача/користувача, передбачених законодавством із питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – заходи у сфері ПВК/ФТ), а також забезпечити супроводження платіжної операції з використанням електронних грошей інформацією про платника (ініціатора переказу) та про отримувача коштів відповідно до законодавства у сфері ПВК/ФТ.

Емітент/комерційний агент під час виконання платіжних операцій з електронними грошима, що ініційовані споживачем/користувачем, не є платником або отримувачем за платіжною операцією, що ініційована споживачем/користувачем на свою користь, або на користь іншого

¹ Інформаційний лист Державної податкової служби України від 23.02.2023 р. № 2. URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/544/656891/InfoList2_2023.pdf.

² Лист НБУ від 27.07.2023 р. № 40-009/54663 «Про використання рахунків за межами України». URL: <https://document.vobu.ua/doc/21762>.

споживача/користувача, або на користь іншого отримувача через емітента/комерційного агента.

Емітент за умови застосування достатніх заходів щодо виявлення незвичних або підозрілих операцій та, якщо немає ознак пов'язаності такої фінансової операції з іншими операціями, має право не здійснювати належної перевірки споживача в таких випадках:

1) ініціювання платіжної операції з електронними грошима здійснюється з використанням припейд-картки та виконується кожен із таких заходів щодо зменшення ризиків:

✓ електронний гаманець відкривається та використовується виключно для оплати товарів;

✓ електронний гаманець може одноразово поповнюватися шляхом унесення готівкових коштів або перерахування коштів із поточного/платіжного рахунку споживача;

✓ електронний гаманець не поповнюється електронними грошима, що надходять від неідентифікованих споживачів;

✓ електронний гаманець поповнюється та використовується на загальну максимальну суму платежів не більше ніж 5000 грн.

Емітент зобов'язаний забезпечити здійснення ідентифікації, верифікації споживача-держателя припейд-карток під час виплати цьому споживачу готівкових коштів/переказу безготівкових коштів на поточний/платіжний рахунок цього споживача в результаті погашення електронних грошей;

2) здійснення споживачем оплати товарів готівковими коштами або за допомогою електронного платіжного засобу з використанням банком-емітентом технічного електронного гаманця, що відкривається одноразово виключно для технологічного проведення цієї операції, та за умови виконання емітентом відповідних вимог щодо супроводження інформацією переказу коштів готівкою або супроводження інформацією переказу з використанням електронних платіжних засобів, передбачених у ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про запобігання), на всьому шляху руху коштів від платника (покупця) до отримувача (продавця) із зазначенням у призначенні платежу, що оплата здійснюється за товар.

Емітент електронних грошей зобов'язаний забезпечити:

1) організаційні, процедурні заходи та використання технічних засобів із метою виявлення, а також запобігання, перешкоджання та протидії шахрайству;

2) систему захисту інформації, яка має здійснювати безперервний захист інформації під час випуску, використання та погашення електронних грошей на всіх етапах її формування, оброблення, передавання і зберігання;

3) застосування посиленої автентифікації споживача, користувача та уповноваженого працівника комерційного агента під час ініціювання дистанційних платіжних операцій з електронними грошима;

4) контроль за операціями з електронними грошима, що здійснюються виключно на території України;

5) здійснення заходів у сфері ПВК/ФТ;

6) надсилання повідомлення про відкриття або закриття електронного гаманця (відкритого включно через відокремлені підрозділи емітента) платнику податків – користувачу/ комерційному агенту до контролюючого органу, в якому обліковується платник податків, у день відкриття/закриття електронного гаманця відповідно до законодавства України та проведення видаткових операцій за електронним гаманцем такого користувача/комерційного агента в порядку, визначеному ст. 69 ПК України;

7) перевірку під час відкриття або закриття електронного гаманця споживачу/користувачу наявності інформації про внесення такої особи до Єдиного реєстру боржників. Емітент надсилає повідомлення в установленому законодавством України порядку до органу державної виконавчої служби або приватного виконавця про відкриття або закриття електронного гаманця споживачу/користувачу, унесеного до Єдиного реєстру боржників, у день відкриття або закриття електронного гаманця.

Належна перевірка – це заходи, що включають:

✓ ідентифікацію та верифікацію клієнта (його представника);

✓ встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта або його відсутності, у тому числі отримання структури власності з метою її розуміння, та даних, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника, та вжиття заходів з верифікації його особи (за наявності);

✓ встановлення (розуміння) мети та характеру майбутніх ділових відносин або проведення фінансової операції;

✓ проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта, що здійснюються у процесі таких відносин, щодо відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта,

його діяльність та ризик (у тому числі, в разі необхідності, про джерело коштів, пов'язаних з фінансовими операціями);

✓ забезпечення актуальності отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта.

Підозрілі фінансові операції (діяльність)

За ст. 21 Закону про запобігання фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

При визначенні того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, суб'єкт первинного фінансового моніторингу враховує типологічні дослідження, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Як було зазначено вище, операції користувачів/споживачів з електронними грошима, емітентами яких є нерезиденти, мають прив'язку до ст. 20 Закону про запобігання. У цій статті йдеться про порогові фінансові операції. Так, фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис. грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), **за наявності однієї або більше таких ознак:**

✓ фінансові операції, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що здійснює збройну агресію проти України, та/або в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (у тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої держави), або якщо однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі

(юрисдикції), або якщо кінцевий бенефіціарний власник учасника фінансової операції – клієнта є громадянином чи має постійне місце проживання в державі, що здійснює збройну агресію проти України;

✓ фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

✓ платіжні операції з переказу коштів за кордон (у тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

✓ фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

✓ фінансові операції електронного резидента (е-резидента).

Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65

Відповідно до п. 32 Положення № 65 у разі дотримання одночасно всіх умов, визначених у п. 33, **банк може здійснити верифікацію клієнта-фізичної особи шляхом використання будь-якого з нижченаведених способів:**

1) отримання копії ідентифікаційного документа та довідки про присвоєння РНОКПП (якщо немає необхідної інформації в ідентифікаційному документі), засвідченої КЕП власника ідентифікаційного документа;

2) отримання через Систему BankID НБУ ідентифікаційних даних;

3) здійснення першої операції на символічну суму з переказу фізичною особою коштів із власного рахунку, відкритого в іншому банку України, на рахунок банку за умови, що такий переказ супроводжується даними платника (принаймні прізвище, ініціали), та здійснення фотофіксації особи з використанням методу розпізнавання реальності особи та особи з власним ідентифікаційним документом, а саме сторінки/сторони, що містить фото власника, з подальшим накладенням КЕП уповноваженим працівником банку та кваліфікованою електронною позначки часу на отриманий електронний документ, що містить фото;

4) зчитування ідентифікаційних даних із безконтактного електронного носія, імплантованого до ID-картки, збереження протоколу проведеної автентифікації під час здійснення процедури зчитування (принаймні пасивної автентифікації відповідно до пункту 5.1 частини одинадцятої ІКАО Doc 9303) та збереження протоколу фіксації факту введення особою вірного персонального ідентифікаційного номера, призначеного для ідентифікації та

авторизації доступу до безконтактного електронного носія (ПН), або здійснення фотофіксації особи з використанням методу розпізнавання реальності особи та особи з власним ідентифікаційним документом, а саме сторінки/сторони, що містить фото власника, з подальшим накладенням КЕП уповноваженим працівником банку та кваліфікованої електронної позначки часу на отриманий електронний документ, що містить фото;

5) отримання ідентифікаційних даних та фінансового номера телефону з бюро кредитних історій (за умови, що джерелом таких даних є банк) та коректного введення особою, верифікація якої здійснюється, отр-пароля, надісланого банком на такий фінансовий номер телефону, та фотофіксації особи із використанням методу розпізнавання реальності особи та особи з власним ідентифікаційним документом, а саме сторінки/сторони, що містить фото власника, з подальшим накладенням КЕП уповноваженим працівником банку та кваліфікованої електронної позначки часу на отриманий електронний документ, що містить фото.

У п. 33 Положення № 65 йдеться про те, що **банк може використати право, зазначене в п. 32, у разі одночасного дотримання всіх нижчезазначених умов:**

1) ризик ділових відносин з клієнтом (фінансової операції без встановлення ділових відносин) є низьким;

2) загальний ліміт на проведення видаткових фінансових операцій за всіма рахунками та електронними гаманцями, відкритими клієнту в банку, не перевищує 40 тис. грн на місяць (еквівалент) та 400 тис. грн на рік (еквівалент);

3) загальний залишок за всіма рахунками та електронними гаманцями, відкритими клієнту в банку, не перевищує 40 тис. грн (еквівалент).

Відповідно до п. 34 Положення № 65 **у разі дотримання одночасно всіх умов, визначених у п. 35, банк може здійснити верифікацію клієнта-фізичної особи шляхом:**

1) отримання копії ідентифікаційного документа та довідки про присвоєння РНОКПП (якщо немає необхідної інформації в ідентифікаційному документі);

2) здійснення фотофіксації особи з власним ідентифікаційним документом, а саме сторінки/сторони, що містить фото власника.

Банк у той самий день забезпечує подальше накладення КЕП уповноваженим працівником банку та кваліфікованої електронної позначки часу на отримані електронні документи.

За п. 35 Положення № 65 банк може використати право, зазначене в п. 34, у разі одночасного дотримання всіх нижчезазначених умов:

1) клієнт обслуговується банком лише як власник одного електронного гаманця (банк не надає такому клієнту інших банківських послуг, зокрема кредитів);

2) максимальний ліміт на здійснення видаткових фінансових операцій за відкритим гаманцем не перевищує 5 тис. грн на місяць;

3) залишок електронних грошей за відкритим гаманцем не перевищує 5 тис. грн;

4) електронні гроші використовуються лише для оплати товарів або послуг;

5) електронний гаманець не може поповнюватися анонімними електронними грошима (коштами з інших електронних гаманців, щодо власників яких не було здійснено ідентифікацію та верифікацію відповідно до встановлених вимог, визначених у додатку 2 до Положення);

6) клієнт має право ініціювати операції щодо погашення в касі емітента вищезазначених ним електронних грошей на загальну суму не більше ніж 1,5 тис. грн.

3.4. Відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима

Порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима передбачає застосування заходів адміністративної відповідальності відповідно до *ст. 163¹⁴ КУпАП*. Так, порушення законів України та нормативно-правових актів НБУ щодо порядку здійснення операцій з електронними грошима тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичної особи-суб'єкта господарювання від 100 до 200 нмдг. Така дія, вчинена особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення, – тягне за собою накладення штрафу від 500 до 1000 нмдг.

За *ст. 200 КК України* передбачена відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення. Так, підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ, платіжних карток або їх використання чи збут, а також

неправомірний випуск або використання електронних грошей – карається штрафом від 3000 до 5000 нмдг. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються штрафом від 5000 до 10000 нмдг.

Під документами на переказ у контексті ст. 200 КК України слід розуміти документ в паперовому або електронному виді, що використовується банками чи їх клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовуються при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення, інші).

Нижче розглянемо судову практику за ст. 200 КК України.

Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.03.2023 р. у справі № 750/14427/19¹.

Вироком Деснянського районного суду м. Чернігова від 01.02.2021 р. ОСОБА_7 засуджено за ст. 200 КК України до покарання у виді штрафу (за сукупністю кримінальних правопорушень визначено остаточне покарання у виді штрафу у розмірі 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 85000 грн).

Згідно з вироком ОСОБА_7 визнано винуватим у тому, що він 07.05.2019 р. о 17:20, не маючи ліцензії НБУ на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків та не будучи комерційним агентом з розрахунків у сфері використання електронних грошей, переслідуючи мету особистого збагачення, шляхом приймання електронних грошей в обмін на готівку, за що отримував відсотки в залежності від суми обміну, розмістив оголошення на інтернет-дошці оголошень «OLX.UA» (ТОВ «СМАРКЕТ УКРАЇНА») про надання послуг з виводу в готівку електронних грошей платіжної системи «WebMoneyTransfer». Надалі, 15.06.2019 р. з приводу надання вказаних послуг за оголошенням ОСОБА_7 до останнього звернулась ОСОБА_8. Вже 17.06.2019 р. ОСОБА_7, після попередньої домовленості з ОСОБА_8 про перерахування останньою грошових коштів на рахунок електронного гаманця «WebMoney Transfer» «Z НОМЕР_1», належного ОСОБА_7, зустрівся з ОСОБА_8 біля кінотеатру «Дружба», що на просп. Миру, 51 у м. Чернігові, вивів у готівку електронні гроші зазначеної платіжної системи та передав їй грошові кошти у розмірі 40 доларів США, за що отримав винагороду у розмірі 4 долари США.

¹ Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.03.2023 р. у справі № 750/14427/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109855074>.

Також 30.06.2019 р. з приводу надання зазначених послуг за оголошенням ОСОБА_7 до останнього звернувся ОСОБА_9 і 16.07.2019 р. ОСОБА_7, після попередньої домовленості із ОСОБА_9 про вивід у готівку електронних грошей платіжної системи «WebMoney Transfer», зустрівся з ним неподалік магазину «Симпатики», що на вул. П'ятиницькій, 53 у м. Чернігові, повідомив останньому рахунок свого електронного гаманця «WebMoney Transfer» «Z НОМЕР_1», на який ОСОБА_9 перерахував електронні гроші. Після чого, ОСОБА_7, діючи повторно, вивів у готівку електронні гроші зазначеної платіжної системи та передав ОСОБА_9 грошові кошти у розмірі 70 доларів США, за що отримав винагороду у розмірі 80 грн.

Ухвалою Чернігівського апеляційного суду від 25.06.2021 р. вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 01.02.2021 р. щодо ОСОБА_7 залишено без змін. Далі Особа_7 звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою, який, у свою чергу, вирок та ухвалу попередніх судових інстанцій залишив без змін, а касаційну скаргу захисника Особа_7 – без задоволення.

Також заслуговує на увагу вирок *Октябрського районного суду м. Полтави від 28.06.2023 р. по справі 554/5418/23*¹. Так, судом було встановлено декілька епізодів.

Епізод № 1

У невстановлений досудовим розслідуванням час та місці, однак не пізніше 31 серпня 2022 року, в обвинуваченого ОСОБА_4 виник злочинний умисел, направлений на неправомірне використання електронних грошей, шляхом вводу/виводу електронних коштів з електронних гаманців WebMoney, Qiwi, ЮMoney (Яндекс.Гроші), що заборонено законодавством України, а саме рішенням РНБО України від 14.05.2021 р. «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», введеного в дію Указом Президента України від 21.05.2021 р. № 203/2021.

ОСОБА_4, реалізуючи свій умисел, направлений на використання та отримання прибутку за допомогою WebMoney, Qiwi, ЮMoney (Яндекс.Гроші), у невстановлений досудовим розслідуванням час, перебуваючи в м. Полтаві, завантажив відповідне програмне забезпечення на комп'ютерну техніку, яка перебувала в його розпорядженні, зареєстрував аккаунт та почав використовувати заборонені на території України, електронні платіжні системи WebMoney, Qiwi, ЮMoney (Яндекс.Гроші).

¹ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 28.06.2023 р. по справі № 554/5418/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/111826999-7118b7ac1ed84617f73f1e1f57512e27>.

Таким чином, ОСОБА_4 неправомірно використовував електронні гроші, тобто вчинив злочин, передбачений ч. 1 ст. 200 КК України.

Епізод № 2

Крім того, ОСОБА_4, умісно з метою отримання прибутку за надання послуг з анонімізації, повторно використовував платіжні системи, які відповідно до рішення РНБО від 14.05.2021 р. заборонені на території України.

Так, у нестановлений досудовим розслідування час та місці, однак не пізніше 31.06.2022 р., ОСОБА_4 умісно, повторно, завантажив програмне забезпечення на мобільні термінали, що перебували у його розпорядженні, та використовував заборонені на території України електронні платіжні системи, а саме електронні гаманці WebMoney.

Таким чином, ОСОБА_4 здійснив неправомірне використання електронних грошей, вчинене повторно, тобто вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 200 КК України.

20.06.2023 р. між обвинуваченим та прокурором у даному кримінальному провадженні укладено угоду про визнання винуватості.

Зі змісту угоди про визнання винуватості вбачається, що обвинувачений повністю визнав свою вину у вчиненні злочинів, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 200 КК України.

Сторони угоди узгодили міру покарання обвинуваченому за вчинене ним кримінальне правопорушення за ч. 1 ст. 200 КК України у виді штрафу в розмірі 5000 ндмг, що складає 85000 грн, та за ч. 2 ст. 200 КК України у виді штрафу в розмірі 9000 ндмг, що становить 153000 грн.

У підготовчому судовому засіданні прокурор та обвинувачений підтримали угоду про визнання винуватості та просили її затвердити.

Захисник також просив затвердити угоду про визнання винуватості.

Враховуючи вищенаведене та розглядаючи питання про затвердження угоди про визнання винуватості, суд виходить з такого.

Обвинувачений вчинив кримінальні правопорушення, передбачені ч.ч. 1, 2 ст. 200 КК України, кожне з яких згідно зі ст. 12 КК України відноситься до нетяжких злочинів.

Шкода завдана лише державним та суспільним інтересам.

Суд переконався, що наявні всі підстави для затвердження угоди про визнання винуватості. Обставиною, яка пом'якшує покарання обвинуваченого за угодою, є щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення.

Долю речових доказів необхідно вирішити відповідно до ст. 100 КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 174 КПК України арешт, накладений на майно, яке вилучене в ході досудового розслідування, підлягає скасуванню. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, не призначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Під час судового розгляду прокурором заявлено, що вилучені у обвинуваченого комп'ютерна техніка, мобільні термінали та електронний гаманець WebMoney є знаряддям вчинення злочинів, тому вони підлягають конфіскації в дохід держави. Щодо іншого майна досудовим розслідуванням не встановлено їх злочинного походження, тому таке майно підлягає поверненню обвинуваченому, а арешт, накладений слідчим суддею – скасуванню. В свою чергу, щодо майна, яке вилучене у громадянина ОСОБА_6 взагалі не встановлено його неправомірне використання чи злочинне походження, тому таке майно підлягає поверненню, а арешт – скасуванню. Також прокурором зазначено, що вилучені речові докази не виділялись в інші кримінальні провадження.

На підставі викладеного, керуючись ст. ст. 314, 374–376, 394–395, 474, 475 КПК України, суд ухвалив затвердити угоду про визнання винуватості від 20.06.2023 р., укладену між прокурором відділу процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення управління протидії кримінальним правопорушенням у сфері кібербезпеки Офісу Генерального прокурора ОСОБА_2 та обвинуваченим ОСОБА_4 у кримінальному провадженні, внесеному 31.08.2022 р. в Єдиний реєстр досудових розслідувань за №42022000000001194.

ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_1, визнати винуватим у вчиненні злочинів, передбачених ч. ч.1, 2 ст. 200 КК України, та призначити йому узгоджене сторонами покарання:

✓ за ч. 1 ст. 200 КК України у виді штрафу в розмірі 5000 нмдг, що складає 85000 грн;

✓ за ч. 2 ст. 200 КК України у виді штрафу в розмірі 9000 нмдг, що складає 153000 грн.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК України, за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточно

визначити ОСОБА_4 покарання у виді штрафу в розмірі 9000 нмдг, що складає 153000 грн.

Речові докази:

1) ноутбук Microsoft Surface Book, сирого кольору, s/n 006755571557; мобільний телефон iPhone 12 Pro Max, s/n F2MDNFRVOD42, IMEI НОМЕР_3; ноутбук Asus чорного кольору, s/n N5NRKD02659419G; ноутбук Lenovo сирого кольору MO:PF9XB8224059; мобільний телефон Samsung Galaxy Z Flip s/n R38N306GLGN, IMEI НОМЕР_5 та IMEI НОМЕР_6; мобільний телефон OnePlus 10 Pro 5g, s/n bebb918a, IMEI НОМЕР_8 IMEI НОМЕР_9; електронний гаманець WebMoney, в якому знаходяться рахунки електронних коштів, а саме: 1) WMZ з індивідуальним номером НОМЕР_11; 2) WME з індивідуальним номером НОМЕР_10 – конфіскувати в дохід держави;

2) інше майно, яке визнано речовими доказами за постановою від 20.04.2023 р. – повернути особі, у якої майно вилучено, ОСОБА_4. Скасувати арешт, накладений ухвалою слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 25.05.2023 р. щодо такого майна;

3) майно, вилучене у громадянина ОСОБА_6 та визнане речовими доказами постановою від 20.04.2023 р., повернути громадянину ОСОБА_6. Скасувати арешт, накладений ухвалою слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 29.05.2023 р. щодо такого майна.

Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 20.06.2023 р. у справі № 345/2528/23¹. Суд встановив, що ОСОБА_5 вчинив: неправомірне використання електронних грошей, вчинене повторно; набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійсненні фінансових операцій, повторно, знаючи, що таке майно прямо та повністю одержане злочинним шляхом.

Згідно з Указами Президента України № 203/2021 від 14.05.2021 р. та № 264/2021 від 24.06.2021 р., якими введено в дію рішення РНБО «Про застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», застосовані персональні спеціальні обмежувальні заходи (санкції) щодо діяльності на території України ЗАТ «Вебмані Європа Лтд» («WebMoney Europe Ltd»), ТОВ «Вебмані.Ру», ПАТ «СБЕРБАНК РОСІЇ», АТ «КІВІ БАНК», ТОВ НЕБАНКІВСЬКА КРЕДИТНА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЮМАНЬ». Також

¹ Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 20.06.2023 р. у справі № 345/2528/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/111672760/>.

інформація щодо платіжних систем «WebMoney Transfer», «QIWI», «Yoomoney», «Capitalist», «PAXUM» та «AdvCash» в Реєстрі платіжної інфраструктури, який веде НБУ відсутні, тобто їх діяльність на території України перебуває під заборонаю.

Водночас ОСОБА_5, зареєструвавшись 20.07.2018 р. в Оболонській районній державній адміністрації в м. Києві, як ФОП, став здійснювати підприємницьку діяльність за кодом 63.11 «Оброблення даних, розміщення інформації на вебвузлах і пов'язана із ними діяльність», що включає в себе створення та керування інформаційними ресурсами та веб-сайтами. Для здійснення підприємливої діяльності, ОСОБА_5 придбав та використовував доменне ім'я у компанії «GoDaddy» (Арізона, США) з метою забезпечення функціонування власного веб-ресурсу «ІНФОРМАЦІЯ_5».

У березні 2022 р. в ОСОБА_5 виник умисел, спрямований на незаконне використання електронних грошей з метою отримання прибутку.

Для отримання грошової винагороди за надання послуг з вводу/виводу електронних коштів, без ліцензії НБУ на переказ коштів у національній та іноземній валютах, без відкриття рахунків та не будучи комерційним агентом з розрахунків у сфері використання електронних грошей, ОСОБА_5 розширив функціонал послуг веб-ресурсу «ІНФОРМАЦІЯ_5», в які включив онлайн-обмінні операції та операції вводу/виводу електронних коштів платіжних систем «WebMoney Transfer», «QIWI», «Yoomoney», «Capitalist», «PAXUM» та «AdvCash».

Так, ІНФОРМАЦІЯ_2 ОСОБА_5, перебуваючи на території с. Боднарів Калуського району Івано-Франківської області, з використанням особистого профілю під нік-неймом «ОСОБА_6» (ІНФОРМАЦІЯ_3) створив спільноти в месенджері «Telegram» за посиланням «ІНФОРМАЦІЯ_4» під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_5» та за посиланням «ІНФОРМАЦІЯ_6» під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_7», напряду пов'язані з веб-сайтом «ІНФОРМАЦІЯ_5» (ІНФОРМАЦІЯ_8), де активно інформував клієнтів про графік роботи, умови та обмеження у здійсненні онлайн-обмінних операцій, формував чергу на проведення обмінних операцій з акаунтів платіжної системи «PAXUM» на картки фінансових установ, в т.ч. платіжних систем «QIWI», «WebMoney», котрі перебувають під заборонаю в Україні відповідно до санкційного законодавства, а також платіжних систем «AdvancedCash», «PerfectMoney», «Payeer», «PayPal».

07.11.2022 р. ОСОБА_5, перебуваючи на території Івано-Франківської області, з метою отримання прибутку, усвідомлюючи, що він порушує вимоги ст. 10 Закону України «Про платіжні послуги», провів операцію з обміну 119 USD (електронної форми грошових одиниць в еквіваленті до долара США) на 123,23 одиниць WMZ (електронні кошти платіжної системи «WebMoney») ОСОБА_8.

Зокрема, 07.11.2022 р. ОСОБА_8, ознайомившись з інформацією, яку розповсюдив ОСОБА_5, здійснив вхід на сайт «ІНФОРМАЦІЯ_5», створив особистий кабінет користувача і обрав напрям обміну «Capitalist USD > WebMoney USD». Після цього, в рамках заявки на проведення операції із присвоєним номером «id54566», дотримуючись всіх інструкцій, що зазначались на сайті, провів онлайн-обмінну операцію з використанням веб-ресурсу «ІНФОРМАЦІЯ_5», а саме здійснив купівлю 123,23 одиниць WMZ (електронні кошти платіжної системи «WebMoney») на електронний гаманець НОМЕР_1 в платіжній системі «Webmoney Transfer» з електронного гаманця НОМЕР_2 в платіжній системі «Webmoney Transfer», який належить користувачу WMID: НОМЕР_3 з іменем «ОСОБА_9», шляхом переказу 119 USD (електронної форми грошових одиниць в еквіваленті до долара США) в середовищі платіжної системи «Capitalist» з рахунку НОМЕР_4 (власником якого є ОСОБА_10) на рахунок НОМЕР_5, який використовується власником/адміністратором онлайн-обмінника «ІНФОРМАЦІЯ_5» в ході здійснення діяльності у сфері обміну електронних коштів.

07.11.2022 р. підтверджено, що контактні відомості на онлайн-обмінному сервісі «ІНФОРМАЦІЯ_8», а саме електронна скринька «ІНФОРМАЦІЯ_3» та акаунт месенджера «Телеграм» за посиланням «ІНФОРМАЦІЯ_3» (ID: НОМЕР_6) належать ОСОБА_11, ІНФОРМАЦІЯ_1.

07.11.2023 р. ОСОБА_5 повторно незаконно провів обмін валюти ОСОБА_12.

Зокрема, 07.02.2023 р. ОСОБА_12 здійснив поповнення особистого карткового рахунку на загальну суму 8450 грн. В подальшому, з використанням особистого карткового рахунку № НОМЕР_7, ОСОБА_13 провів обмін коштів у сумі 8391,75 грн на власний криптогаманець «BNB» криптоплатформи «BINANCE», з подальшим переказом 0,6207 BNB на електронний гаманець «НОМЕР_8» платіжної системи «AdvCash», які конвертовано у 203,06 USD (доларів США).

Того ж дня, ОСОБА_12 після реєстрації особистого кабінету користувача на сайті «ІНФОРМАЦІЯ_5», обрав обмінну комбінацію «AdvCash > Приват24UAH». В рамках заявки на проведення операції із присвоєним номером «id54566», дотримуючись всіх наданих інструкцій, здійснив переказ електронних коштів 200,00 Advcash USD (електронні кошти платіжної системи «AdvancedCash») з електронного гаманця «НОМЕР_8», що належить ОСОБА_14, на адресу отримувача-власника/адміністратора онлайн-обмінника «ІНФОРМАЦІЯ_5» – «НОМЕР_9» – з ідентифікатором «ІНФОРМАЦІЯ_3» (магазин ІНФОРМАЦІЯ_9), котрий, в подальшому (об 11:39 год та об 11:40 год 07.02.2023 р.) конвертував та здійснив обмін вказаних електронних коштів в національну валюту України – українські гривні, шляхом переказу 7684 грн (двома платежами, в т.ч. з ідентифікатором відправника « ОСОБА_15 ») на картковий рахунок « НОМЕР_7».

Також, здійснюючи підприємницьку діяльність та отримуючи офіційні доходи, які декларовані у органах ДПС, ОСОБА_5 діючи з корисливим мотивом та з метою отримання незаконної матеріальної вигоди і прибутку, налаштував механізм зі здійснення операцій з електронними коштами платіжних систем «WebMoney Transfer», «QIWI», «Yoomoney», «Capitalist», «РАХУМ» та «AdvCash», які відсутні в Реєстрі платіжної інфраструктури НБУ, здійснюючи такі операції з призначенням додаткової комісії через власний веб-ресурс «ІНФОРМАЦІЯ_5».

Так, 07.11.2022 р. ОСОБА_8 здійснив вхід на сайт «ІНФОРМАЦІЯ_5», створив особистий кабінет користувача і обрав напрямок обміну «Capitalist USD>WebMoney USD». Після цього, в рамках заявки на проведення операції із присвоєним номером «id54566», дотримуючись всіх інструкцій, що зазначались на сайті, проведено онлайн-обмінну операцію з використанням веб-ресурсу «ІНФОРМАЦІЯ_5», а саме здійснив купівлю 123,23 одиниць WMZ (електронні кошти платіжної системи «WebMoney») на електронний гаманець НОМЕР_1 в платіжній системі «Webmoney Transfer» з електронного гаманця НОМЕР_2 в платіжній системі «Webmoney Transfer», шляхом переказу 119 USD (електронної форми грошових одиниць в еквіваленті до долара США) в середовищі платіжної системи «Capitalist» з рахунку НОМЕР_4 (власником якого є ОСОБА_16) на рахунок НОМЕР_5, який використовується власником/адміністратором онлайн-обмінника «ІНФОРМАЦІЯ_8» в ході здійснення діяльності у сфері обміну електронних коштів.

Вчинивши операцію з неправомірного використання електронних грошей, ОСОБА_5 за рахунок невстановленої різниці слідству курсів WMZ (електронні кошти платіжної системи «WebMoney») отримав прибуток, тобто набув кошти, щодо яких обставини свідчать про їх одержання злочинним шляхом, володів ними та у подальшому розпорядився.

07.11.2022 р. підтверджено, що контактні відомості на онлайн-обмінному сервісі «ІНФОРМАЦІЯ_8», а саме електронна скринька «ІНФОРМАЦІЯ_3» та акаунт месенджера «Телеграм» за посиланням «ІНФОРМАЦІЯ_3» (ID: НОМЕР_6) належать ОСОБА_11, ІНФОРМАЦІЯ_1.

07.02.2023 р. ОСОБА_12, здійснив поповнення особистого карткового рахунку на загальну суму 8450 грн. В подальшому, з використанням особистого карткового рахунку ОСОБА_12 № НОМЕР_7 провів обмін коштів у сумі 8391,75 грн на власний криптогаманець «BNB» криптоплатформи «BINANCE», з подальшим переказом 0,6207 BNB на електронний гаманець «НОМЕР_8» платіжної системи «AdvCash», які конвертовано у 203,06 USD (доларів США).

Того ж дня, ОСОБА_12 після реєстрації особистого кабінету користувача на сайті «ІНФОРМАЦІЯ_5», обрав обмінну комбінацію «AdvCash>Приват24UAH». В рамках заявки на проведення операції із присвоєним номером «id54566», дотримуючись всіх наданих інструкцій, здійснив переказ електронних коштів 200,00 Advcash USD (електронні кошти платіжної системи «AdvancedCash») з електронного гаманця «НОМЕР_8», що належить ОСОБА_14, на адресу отримувача – власника/адміністратора онлайн-обмінника «ІНФОРМАЦІЯ_5» – «НОМЕР_9» – ідентифікатором «ІНФОРМАЦІЯ_3» (магазин ІНФОРМАЦІЯ_9), котрий, в подальшому, конвертував та здійснив обмін вказаних електронних коштів в національну валюту України – українські гривні, шляхом переказу 7684 грн (двома платежами, в т.ч. з ідентифікатором відправника «ОСОБА_15») на картковий рахунок «НОМЕР_7».

Під час проведення 07.02.2023 р. ОСОБА_12 операції з онлайн-обміну електронних коштів на сайті «ІНФОРМАЦІЯ_5» за напрямом «AdvCash > Приват24UAH» в рамках заявки на проведення операції із присвоєним номером «id54566», дотримуючись всіх наданих інструкцій, здійснено переказ електронних коштів 200,00 Advcash USD з електронного гаманця «НОМЕР_8», що належить ОСОБА_12, на адресу отримувача-власника/адміністратора онлайн-обмінника

«ІНФОРМАЦІЯ_5» – «НОМЕР_9» – з ідентифікатором «ІНФОРМАЦІЯ_3» (магазин ІНФОРМАЦІЯ_9), котрий, в подальшому, конвертував та здійснив обмін вказаних електронних коштів в національну валюту України – українські гривні, шляхом переказу 7684 грн (двома платежами, у т.ч. з ідентифікатором відправника «ОСОБА_15») на картковий рахунок «НОМЕР_7», що належить ОСОБА_12.

Вчинивши повторно операцію з неправомірного використання електронних грошей, ОСОБА_5 за рахунок невстановленої різниці слідству курсів USD (електронна форма дол. США) отримав прибуток, тобто набув кошти, щодо яких обставини свідчать про їх одержання злочинним шляхом, володів ними та у подальшому розпорядився.

ОСОБА_5 до здійснення операцій з електронними коштами залучив карткові рахунки відкриті в АТ «КБ «ПриватБанк» на власне ім'я, на які від неправомірних операцій, а саме переказів та використання електронних грошей, які здійснювались із ОСОБА_8, ОСОБА_12 та іншими невстановленими слідству особами, отримав та розпоряджався коштами, щодо яких обставини свідчать про їх одержання злочинним шляхом.

22.11.2022 р. ОСОБА_5, усвідомлюючи, що вказане вище майно прямо та повністю одержане злочинним шляхом, з метою подальшого розпорядження для власних потреб, здійснив обготівкування у банківській касі АТ КБ «ПриватБанк» накопиченої валюти із власних рахунків у сумі 2400 доларів США (загальна сума у національній валюті складає 87744 грн, курс НБУ станом на 22.12.2022 р. складав 36,56 грн).

30.05.2023 р. між прокурором-начальником відділу за додержанням законів регіональним органом безпеки Івано-Франківської обласної прокуратури ОСОБА_17 та підозрюваною ОСОБА_5 укладена угода про визнання винуватості.

Зі змісту угоди про визнання винуватості від 30.05.2023 р. вбачається, що підозрюваний ОСОБА_5 повністю визнає вину у вчинених кримінальних правопорушеннях, що йому інкримінуються, щиро розкаюється, висловлює жаль з приводу вчиненого та бажає виправити ситуацію, що склалася, зокрема, ним з початку бойових дій перераховано на рахунок ЗСУ та благодійних фондів кошти в загальній сумі 75875 грн; активно сприяв розкриттю злочину, яке полягає в тому, що підозрюваний дав детальні показання з приводу проведення обміну грошових коштів. ОСОБА_5 як особа

характеризується позитивно, не судимий, на диспансерному обліку в психоневрологічних та наркологічних закладах не перебуває.

З огляду на фактичні обставини інкримінованих злочинів, відсутності негативних наслідків та матеріальної шкоди, активному сприянню в розкритті злочину, щирому каяттю, благодійній діяльності, яка виразилась у перерахуванні коштів на рахунки ЗСУ та благодійних фондів, які підтримують ЗСУ, в сукупності з відомостями про особу підозрюваного, який позитивно характеризується, які істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, суд взяв до уваги підстави для призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК України нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини цього Кодексу та переходу до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті Особливої частини цього Кодексу за ці злочини.

Суд ухвалив:

Затвердити угоду про визнання винуватості.

ОСОБА_5 визнати винуватим за ч. 2 ст. 200 КК України та за ч. 2 ст. 209 КК України та призначити покарання:

– за ч. 2 ст. 200 КК України – штраф у розмірі 10000 нмдг, що становить 170000 грн;

– за ч. 2 ст. 209 КК України, із застосуванням ч. 1, ч. 2 ст. 69 КК України, штраф у розмірі 10500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 178500 грн, без позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю, без конфіскації майна.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК України, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, призначити ОСОБА_5 остаточне покарання – штраф у розмірі 178500 грн, без позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю, без конфіскації майна.

Речові докази:

– чорновий запис на 1 клаптику паперу із написами латинськими літерами, 2 клаптики паперу із написами латинськими літерами, чорнові записи на 5 арк., які знаходяться на зберіганні при матеріалах кримінального провадження, залишити при матеріалах кримінального провадження (постанова про визнання речовими доказами від 26.05.2023 р.);

– мобільний телефон iPhone 13, мобільний телефон Samsung чорного кольору, два мобільних телефони чорного кольору із написом НОМЕР_10 на передній частині телефона, один мобільний телефон із написом на передній частині телефона НОМЕР_11, мобільний телефон

із написом Nokia, ноутбук Lenovo ideapad L340, банківську картку «Приватбанк» № НОМЕР_12, банківську картку Рахун № НОМЕР_13, які знаходяться на зберіганні в камері зберігання речових доказів Управління СБ України в Івано-Франківській області, повернути ОСОБА_5 (постанова про визнання речовими доказами від 26.05.2023 р.).

Також інші питання відповідальності за порушення правил і порядку здійснення валютних операцій (операцій з валютними цінностями) розглядаються у темах 9-12 цього підручника.

3.5. Проект цифрових грошей в Україні «е-гривня»

Е-гривня – електронна (безготівкова) форма грошової одиниці України, емітентом якої є НБУ.

НБУ у вересні 2021 р. розпочав впровадження пілотного проекту «е-гривня», метою якого було визначення потреби широкомасштабного випуску в Україні цифрової форми гривні. У жовтні 2022 р. ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (УКРПАТЕНТ) зареєструвало торговельну марку «е-гривня» та «e-hryvnia», яка належить НБУ.

Реалізаторами пілотного проекту стали ТАСКОМБАНКОМ, фінтех-компанія Bitt та Stellar Development Foundation за підтримки Міністерства цифрової трансформації та НБУ.

Розробка та впровадження е-гривні в Україні сприяє:

- ✓ еволюції платіжної інфраструктури України;
- ✓ цифровізації економіки;
- ✓ подальшому поширенню безготівкових розрахунків, зменшенню їх вартості;
- ✓ зростанню рівня прозорості розрахунків;
- ✓ підвищенню довіри до національної валюти загалом;
- ✓ забезпеченню економічної безпеки держави, посиленню монетарного суверенітету держави та спроможності НБУ підтримувати цінову та фінансову стабільність як запоруку стійкого економічного зростання.

НБУ розглядає та опрацьовує такі можливі варіанти використання е-гривні:

- ✓ е-гривня для роздрібних безготівкових платежів із можливим функціоналом «програмованих» грошей;
- ✓ е-гривня для використання у сфері, пов'язаній з обігом віртуальних активів;

✓ е-гривня для забезпечення можливості здійснення транскордонних платежів¹.

Проаналізуйте проекти запровадження цифрових валют центральних банків різних країн світу (CBDC, Central Bank Digital Currency), зокрема: екрона (Швеція), е-CNY (Китай), цифровий євро.

3.6. Криптовалюта та її правове регулювання в Україні

Термін «криптовалюта» («cryptocurrency») є поєднанням двох слів «супруто» (у перекладі з англ. секретний, схований) та «сurrency» (валюта).

Одиниця криптовалюти – це код, який народжується в результаті складних комп'ютерних математичних обчислень.

Криптовалюта в зарубіжному законодавстві розглядається, зокрема, як:

- ✓ гроші;
- ✓ віртуальні активи;
- ✓ фінансові активи;
- ✓ нематеріальні активи;
- ✓ нематеріальне благо;
- ✓ засоби платежу;
- ✓ цінні папери;
- ✓ товар.

Відповідно до міжнародних документів і вітчизняного законодавства криптовалюта належить до віртуальних активів.

У 2023 р. у ЄС почав діяти регламент Європейського Парламенту та Ради 2023/1114 про ринки криптоактивів (Markets in crypto-assets, MiCA)². Регламент MiCA встановлює загальні правила обігу, зберігання, емісії та інших аспектів, пов'язаних із криптоактивами на території ЄС.

Ознайомтесь предметніше зі змістом Регламенту MiCA та особливостями його впровадження в Україні.

¹ Про е-гривню – цифрові гроші Національного банку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia>; Е-гривня – цифрові гроші Національного банку України: Проект концепції впровадження. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Draft_vision_introducing_e-hryvnia_2023.pdf.

² Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023R1114>.

Відповідно до норм валютного законодавства криптовалюта не належить до валютних цінностей.

За Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та Закону «Про віртуальні активи» (ще не набрав чинності, мають бути внесені зміни до ПК України):

віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав;

забезпечений віртуальний актив – віртуальний актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав;

незабезпечений віртуальний актив – віртуальний актив, що не посвідчує жодних майнових або немайнових прав.

Віртуальні активи та бухгалтерський облік

У цьому контексті слід розглянути питання співвідношення віртуальних активів із фінансовими активами, грошовими коштами та їх еквівалентами, фінансовими інструментами, нематеріальними активами.

Віртуальний актив слід відмежовувати від фінансового активу, зокрема, у контексті бухгалтерського обліку. Згідно із п. 4 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», **фінансовий актив** – це:

- ✓ грошові кошти та їх еквіваленти;
- ✓ контракт, що надає право отримати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства;
- ✓ контракт, що надає право обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно вигідних умовах;
- ✓ інструмент власного капіталу іншого підприємства.

Як бачимо, *віртуальні активи не належать до фінансових активів*, хоча за змістом вони такими можуть бути.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (далі – НП(С)БО) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 визначає особливості обліку грошових коштів та еквівалентів грошових коштів.

Нагадаємо, що у цьому документів викладено такі визначення:

грошові кошти (гроші) – готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання;

еквіваленти грошових коштів (грошей) – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості.

Отже, положення НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» щодо грошових коштів та їх еквівалентів також не стосуються криптовалюти та віртуальних активів.

Щодо фінансових інструментів. Відповідно до НП(С)БО 13 «Фінансові інструменти», яке затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559, **фінансовий інструмент** – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного суб'єкта державного сектору (суб'єкта господарювання) і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу суб'єкта господарювання у іншого суб'єкта державного сектору (суб'єкта господарювання).

Фінансові інструменти в бухгалтерському обліку поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу суб'єкта господарювання і похідні фінансові інструменти. *Фінансові активи включають:* грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти; дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи. *Фінансові зобов'язання включають* фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання. *До інструментів власного капіталу суб'єкта господарювання належать* акції, частки та інші види власного капіталу суб'єктів господарювання. *Похідні фінансові інструменти включають* ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти.

Також більш детально про фінансові інструменти можна прочитати у Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання».

Відповідно до НП(С)БО 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242:

нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований;

немонетарні активи – усі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей.

Аналогічні визначення містяться й у НП(С)БО в державному секторі 122 «Нематеріальні активи», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 12.10.2010 р. № 1202, визначення також узгоджується із Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38) «Нематеріальні активи».

Загалом криптовалюта підпадає під ознаки саме нематеріального активу.

Віртуальні активи і FATF

Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (далі – FATF) у жовтні 2018 р. випустила Рекомендацію 15, яка обумовлює поширення фінансового моніторингу на операції з віртуальними активами. У червні 2019 р. FATF випустила Керівництво по застосуванню ризикоорієнтованого підходу до віртуальних активів і провайдерів послуг в сфері віртуальних активів.

Визначення терміна «віртуальний актив» міститься у рекомендаціях FATF (2018 р.) і поширене по всьому світу.

2018 р. – поняття «віртуальна валюта» було закріплено в Директиві ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018 р. про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС (5 AMLD):

«віртуальні валюти» означає цифрову репрезентацію вартості, яка не є випущеною або гарантованою центральним банком або органом публічної влади, не обов'язково прив'язана до законно створеної валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися або торгуватися в електронний спосіб¹.

Ознайомтесь детальніше із Директивою 2018/843 від 30.05.2018 р. Розгляньте особливості впровадження її положень в українському законодавстві.

2019 р. – FATF формулює Ризик-орієнтований підхід до постачальників послуг з криптоактивами (VASP).

¹ Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843>. Текст Директиви українською мовою див.: URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Директива_\(ЄС\)_2018_843.pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Директива_(ЄС)_2018_843.pdf).

2022 р., червень – FATF зробив підбиття підсумків використання попереднього документа. Неочікуваний підсумок – 29 з 98 юрисдикцій повідомили про прийняття законодавства відповідно до попереднього документа. NFT – визначений як невіртуальний актив. Доведено, що у деяких випадках операції з DeFi (decentralized finance) – є централізованими, по суті є фінансовими послугами¹.

2024 р. – FATF опублікувала оновлену інформацію про статус виконання Рекомендації 15 членами та юрисдикціями, які мають істотно важливу діяльність у сфері постачальників послуг віртуальних активів (VASP). Є питання, які держави мають вирішити на рівні національного законодавства, аби віртуальні активи не використовувалися в незаконний спосіб².

Криптовалюта та грошовий сурогат

Грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів в господарському обороті, крім валютних цінностей (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»). За ч. 2 ст. 32 цього ж Закону випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються.

2014 р. – НБУ розглядає «віртуальну валюту/криптовалюту» Bitcoin як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства, не має забезпечення реальною вартістю (лист від 08.12.2014 р. № 29-208/72889³). Було визначено, що:

¹ У підручнику з фінансового права ми предметно розглядаємо питання некоректності використання у фінансовому праві терміна «децентралізовані фінанси» саме через існування DeFi у контексті віртуальних валют. Див.: Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>. На сторінках цього підручника вперше розглядаються питання правового регулювання різноманітних публічних фінансів у контексті фінансового права та публічної фінансової політики.

² Status of implementation of Recommendation 15 by FATF Members and Jurisdictions with Materially Important VASP Activity. March, 2024. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/publications/VACG-Table-Jurisdictions-2024.pdf.coredownload.pdf>.

³ Лист НБУ щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14#Text> (впратив чинність).

1) «уповноважені банки не мають правових підстав для зарахування іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin за кордоном»;

2) «діяльність з купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих «фінансових пірамід» та може свідчити про потенційну залученість у здійсненні сумнівних операцій відповідно до законодавства про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму».

У цьому контексті заслуговує на увагу рішення Дарницького районного суду міста Києва від 24.03.2016 р. справа у справі № 753/599/16-ц¹, в якому суд посилається на лист НБУ від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. Апеляційний суд міста Києва підтримав рішення районного суду, позивачу було відмовлено в задоволенні позову про витребування від відповідача Bitcoin у якості оплати за виконану роботу. Аргументація суду полягала у наступному: криптовалюта належить до віртуально-цифрової продукції й не є предметом матеріального світу, не має індивідуальних ознак, її порядок обігу нормативно не врегульовано, а тому вона не може бути об'єктом судового захисту. Тут суд посилався на ст. 179 ЦК України, річ визначається як є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (криптовалюта не є предметом матеріального світу). Якби спірні відносини виникли після 10.08.2023 р., то рішення судів були би інші, оскільки ЦК України було доповнено ст. 179¹ «Поняття цифрової речі», де визначено, що **цифровою річчю** є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення ч.1 цієї статті. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення ЦК України про речі, якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не впливає із сутності цифрової речі.

Листом НБУ від 23.03.2018 р. № 40-0006/16290 лист НБУ від 08.12.2014 р. було визнано таким, що втратив актуальність.

2017 р. – у спільній заяві (прес-релізі) фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30.11.2017 р. НБУ, НКЦПФР, Нацфінпослуг **зазначалося: переконані, що складна правова природа криптовалют не дає змоги визнати їх ані грошовими**

¹ Рішення Дарницького районного суду міста Києва від 24.03.2016 р. справа у справі № 753/599/16-ц; URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/56686444>.

коштами, ані валютою й платіжним засобом іншої країни, ані валютною цінністю, ані електронними грошима, ані цінними паперами, ані грошовим сурогатом¹. У заяві зазначено, що будь-яка діяльність, пов'язана з операціями купівлі, продажу, обміну та конвертації в криптовалюті, несе велику кількість ризиків, які фізичні та юридичні особи повинні усвідомлювати перш ніж здійснювати операції з криптовалютами. Усі, хто планує вкладати власні кошти в криптовалюті, мають усвідомлювати, що здійснюють такі операції на власний ризик.

До основних ризиків операцій із криптовалютами регулятори віднесли:

✓ можливість втрати коштів через крадіжку, наприклад, у результаті кібератак на платформи обміну криптовалюти або інфраструктуру користування;

✓ відсутність гарантій щодо повернення інвестованих коштів у криптовалюті, оскільки заощадження, що утримуються в криптовалюті, не гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, бо такі заощадження не вважаються банківськими депозитами;

✓ можливість шахрайства. Заощадження в криптовалютах можуть бути використані для побудови фінансових пірамід, які, у зв'язку з описаними вище типами ризику, можуть у досить короткий термін призвести до втрати інвесторами своїх грошей. У разі подібної ситуації з коштами в національній чи іноземній валюті єдиною доступною формою правового захисту може бути кримінальне провадження. Проте через невизначений статус криптовалют державні установи із захисту прав споживачів в Україні не матимуть правових підстав для допомоги й інвесторам, і користувачам;

✓ складність використання звичайних методів оцінки ринкової вартості активів у криптовалютах;

✓ значні цінові коливання криптовалют та суміжні з ним ризики – спекулятивність і нерегульованість рівнів комісійних винагород за здійснення операцій в криптовалютах;

✓ відсутність інфраструктури. Криптовалюти не є загальноприйнятими в торговельно-сервісних мережах; також вони не є законним засобом платежу та валютою – усе це означає, що торговельні підприємства не мають юридичного зобов'язання приймати криптовалюти як засоби платежу.

¹ За ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України»: забороняється випуск та обіг на території України інших грошових одиниць, окрім гривни, та використання грошових сурогатів як засобу платежу.

Судова практика, пов'язана з криптовалютою

Знаковим є Рішення Суду справедливості ЄС від 22.10.2015 р. у справі № C-264/14 «Skatteverket v David Hedqvist»¹. У процесі розгляду цієї справи Суд з'ясував, чи є об'єктом оподаткування ПДВ операції з обміну віртуальних валют на традиційні валюти і навпаки. Аналізуючи природу правовідносин між учасниками таких операцій, Суд наводить висновки щодо ознак, якими наділені віртуальні валюти, зокрема, «біткоїн», серед яких можна виокремити такі основні:

✓ віртуальна валюта «біткоїн» не може бути охарактеризована як «матеріальне майно» (п. 24 рішення);

✓ операції, що є предметом розгляду справи, які полягають в обміні різних засобів оплати, не підпадають під поняття «поставка товарів», що викладене у ст. 14 ПДВ Директиви (п. 26 рішення);

✓ перекази віртуальних валют не потребують участі банків та інших фінансових установ (п. 37 рішення);

✓ операції, пов'язані з нетрадиційними валютами допоки такі валюти приймаються сторонами операції як альтернатива законному платіжному засобу і не мають іншого призначення, ніж як бути засобом оплати, є фінансовими операціями (п. 49 рішення);

✓ віртуальна валюта «біткоїн» не має іншого призначення, ніж бути засобом платежу, і таке призначення прийняте учасниками операції (п. 52 рішення);

✓ послуги з обміну традиційних валют на одиниці віртуальної валюти «біткоїн» і навпаки звільняються від оподаткування ПДВ відповідно до змісту ст. 135 (1)(e) ПДВ Директиви (п. 57 рішення)².

Проаналізуйте Рішення Суду справедливості ЄС від 22.10.2015 р. у справі № C-264/14 «Skatteverket v David Hedqvist». Зверніть увагу на вітчизняну судову практику. Наприклад, у постанові Харківського окружного адміністративного суду від 13.10.2016 р. у справі № 820/5120/16³ наголошується: «Окремо слід відзначити, що Європейський суд з прав людини, у справі Хедквіст проти Швеції, своїм рішенням від 22.10.2015 року постановив, що операції з біткоїнами та іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні оподатковуватися податком на додану вартість». Тобто зазначається не про рішення Суду справедливості ЄС, а про рішення ЄСПЛ.

¹ Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 22 October 2015. Skatteverket v David Hedqvist. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62014CJ0264>. Рішення Суду Справедливості ЄС українською мовою, див.: URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/2018/03/Право_України_2018.pdf.

² Верланов С. Коментар до рішення. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/2018/03/Право_України_2018.pdf.

³ Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 13.10.2016 р. у справі № 820/5120/16. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/62079235>.

Вітчизняна судова практика, пов'язана з криптовалютою:

✓ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.10.2020 р. у справі № 820/5120/16¹. Суть справи: особа двічі звернулася до податкових органів у Харківській області з проханням надати індивідуальну письмову податкову консультацію з питання оподаткування ПДВ операцій з віртуальною криптовалютою:

один раз – щодо криптовалюти Aitibitcoin та інших віртуальних валют на території України. Листом № 4599/10/20-40-12-01-10 від 10.08.2016 р. відповідачем (податковий орган) надано позивачу письмову податкову консультацію, де вказано, що підприємство-запитувач індивідуальної письмової консультації не є платником ПДВ;

іншого разу – щодо криптовалюти E-dinar та інших віртуальних валют на території України. Листом № 5226/10/20-40-14-11-11 від 09.09.2016 р. надано позивачу податкову консультацію наступного змісту: «Якщо операції, що проводяться платником податків, не віднесені до операцій, що не є об'єктом оподаткування, не звільнені від оподаткування, або не є операціями, до яких застосовується нульова ставка та 7 відсотків, то вони підлягають оподаткуванню податком на додану вартість за основною ставкою...».

На думку особи (позивача), у податкових консультаціях не надано чітких та однозначних відповідей на конкретно поставлені позивачем питання. Суди попередніх інстанцій обґрунтовано зазначили, що відповідач надаючи вказану податкову консультацію, не здійснив відповідного аналізу правових норм у контексті питань, поставлених позивачем, та не надав жодних відповідей на поставлені питання, що є порушенням положень, встановлених ст. 52 ПК України, та суперечить самій суті податкової консультації. Крім того, оскаржувані податкові консультації оформлені без урахування викладених позивачем обставин та не містять висновку з питань практичного використання визначених позивачем норм податкового законодавства. Таким чином, суд касаційної інстанції залишив касаційну скаргу податкового органу без задоволення, а судові рішення попередніх інстанцій – без змін.

✓ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 727/6578/17 від

¹ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.10.2020 р. у справі № 820/5120/16. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_18_10_2020_roku_u_sprav_820_5120_16/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

09.04.2020 р.¹. За вироком суду, підтриманим апеляційним судом, ОСОБА_1 визнано винуватим у тому, що він за попередньою змовою з ОСОБА_2, у лютому 2017 р., використовуючи спеціальне програмне забезпечення, що унеможливило ідентифікацію інтернет-користувача, замовив через всесвітню мережу «Інтернет» з Королівства Нідерландів до України 401 таблетку, які містять у своєму складі психотропну речовину МДМА (більш відома як «екстазі»), розрахувавшись із постачальником шляхом безготівкового банківського переказу міжнародної криптовалюти в розмірі 0,6 біткоіна, що за курсом НБУ становило приблизно 600 дол. США. Після здійснення оплати зазначена партія таблеток була надіслана з Нідерландів до України міжнародним поштовим відправленням на адресу ОСОБА_3, який не був обізнаний із вмістом відправлення. 16.03.2017 р. вказане поштове відправлення надійшло до ДОПП ПАТ «Укрпошта», після проведення митного оформлення і встановлення факту наявності у відправленні заборонених в обігу психотропних речовин, дана посилка в рамках проведення контролю за вчиненням злочину із заміненними таблетками була направлена адресату, який 28.03.2017 р. забрав її та 30.03.2017 р. передав ОСОБА_4, яка не була обізнана про вміст посилки. 31.03.2017 р. ОСОБА_1, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на незаконне переміщення через митний кордон України таблеток із психотропною речовиною МДМА, отримав від ОСОБА_4 посилку, яка містила 401 таблетку, загальною кількістю МДМА в яких становила 67,540 г.

Судами було вірно встановлено, що ОСОБА_1 мав за мету саме збут психотропної речовини, що підтверджується кількістю вилученої речовини, яка є надмірним розміром для вживання однією особою; враховано, що засуджений не перебував на обліку у лікаря-нарколога та не був особою, яка постійно вживає наркотичні або психотропні речовини. Крім того, з матеріалів кримінального провадження вбачається, що засуджений вживав додаткових заходів для конспірації своєї діяльності, зокрема, просив інших осіб отримати на пошті психотропні речовини, що були ним замовлені на ім'я особи, яка не була обізнана зі справжнім вмістом посилки. Також, згідно з показаннями самого засудженого та свідків, ОСОБА_1 сплатив за цю речовину біткоінами, що придбав на позичені кошти, які обіцяв

¹ Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 727/6578/17 від 09.04.2020 р. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vid_09_04_2020_roku_u_spravi_727_6578_17?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

повернути у більшому розмірі (з відсотками), а також свідки стверджували про намір ОСОБА_1 пригостити друзів психотропною речовиною. Протоколом огляду мобільного телефону доведено, що в переписці у програмі «Телеграм» засуджений обговорює з іншим користувачем суми грошей, за які можна продавати товар. Крім того, ОСОБА_1, перебуваючи в м. Харкові в період з 20 по 25 березня 2017 р., замовив за 230 грн через мережу «Інтернет» психотропну речовину – амфетамін у кількості 0,3 г для власного вживання. Також він у якості подарунка отримав пакунок із марихуаною, масою в перерахунку на суху речовину 0,552 г, яку зберігав без мети збуту.

✓ *Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 907/106/20 від 15.09.2021 р.*¹. Суть справи: ФОП із ПАТ «Закарпаттяобленерго» уклав договір про постачання електричної енергії. Під час проведення технічної перевірки було встановлено, що ФОП самовільно підключив додаткові струмоприймачі до мереж оператора системи розподілу із порушенням схеми обліку. У наслідок перевірки було виявлено підключення підземного кабельного вводу, від якого заживлено майновий комплекс та комп'ютерне устаткування майнингової ферми для криптовалют; встановлено необліковане використання електричної енергії в розмірі 182 621 кВт/год на суму 579 037,13 грн. ПАТ «Закарпаттяобленерго» звернулося з позовом до суду про стягнення з ФОП 579 037,13 грн вартості необлікованої електричної енергії. Суд першої інстанції та апеляційний суд підтримали позивача. 27.08.2021 р. Кіліб Карл Карлович (далі – Скаржник, колишній ФОП-позивач) звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою на рішення Господарського суду Закарпатської області від 04.03.2021 р. та постанову Західного апеляційного господарського суду від 29.07.2021 р. Крім того, Скаржник зазначає про виняткове значення справи, оскільки виконання оскаржуваних судових рішень може призвести до скрутного фінансового становища та надмірного фінансового тягаря для нього. Також зазначає про хворобу і те, що припинив підприємницьку діяльність у 2017 р., а тому не має з неї жодного доходу. Перевіривши касаційну скаргу, Суд дійшов висновку про відмову у відкритті касаційного провадження з огляду, зокрема, на малозначність справи².

¹ Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 907/106/20 від 15.09.2021 р. URL: https://protocol.ua/ua/uhvala_kgs_vp_vid_16_09_2021_roku_u_spravi_907_106_20/?utm_source=Reshenie_v_Zakon&utm_medium=Reshenie_v_Zakon&utm_campaign=Reshenie_v_Zakon.

² Відповідно до ч. 5 ст. 12 ГПК України малозначними справами є: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи

Розглядувана справа також цікава тим, що у ухвалою Господарського суду Закарпатської області від 20.12.2021 р. було затверджено мирову угоду між позивачем і відповідачем¹, за якою відповідач зобов'язувався сплатити позивачу суму 383 685,56 грн у строк до 30.11.2021 р.

✓ *Постанова Східного апеляційного господарського суду від 02.12.2020 р. у справі 922/95/20²*, якою скасовано рішення Господарського суду Харківської області від 02.09.2020 р. у цій справі. Справа стосувалася договірних правовідносин, у вигляді укладення 01.10.2019 р. публічного електронного договору на купівлю криптовалюти (біткоїнів) загальною кількістю 3,8837 біткоїнів, та перерахування позивачем (приватним підприємством) коштів у розмірі 897000,00 грн на рахунок ФОП в якості оплати за придбання товару. У своєму рішенні суд визнав правову природу криптовалюти як «титкульні знаки». Апеляційний суд відмовив у задоволенні позовних вимог приватного підприємства до ФОП про стягнення 897000,00 грн як безпідставно отриманих грошових коштів.

✓ *Постанова Київського апеляційного суду від 02.03.2021 р. у справі № 757/46845/19-ц³*. ОСОБА_1 звернувся з позовом до Акціонерного товариства Комерційний банк «Приватбанк», в якому просив стягнути з банку на його користь 58,86 дол. США в якості 3% річних, грошові кошти у сумі 623 314,72 грн, з яких: 603 207,79 грн – пеня за порушення зобов'язання відповідно до ч. 5 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів»; 20 106,93 грн – пеня за порушення банком, що обслуговує отримувача, строків завершення переказу. Посилявся на те, що 30.08.2018 р. позивач ініціював переказ власних грошових коштів у сумі 8 628 дол. США зі свого рахунку на біржі з торгівлі віртуальними валютами BITTREX INC на власний картковий рахунок в іноземній валюті, відкритий в АТ КБ «Приватбанк», які надійшли на рахунок 03.09.2018 р. через міжнародну міжбанківську систему передачі інформації та здійснення платежів SWIFT. У день надходження до банку

незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує 500 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Згідно із ч. 2 ст. 287 ГПК України такі справи не підлягають касаційному оскарженню, окрім деяких випадків. У розглядуваній справі Суд аргументував відсутність таких випадків.

¹ Ухвала Господарського суду Закарпатської області від 20.12.2021 р. у справі № 907/106/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102008666/>.

² Постанова Східного апеляційного господарського суду від 02.12.2020 р. у справі № 922/95/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/93327784>.

³ Постанова Київського апеляційного суду від 02.03.2021 р. у справі № 757/46845/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95524461>.

переказу позивачу зателефонувала співробітниця банку та повідомила, що зазначений переказ не буде зараховано на поточний рахунок позивача, оскільки дана операція нібито пов'язана з арбітражними операціями на ринку FOREX. Того ж дня позивач звернувся до колл-центру банку з проханням надати інформацію чому грошові кошти не було зараховано на поточний рахунок позивача. 04.09.2018 р. позивач отримав листа № 201.0.0.0/7-180904/2594, відповідно до якого зупинення фінансової операції здійснено банком на підставі роз'яснення НБУ щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin від 10.11.2014 р., листа НБУ від 08.12.2014 р. «Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою Bitcoin до операцій з торгівлі іноземною валютою», спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30.11.2017 р. Потім позивач ще неодноразово звертався до банку. По факту – грошові кошти були зараховані лише 26.11.2018 р., тобто через 83 дні після надходження переказаних коштів на рахунок банку.

Відповідно до законодавства, чинного на момент виникнення спірних правовідносин, **арбітражні операції на умовах маржинальної торгівлі** – це безготівкові операції, які передбачають виконання двох зустрічних зобов'язань з купівлі та продажу однієї іноземної валюти за іншу іноземну валюту та здійснюються без реальної поставки валюти на міжнародному валютному ринку з метою отримання прибутку від зміни валютного курсу або хеджування валютних ризиків. Операції з криптовалютою не належать до арбітражних операцій, оскільки криптовалюта не є іноземною валютою та валютою у розумінні валютного законодавства. Отже, банк не мав права затримувати переказ коштів із рахунку позивача, відкритого на криптобіржі, на власний картковий рахунок в іноземній валюті, оскільки такі операції не належать до арбітражних операцій на ринку FOREX.

Розгляньте історію родини Ротшильдів, представники якої, проживаючи у різних містах, займалися арбітражними операціями, купуючи золото і продаючи його англійському уряду.

✓ Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 24.12.2020 р. у справі № 420/7905/20¹. Громадянин Китайської

¹ Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 24.12.2020 р. у справі № 420/7905/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93786356>.

Народної Республіки (ОСОБА_1) звернувся з адміністративним позовом до суду про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії.

Суть справи: працівник кіберполіції (старшого інспектора) звернувся із запитом до криптобіржі HUOBI GLOBAL про блокування належних ОСОБА_1 криптоактивів на конкретному рахунку, у зв'язку з тим, що на цей рахунок року були перераховані начебто викрадені криптоактиви в розмірі 24460 USDT, та просив заблокувати акаунту. Блокування відбулось у порядку забезпечення досудового розслідування у кримінальному провадженні. На звернення ОСОБА_1 біржа категорично відмовилась розблокувати криптоактиви до повідомлення від старшого інспектора про відсутність претензій з його боку. Суд встановив, що у працівника кіберполіції не було доручення на вчинення дій щодо арешту, тимчасового вилучення чи блокування криптоактивів громадянина Китайської Народної Республіки ОСОБА_1. Таким чином було порушено норми КПК України. До криптобіржі питань не було, оскільки вона вчинила дії на запит правоохоронних органів України, не знаючи, що вони діють неправомірно. Суд задовільнив позов Особа_1: дії старшого інспектора визнано протиправними і його зобов'язано вчинити визначені дії, спрямовані на розблокування криптоактивів на рахунку Особа_1, на розблокування його акаунту.

*Рішення Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/4882/23 від 06.09.2023 р.*¹. Справа стосувалася поділу майна між колишнім подружжям. Позивач ОСОБА_1 звернулася до Київського районного суду м. Харкова із позовною заявою, якою просила: визнати кошти у сумі 1 472 267,00 грн за продаж 28.12.2020 р. криптовалюти (біткоїнів) у кількості 2 одиниць через Money 24/7 спільною сумісною власністю ОСОБА_2 та ОСОБА_1; визнати за ОСОБА_1 1/2 частки за продаж ОСОБА_2 28.12.2020 р. криптовалюти (біткоїнів) у кількості 2 одиниць через Money 24/7 у сумі 736 133,50 грн; стягнути з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 грошову компенсацію її частки за продаж 28.12.2020 р. криптовалюти (біткоїнів) у кількості 2 одиниць через Money 24/7 у розмірі 736 133,50 грн. Відповідач ОСОБА_2 звернувся до суду із зустрічною позовною заявою, якою просив визнати за ним право особистої приватної власності на кошти у сумі 1 472 267,00 грн за продаж 28.12.2020 р. криптовалюти Біткоїн у кількості 2 (двох) одиниць. Суд приймає до уваги доводи позивача за

¹ Рішення Київського районного суду м. Харкова від 06.09.2023 р. у справі № 953/4882/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/114681783/>.

зустрічним позовом ОСОБА_2, про те, що факт наявності в нього особистих коштів до укладення шлюбу зафіксований у декларації поданій за 2015 рік, тобто до укладення шлюбу. Також судом враховано, що різниця у сумі коштів, що належить на праві приватної власності ОСОБА_2 зазначених у деклараціях за 2016 рік (23 900 дол. США) та 2017 рік (20 500 дол. США), становить суму, яка логічно співвідноситься з сумою, витраченою на придбання майна, яке є предметом спору. Вказані факти на основі досліджених доказів враховані, оскільки декларації подано задовго до розірвання шлюбу, продажу криптовалюти, подання позовів, а отже задовго до виникнення спірних правовідносин, що свідчить про їх об'єктивність.

До речі, Верховний Суд у постанові по справі № 546/912/16-ц від 24.01.2020 р. зазначив, що статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями, як час набуття майна і кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Отже, у разі придбання майна в період шлюбу, але за особисті кошти таке майно не може вважатись спільним майном подружжя, а є особистою приватною власністю того з подружжя, за чий кошти воно придбане. Таким чином, сам по собі факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для віднесення такого майна до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя.

Отже, рішенням Київського районного суду м. Харкова задоволено зустрічний позов ОСОБА_2 і за ним визнано право особистої приватної власності на кошти у сумі 1 472 267,00 грн за продаж 28.12.2020 р. криптовалюти Біткоїн у кількості 2 (двох) одиниць.

*Постанова Київського апеляційного суду у справі № 381/3377/21 від 20.03.2023 р.*¹. У вересні 2021 р. представник ОСОБА_1 – ОСОБА_3 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, в якому просив суд стягнути з відповідача на користь позивача безпідставно набуті грошові кошти у розмірі 137 000 грн та судові витрати. Як убачається з додаткових пояснень представника відповідача та долучених до них документів, між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 була досягнута усна домовленість, що відповідач на замовлення позивача повинен був придбати за його кошти у сумі 130 000 грн криптовалюту біткоїн та перевести її на адресу криптогаманця позивача, а останній, у свою чергу, зобов'язувався сплатити за це відповідачу вартість таких послуг у розмірі 7 000 грн. Позивач перевів відповідачу кошти за даними останнім реквізитами, відповідач також виконав усі домовленості. При

¹ Постанова Київського апеляційного суду від 20.03.2023 р. у справі № 381/3377/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/109664436>.

цьому, дата здійснення платежів відповідачем співпадає з перепискою сторін у соціальній мережі. Долученими до матеріалів справи копіями квитанцій про оплату, заявок на придбання криптовалюти та фотознімками переписок підтверджується укладення між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 усного договору 25.07.2021 р., на виконання якого відповідач повідомив позивачу реквізити свого карткового рахунку, а позивач перерахував на цей рахунок грошові кошти у розмірі 137 000 грн, які, у свою чергу, були перераховані ОСОБА_2 п'ятьма сумами на придбання криптовалюти біткоїн для позивача та в подальшому криптовалюта переведена на адресу криптогаманця ОСОБА_1. Таким чином суди першої та апеляційної інстанції цілком обґрунтовано не вбачають підстав для стягнення з відповідача на користь позивача коштів як безпідставно набутих.

Література до теми 3

1. Бацуца В.М. Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право. Хмельницький, 2024.

2. Бондаренко О.В. Адміністративно-правове регулювання обігу віртуальних активів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2023. 178 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/05_2023/Bondarenko-1.pdf.

3. Гавва В.В. Цифрові фінансові активи та їх регулювання: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Київ, 2023. 245 с. URL: https://kneu.edu.ua/ua/scientific_council/doc_filos/df26006106/.

4. Дмитрик О.О., Ісаєв А.М. Віртуальні активи, цифрові гроші, платіжні системи: деякі аспекти правового регулювання. Правова позиція. 2023. № 3 (40). С. 149-154.

5. Киреева Н. Господарсько-правове регулювання електронних фінансових послуг в умовах інформаційного суспільства: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2023. 222 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a4f07ca-37fa-485d-a922-8c80d3783937/content>.

6. Когут Ю.І. Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека: практичний посібник. Київ: Консалтингова компанія «СІДКОН»; ВД «Дакор», 2022. 316 с.

7. Криптовалюта в Україні: технологія, ринок, регулювання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ, 2018. 93 с.

URL: https://zakon.help/files/article/9634/Cryptocurrency_Paper_Sept2018_ua.pdf.

8. Кудь А.А. Комплексна класифікація віртуальних активів. Харків: ХОГОКЗ, 2021. 34 с. URL: <https://virtualasset.science/kompleksna-klasifikacziya-virtualnikh-aktiviv.pdf>.

9. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх економіко-правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків: Право, 2019. 384 с.

10. Кудь А.А. Механізм модернізації системи публічного управління на основі децентралізованих інформаційних платформ: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. Харків, 2023. 294 с. URL: https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/aspirantura/zakhysty/Kud/Kud%20дисертація_merged_compressed.pdf.

11. Логойда В.М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Ужгород, 2022. 287 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45948>.

12. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Київ, 2022. 587 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Rizne/VirtualAssets.pdf>.

13. Пожидаєва М.А. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 578 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/dis_doctor_pozhidaeva_14.01.2021_bez_2010-6.pdf.

14. Форсайт «Віртуальні активи в Україні – 2030». Підсумковий звіт. URL: <https://va2030.com/foresight/report>.

15. Цифрова валюта у світі та в Україні: правове регулювання, судова практика, цифрові валюти, е-гривня, віртуальні активи криптовалюти. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 298 с.

16. Цифрова економіка: підручник / Т.І. Олешко, Н.В. Касьянова, С.Ф. Смерічевський та ін. Київ: НАУ, 2022. 200 с.

17. Cryptocurrency Regulations Around the World. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/cryptocurrency-regulations-around-the-world-5202122#citation-55>.

ТЕМА 4

ГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ ТА КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
4. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
5. Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р.
6. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
7. Постанова правління НБУ від 29.07.2022 № 165 «Про особливості регулювання та нагляду за здійсненням діяльності з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі в період дії воєнного стану та внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 06.03.2022 року № 39».
8. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: постанова Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148 (далі – Положення НБУ № 148).
9. Положення про організацію готівкового обігу і ведення емісійно-касових операцій у банківській системі в особливий період, затверджене постановою Правління НБУ від 05.05.2018 р. № 51.
10. Правила визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджені постановою Правління НБУ від 03.12.2018 р. № 134 (далі – Правила № 134).
11. Інструкція про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р. (далі – Інструкція НБУ № 103).
12. Інструкція щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі, затверджена постановою Правління НБУ від 22.07.2014 р. № 435.

4.1. Готівкові розрахунки, розрахунки у готівковій формі та касові операції

Визначення основних термінів містяться, зокрема, у таких нормативно-правових актах НБУ: Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148 (далі – Положення НБУ № 148), та Інструкції про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затвердженій постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р.) (далі – Інструкція НБУ № 103).

Положення НБУ № 148	Інструкція НБУ № 103
Касові операції	
операції суб'єктів господарювання між собою та з фізичними особами, пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку	платіжні операції, операції банку з обміну не придатних до обігу банкнот (монет) та вилучених з обігу на придатні до обігу банкноти (монети), банкнот на монети, монет на банкноти, банкнот (монет) одного номіналу на банкноти (монети) іншого номіналу, вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет), валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами, з пам'ятними та інвестиційними монетами, сувенірною та супутньою продукцією, а також операції з приймання на інкасо банкнот іноземної валюти та чеків в іноземній валюті, інших цінностей, які обліковуються на балансових та позабалансових рахунках
Готівка	
грошові знаки національної валюти України (банкноти і монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні банкноти та монети, які є платіжними засобами)	грошові знаки у вигляді банкнот і монет
Готівкова виручка (готівка)	
сума фактично одержаної готівки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), а також від операцій, що безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна	<i>визначення відсутнє</i>

Готівкові розрахунки/розрахунки готівкою	
платежі готівкою суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна	розрахунки за готівку, готівкові розрахунки – <i>визначення відсутні</i>

Відповідно до Інструкції НБУ № 103 є такі касові операції:

1) приймання через касу банку (філії, відділення) готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки юридичних і фізичних осіб або на рахунок банку (філії, відділення);

2) видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їх рахунків через касу банку (філії, відділення);

3) приймання від фізичних та юридичних осіб готівки національної та іноземної валюти для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі через операційну касу банку (філії, відділення);

4) отримання банком (філією, відділенням), інкасаторською компанією у НБУ готівки, здавання придатної та не придатної до обігу готівки;

5) вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження до НБУ;

6) обмін клієнтам не придатних до обігу та вилучених з обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні, монет на банкноти, банкнот на монети, банкнот (монет) одних номіналів на банкноти (монети) інших номіналів;

7) оброблення готівки;

8) прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;

9) переміщення/передавання між банками, приймання/видачі банками банківських металів в операційних касах.

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, електронними розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням платіжних інструментів, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівки.

Касові документи можуть бути паперовими або електронними. Електронні касові документи повинні бути оформлені відповідно до вимог законодавства України у сфері електронного документообігу.

Інструкція НБУ № 103 з-поміж іншого регламентує питання видачі готівки з каси підприємства працівникам цього підприємства. Опрацюйте дане питання та обґрунтуйте, наскільки актуальними нині є виплати у готівковій формі. Проаналізуйте обов'язки касира.

Касові документи, які оформляються надавачами платіжних послуг/комерційними агентами згідно з касовими операціями:

- 1) платіжна інструкція на переказ готівки;
- 2) прибутково-видатковий касовий ордер;
- 3) платіжна інструкція на видачу готівки;
- 4) прибутковий касовий ордер;
- 5) видатковий касовий ордер;
- 6) грошовий чек;
- 7) квитанція про прийняття на інкасо банкнот іноземних держав;
- 8) квитанція про приймання до сплати на інкасо чеків в іноземній валюті, рахунки на сплату платежів, а також сліп, квитанція, чек банкомата, що формуються платіжними пристроями, документи для відправлення переказу готівки та отримання його в готівковій формі, установлені відповідною платіжною системою;
- 9) касові документи про приймання/видачу банківських металів.

4.2. Вимоги до організації готівкових розрахунків

Це питання регламентується розділом II Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Передбачено, що суб'єкти господарювання, які відкрили рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти, здійснюють розрахунки за своїми грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, у безготівковій формі, а також у готівковій формі з дотриманням обмежень та в порядку, установленому законодавством України.

Суб'єкти господарювання здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами через касу як коштами, одержаними як готівкова виручка, так і коштами, одержаними із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів.

Суб'єкти господарювання здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку.

Підприємство/відокремлений підрозділ підприємства/ФОП, яке/який/яка відповідно до законодавства України приймає до обслуговування електронні платіжні засоби з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг і оснащене платіжним терміналом [у тому числі з'єднаним чи поєднаним з реєстратором розрахункових операцій (далі – РРО)], має право за рахунок готівкової виручки або готівки, отриманої з банку, надавати держателю електронного платіжного засобу (якщо така послуга передбачена правилами відповідної платіжної системи) послуги з видачі готівки з друкуванням квитанції платіжного терміналу (або розрахункового документа, а також, але не виключно, з надсиланням електронного розрахункового документа на наданий такою особою абонентський номер або адресу електронної пошти) та відображенням таких операцій у книзі обліку розрахункових операцій (далі – КОРО) або розрахунковій книжці (далі – РК), у разі їх використання.

НБУ має право встановлювати обмеження з видачі готівки за електронними платіжними засобами. Також обмеження з видачі готівки за електронними платіжними засобами можуть встановлюватися платіжною організацією відповідної платіжної системи та банками-членами цієї системи.

Розрахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у разі їх здійснення готівкою без відкриття поточного рахунку шляхом унесення готівки до банків або небанківських установ для подальшого її переказу на рахунки інших суб'єктів господарювання або фізичних осіб для платників коштів є готівковими, а для отримувачів коштів безготівковими.

Готівка, що надходить до кас, оприбутковується в день одержання готівки в повній сумі.

Установи/підприємства мають право тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) у межах, що не перевищують самостійно встановлений ними ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує самостійно встановлений ліміт каси, здається до банків для її зарахування на банківські рахунки. Відокремлені підрозділи установ/підприємств мають право здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до кас юридичних осіб або банку чи небанківської установи для її переказу і зарахування на банківські рахунки юридичних осіб.

Підприємство має право здійснювати збір готівкової виручки (готівки), отриманої від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), для

подальшого її здавання до банку з використанням комплексу технічних та програмних засобів, розташованих у місці здійснення готівкових розрахунків, які б забезпечували безпечне передавання коштів з робочих місць касирів до спеціально обладнаного приміщення для зберігання та подальшого здавання готівки до кас банків.

Здійснення готівкових розрахунків

Розрахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у разі їх здійснення готівкою без відкриття рахунку шляхом унесення готівки до кас надавачів платіжних послуг для подальшого її переказу на рахунки інших суб'єктів господарювання або фізичних осіб для платників коштів є *готівковими*, а для отримувачів коштів *безготівковими*.

Готівка, що надходить до кас, оприбутковується в день одержання готівки в повній сумі.

Установа/підприємство на підставі цього Положення зобов'язане розробити та затвердити внутрішнім документом *порядок оприбуткування готівки в касі установи/підприємства*, у якому максимально врахувати особливості роботи як установи/підприємства, так і його відокремлених підрозділів [внутрішній трудовий розпорядок, режим роботи, графіки змінності, порядок та особливості здавання готівкової виручки (готівки) до банку]. Для відокремлених підрозділів установи/підприємства порядок оприбуткування готівки в касі встановлюється та доводиться внутрішніми документами установи/підприємства. Розроблений порядок повинен відповідати вимогам цього Положення та не суперечити законодавству України.

Підприємства та фізичні особи-підприємці, яким Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (далі – Закон про застосування реєстраторів) надано право проводити розрахунки готівкою із споживачами без використання РРО з використанням відповідних книг обліку і специфіка функціонування яких унеможливило оформлення ними кожної операції касовим ордером (продаж проїзних і перевізних документів; білетів державних лотерей; квитків на відвідування культурно-спортивних і видовищних закладів), оприбутковують готівку наприкінці робочого дня за сукупністю операцій у цілому за робочий день з оформленням касовими документами і відображенням у КОРО або РК.

Суми готівки, що оприбутковуються, повинні відповідати сумам, визначеним у відповідних касових (розрахункових) документах.

Установа/підприємство, що здійснює операції з готівкою в національній валюті, ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) установлює, виходячи з потреби прискорення обігу готівки та своєчасного її надходження до кас банків. Це положення поширюються на небанківських надавачів платіжних послуг.

Банкам і ФОП ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) не встановлюються.

Установи/підприємства мають право тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) у межах, що не перевищують самостійно встановлений ними ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує самостійно встановлений ліміт каси, здається до банків для її зарахування на банківські рахунки. Відокремлені підрозділи установ/підприємств мають право здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до кас юридичних осіб або надавачів платіжних послуг, комерційних агентів із приймання готівки для її переказу і зарахування на банківські рахунки юридичних осіб.

Підприємство має право здійснювати збір готівкової виручки (готівки), отриманої від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), для подальшого її здавання до банку з використанням комплексу технічних та програмних засобів, розташованих у місці здійснення готівкових розрахунків, які б забезпечували безпечне передавання коштів з робочих місць касирів до спеціально обладнаного приміщення для зберігання та подальшого здавання готівки до кас банків.

Суб'єкти господарювання здають готівкову виручку (готівку) для виконання платіжних операцій до національних операторів, небанківських надавачів платіжних послуг, комерційних агентів із приймання готівки. Готівкова виручка (готівка) здається суб'єктами господарювання самостійно [уключаючи готівкову виручку (готівку), отриману із застосуванням платіжних пристроїв та через пункти надання фінансових послуг] або через відповідні служби, яким згідно із законодавством України надано право на перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів, або через підприємства, які отримали ліцензію НБУ на надання банкам послуг з інкасації.

Готівкова виручка (готівка) здається для зарахування на будь-який рахунок суб'єкта господарювання на його вибір.

Небанківські надавачі платіжних послуг та їх комерційні агенти здають готівку (готівкову виручку), отриману через платіжні пристрої та пункти надання фінансових послуг для подальшого виконання платіжних операцій, на рахунок/рахунки, відкритий/відкриті для обліку коштів, прийнятих для подальшого виконання платіжних операцій.

Небанківські надавачі платіжних послуг, які, крім операцій з приймання готівки для виконання платіжних операцій, здійснюють видачу переказів готівкою, зобов'язані забезпечити здавання на такі рахунки готівки в сумі перевищення прийнятої для подальшого виконання платіжних операцій готівки над виданою за переказами готівкою.

Суб'єкти господарювання використовують готівкову виручку (готівку), у тому числі готівку, одержану з банку, для забезпечення потреб, що виникають у процесі їх функціонування, а також для проведення розрахунків з бюджетами та державними цільовими фондами за податками і зборами (обов'язковими платежами).

Суб'єкти господарювання не мають права накопичувати готівкову виручку (готівку) у своїх касах понад установлений ліміт каси для здійснення витрат до настання строків цих виплат.

Установи/підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу) *понад установлений ліміт каси протягом п'яти робочих днів*, уключаючи день одержання готівки в банку. Готівка для проведення таких виплат працівникам віддалених відокремлених підрозділів підприємств залізничного транспорту та морських портів може зберігатися в касах таких установ/підприємств понад установлений ліміт каси протягом десяти робочих днів, уключаючи день одержання готівки в банку. Готівка, одержана в банку на інші виплати, видається установою/підприємством своїм працівникам у той самий день. Суми готівки, одержані в банку і не використані за призначенням протягом установлених строків, повертаються установою/підприємством до банку не пізніше наступного робочого дня банку або можуть залишатися в його касі (у межах установленого ліміту).

Установа/підприємство має право зберігати в касі готівку для виплат, які належать до фонду оплати праці та здійснюються за рахунок готівкової виручки, понад установлений ліміт каси протягом трьох робочих днів з дня настання строків цих виплат у сумі, зазначеній у переданих до каси відомостях на виплату готівки (далі – видаткова відомість).

Готівка під звіт

Готівка під звіт або на відрядження видається суб'єктами господарювання підзвітним особам відповідно до законодавства України.

Готівка видається під звіт:

1) на закупівлю с/г продукції та заготівлю вторинної сировини на строк не більше 10 робочих днів;

2) на закупівлю брухту чорних металів і брухту кольорових металів – на строк не більше 30 робочих днів від дня видачі готівки під звіт;

3) на всі інші виробничі (господарські) потреби – на строк не більше двох робочих днів, уключаючи день отримання готівки під звіт.

Підзвітна особа має право продовжити строк використання виданих під звіт коштів, якщо готівка одночасно видана як на відрядження, так і для вирішення в цьому відрядженні виробничих (господарських) питань (у тому числі для закупівлі сільськогосподарської продукції в населення та заготівлі вторинної сировини, у тому числі брухту чорних металів і брухту кольорових металів). Строк використання такої готівки продовжується до завершення строку відрядження.

Видача підзвітній особі готівки під звіт проводиться за умови звітування нею у встановленому порядку за раніше отримані під звіт суми.

Звітування за одержану під звіт або на відрядження готівку здійснюється відповідно до законодавства України.

Розрахунки із споживачами

Суб'єкти господарювання під час здійснення розрахунків із споживачами за готівку зобов'язані приймати в сплату за продукцію (товари, роботи, послуги) без обмежень банкноти і монети (у тому числі розмінні, обігові монети, пам'ятні банкноти та монети, зношені банкноти та монети) усіх номіналів, які випускає НБУ в обіг, що є платіжними засобами і не викликають сумніву в їх справжності та платіжності.

Суб'єкти господарювання мають право запропонувати споживачу звернутися до будь-якого банку (філії, відділення) із сумнівними банкнотами та монетами стосовно вирішення питання щодо їх справжності та платіжності відповідно до нормативно-правового акта НБУ з питань ведення касових операцій банками України.

Суб'єкти господарювання зобов'язані в разі отримання від споживачів у сплату за продукцію (товари, роботи, послуги) зношених банкнот/монет не видавати такі банкноти/монети на здачу та надалі здати їх разом із готівковою виручкою (готівкою) до обслуговуючих банків. Суб'єкти господарювання повинні забезпечувати наявність у касі банкнот, обігової та/або розмінної монети для видачі здачі [за винятком тих номіналів монет (банкнот), карбування та випуск в обіг/додатковий випуск в обіг яких припинено НБУ] з урахуванням бонусних програм лояльності та/або наявності пристроїв для

приймання монет. Суб'єкти господарювання в разі прийняття НБУ рішення щодо припинення карбування та випуску в обіг/додаткового випуску в обіг певних номіналів монет зобов'язані здійснювати заокруглення загальної суми покупки в порядку, передбаченому нормативно-правовим актом НБУ з питань, що регулюють обіг монет дрібних номіналів.

4.3. Порядок визначення строків здавання готівкової виручки (готівки) та ліміту каси

Це питання регламентується розділом V Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Передбачено, що установа/підприємство визначає і встановлює за погодженням з банком (у якому відкрито рахунок установи/підприємства, на який зараховуються кошти) строки здавання ним готівкової виручки (готівки) для її зарахування на рахунки в банках відповідно до таких вимог:

1) для установ/підприємств, розташованих у населених пунктах, де є банки – щодня [у день надходження готівкової виручки (готівки) до їх кас];

2) для підприємств, у яких час закінчення робочого дня (зміни), установлений правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності відповідно до законодавства України, не дає змогу забезпечити здавання готівкової виручки (готівки) у день її надходження, – наступного за днем надходження готівкової виручки (готівки) до каси дня;

3) для установ/підприємств, розташованих у населених пунктах, де немає банків, – не рідше ніж один раз на п'ять робочих днів.

Підприємства (юридичні особи), які здійснюють страхову діяльність та діяльність з випуску і проведення лотерей, установлюють строки здавання готівкової виручки (готівки) для страхових агентів і розповсюджувачів лотерей, які діють на підставі укладених договорів, з урахуванням специфіки їх функціонування (режиму роботи у вечірні години, вихідні та святкові дні) та обсягів виручки, що здається, але *не рідше одного разу на п'ять робочих днів*.

Всі ці строки здавання готівкової виручки (готівки) узгоджуються установами, підприємствами, небанківськими надавачами платіжних послуг з банком і обов'язково визначаються в договорах банківського рахунку між установами, підприємствами, небанківськими надавачами платіжних послуг та банками.

Підприємства, які працюють у вихідні та святкові дні і не мають змоги здати одержану ними за ці дні готівкову виручку (готівку) до банку через відсутність відповідної умови у договорі, укладеному з банком на інкасацію коштів, здають таку готівкову виручку (готівку) *через банкомати / програмно-технічні комплекси самообслуговування в день її надходження до каси підприємства або безпосередньо до банку протягом операційного часу наступного робочого дня банку та підприємства.*

Установа/небанківський надавач платіжних послуг/ підприємство, яка/яке в окремі дні не має перевищення ліміту каси, має право в ці дні *не здавати в установлені строки готівку.*

Порядок проведення інкасації коштів та випадки не проведення інкасації коштів визначаються в договорі на інкасацію коштів. Сума залишку готівки за день, у якому не було інкасації з вини банку, не є перевищенням ліміту каси установи/підприємства.

Установа, підприємство, небанківський надавач платіжних послуг на підставі цього Положення та з урахуванням особливостей роботи зобов'язані розробити та затвердити внутрішнім документом *порядок розрахунку ліміту каси* установи, підприємства, небанківського надавача платіжних послуг та їх відокремлених підрозділів. У розрахунку враховується строк здавання установою, підприємством, небанківським надавачем платіжних послуг готівкової виручки (готівки) для її зарахування на рахунки в банках, визначений договором банківського рахунку та не враховується готівка, унесена через платіжні пристрої, що належать небанківським надавачам платіжних послуг. Ліміт каси установи, підприємства, небанківські надавачі платіжних послуг встановлюють на підставі розрахунку середньоденного надходження готівки до каси або її середньоденної видачі з каси за рішенням керівника установи, підприємства, небанківського надавача платіжних послуг або уповноваженої ним особи.

Небанківські надавачі платіжних послуг, комерційні агенти із приймання готівки, які крім операцій з приймання готівки для виконання платіжних операцій, здійснюють видачу переказів готівкою, установлюють ліміт каси з урахуванням особливостей їх діяльності та режиму роботи таких установ в сумі, необхідній для забезпечення своєчасного та в повному обсязі виконання зобов'язань з виплати сум переказів за першою вимогою отримувача.

Установа, підприємство, небанківський надавач платіжних послуг затверджує внутрішніми документами установлений ліміт каси. Для

відокремлених підрозділів ліміт каси встановлюється і доводиться до їх відома відповідним внутрішнім документом установи, підприємства-юридичної особи, небанківського надавача платіжних послуг.

Установи/підприємства, що розпочинають свою діяльність, а також підприємства, діяльність яких була пов'язана виключно з безготівковими розрахунками та які відповідно до встановленого законодавством України порядку отримують право на здійснення додаткового виду діяльності, що передбачає здійснення готівкових розрахунків, на перші три місяці їх роботи (з дня першого готівкового розрахунку) ліміт каси встановлюють згідно з прогнозними розрахунками. Ліміт каси, встановлений з урахуванням прогнозних розрахунків, у двотижневий строк після закінчення перших трьох місяців їх роботи переглядається за фактичними показниками діяльності.

Релігійним організаціям [релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади], які не здійснюють виробничої або іншого виду підприємницької діяльності, *ліміт каси та строки здавання готівки не встановлюються.*

Державна казначейська служба України та розпорядники й одержувачі бюджетних коштів, які обслуговуються в органах Державної казначейської служби України, *самостійно визначають порядок встановлення ліміту каси.* Строки здавання готівки з кас Державної казначейської служби України та розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, які обслуговуються в органах Державної казначейської служби України, встановлюються відповідно до вимог п. 48 розділу V цього Положення.

Ліміт каси вважається нульовим, якщо установою/ підприємством його не встановлено (незалежно від причин такого не встановлення). Уся готівка, що перебуває в касі установи/підприємства на кінець робочого дня і не здана нею/ним відповідно до вимог цього Положення, вважається понадлімітною, якщо установою/підприємством ліміт каси не встановлено (незалежно від причин такого не встановлення).

Готівка не вважається понадлімітною в день її надходження, якщо вона здана в сумі, що перевищує встановлений ліміт каси, до обслуговуючих банків не пізніше наступного робочого дня банку або видана для використання установою/підприємством відповідно до законодавства (без попереднього здавання її до банку і одночасного отримання з каси банку) наступного дня на потреби, пов'язані з діяльністю установи/підприємства.

Готівка не вважається понадлімітною в день її надходження, якщо вона надійшла до кас підприємств у вихідні та святкові дні та здана в сумі, що перевищує встановлений ліміт каси, до обслуговуючих банків наступного робочого дня банку та підприємства або видана для використання підприємством відповідно до законодавства (без попереднього здавання її до банку і одночасного отримання з каси банку) наступного робочого дня на потреби, пов'язані з діяльністю підприємства.

Установлений ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) можуть переглядатися у зв'язку із змінами законодавства України або за наявності відповідних обставин (зміни в надходженнях/видатках готівки, внутрішнього трудового розпорядку/графіків змінності тощо). Документи [нормативно-правові акти, внутрішні документи (розрахунки) установи/підприємства, затверджені (підписані) керівником або уповноваженою ним особою], на підставі яких переглянуто ліміт каси, строки здавання готівкової виручки (готівки), додаються до відповідних наказів (розпоряджень), договорів банківського рахунку установи/підприємства.

Керівники установ/підприємств несуть відповідальність за дотримання вимог цього Положення щодо встановлення ліміту каси та за достовірність відповідних показників, зазначених у розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі.

4.4. Обмеження щодо розрахунків у готівковій формі в Україні

В Україні існують обмеження щодо розрахунків у готівковій формі. Ці обмеження передбачені у Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: постанова Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Так, *суб'єкти господарювання* мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

- 1) між собою – у розмірі до 10 000 грн включно;
- 2) з фізичними особами – у розмірі до 50 000 грн включно.

Суб'єкти господарювання у разі зняття готівкових коштів із поточних рахунків з метою здійснення готівкових розрахунків із фізичними особами зобов'язані надавати на запит банку (філії, відділення) підтвердні документи, на підставі яких здійснюються такі готівкові розрахунки, необхідні банку (філії, відділенню) для вивчення клієнта з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи/юридичних осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку (далі – небанківські установи), шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку. Кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується.

Таке обмеження стосується також розрахунків під час оплати за товари, придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівки, одержаної за допомогою електронного платіжного засобу.

Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки готівкою:

1) із суб'єктами господарювання протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами – у розмірі до 50 000 грн включно.

Платежі на суму, що перевищує 50 000 грн, проводяться через банки або небанківські установи шляхом переказу коштів із поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку;

2) між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі до 50 000 грн включно.

Платежі на суму, яка перевищує 50 000 грн, здійснюються шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення та/або переказу коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний рахунок у національній валюті).

Обмеження, встановлені для фізичних і юридичних осіб не стосуються:

1) розрахунків суб'єктів господарювання з бюджетами та державними цільовими фондами;

2) добровільних пожертвувань та благодійної допомоги;

3) використання готівки, виданої на відрядження;

4) виплат, пов'язаних з оплатою праці;

5) використання готівкових коштів з фонду оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій, створеного на виконання ч. 3 ст. 24 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та ч. 4 ст. 17 розділу II Закону України «Про Державне бюро розслідувань».

4.5. Організація касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні

Надавачі платіжних послуг (ст. 10 Закону України «Про платіжні послуги»):

- 1) банки, філії іноземних банків;
- 2) платіжні установи (у тому числі малі платіжні установи);
- 3) філії іноземних платіжних установ;
- 4) установи електронних грошей;
- 5) фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг;
- 6) оператори поштового зв'язку;
- 7) надавачі нефінансових платіжних послуг;
- 8) НБУ;
- 9) органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Організація касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні регламентується Інструкцією про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затвердженою постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р. (далі – Інструкція НБУ № 103). Інструкція № 103 визначає, зокрема:

- ✓ Порядок здавання та отримання банками готівки національної валюти через НБУ;
- ✓ Порядок здавання та отримання інкасаторськими компаніями готівки національної валюти через НБУ;
- ✓ Порядок передавання готівки банками своїм філіям (відділенням), а також іншим банкам, інкасаторським компаніям;
- ✓ Порядок видачі (приймання) НБУ банкнот у касетах банкам, їх філіям та відділенням (від банків, їх філій та відділень);
- ✓ Касові операції надавачів платіжних послуг/комерційних агентів;
- ✓ Порядок вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот (монет);
- ✓ Здійснення операцій з приймання на інкасо банкнот іноземних держав;
- ✓ Порядок обміну банкнот національної валюти, зафарбованих спеціальним розчином;
- ✓ Особливості визначення маси банківських металів під час здійснення касових операцій з банківськими металами;

✓ Порядок оброблення банкнот (монет) національної валюти

Під час організації оброблення банкнот застосовується:

1) автоматизований спосіб за критеріями оцінки якості сортування банкнот;

2) ручний спосіб за критеріями якості банкнот, встановлених Правилами № 134.

НБУ приймає від банку (філії, відділення) готівку національної валюти за умови дотримання таких вимог:

1) банкноти, розмінні та обігові монети мають бути розсортовані за номіналами, кожен номінал – на придатні до обігу, зношені, значно зношені, а банкноти та обігові монети номіналом 1 грн – відповідно до їх зразка;

2) розсортовані за номіналами і зразком банкноти формуються лицьовим боком догори в одному напрямку та пакуються окремо;

3) надірвані та розірвані (розрізані) на дві частини банкноти мають бути склеєні прозорою клейкою полімерною стрічкою або паперовою стрічкою (склеєною за допомогою клею) завширшки не більше 10 мм у такий спосіб, щоб це не призводило до склеювання сусідніх банкнот у корінці. Склеювати розірвані на дві частини банкноти потрібно впритул без накладання однієї частини на іншу.

НБУ та банки (філії, відділення) до значно зношених відсортовують і пакують окремо такі банкноти:

1) ті, що не викликають сумніву щодо їх справжності, але пошкоджені, розірвані (розрізані) та склеєні в установлений підпунктом 3 п. 58 розділу IV Інструкції № 103 спосіб, банкноти з утраченими частинами (якщо залишилося не менше ніж 55% початкової площі банкноти);

2) склеєні, що перешкоджає їх обробленню на автоматизованих системах оброблення банкнот;

3) прийняті від правоохоронних органів, оброблені спеціальними хімічними реактивами під час проведення слідчо-оперативних заходів (для уникнення забруднення перерахування таких банкнот доцільно здійснювати в захисних латексних рукавичках або за допомогою пінцета).

Порядок видачі (приймання) НБУ банкнот у касетах банкам, їх філіям та відділенням (від банків, їх філій та відділень)

Банк (філія, відділення) має право отримувати готівку в НБУ, здавати придатні та не придатні до обігу, невідсортовані банкноти в касетах на умовах, передбачених ЄДБО.

НБУ визначає один із таких способів роботи з банком (філією, відділенням) із застосуванням касет:

✓ за банком (філією, відділенням) закріплюється певна кількість касет, видача яких оформляється актом про приймання-здавання. Обмін касет на таку саму їх кількість проводиться під час видачі (приймання) банкнот;

✓ банку (філії, відділенню) видаються банкноти в касетах із подальшим їх поверненням до НБУ з готівкою або порожніми.

4.6. Визначення платіжних ознак та критерії обміну банкнот (монет)

Дане питання регламентується Правилами визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, які затверджені постановою Правління НБУ від 03.12.2018 р. № 134 (далі – Правила № 134).

Деяка термінологія:

1) **банкноти (монети), вилучені з обігу**, – банкноти (монети) відповідного зразка (року виготовлення), які з дати, оголошеної НБУ, перестали бути законним засобом платежу та виводяться/виведені з обігу;

2) **банкноти (монети) з дефектами виробника** – платіжні банкноти (монети), що не відповідають затвердженим зразкам, зображення та описи яких розміщені на сторінках офіційного Інтернет-представництва НБУ:

✓ банкноти з будь-якими відхиленнями від зразка, допущеними під час виготовлення (часткова відсутність графічних зображень, відсутність однієї або кількох фарб, серійних номерів, відсутність або неправильне розміщення зображень водяних знаків або захисних стрічок, невідповідність водяних знаків або захисних стрічок номіналу);

✓ монети зі зміщеними зображеннями, перевернутим зображенням реверсу щодо аверсу, тріщинами, відколами;

2)¹ банкноти, пошкоджені під час надзвичайного режиму, – банкноти, пошкоджені в порядку, установленому нормативно-правовим актом НБУ з питань організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі. Див.: лист НБУ від 19.08.2022 р. № 50-0006/57690 «Про банкноти національної валюти, пошкоджені під час дії воєнного стану»;

3) **вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет)** – банківська операція, під час якої банкноти (монети) переводяться до категорії

неплатіжних або приймаються для проведення їх дослідження НБУ із метою перевірки наявності ознак справжності та платіжності, оцінки їх відповідності затвердженим зразкам;

4) **елемент захисту** – певна ознака банкнот (монет), надана їм під час виготовлення з метою захисту та ускладнення їх підроблення і призначена для ідентифікації банкнот (монет);

4)-1 **зразок банкноти** – контрольний примірник банкноти певного номіналу, виготовлений із повною системою ознак платіжності та елементів захисту, який має нульову нумерацію і на якому за допомогою друку з обох боків або перфорації нанесено слово «ЗРАЗОК» або «SPECIMEN». Як виняток, зразок банкноти може бути виготовлений з обігової пронумерованої банкноти шляхом перфорації слова «ЗРАЗОК» або «SPECIMEN»;

5) навмисно пошкоджені з метою вчинення кримінального правопорушення банкноти – неплатіжні банкноти, що складені/склеєні з неплатіжних частин від:

✓ різних справжніх банкнот;

✓ різних справжніх банкнот та частин від виробів, схожих за дизайном на банкноти, на яких немає імітації елементів захисту, та/або смуг звичайного паперу;

6) **неплатіжні банкноти (монети)** – справжні банкноти (монети), що не можуть використовуватися за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів у зв'язку з набуттям у процесі обігу або неналежного зберігання ознак зношення та пошкодження, які не відповідають установленим НБУ, а також:

✓ навмисно пошкоджені з метою вчинення кримінального правопорушення банкноти;

✓ банкноти (монети), які вилучені НБУ з обігу;

✓ зразки банкнот;

✓ банкноти, погашені штампами або написами «до обміну», «неплатіжна»;

✓ монети, які мають одну або більше з таких ознак: механічні пошкодження (надрізані, з отворами, з видаленою частиною, розділені на частини), з повністю відсутніми зображеннями аверсу та/або реверсу;

7) **ознаки підроблення банкноти (монети)** – способи відтворення елементів дизайну та/або захисту, які відрізняють підроблену банкноту (монету) від справжньої;

8) **підроблені банкноти (монети)** – імітації справжніх банкнот (монет), що виготовлені будь-яким способом, уключаючи промисловий, у супереч установленому законодавством України порядку. **До підроблених банкнот також належать:**

✓ перероблені банкноти, на яких будь-яким способом (наклеюванням, малюванням, друкуванням) змінені елементи дизайну, зображення, що визначають номінал, рік затвердження/виготовлення зразка, банк-емітент та інші реквізити, і які за зовнішнім виглядом можуть бути сприйняті як справжні банкноти;

✓ вироби, схожі за дизайном на банкноти, на яких видалені та/або приховані написи рекламного чи сувенірнього характеру, та імітовані окремі елементи захисту справжніх банкнот;

✓ банкноти, складені з частин від справжніх та підроблених банкнот;

9) **платіжні банкноти (монети)** – справжні банкноти (монети), що за встановленими НБУ критеріями можуть використовуватися за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви, для переказів та обміну;

10) **спеціальний розчин** – розчин із певними фізико-хімічними властивостями (характерний колір, свічення під дією ультрафіолетових променів, поглинаючі властивості під дією інфрачервоних променів, стійкість до розчинників та хімічних реактивів), який використовується в спеціалізованих пристроях для зберігання валютних цінностей (далі – спецпристрій для зберігання цінностей) та зафарбовує банкноти в разі спроби несанкціонованого втручання у спецпристрій для зберігання цінностей, що унеможлиблює подальше використання таких банкнот;

11) **справжні банкноти** – введені в обіг НБУ як законний засіб платежу паперові грошові знаки, що мають установлені розміри, дизайн, елементи захисту та на яких зазначені реквізити (номінал, рік виготовлення, серійний номер);

12) **справжні розмінні та обігові монети** – введені в обіг НБУ як законний засіб платежу металеві грошові знаки, що мають установлені форму, технічні характеристики, розміри, у яких розрізняють аверс, реверс, на яких зображені малий Державний Герб України, номінал, найменування держави, логотип Банкотно-монетного двору НБУ, рік виготовлення та обріз (гурт);

13) **сумнівні банкноти (монети)** – банкноти (монети), справжність або платіжність яких викликає сумнів, а також ті, що

мають ознаки їх можливого підроблення, до проведення їх дослідження та складання НБУ акта про дослідження сумнівних банкнот (монет).

Для розуміння небезпеки і шкоди, яку може нанести державі і світу підроблення банкнот і монет, рекомендуємо: х/ф «The Counterfeiters» (Les Faussaires / The Counterfeiters/Die Fälscher) 2007 р. (про друк фальшивих грошей під час Другої світової війни); серіал «Паперовий будинок» (ісп. «La casa de papel»), 2017-2021 рр.

Ознайомитесь із роботами Андрія Бойко-Гагаріна, Андрія Войцехівського, присвяченими питанням фальшивомонетництва на території України і не лише (з цих робіт Ви дізнаєтесь про реальні історії та процеси, що мали місце в різні часи, та їх наслідки).

НБУ оприлюднює на сторінках офіційного Інтернет-представництва НБУ електронну версію плакатів/буклетів з описом банкнот (монет) під час уведення в обіг банкнот (монет) нового зразка, а також у разі внесення змін до їх дизайну або захисту від підроблення.

НБУ інформує банки, небанківські фінансові установи, національного оператора поштового зв'язку, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки, правоохоронні органи про ознаки:

- ✓ нових варіантів підроблених банкнот національної валюти з подібною до оригіналу імітацією видів друку та елементів захисту;
- ✓ нових варіантів підроблених монет національної валюти;
- ✓ нових варіантів неплатіжних навмисно пошкоджених з метою вчинення кримінального правопорушення банкнот національної валюти;
- ✓ банкнот національної валюти, пошкоджених під час надзвичайного режиму, у разі потрапляння їх у грошовий обіг.

НБУ розсилає зразки банкнот під час уведення в обіг банкнот нового зразка:

- ✓ правоохоронним органам;
- ✓ органам державної влади та іншим державним органам за їх зверненням;
- ✓ центральним зарубіжним банкам.

Банкноти (монети), які не мають ознак зношення і пошкодження, а також з ознаками зношення і пошкодження в межах критеріїв та за умов, визначення їх зношеними та значно зношеними (пункти 8, 9, 11 розділу II Правил № 134), належать до платіжних.

Банкноти (монети) платіжні поділяються на:

- ✓ придатні до обігу;

✓ не придатні до обігу.

Банкноти (монети), які за дизайном і елементами захисту повністю відповідають зразкам та описам, наведеним на сторінках офіційного Інтернет-представництва НБУ, і під час обігу не набули ознак зношення та пошкоджень, визначених у пунктах 8, 9, 11 розділу II Правил № 134, належать до придатних до обігу банкнот (монет).

Придатні до обігу монети можуть мати одну або більше з ознак, що не перешкоджають без сумніву визначити справжність та номінал монети:

- ✓ потемніння поверхні;
- ✓ дрібні механічні пошкодження (подряпини, вм'ятини);
- ✓ точкова корозія поверхні/елементів дизайну;
- ✓ забруднення у вигляді локальних плям, дрібних крапок.

Банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку зобов'язані без будь-яких обмежень видавати придатні до обігу банкноти (монети) фізичним та юридичним особам.

Фізичні та юридичні особи зобов'язані без будь-яких обмежень приймати придатні до обігу банкноти (монети) за всіма видами платежів та для переказів, а банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку, також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви.

Банкноти (монети) не придатні до обігу поділяються на:

- ✓ зношені банкноти (монети);
- ✓ значно зношені банкноти;
- ✓ банкноти (монети) з дефектами виробника.

Банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані під час приймання та оброблення банкнот (монет) перевіряти їх на відповідність ознакам, визначеним пунктами 8, 9, 11 розділу II Правил № 134.

До зношених банкнот належать банкноти, які мають одну або більше з таких ознак зношення або пошкодження:

- ✓ потертості, часткова втрата фарби на зображеннях, розпушення паперу, втрата папером жорсткості;
- ✓ забруднення, плями, написи, відбитки штампів/печаток, крім штампів або написів про погашення «до обміну», «неплатіжна» (уключаючи видимі під дією ультрафіолетових променів), площа кожного з яких менше або дорівнює 400 мм², колір яких контрастує з кольором навколишнього зображення або навколишньої незадрукованої ділянки банкноти (за винятком банкнот, зафарбованих

спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або тих, що мають характерне контурне забарвлення, яке може свідчити про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей);

✓ надриви або надрізи довжиною кожний понад 5 мм, що можуть бути склеєні прозорою клейкою полімерною або за допомогою клею паперовою стрічкою завширшки не більше ніж 10 мм у спосіб, який би не призводив до склеювання сусідніх банкнот у корінці;

✓ отвори та проколи, відірвані краї або кути, площа кожного з яких більша ніж 10 мм².

До зношених монет належать монети, які мають одну або більше з ознак пошкодження, які не перешкоджають без сумніву визначити справжність та номінал монети:

✓ погнуті або деформовані таким чином, що унеможливило їх машинний підрахунок;

✓ із спотвореними та частково збереженими зображеннями аверсу та/або реверсу внаслідок тривалого перебування в обігу, впливу навколишнього середовища та/або дії води/хімічних речовин/вогню (утворення корозійних раковин, зміна кольору, оплавлення).

Юридичні особи зобов'язані без будь-яких обмежень приймати зношені банкноти (монети) за всіма видами платежів та для переказів, а банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви.

Банки зобов'язані без будь-яких обмежень приймати від фізичних та юридичних осіб зношені банкноти (монети) для обміну на придатні до обігу банкноти (монети).

До значно зношених банкнот належать банкноти, що мають одну або більше суттєвих ознак зношення або пошкодження (незалежно від наявності ознак зношення, зазначених у пункті 8 розділу II цих Правил). **Ознаки значного зношення або пошкодження:**

1) банкноти, пошкоджені внаслідок дії хімічних речовин, води, вогню та/або з утраченими частинами (отворами), що зберегли цілу частину, площа якої не менше ніж 55% початкової площі банкноти;

2) банкноти, розірвані (розрізані) на дві частини, включаючи склеєні, на яких збереглись обидва однакові серійні номери, і загальна площа цих частин є не меншою, ніж 55% початкової площі банкноти;

3) банкноти, складені (склеєні) з двох суміжних частин різних банкнот одного номіналу та дизайну, якщо одна з частин має не менше

ніж 50% початкової площі, а загальна площа цих частин становить не менше ніж 98% початкової площі банкноти;

4) забруднення, плями, написи, відбитки штампів/печаток, крім штампів або написів про погашення «до обміну», «неплатіжна» (уключаючи видимі під дією ультрафіолетових променів) площею кожні понад 400 мм², колір яких контрастує з кольором навколишнього зображення або навколишньої незадрукованої ділянки банкноти (за винятком банкнот, зафарбованих спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або тих, що мають характерне контурне забарвлення, яке може свідчити про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей);

5) банкноти, які внаслідок забруднення мають свічення під дією ультрафіолетових променів по всій площині банкноти (за винятком банкнот, зафарбованих спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або тих, що мають характерне контурне забарвлення, яке може свідчити про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей);

6) банкноти, оброблені спеціальними хімічними реактивами під час проведення оперативних заходів чи слідчих дій;

7) банкноти, склеєні з порушенням вимог, установлених підпунктом 4 п. 8 розділу II Правил № 134, що перешкоджає їх обробленню на автоматизованих системах оброблення банкнот;

8) заламіновані банкноти;

9) банкноти, розірвані (розрізані) на дві частини, включаючи склеєні, на яких немає хоча б одного серійного номера, і загальна площа цих частин є не меншою, ніж 55% початкової площі банкноти;

10) банкноти, розірвані (розрізані) на три або більше частин, включаючи склеєні;

11) банкноти, пошкоджені під час надзвичайного режиму;

12) банкноти, значно пошкоджені внаслідок дії хімічних речовин, води, вогню та/або мають свічення під дією ультрафіолетових променів, деструкцію та обуглення паперу на окремих ділянках або по всій площі банкноти, і площа яких під час приймання та оброблення менша чи може стати меншою, ніж 55% початкової площі банкноти, або внаслідок чого створилася цілісна група пошкоджених банкнот, яку неможливо розділити;

13) банкноти, забруднені хімічними та радіоактивними речовинами, будь-якими токсичними органічними субстанціями, що впливають або за певних умов можуть негативно впливати на здоров'я людини;

14) банкноти, зафарбовані спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або мають характерне контурне забарвлення, що може бути наслідком спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей (далі – банкноти, зафарбовані спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей).

Для визначення загальної площі банкноти, що збереглася, застосовується сітка для визначення загальної збереженої площі банкноти (ця сітка міститься у додатку 1 Правил № 134).

Банки зобов'язані без будь-яких обмежень приймати від фізичних та юридичних осіб для обміну на придатні до обігу банкноти, а також за всіма видами платежів для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів банкноти, які не мають ознак підроблення та мають ознаки значного зношення або пошкодження, зазначені в підпунктах 1–7 п. 11 розділу II Правил № 134.

Банки, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані вилучати і передавати як сумнівні для проведення досліджень до НБУ відповідно до вимог нормативно-правового акта НБУ з питань організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні:

- ✓ банкноти з ознаками значного зношення або пошкодження;
- ✓ банкноти (монети) з дефектами виробника.

НБУ за результатами досліджень, здійснених за допомогою обладнання для контролю за ознаками справжності та платіжності банкнот (монет), оформляє акт, на підставі якого банкноти (монети) можуть бути визнані платіжними, з дефектами виробника, неплатіжними, навмисно пошкодженими з метою вчинення кримінального правопорушення, пошкодженими під час надзвичайного режиму чи підробленими.

НБУ не відшкодовує підроблені та неплатіжні банкноти (монети).

Пред'явнику банкнот не рекомендується самостійно порушувати цілісності групи склеєних банкнот, якщо пошкодження двох або більшої кількості банкнот призвело до їх склеювання (спікання).

НБУ у присутності пред'явника банкнот:

- ✓ обмінює справжні банкноти, збережена площа цілої частини кожної з яких дорівнює або більше 55% початкової площі банкноти;
- ✓ обмінює справжні банкноти, які можливо відділити одну від одної та площа яких до роз'єднання дорівнює або більше 55% початкової площі банкноти;

✓ складає акт про обстеження значно пошкоджених банкнот у двох примірниках, до якого обов'язково додаються фотографії видів зверху і збоку значно пошкодженої групи банкнот, – для банкнот, які неможливо роз'єднати без порушення цілісності та їх руйнування.

Банки мають право, а уповноважені банки, щодо яких Правління НБУ прийняло рішення про надання їм повноважень на зберігання запасів готівки НБУ (далі – уповноважені банки), зобов'язані приймати від фізичних та юридичних осіб для дослідження забруднені чи значно пошкоджені у результаті дії хімічних речовин банкноти. У деяких випадках вимагається наявність документа про проведення дезінфекції та/або дезактивації банкнот, наданого установою (особою), на яку відповідно до законодавства України покладено функції щодо їх проведення.

Банки/уповноважені банки не обстежують такі банкноти, пакують їх з максимальним збереженням цілісності (перерахування та/або пакування таких банкнот доцільно здійснювати в захисних латексних рукавичках або за допомогою пінцета) та передають як сумнівні для проведення досліджень до НБУ на підставі заяви, довідки про вилучення (прийняття) банкнот (монет) для дослідження та опису банкнот (монет) національної валюти, які надсилаються на дослідження з позабалансового рахунку, форма та порядок складання яких встановлені нормативно-правовим актом НБУ з питань організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні.

НБУ має право обмінювати, як виняток, банкноти без ознак підроблення, які втратили платіжні ознаки внаслідок пожежі, катастрофи, іншого нещасного випадку чи стихії, а також побутового пошкодження, та які прийняті НБУ/банками/уповноваженими банками відповідно до пунктів 14, 15 розділу II Правил № 134.

Банки, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані вилучати банкноти, зафарбовані спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, які надходять під час приймання готівки від фізичних і юридичних осіб або виявлені під час перерахування проінкасованої торгової виручки, інших надходжень готівки та передавати їх для проведення розслідувань та відповідних досліджень до правоохоронних органів.

НБУ здійснює обмін справжніх банкнот, зафарбованих спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, тільки банкам та юридичним

особам, які використовують спецпристрій для зберігання цінностей, за умови надання ними відповідних документів щодо їх використання, а також документів правоохоронних органів чи суду щодо цих банкнот (за наявності).

Банки, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані вилучати банкноти, пошкоджені під час надзвичайного режиму, які надходять під час приймання готівки від фізичних і юридичних осіб або виявлені під час перерахування проінкасованої торгової виручки, інших надходжень готівки та передавати їх як сумнівні для проведення відповідних досліджень до НБУ.

НБУ:

✓ інформує правоохоронні органи про банкноти, визнані за результатами дослідження пошкодженими під час надзвичайного режиму;

✓ зберігає банкноти, визнані пошкодженими під час надзвичайного режиму, до їх передавання в установленому порядку правоохоронним органам для проведення відповідних розслідувань;

✓ здійснює обмін справжніх банкнот, пошкоджених під час надзвичайного режиму, тільки банкам, які мають розпорядження НБУ про пошкодження банкнот разом із актом про таке пошкодження та у тому вигляді, як вони були пошкоджені банком (без склеювання розрізаних або розірваних частин);

✓ здійснює обмін банкнот, визнаних за результатами досліджень, проведених НБУ, пошкодженими під час надзвичайного режиму, на підставі рішення/ухвали суду.

Банки зобов'язані здійснювати обмін не придатних до обігу банкнот (монет), які прийняті відповідно до пунктів 10, 12 розділу II Правил № 134, безкоштовно. Йдеться про зношені банкноти (монети) і про банкноти, які не мають ознак підроблення та мають ознаки значного зношення або пошкодження

Банки не мають права видавати фізичним та юридичним особам не придатні до обігу банкноти (монети).

НБУ без будь-яких обмежень приймає від банків не придатні до обігу банкноти (монети).

Юридичні особи не мають права приймати неплатіжні банкноти (монети), недійсні банкноти (монети), банкноти (монети), які вилучені з обігу та перестали бути законним засобом платежу, за всіма видами платежів та для переказів, а банки, небанківські фінансові установи, національний оператор поштового зв'язку, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки також для

зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для виконання платіжних операцій.

Банки/уповноважені банки зобов'язані обмінювати банкноти (монети), вилучені НБУ з обігу, якщо вони відповідають вимогам, установленим у пунктах 6, 8, 9, 11 розділу II цих Правил, на придатні до обігу банкноти (монети), що перебувають в обігу.

Банкноти (за винятком банкнот, зафарбованих спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей навмисно пошкоджених з метою вчинення кримінального правопорушення та банкнот, пошкоджених під час надзвичайного режиму) і монети, визнані неплатіжними за результатами досліджень, проведених НБУ, повертаються банком пред'явнику на його вимогу протягом шести місяців з дня їх прийняття для дослідження. Після закінчення цього строку та відсутності запиту НБУ знищує неплатіжні банкноти (монети).

Обов'язки банку, інкасаторської компанії/компанії з оброблення готівки під час операцій з приймання банкнот (монет)

Банк зобов'язаний приймати від фізичних та юридичних осіб банкноти (монети) за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви, для переказів та обміну, якщо немає сумніву щодо їх справжності та платіжності.

Банк зобов'язаний:

✓ визначати на банкнотах, які втратили частину та/або розірвані (розрізані) на дві частини, загальну площу банкноти, що залишилася, та перевіряти наявність серійних номерів;

✓ з метою запобігання подальшому пошкодженню банкноти значно зношені банкноти наклеювати за потреби на прозорий папір/клейку прозору полімерну стрічку, залишивши місце для відповідних написів/штампів.

Банк, визнавши значно зношену/пошкоджену банкноту платіжною, з одного боку проставляє напис (відбиток штампа) «до обміну» із зазначенням загальної площі банкноти, що залишилася (у відсотках), дати, підпису та відбиток іменного штампа (код) працівника. У такому випадку **банк зобов'язаний:**

✓ вилучати з обігу і передавати до НБУ для дослідження та прийняття висновку банкноти (монети), що викликали сумнів банку щодо справжності та платіжності;

✓ за бажанням фізичних та юридичних осіб, на підставі заяви, форма якої встановлена нормативно-правовим актом НБУ з питань

організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, вилучати з обігу і передавати до НБУ для досліджень та прийняття висновку банкноти (монети), що викликали сумнів щодо справжності та платіжності;

✓ надавати фізичним та юридичним особам, письмово або в усній формі, за їх бажанням роз'яснення щодо встановленого порядку обміну зношених банкнот (монет) та банкнот (монет), які вилучені з обігу.

Банк не передає до НБУ для досліджень недійсні банкноти (монети) та вироби, схожі за дизайном на банкноти, із написами рекламного чи сувенірного характеру і на яких не імітовані елементи захисту справжніх банкнот.

Інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані:

✓ приймати від юридичних осіб банкноти (монети) для зарахування на рахунки, якщо немає сумніву щодо їх справжності та платіжності;

✓ вилучати з обігу і передавати до НБУ для дослідження та прийняття висновку банкноти (монети), що викликали сумнів щодо справжності та платіжності.

Інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки не передають до НБУ для досліджень недійсні банкноти (монети) та вироби, схожі за дизайном на банкноти, із написами рекламного чи сувенірного характеру і на яких не імітовані елементи захисту справжніх банкнот.

Банки, інкасаторські компанії/компанії з оброблення готівки зобов'язані:

✓ самостійно проводити для працівників, які працюють з готівкою, навчальні заходи з метою вивчення вимог Правил № 134;

✓ направляти працівників, які працюють з готівкою, для участі в навчальних заходах (семінарах, вебінарах) з питань визначення справжності/платіжності банкнот (монет) національної валюти, які проводяться НБУ.

4.7. Порядок вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот (монет)

Це питання регулюється розділ VII Інструкції про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, яка затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р.).

Здійснення операцій з приймання на інкасо банкнот іноземних держав

Банк (філія, відділення) у разі виявлення під час приймання, оброблення, видачі готівки сумнівних щодо справжності та платіжності банкнот (монет) національної валюти (далі – сумнівна національна валюта), навмисно пошкоджених банкнот, пошкодженої національної валюти, банкнот (монет) національної валюти з дефектами виробника [(далі – банкноти (монети) з дефектами виробника)], а також сумнівних щодо справжності банкнот іноземної валюти (далі – сумнівна іноземна валюта) зобов'язаний вилучити їх з оформленням довідки про вилучення (прийняття) банкнот (монет) для дослідження у трьох примірниках.

Строк проведення дослідження за видами групи банкнот не може перевищувати для:

- ✓ сумнівної національної валюти, навмисно пошкоджених банкнот, а також проведення додаткового дослідження – 60 робочих днів;
- ✓ пошкодженої національної валюти – 120 робочих днів;
- ✓ сумнівної іноземної валюти – 30 робочих днів.

НБУ за результатами досліджень сумнівної національної та іноземної валюти, навмисно пошкоджених банкнот, пошкодженої національної валюти, банкнот (монет) з дефектами виробника оформляє акт про дослідження сумнівних банкнот (монет).

Порядок обміну банкнот національної валюти, зафарбованих спеціальним розчином

Банк через дистриб'ютора (постачальника для банку спецпристроїв для зберігання цінностей) надає не пізніше ніж за 30 календарних днів до початку використання спеціалізованого пристрою для зберігання цінностей (далі – спецпристрій для зберігання цінностей) до Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України або експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях, управліннях МВС України в областях та місті Києві (далі – правоохоронні органи) за місцем розташування банку (філії, відділення) інформацію стосовно найменування виробника спецпристрою для зберігання цінностей, виробника спеціальних розчинів, а також примірник технічної документації на спецпристрій для зберігання цінностей та зразки спеціальних розчинів.

Банк (філія, відділення) у разі виявлення факту несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей

зобов'язаний оперативно засобами телекомунікаційного зв'язку та не пізніше наступного робочого дня письмово повідомити правоохоронний орган за місцем розташування банку (філії, відділення) для проведення розслідування та НБУ для підготовки інформації банкам (філіям, відділенням) та населенню про можливу появу в обігу зафарбованих спеціальним розчином банкнот.

Банк (філія, відділення) приймає без обміну від клієнтів-фізичних та юридичних осіб і вилучає виявлені під час здійснення переказу та/або перерахування проінкасованої торгової виручки, інших надходжень готівки зафарбовані спеціальним розчином банкноти внаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, для дослідження.

Банк (філія, відділення) під час приймання через операційну касу від фізичних та юридичних осіб зафарбованих спеціальним розчином банкнот складає довідку про вилучення банкнот національної валюти для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами, на підставі якої оформляється прибутковий позабалансовий ордер.

Банк (філія, відділення) самостійно визначає кількість примірників, що роздруковуються, довідки про вилучення зафарбованих спеціальним розчином банкнот для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами.

Банк (філія, відділення) у разі виявлення під час перерахування проінкасованої торгової виручки, інших надходжень готівки зафарбованих спеціальним розчином банкнот складає акт про розбіжності, довідку про вилучення зафарбованих спеціальним розчином банкнот для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами.

Банк (філія, відділення), який використовує спецпристрій для зберігання цінностей, складає на бланку в довільній формі акт про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей, у якому зазначаються номінал та кількість зафарбованих спеціальним розчином банкнот за кожним номіналом, сума цифрами, дата спрацювання, обставини виявлення факту спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей та причини пошкодження банкнот [санкціоноване, несанкціоноване, ненавмисне (у разі необережності) втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або з технічних причин].

Акт про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей підписує керівник банку (філії, відділення) або особа, яка виконує його

обов'язки, головний бухгалтер банку (філії) або особа, яка виконує його обов'язки, а також працівник банку (філії, відділення), який виявив факт спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей. Засвідчення акта про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей відбитком печатки банку (філії, відділення) не є обов'язковим.

Банк (філія, відділення) самостійно визначає кількість примірників акта про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей.

Банк (філія, відділення) протягом трьох робочих днів передає підрозділом інкасації банку/уповноваженою особою банку/підрозділом інкасації іншого банку/інкасаторською компанією/компанією-перевізником вилучені в спосіб, визначений в пунктах 174–176 розділу VIII цієї Інструкції, зафарбовані спеціальним розчином банкноти до правоохоронних органів за місцем розташування банку (філії, відділення) для проведення розслідувань та відповідних досліджень.

Банк (філія, відділення) формує для відправлення до правоохоронних органів для проведення досліджень пакет (мішечок), у який разом із вилученими зафарбованими спеціальним розчином банкнотами вкладає:

✓ лист банку (філії, відділення) у довільній формі, у якому зазначаються номінал, кількість та сума цифрами зафарбованих спеціальним розчином банкнот за кожним номіналом;

✓ примірник довідки про вилучення зафарбованих спеціальним розчином банкнот для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами;

✓ примірник акта про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей (за наявності).

Банк (філія, відділення) на пакет (мішечок) із зафарбованими спеціальним розчином банкнотами оформляє ярлик з такими реквізитами:

✓ найменування банку (філії, відділення);

✓ кількість зафарбованих спеціальним розчином банкнот;

✓ сума цифрами за кожним номіналом;

✓ загальна сума цифрами та словами;

✓ дата пакування;

✓ прізвище, ініціали та підпис касового працівника, який пакував пакет (мішечок).

Пакет опечатується відбитком печатки банку (філії, відділення) та/або клейкою стрічкою, мішечок опломбовується пломбою.

Банк (філія, відділення) не надсилає до правоохоронних органів зафарбовані спеціальним розчином банкноти внаслідок ненавмисного (у разі необережності) втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або з технічних причин.

Банк (філія, відділення) про факт вилучення з обігу зафарбованих спеціальним розчином банкнот та передавання їх до правоохоронних органів інформує НБУ.

НБУ приймає зафарбовані спеціальним розчином банкноти до обміну на придатні до обігу банкноти національної валюти тільки від банків (філій, відділень), які використовують спецпристрої для зберігання цінностей, за наявності:

✓ листа банку (філії) у довільній формі, у якому зазначаються номінал та кількість зафарбованих спеціальним розчином банкнот, сума цифрами за кожним номіналом та загальна сума;

✓ примірника акта про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей та підтвердних документів про використання спецпристроїв для зберігання цінностей;

✓ результатів дослідження правоохоронних органів, що підтверджують наявність на банкнотах національної валюти спеціального розчину та їх відповідність наданим зразкам, що використовуються в спецпристроях [крім фактів ненавмисного (у разі необережності) втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або з технічних причин];

✓ документів правоохоронних органів чи суду (рішень, ухвал) щодо належності цих банкнот банку [крім фактів ненавмисного (у разі необережності) втручання в спецпристрій для зберігання цінностей або з технічних причин].

НБУ за умови наявності документів, визначених п. 182 розділу VIII цієї Інструкції, здійснює обмін банкам (філіям, відділенням) зафарбованих спеціальним розчином банкнот на придатні до обігу банкноти шляхом зарахування відповідної суми банкнот, прийнятих до обміну, на кореспондентський рахунок банку (філії).

НБУ оформляє в разі виявлення під час перерахування в упаковці банків (філій, відділень) зафарбованих спеціальним розчином банкнот акт про розбіжності та довідку про вилучення банкнот національної валюти, зафарбованих спеціальним розчином, для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами.

НБУ передає протягом п'яти робочих днів вилучені зафарбовані спеціальним розчином банкноти до правоохоронних органів за місцем розташування банку (філії, відділення) для проведення відповідних досліджень.

НБУ формує для відправлення до правоохоронних органів для проведення досліджень пакет (мішечок), у який разом із вилученими зафарбованими спеціальним розчином банкнотами вкладає:

✓ лист НБУ в довільній формі, в якому зазначаються номінал, кількість та сума зафарбованих спеціальним розчином банкнот за кожним номіналом, обставини виявлення;

✓ примірник довідки про вилучення зафарбованих спеціальним розчином банкнот для проведення розслідувань та відповідних досліджень правоохоронними органами.

НБУ оформляє на пакет (мішечок) ярлик із такими реквізитами:

- ✓ «Національний банк України»;
- ✓ кількість зафарбованих спеціальним розчином банкнот;
- ✓ сума цифрами за кожним номіналом;
- ✓ загальна сума цифрами та словами;
- ✓ дата пакування;
- ✓ прізвище, ініціали та підпис касового працівника, який пакував пакет (мішечок).

НБУ опечатує пакет печаткою, мішечок опломбовується пломбою.

Банкноти передаються згідно з актом про передавання банкнот національної валюти, зафарбованих спеціальним розчином, який є підставою для списання банкнот національної валюти з позабалансового рахунку.

НБУ передає зафарбовані спеціальним розчином банкноти представникам правоохоронних органів разом із:

✓ примірником довідки про вилучення зафарбованих спеціальним розчином банкнот для проведення розслідувань та досліджень правоохоронними органами;

✓ примірником акта про спрацювання спецпристрою для зберігання цінностей (за наявності);

✓ копією листа-інформації від НБУ щодо фактів незаконного заволодіння спецпристроями для зберігання цінностей (за наявності).

4.8. Контроль за дотриманням порядку ведення операцій з готівкою

Це питання регламентується розділом VI Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Так, контролюючий орган під час проведення перевірок щодо дотримання порядку ведення операцій з готівкою установами/підприємствами застосовує вимоги розділу VI цього Положення.

Контролюючий орган за результатами проведеної перевірки складає акт про перевірку дотримання порядку ведення операцій з готівкою (далі – акт про перевірку) за формою, наведеною в додатку 8 до цього Положення.

Порушення і висновки, виявлені в результаті перевірки, зазначаються в розділах акта про перевірку.

Контролюючий орган під час проведення перевірки:

1) перевіряє виконання установою/підприємством вимог цього Положення щодо дотримання порядку ведення касової книги та оформлення операцій з приймання та видачі готівки з каси, ведення відповідних касових документів;

2) перевіряє повноту та своєчасність оприбуткування в касах готівкових надходжень, одержаних установою/підприємством (за реалізовану продукцію, продані товари, виконані роботи, надані послуги і за позареалізаційні операції). Готівка, що надходить до кас, повинна своєчасно та в повній сумі оприбутковуватися. Порядок оприбуткування готівки в касах, у тому числі і під час розрахунків із застосуванням РРО (або РК), визначено в п. 11 розділу II цього Положення;

3) визначає наявність самостійно встановленого ліміту каси та його відповідність самостійно здійсненим розрахункам. Сума готівки за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями, у яких видача готівки з каси не підтверджена підписом одержувача (абзац другий п. 27 розділу III цього Положення), додається до залишку готівки в касі виключно в день, у якому оформлено зазначені видаткові документи, і надалі зазначена сума не береться для розрахунку понадлімітних залишків готівки;

4) перевіряє обов'язковість забезпечення постійної наявності в касах підприємств у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, що перевіряються, монет для видачі здачі [за винятком тих номіналів монет (банкнот), карбування та випуск в обіг/додатковий випуск в обіг яких припинено НБУ];

5) звіряє з банківськими документами всі випадки одержання суб'єктом господарювання значних сум готівки, а за потреби використовує також відповідні дані банків, у яких відкрито його рахунки;

6) перевіряє дотримання установою/підприємством порядку витрачання готівкової виручки (готівки). Виплати готівкою повинні здійснюватися з урахуванням вимог ПК України в разі наявності в підприємства податкового боргу;

7) перевіряє дотримання установою/підприємством устанавленого порядку видачі готівки під звіт (у тому числі на відрядження) та її використання відповідно до вимог цього Положення та інших нормативно-правових актів України. Строки та умови видачі готівки під звіт, визначені законодавством України, п. 19 розділу II цього Положення, не повинні порушуватися;

8) перевіряє дотримання суб'єктами господарювання устанавлених обмежень під час здійснення ними готівкових розрахунків між собою та/або з фізичними особами;

9) перевіряє розрахункові операції суб'єкта господарювання. Під час такої перевірки враховується: що такі готівкові розрахунки можуть здійснюватися протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами в межах граничних сум розрахунків готівкою, устанавлених п. 6 розділу II цього Положення; що кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується; що зазначені обмеження не стосуються випадків, визначених цим Положенням. Платежі понад устанавлені граничні суми проводяться через надавачів платіжних послуг шляхом переказу коштів із рахунку на рахунок або внесення готівки до кас надавачів платіжних послуг.

Проаналізуйте практичні приклади порушень порядку ведення операцій з готівкою.

Література до теми 4

1. Радченко О.М. Правовідносини у сфері грошового обігу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. № 5. Том 31 (70). С. 76-81. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/5_2020/16.pdf.

2. Скоморович І.Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 548 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/dis_skomorovych.pdf.

3. Сустретов А.С. Грошовий обіг в Наддніпрянській Україні в дореформеній період: історіографія: дис. ... докт. філософії в галузі 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Кропивницький, 2021. 225 с. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua/>

Sustrietov_Anatolii/Hroshovyi_obih_v_Naddniprianskii_Ukraini_v_dorefo
rmenyi_period_istoriohrafiaa.pdf?.

4. Фіскальна та монетарна політика економічного розвитку України [Текст]: монографія / [П.О. Нікіфоров та ін.; за заг. ред. П.О. Нікіфорова, І.Я. Ткачук]. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича: Рута, 2020. 255 с.

ТЕМА 5

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ФОРМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
3. Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р.
4. ЦК України (зокрема, ст. ст. 1073, 1074).
5. ГК України (зокрема, ст. ст. 341, 344).
6. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
7. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148 (далі – Положення НБУ № 148).
8. Положення про організацію готівкового обігу і ведення емісійно-касових операцій у банківській системі в особливий період, затверджене постановою Правління НБУ від 05.05.2018 р. № 51.
9. Інструкція про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р.) (далі – Інструкція НБУ № 103).
10. Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті користувачів платіжних послуг, затверджена постановою Правління НБУ від 29.07.2022 р. № 163 (далі – Інструкція № 163).
11. Правила визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджені постановою Правління НБУ від 03.12.2018 р. № 134.
12. Інструкція щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі, затверджена постановою Правління НБУ від 22.07.2014 р. № 435.

5.1. Поняття безготівкових розрахунків

Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться, зазвичай, у безготівковій формі.

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів із рахунків платника на рахунки отримувача коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними в готівковій формі до каси банку на рахунки отримувачів грошей. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Сторони в договорі мають право обрати будь-який вид безготівкових розрахунків на свій розсуд (це цивільно-правові відносини), здійснення ж власне розрахунків підпадає під фінансово-правове регулювання (фінансові правовідносини). Безготівкові розрахунки здійснюються через банки, інші фінансові установи, в яких відкрито відповідні рахунки, якщо інше не випливає із закону та не зумовлено видом безготівкових розрахунків, на підставі розрахункових документів на паперових носіях або в електронному варіанті.

Порядок здійснення безготівкових розрахунків регулюється ЦК України, ГК України, Законом України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р., банківськими правилами тощо.

Платіжний інструмент – персоналізований засіб, пристрій та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства та погоджені користувачем і надавачем платіжних послуг для надання платіжної інструкції.

Платіжна інструкція – це тобто розпорядження ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції.

У ст. 34 Закону України «Про платіжні послуги» визначено такі **види платіжних інструментів**:

✓ **прямий дебет** – платіжний інструмент, що використовується для ініціювання платіжної операції дебетового переказу. *Дебетовий переказ* – платіжна операція, що здійснюється з рахунку платника на підставі наданої отримувачем платіжної інструкції, за умови отримання згоди платника на виконання платіжної операції, наданої ним отримувачу, надавачу платіжних послуг отримувача або платника, або на підставі платіжної інструкції стягувача без отримання згоди платника;

✓ **кредитовий трансфер** – платіжний інструмент у вигляді сукупності процедур, передбачених нормативно-правовими актами НБУ, виконання яких є необхідним для ініціювання кредитового переказу, що використовується для ініціювання платіжної операції кредитового переказу. *Кредитовий переказ* – платіжна операція з рахунку платника на підставі платіжної інструкції, наданої платником

або надавачем послуг з ініціювання платіжних операцій, за умови отримання згоди платника на виконання платіжної операції, наданої надавачу платіжних послуг платника;

Ознайомтесь із рішенням Ради Платіжної організації системи електронних платежів НБУ, протокол від 01.10.2021 р. № 10 (зі змінами та доповненнями, внесеними рішенням Ради Платіжної організації системи електронних платежів НБУ, протокол від 22.02.2022 р. № 12) «Імплементация стандарту ISO 20022 в Україні. Кредитовий переказ на базі міжнародного стандарту ISO 20022. Версія 3.1. URL: https://bank.gov.ua/files/ISO20022/CT_cred_perekaz.NBU.ver.3.1_22.02.2022.pdf.

✓ *електронні платіжні засоби* – платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом.

НБУ також має право визначати інші види платіжних інструментів та порядок їх емісії.

Інше законодавство містить **ширший перелік платіжних інструментів** (ч. 3 ст. 341 ГК України, ч. 4 ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність»):

✓ *платіжне доручення* – розрахунковий документ, який містить доручення платника банку, здійснити переказ визначеної в ньому суми коштів зі свого рахунку на рахунок отримувача;

✓ *платіжна вимога* – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні обтяжувача чи отримувача до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача;

✓ *платіжна вимога-доручення* – розрахунковий документ, що містить вимогу отримувача безпосередньо до платника сплатити суму коштів та доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми коштів зі свого рахунку на рахунок отримувача;

✓ *меморіальний ордер* – розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника і внутрішньобанківських операцій;

✓ *розрахунковий чек* – паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене розпорядження платника банку, що його

обслуговує, провести переказ суми коштів на користь визначеного в ньому отримувача;

✓ *векселі (прості, переказні)* – боргові цінні папери, які посвідчують безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) (ч. 7 ст. 164 ГК України);

✓ *банківські платіжні картки* – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку, з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором;

✓ інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

Відповідно до ст. 341 ГК України «Розрахункові операції банків» **безготівкові розрахунки можуть здійснюватися у формі:**

- ✓ платіжних доручень;
- ✓ платіжних вимог;
- ✓ вимог-доручень;
- ✓ векселів;
- ✓ чеків;
- ✓ банківських платіжних карток;
- ✓ інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

Тобто форми безготівкових розрахунків і платіжні інструменти інколи розуміються як тотожні.

5.2. Особливості міжнародних розрахунків та їх форми

Між підприємствами, установами, банками, іншими фінансовими установами, міжнародними організаціями, окремими державами, а також між фізичними особами можуть виникати відносини, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей, наданням послуг, виконанням робіт у міжнародному обороті, зовнішньоекономічних відносинах, міжнародних фінансових відносинах. Такі відносини опосередковуються міжнародними розрахунками.

У найбільш вузькому розумінні **міжнародні розрахунки** – це система регулювання та організації здійснення платежів у сфері міжнародних відносин.

Відповідно до ст. 344 ГК України міжнародні розрахункові операції провадяться за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають при здійсненні ЗЕД між державами, суб'єктами господарювання, іншими юридичними особами та громадянами, які перебувають на території різних країн. Суб'єктами міжнародних розрахунків є експортери, імпортери і банки, які вступають у відносини, пов'язані з рухом товаророзпорядчих документів та операційним оформленням платежів. Міжнародні розрахунки регулюються нормами міжнародного права, банківськими звичаями і правилами, умовами зовнішньоекономічних контрактів, валютним законодавством країн-учасниць розрахунків.

Загальні умови розрахункових відносин з іноземними державами визначаються міжнародними договорами. Порядок розрахунків і ведення банківських рахунків встановлюється договорами, що укладаються уповноваженими на це банками.

Міжнародні розрахунки здійснюються через установи банків, між якими є кореспондентські відносини (банки, що мають домовленість про проведення платежів та розрахунків за взаємним дорученням).

Для здійснення міжнародних розрахунків використовуються комерційні документи: коносамент, накладна, рахунок-фактура, документи у сфері страхування (страховий поліс, сертифікат, ковернота¹, бордеро², сліп³ тощо), документ про право власності та інші комерційні документи. Фінансовими документами, що використовуються для здійснення міжнародних розрахунків, є простий вексель, переказний вексель, боргова розписка, чек та інші документи, що використовуються для одержання платежу.

Завдяки міжнародним розрахунками забезпечується кругообіг товарів, грошей, продукції, товарно-матеріальних цінностей. Ці

¹ **Ковернот, ковернота** (англ. cover note – страховий документ, від cover – прикриття, захист, страхування, note – записка, замітка) – це документ, що посвідчує страхування та видається страховиком (страховим агентом, страховим брокером) страхувальнику як підтвердження укладення договору страхування чи виконання страховиком інструкцій по страхуванню страхувальника (див.: Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3: К-М. С. 130.

² **Бордеро** (фр. bordereau, англ. inventory) – перелік ризиків із зазначенням частини та відповідної їй страхової премії, що передається на перестраховання. Бордеро надсилається центром страховикові у строки, визначені договором перестраховання.

³ **Сліп** – це страховий документ, який використовується для попереднього розміщення ризику.

відносини є багатосуб'єктними, одним із яких є банк (декілька банків). Діяльність банків як своєрідних посередників між суб'єктами з різних країн, різних юрисдикцій регулюється нормами національного законодавства, міждержавними та міжбанківськими угодами, міжнародними нормами та звичаями.

Також найчастіше суб'єктами таких відносини виступають експортери та імпортери.

Форми міжнародних розрахунків:

- ✓ акредитив;
- ✓ інкасо;
- ✓ аванс;
- ✓ банківський переказ;
- ✓ вексель.

Відповідно до Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами, затвердженого постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 514, **акредитив** – це грошове зобов'язання банку-емітента виконати зобов'язання проти належного представлення. Це своєрідна гарантія від банку, що продавець чи постачальник товару отримає належну раніше обумовлену оплату від свого контрагента-покупця, коли останній виконає умови, передбачені договором (угодою, контрактом тощо).

Міжнародною торговою палатою розроблено Уніфіковані правила для та звичаї для документарних акредитивів (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits), які також використовуються й в Україні.

Учасники операцій за акредитивами обмінюються електронними документами або за допомогою системи SWIFT, з використанням міжнародних стандартів або визначають порядок обміну та засвідчення цих документів на договірних засадах, з урахуванням вимог законодавства України.

Суб'єкти міжнародних розрахунків з акредитивною формою розрахунків:

- ✓ *заявник акредитива (платник)* – звертається до банку із заявою про відкриття акредитиву;
- ✓ *банк-емітент* – банк, який відкриває акредитив заявнику;
- ✓ *бенефіціар* – особа, на користь якої виставляється акредитив;
- ✓ *виконуючий банк* (банк бенефіціара чи інший банк) – банк, який виконує платіж за дорученням банку-емітента.

На практиці використовують різні види акредитивів: відкличні та безвідкличні, покриті та непокриті тощо.

Інкасо – це банківська операція, за якої банк за дорученням свого клієнта і на основі розрахункових документів отримує певну суму коштів від покупця з подальшим зарахуванням цих сум на рахунок свого клієнта.

Стандартні міжнародні правила, які визначають ролі і обов'язки банків при проведенні операцій інкасо, були розроблені, затверджені, опубліковані як Універсальні правила з інкасо (Uniform Rules for Collections), затверджені Міжнародною торговельною палатою, набули чинності з січня 1996 р., публікація МТП № 522.

Аванс (100% аванс, авансові платежі, передоплата) – форма розрахунків, за якою імпортер здійснює оплату товарів до їх відвантаження (оплата за роботи та послуги до їх отримання) чи навіть на етапі їх виробництва.

Банківський переказ – це досить популярний і відносно простий спосіб електронного переказу коштів. За такої форми міжнародних розрахунків покупець дає доручення банку, який обслуговує його, переказати певну суму в іншу країну та виплатити одержувачу (бенефіціару, експортеру) цю суму. Безпосередньо переказ коштів у міжнародних розрахунках здійснюється, наприклад, за допомогою каналів SWIFT (в умовах воєнного стану в Україні слід враховувати обмеження на здійснення розрахунків та інших операцій через SWIFT).

Ще одна форма міжнародних розрахунків – **кліринг**. Тракткування цього поняття міститься у декількох вітчизняних документах.

Кліринг – процес визначення зобов'язань, у тому числі шляхом нетінгу¹, за деривативними контрактами² та правочинами щодо інших фінансових інструментів, валютних цінностей, за товарними операціями, що супроводжується забезпеченням функціонування системи управління ризиками та гарантій з виконання таких зобов'язань (п. 23 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 р. у ред. Закону України від 19.06.2020 р.).

¹ **Неттинг** – повне або часткове припинення зобов'язань за деривативними контрактами, договорами про заміну сторони, правочинами щодо фінансових інструментів, валютних цінностей або за товарними операціями, яке здійснюється шляхом зарахування зустрічних однорічних вимог та/або заміни первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами та/або припинення зобов'язань в інший спосіб, передбачений правилами клірингу.

² **Державний дериватив** – це деривативний цінний папір, що розміщується державою на міжнародних ринках капіталу і підтверджує зобов'язання України відповідно до умов розміщення цього цінного папера здійснити виплати власнику цього цінного папера у разі досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України, а також здійснити інші виплати. Про ринок деривативних фінансових інструментів див.: Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 р. у ред. Закону України від 19.06.2020 р.

Кліринг – механізм, що передбачає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань (п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.).

Грошовий кліринг – визначення взаємних зобов'язань і вимог щодо переказу коштів за операціями з розміщення облігацій внутрішньої державної позики України (далі – ОВДП) та їх погашення в разі збігу строків виконання грошових розрахунків за результатами розміщення ОВДП зі строками виплати доходу та/або їх погашення за ОВДП, номінованими в однаковій валюті (підпункт 3 п. 2 глави 1 розділу I Положення про провадження депозитарної і клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів НБУ, затверджене постановою Правління НБУ від 21.12.2017 р. № 140).

Виокремлюють також внутрішній та валютний кліринг.

Наступною формою як внутрішньодержавних, так і міжнародних розрахунків є **вексель**. Законодавство України про обіг векселів ґрунтується передусім на Женевській конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції, а також на Женевській конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Женевській конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів.

Векселі (простий, переказний) – боргові цінні папери, які посвідчують безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) (ст. 8 і 28 Закону «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», ч. 7 ст. 164 ГК України). Існують виключно у паперовій формі.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про обіг векселів в Україні» видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги, за виключенням фінансових банківських векселів, векселів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та фінансових казначейських векселів.

За ст. 4¹ цього ж Закону **фінансовий банківський вексель** – цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської

установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя. Особливості видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення за фінансовими банківськими векселями визначаються НБУ за погодженням з НКЦПФР. **Фінансовий казначейський вексель** – цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, яким оформлено заборгованість державного бюджету, сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Порядок видачі, обігу, обліку та сплати за фінансовими казначейськими векселями, що видаються центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до закону про Державний бюджет України. Ведення реєстру фінансових векселів, виданих як електронний документ, та облік прав за ними, а також їх погашення забезпечується адміністратором системи електронного обігу фінансових векселів. Функції адміністратора системи електронного обігу фінансових векселів виконує юридична особа, визначена НКЦПФР за погодженням з НБУ.

Є ще податковий вексель. **Податковий вексель, авальований банком (податкова розписка)** (податковий вексель для цілей розділу VI ПК України), – простий вексель, авальований банком, що видається векселедавцем: до отримання з акцизного складу спирту етилового, до отримання з нафтопереробного підприємства нафтопродуктів, речовин, що використовуються як компоненти моторних палив, або до ввезення нафтопродуктів на митну територію України і є забезпеченням виконання ним зобов'язання сплатити суму акцизного податку у строк, визначений ст. 225, 229 ПК України (п. 14.1.176 ст. 14 ПК України).

Простий вексель, авальований банком, – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ банку сплатити після настання строку платежу визначену суму векселедержателю. Вексель засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити до Державного бюджету України відповідну суму коштів і є податковим зобов'язанням, визначеним векселедавцем самостійно і узгодженим з дня взяття на облік векселя контролюючим органом за місцезнаходженням векселедавця, а в разі, якщо законодавством передбачено відстрочення із сплати митних платежів, – з дня митного оформлення товарів у відповідний режим (п. 14.1.204 ст. 14 ПК України).

Знайдіть та дослідіть практичні видатки міжнародних розрахунків. Проаналізуйте відповідну судову практику.

Розмежуйте приватно- та публічно-правову природу міжнародних розрахункових відносин.

З'ясуйте співвідношення паперової форми векселя та векселя у формі електронного документа.

Література до теми 5

1. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.

2. Тітова Г.О. Розрахункові відносини в сфері електронної комерції: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький, 2021. 198 с. URL: http://old.univer.km.ua/doc/specvvr/diss_Titova.pdf.

3. Пожидаєва М.А. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 578 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/dis_doctor_pozhidaeva_14.01.2021_bez_2010-6.pdf.

4. Костюк-Пукаляк О.М. Грошові потоки електронного бізнесу: дис. ... доктора філософії в галузі управління та адміністрування за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Львів, 2021. 228 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/radaphd/10464/kostyuk-pukalyak-disertaciya-na-sayt.pdf>.

ТЕМА 6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ІНОЗЕМНОЮ ВАЛЮТОЮ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.

2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р.

3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.

4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.

5. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 р. у ред. Закону від 19.06.2020 р.

6. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.

7. Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.

8. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18 (далі – постанова НБУ № 18).

9. Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 № 2.

10. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5 із змінами і доповненнями (далі – Положення № 5).

11. Положення про порядок виконання надавачами платіжних послуг платіжних інструкцій в іноземній валюті та банківських металах, затверджене постановою Правління НБУ від 28.07.2008 р. № 216 (у редакції постанови Правління НБУ від 25.08.2022 р. № 189).

12. Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210.

13. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затверджене постановою Правління НБУ 02.01.2019 р. № 1.

14. Положення про здійснення валютних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку України, затверджене постановою Правління НБУ від 31.01.2019 р. № 26.

15. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 520.

16. Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 3.

17. Положення про порядок видачі ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене постановою Правління НБУ від 31.03.2023 р. № 43.

18. Положенням про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 20.

19. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затверджена постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 7.

20. Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України, затверджена рішенням Правління НБУ від 29.12.2020 р. № 769-рш.

21. МСФЗ (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

22. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559.

23. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 134 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.05.2012 р. № 568.

6.1. Поняття іноземної валюти та розрахунки в іноземній валюті

Правове регулювання операцій з іноземною валютою здійснюється відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції», інших законів, нормативно-правових актів НБУ.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» іноземна валюта – це:

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної

держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) *кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах*, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) *електронні гроші*, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах.

За ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» **іноземна валюта (вона належить до валютних цінностей) – це:**

✓ валюта готівкою, грошові знаки (банкноти, білети державної скарбниці, монети), що знаходяться в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені або ті, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, які знаходяться в обігу;

✓ платіжні документи у грошових одиницях іноземних держав та міжнародних розрахункових одиницях (про міжнародні розрахункові одиниці, зокрема, про СПЗ, йдеться у темі 2 цього підручника);

✓ кошти у грошових одиницях іноземних держав, міжнародних розрахункових одиницях та у діючій на території України валюті з вільною конверсією, які знаходяться на рахунках та вкладах у банківсько-кредитних установах на території України та за її межами.

За ч. 2 ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» усі розрахунки на території України проводяться виключно у гривні, крім розрахунків за:

1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій¹ та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та

¹ **Іноземні інвестиції** – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються іноземними суб'єктами господарської діяльності в Україні, в результаті чого утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект (ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»). Відповідно до ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування» іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді: іноземної валюти, що визнається конвертованою НБУ; валюти України – відповідно до законодавства України; будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав; акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті; грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов'язань; прав інтелектуальної власності, вартість яких в іноземній валюті підтверджена згідно із законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо; прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті

інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій (додатково див.: Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р., ГК України (ст. 390–400);

2) операціями банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії. Додатково див.: Закон України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 47 «Види діяльності банку», ст. 49 «Кредитні операції», ст. 51 «Розрахункові банківські операції»); ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції», де йдеться про ліцензії НБУ; Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»; Положення про ліцензування банків, затверджене постановою Правління НБУ від 22.12.2018 р. № 149);

3) операціями з надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій. Додатково див.: банківське та валютне законодавство (Закон України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 47 «Види діяльності банку», ст. 49 «Кредитні операції», ст. 51 «Розрахункові банківські операції»); ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції», де йдеться про ліцензії НБУ; Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»; Положення про порядок видачі ліцензій на здійснення валютних операцій, затверджене постановою Правління НБУ від 31.03.2023 р. № 43), а також інші нормативно-правові акти, зокрема: закони України «Про поштовий зв'язок» від 03.11.2022 р. та «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 р., «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» від 16.12.2021 р.;

4) операціями з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);

Дослідіть ґрунтовніше питання правового регулювання єврооблігацій (євробондів, облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП)). Проаналізуйте сучасні проблеми українських єврооблігацій.

підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями; інших цінностей відповідно до законодавства України.

5) операціями з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк (додатково див.: ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», присвячену цінним паперам та їх класифікації. Визначено, що **цінний папір** – це документ (електронний документ), що посвідчує майнові та інші права його власника, які виникають внаслідок вчинення одного чи декількох правочинів (емісії або видачі цінного папера), та має грошовий вираз. До цінних паперів належать: акції; акції корпоративних інвестиційних фондів; облігації; казначейські зобов'язання України; інвестиційні сертифікати; опціонні сертифікати; фондові варанти; кредитні ноти; депозитарні розписки; державні деривативи; сертифікати фондів операцій з нерухомістю; депозитні сертифікати банків; ощадні сертифікати банків; векселі; заставні; інші фінансові інструменти та/або інші об'єкти цивільних прав, визнані НЦКПФР такими, що належать до цінних паперів, у разі якщо такі інструменти (об'єкти) відповідають визначенню цінного паперу. Платіжні інструменти не є цінними паперами. **Боргові цінні папери** – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають обов'язок емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги, а також інші права власника та обов'язки емітента і осіб, які надають забезпечення за облігаціями: корпоративні облігації; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні сертифікати банків (це неемісійні цінні папери); депозитні сертифікати банків; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій;

6) іншими операціями, визначеними МК України та (або) нормативно-правовими актами НБУ.

Розрахунки за вказаними операціями можуть проводитися в іноземній валюті, у гривні, а також у банківських металах.

Сплата комісії, інших платежів за здійснення операцій, визначених пунктами 1-6, здійснюється виключно у гривні, крім розрахунків зі сплати процентів (відсотків) за депозитами або кредитами (позиками), що можуть проводитися в іноземній валюті, банківських металах та у гривні.

Проаналізуйте практичні приклади розрахунків в іноземній валюті в Україні.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції» небанківські фінансові установи на підставі безстрокової ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій здійснюють такі **валютні операції**:

- 1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі;
- 2) здійснення платіжних операцій;
- 3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя;
- 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента);
- 5) інші валютні операції, визначені НБУ.

Оператори поштового зв'язку надають фінансові платіжні послуги, якщо вони є валютними операціями, та (або) фінансові послуги з торгівлі валютними цінностями, що є іноземною валютою, в готівковій формі на підставі ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій.

Також оператори поштового зв'язку здійснюють валютні операції, пов'язані з наданням фінансових послуг такими операторами, без отримання ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій у випадках та порядку, встановлених НБУ.

Відповідно до розділу IV Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2, передбачено такі **випадки допустимих розрахунків за валютними операціями в іноземній валюті**:

1) операції, які здійснюються міжнародними фінансовими організаціями або на їх користь, якщо Україна є членом такої міжнародної фінансової організації;

2) операції з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів (для державних цінних паперів – умовами їх розміщення);

3) операції з продажу інвестиційними фірмами-небанківськими фінансовими установами ОВДП резидентам/іноземним інвесторам/нерезидентам, а також у випадку, визначеному в підпункті 2-5 пункту 27 розділу IV цього Положення;

4) операції з купівлі інвестиційними фірмами-небанківськими фінансовими установами ОВДП у резидентів (банків, інвестиційних фірм та фізичних осіб)/іноземних інвесторів/нерезидентів, а також у випадку, визначеному в підпункті 2-4 пункту 27 розділу IV цього

Положення. Банки не здійснюють купівлі іноземної валюти за дорученням інвестиційних фірм-небанківських фінансових установ з метою проведення розрахунків за операціями з придбання цими інвестиційними фірмами ОВДП у резидентів (крім банків);

5) операції центрального контрагента з продажу ОВДП інвестиційним фірмам (за контрактами/правочинами/ операціями, вчиненими у власних інтересах інвестиційних фірм та/або в інтересах їх клієнтів – резидентів, іноземних інвесторів, нерезидентів);

6) операції з купівлі центральним контрагентом ОВДП в інвестиційних фірм (за контрактами/правочинами/операціями, вчиненими у власних інтересах інвестиційних фірм та/або в інтересах їх клієнтів – банків, інших інвестиційних фірм, фізичних осіб – резидентів, іноземних інвесторів, нерезидентів);

7) операції центрального контрагента, необхідними для здійснення/забезпечення розрахунків, визначених у підпунктах 2–4 та 2–5 пункту 27 розділу IV цього Положення;

8) операції у випадках, передбачених міжнародним договором України;

9) угоди про розподіл продукції на користь держави, іноземних інвесторів за угодами про розподіл продукції (включаючи розрахунки із використанням рахунків представництв іноземних інвесторів за угодами про розподіл продукції на території України);

10) операції між оператором системи передачі електричної енергії, який відповідає вимогам ст. 31 Закону України «Про ринок електричної енергії», та нерезидентами за договорами про участь у розподілі пропускної спроможності, укладеними з метою участі в аукціонах з розподілу пропускної спроможності міждержавних перетинів, що здійснюються відповідно до ст. 39 Закону України «Про ринок електричної енергії»;

11) операції, які здійснюються між фінансовою установою та Кабінетом Міністрів України в межах реалізації міжнародного договору України щодо кредитів/грантів/позик;

12) операції банків із відшкодування витрат НБУ в іноземній валюті згідно з умовами укладених з НБУ договорів.

Розрахунки за операціями, визначеними пунктами 1–11, можуть проводитися в іноземній валюті, у гривнях, а також у банківських металах; розрахунки за операціями, визначеними у пункті 12, проводяться в іноземній валюті.

У розрахунках між резидентами і нерезидентами за поточними торговельними операціями та операціями, пов'язаними з рухом

капіталу [крім операцій зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (уключаючи дивіденди) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій], використовуються як засіб платежу іноземна валюта і гривня.

Розрахунки за операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземним інвесторам прибутків, доходів (уключаючи дивіденди) та інших коштів, одержаних у результаті здійснення іноземних інвестицій, проводяться у гривнях та/або іноземній валюті 1 та/або 2 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів, затвердженого постановою Правління НБУ від 04.02.1998 р. № 34 (у редакції постанови Правління НБУ від 19.04.2016 р. № 269) (зі змінами).

Нерезиденти можуть проводити розрахунки в іноземній валюті та/або гривнях за правочинами з іншими нерезидентами з використанням власних рахунків, відкритих у банках України, а також здійснювати перекази між власними рахунками відповідно до валютного законодавства.

Названі вище розрахунки, а також перекази за валютними операціями в іноземній валюті, здійснюються винятково через банки, крім випадків, передбачених ч. 4 ст. 59 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Забороняється на території України:

✓ здійснювати розрахунки за валютними операціями з використанням готівкової іноземної валюти та банківських металів як платіжного засобу [за винятком випадків сплати процентів (відсотків) за вкладями (депозитами) або кредитами (позиками) в іноземній валюті або банківських металах];

✓ використовувати як заставу готівкову іноземну валюту і банківські метали (за винятком операцій із застави майнових прав на кошти в іноземній валюті та/або банківських металах, які знаходяться на рахунках банках, та операцій із внесення грошової застави, що здійснюються відповідно до положень МК України).

Суб'єкти господарювання-резиденти (юридичні особи та ФОПи) мають право здійснювати розрахунки за зовнішньоекономічним договором (контрактом, угодою, іншим документом, що застосовується в міжнародній практиці та може вважатися договором) з експорту/імпорту товарів за допомогою електронного платіжного засобу, якщо операція за одним таким договором в один операційний день не перевищує незначний розмір.

Відповідно до підпункту 2 п. 2 розділу I Положення про здійснення операцій із валютними цінностями **незначний розмір валютної операції** – розмір валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), який є меншим за розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Тобто йдеться про розмір валютної операції, що є меншим за 400 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис. грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн).

Також, коли говоримо про договірні відносини, пов'язані із розрахунками в іноземній валюті, то на практиці трапляються випадки порушення сторонами своїх зобов'язань, прострочення їх виконання, нарахування пені тощо. З цих питань в Україні сформувалася відповідна **судова практика**:

✓ щодо валюти боргу і валюти платежу. Тут була роками напрацьована практика, за якою: незалежно від валюти боргу (грошової одиниці, в якій обчислена сума зобов'язання) валютою платежу, тобто засобом погашення грошового зобов'язання і фактичного його виконання, є національна валюта України – гривня. Відтак у національній валюті України підлягають стягненню й інші складові грошового зобов'язання, передбачені, зокрема, у ст. 1048 ЦК України, та при застосуванні ст. 625 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 02.06.2014 р. у справі № 6-79цс14); незалежно від визначеної сторонами валюти боргу у зобов'язанні валютою платежу є винятково гривня, за умови відсутності у сторін відповідної ліцензії Національного банку України (постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25.07.2018 р. у справі № 308/3824/16-ц). Проте оновлене валютне законодавство і валютна лібералізація призвели до необхідності перегляду судової практики. Так, у *постановах Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. у справі № 373/2054/16-ц¹*, від

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. у справі № 373/2054/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79382745>.

16.01.2019 р. у справі № 464/3790/16-ц¹ наголошується на тому, що: на законодавчому рівні відсутня заборона на стягнення боргу за договором позики в іноземній валюті. Таким чином, у разі ухвалення судом рішення про стягнення боргу в іноземній валюті стягувачу має бути перерахована саме іноземна валюта, визначена судовим рішенням, а не її еквівалент у гривні. Перерахування суми у національній валюті України за офіційним курсом НБУ не вважається належним виконанням;

✓ позика в іноземній валюті повинна повертатися за встановленим у договорі обмінним курсом, якщо інше не передбачено сторонами (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.11.2022 р. у справі № 301/2052/18²). Фактичні обставини справи: 11.03.2013 р. між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено договір позики, посвідчений приватним нотаріусом. Відповідно до п. 1 цього договору ОСОБА_2 прийняв у власність від ОСОБА_1 306 000,00 грн, що еквівалентно 30 000,00 євро за встановленим сторонами обмінним курсом 1,00 євро дорівнює 10,20 грн. У п. 2 договору позики передбачено, що таку саму суму грошових коштів ОСОБА_2 зобов'язується повернути ОСОБА_1 готівкою частинами за встановленим графіком, платежами не менше 5 477,00 грн, що еквівалентно 537,00 євро, до 01 числа кожного наступного місяця починаючи з 01.03.2013 р., строком до 01.03.2017 р., у порядку та на умовах, передбачених цим договором. Протягом 2013–2016 років ОСОБА_2 виконував умови укладеного договору та сплатив за цей період кошти у розмірі 324 000,00 грн, що з урахуванням курсу євро на день часткового погашення боргу за кожним платежем становить 11 800,00 євро. ОСОБА_1 вважає, що залишок боргу на день звернення до суду становить 601 146,00 грн, що еквівалентно 18 200,00 євро за курсом НБУ станом на 27.09.2018 р. (33,03 грн за один євро). Проте ОСОБА_2 відмовляється повертати цю суму з огляду на те, що вважає, що сплачена ним сума відповідає сумі позичених коштів. Ураховуючи викладене, ОСОБА_1, посилаючись на вимоги статей 509, 524, 526, 533, 629, 1049 ЦК України, просив суд стягнути з ОСОБА_2 на його користь 601 146,00 грн, що на день звернення до суду еквівалентно 18 200,00 євро, та судові витрати.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. у справі № 464/3790/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79958186>.

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.11.2022 р. у справі № 301/2052/18. URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=107533325&red=100003d6b24025877c1c27d11b34bf837415bb&d=5>.

Колегія суддів Верховного Суду вважає, що, ураховуючи умови договору та положення ст. 533 ЦК України, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про безпідставність позовних вимог ОСОБА_1, оскільки предметом договору позики є 306 000,00 грн, що еквівалентно 30 000,00 євро, за встановленим сторонами обмінним курсом 1,00 євро = 10,20 грн, і саме таку суму грошових коштів позивач отримав протягом 2013–2016 років від відповідача, що визнається самим позивачем у позові. Тому посилання ОСОБА_1 на курс НБУ станом на 27.09.2018 р. 33,03 грн за 1,00 євро є таким, що суперечить умовам укладеного сторонами договору позики.

Таким чином, суд апеляційної інстанції помилково визначив еквівалент суми за офіційним курсом НБУ станом на 27.09.2018 р. (день подання позову до суду), а не за курсом, який погоджено сторонами відповідно до умов договору позики, і помилково скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову. Верховний Суду скасував постанову Закарпатського апеляційного суду від 08.04.2021 р., а рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 10.03.2020 р. залишив у силі;

✓ про допустимість стягнення витрат на правову допомогу в іноземній валюті (постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.12.2022 р у справі № 824/57/22¹);

✓ суд має право у своєму судовому рішенні вказувати про стягнення грошової суми в іноземній валюті, у якій і підлягає тоді його виконання (див., наприклад, постанови Великої Плати Верховного Суду від 04.06.2018 р. у справі № 761/12665/14-ц, від 16.01.2019 р. у справі № 373/2054/16-ц, у справі № 464/3790/16-ц, від 23.10.2019 р. у справі № 723/304/16-ц).

Проаналізуйте вітчизняну новітню судову практику із справах, пов'язаних із розрахунковими, кредитними, валютними правовідносинами.

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.12.2022 р. у справі № 824/57/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107962631>.

6.2. Порядок проведення розрахунків за валютними операціями з використанням готівкової іноземної валюти

Відповідно до розділу VI Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2, резиденти – юридичні особи і ФОП (далі – юридичні особи-резиденти), представництва юридичних осіб-нерезидентів мають право проводити розрахунки щодо забезпечення витрат на відрядження працівників за кордон, а також розрахунки з оплати представницьких витрат на організацію офіційних заходів за кордоном, із використанням знятої для цих цілей із власних поточних рахунків готівкової іноземної валюти.

Юридичні особи-резиденти, представництва юридичних осіб-нерезидентів, які мають власні транспортні засоби (орендують, фрахтують), мають право використовувати готівкову іноземну валюту з поточних рахунків для здійснення розрахунків з оплати експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортних засобів за кордоном.

Морські агенти¹ мають право здійснювати розрахунки в готівковій іноземній валюті або розрахунки з використанням дорожніх чеків в іноземній валюті з оплати експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням судна, оплати праці членів екіпажу, оплати витрат, пов'язаних із репатріацією моряків із судна, що перебуває в порту України, та в інших випадках, визначених законодавством, використовуючи для таких цілей іноземну валюту з власних поточних рахунків.

Банк видає морському агенту з поточного рахунку готівкову іноземну валюту та/або дорожні чеки в іноземній валюті в разі надходження на його поточний рахунок в іноземній валюті авансового платежу від нерезидента (судновласника або іншого довірителя) для виконання ним агентських послуг та на підставі платіжної інструкції на видачу готівки (заяви на купівлю дорожніх чеків у довільній формі), доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти (дорожніх чеків) у касі банку та листа-розрахунку, який має містити такі дані:

¹ Відповідно до Правил надання послуг у морських портах України, затверджених наказом Міністерства інфраструктури України від 05.06.2013 р. № 348, **морський агент** – суб'єкт господарювання, який відповідно до договору морського агентування діє від імені та за дорученням судновласника як постійний представник судновласника та за винагороду надає послуги в галузі торговельного мореплавства;

- 1) мету зняття готівкової іноземної валюти та її суму;
- 2) назву судна судновласника-нерезидента;
- 3) прізвище та ім'я капітана судна судновласника-нерезидента.

Банк зараховує готівкову іноземну валюту на поточний рахунок в іноземній валюті морського агента (через розподільчий рахунок) у разі її отримання як оплати агентських послуг до каси морського агента (підтверджується прибутковими касовими ордерами та копією митної декларації). Копія митної декларації з відміткою морського агента про суму прийнятої в касу готівкової іноземної валюти залишається в банку.

Представництво Міжнародної організації з міграції¹ має право здійснювати розрахунки в готівковій іноземній валюті, одержаної з власного поточного рахунку, для здійснення своєї статутної діяльності, включаючи розрахунки щодо покриття витрат, пов'язаних із забезпеченням виїзду мігрантів на батьківщину, на підставі платіжної інструкції на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі банку та листа-розрахунку.

Представництва юридичних осіб-нерезидентів, через які не проводиться господарська діяльність, мають право здійснювати розрахунки в готівковій іноземній валюті з поточного рахунку для виплат фізичним особам-резидентам, які уклали контракт (договір) із юридичною особою-нерезидентом про їх працевлаштування за межами України, для оплати витрат, пов'язаних із проїздом по території іноземної держави, на підставі платіжної інструкції на видачу готівки, доручення повноважному представнику на отримання іноземної валюти в касі банку та листа-розрахунку.

Нерезиденти-фізичні особи, а також повноважні представники юридичних осіб-нерезидентів-суб'єктів підприємницької діяльності, мають право здійснювати розрахунки як у гривні, так і в іноземній валюті, на територіях митниць як засіб платежу в разі:

- 1) сплати мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів) та фінансових санкцій відповідно до митного законодавства України;
- 2) сплати консульських зборів для відкриття віз на в'їзд в Україну;

¹ Заснована у 1951 р., Міжнародна організація міграції, МОМ (International Organization for migration) є провідною міжурядовою організацією в сфері міграції та тісно працює з урядовими, міжурядовими та неурядовими партнерами. Ця організація почала роботу в Україні у 1996 р. Нині МОМ надає комплексну відповідь на гуманітарні потреби мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, людей, що повернулися, та місцевих громад шляхом безпосередньої гуманітарної допомоги та проєктів у сфері розвитку.

3) оплати послуг з обов'язкового медичного страхування та страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

4) оплати товарів і послуг у зоні, звільненій від сплати мита і податків.

Резиденти-фізичні особи мають право здійснювати розрахунки як у гривні, так і в іноземній валюті на територіях митниць у разі:

1) сплати мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів) та фінансових санкцій відповідно до митного законодавства України;

2) оплати товарів і послуг у зоні, звільненій від сплати мита і податків.

Суб'єкти господарювання-утримувачі магазинів безмитної торгівлі¹ та фізичні особи-покупці таких магазинів мають право здійснювати розрахунки в готівковій формі як у гривні, так і в іноземній валюті для оплати товарів у магазинах безмитної торгівлі.

Фізичні особи, а також юридичні особи-резиденти і представництва юридичних осіб-нерезидентів мають право здійснювати розрахунки як у гривні, так і в готівковій іноземній валюті на території України в разі оплати дипломатичним представництвам, консульським установам іноземних держав консульських зборів.

Повноважні представники юридичних осіб-нерезидентів-суб'єктів підприємницької діяльності мають право здійснювати розрахунки як у гривні, так і в готівковій іноземній валюті на територіях портів та аеропортів в Україні в разі розрахунків за паливно-мастильні матеріали, продукти харчування, медикаменти й послуги з обслуговування транспортних засобів (літаків, суден, поромів), їх пасажирів і членів екіпажів, якщо іноземні транспортні засоби здійснюють разові (нерегулярні) рейси чи ці транспортні засоби

¹ Відповідно до ст. 420 МК України **магазин безмитної торгівлі** – це спеціалізований торговельний заклад, розташований у пункті пропуску через державний кордон України, відкритому для міжнародного сполучення, а також на повітряному або водному транспортному засобі комерційного призначення, що виконує міжнародні рейси, та призначений для реалізації товарів, поміщених у митний режим безмитної торгівлі. Магазины безмитної торгівлі здійснюють продаж товарів громадянам, які виїжджають за межі митної території України, а також пасажиром міжнародних рейсів, які виконуються повітряними та водними транспортними засобами комерційного призначення, що експлуатуються резидентами. Реалізація магазинами безмитної торгівлі товарів, поміщених у митний режим безмитної торгівлі, підприємствам забороняється. Магазины безмитної торгівлі в установленому порядку здійснюють торгівлю всіма видами продовольчих і непродовольчих товарів, крім товарів, які відповідно до закону заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через територію України, та товарів за товарними позиціями 2701-2716 згідно з УКТ ЗЕД (група 27 «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні»). Правила продажу товарів магазинами безмитної торгівлі громадянам затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1089.

здійснили через метеорологічні або технічні умови непередбачену посадку в аеропорту чи зайшли в порт на території України.

Дипломатичні представництва, консульські установи іноземних держав в Україні та представництва міжнародних організацій на території України мають право здійснювати розрахунки в готівковій іноземній валюті, одержаної з власних поточних рахунків, для оплати праці (уключаючи доплати, надбавки, премії, інші заохочувальні та компенсаційні виплати) власним співробітникам, якщо останні не є громадянами України або не проживають у ній постійно та акредитовані в МЗС України.

Перерахування вартості товарів (послуг) з однієї іноземної валюти в іншу здійснюється у наведених вище випадках на підставі офіційного курсу гривні до іноземних валют, установленого НБУ на день здійснення платежу.

6.3. Торгівля валютними цінностями та валютний ринок. Валютні аукціони та валютні інтервенції

Торгівля валютними цінностями здійснюється на валютному ринку України та на міжнародних валютних ринках. Торгівля валютними цінностями здійснюється винятково через уповноважені установи, які отримали ліцензію на таку діяльність.

Валютний ринок України – це сукупність відносин у сфері торгівлі валютними цінностями в Україні між суб'єктами валютного ринку України (далі – суб'єкти ринку), між суб'єктами ринку та їх клієнтами (зокрема, банки-нерезиденти), між суб'єктами ринку і НБУ, а також між НБУ і його клієнтами, у яких суб'єкти ринку або НБУ є стороною договору з купівлі, продажу або обміну валютних цінностей.

Учасники валютного ринку України – банки та небанківські установи, клієнти банків, а також НБУ.

Ознайомтесь із Положенням про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1.

НБУ здійснює операції на міжбанківському валютному ринку для покриття структурного дефіциту іноземної валюти та обмеження курсових коливань. Офіційний курс гривні до іноземних валют та курс банківських металів розраховується НБУ.

Також на міжбанківському валютному ринку здійснюються конверсійні угоди. Відповідно до Публічної пропозиції НБУ на укладення Єдиного договору банківського обслуговування та надання інших послуг НБУ, затвердженої рішенням Правління НБУ від 03.01.2017 р. № 2-рш (у редакції рішення Правління НБУ від 05.11.2018 р. № 740-рш), **конверсійна угода** – угода з купівлі-продажу однієї іноземної валюти за іншу іноземну валюту (ВКВ та ОКВ). Такі угоди можуть передбачати негайну поставку валюти, або ж бути строковими (тут слід звернути увагу на строкові валютні контракти, які розглядаються далі – у питанні валютних ризиків та їхнього хеджування).

Обґрунтуйте, чому згадана Публічна пропозиція НБУ є / не є публічним договором у розумінні ст. 633 ЦК України.

З міжбанківським валютним ринком пов'язані валютні аукціони та валютні інтервенції.

Валютні інтервенції – це купівля, продаж або обмін НБУ іноземної валюти на валютному ринку України з метою впливу на обмінний курс гривні до іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні.

Валютний аукціон – це: місце де перетинаються фізичні особи для обміну валютою; це умовна назва сервісу з дошкою оголошень про обмін валюти; інструмент грошово-кредитної політики, за допомогою якого НБУ здійснює продаж або купівлю іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку¹.

У Положенні про здійснення валютних інтервенцій Національного банку України на валютному ринку України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 31.01.2019 р. № 26, та у Стратегії валютних інтервенцій НБУ, яка затверджена рішенням Правління НБУ від 29.12.2020 р. № 769-рш, визначено, що **валютні інтервенції можуть здійснюватися в таких формах:**

- ✓ валютний аукціон;
- ✓ інтервенція за єдиним курсом;
- ✓ інтервенція за найкращим курсом;
- ✓ адресна інтервенція.

Валютні інтервенції можуть здійснюватися на умовах «тод», «том», «спот», а також за допомогою операцій з деривативними (похідними)

¹ Інформація про проведення НБУ інтервенцій у формі валютного аукціону: <https://bank.gov.ua/ua/markets/markets-auctions>.

фінансовими інструментами. Деривативні (похідні) фінансові інструменти застосовуються для здійснення валютних інтервенцій лише за умови, що це не призведе до розбалансування ситуації на ринках цих похідних інструментів. Визначення відповідних угод наводяться у Положенні про здійснення валютних інтервенцій НБУ на валютному ринку України:

✓ **валютна операція на умовах «спот»** – валютна операція за угодою, умови якої передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення угоди;

✓ **валютна операція на умовах «тотд»** – валютна операція за угодою, умови якої передбачають виконання цієї операції в день укладення угоди;

✓ **валютна операція на умовах «том»** – валютна операція за угодою, умови якої передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення угоди.

НБУ здійснює валютні інтервенції з обміну іноземної валюти на умовах «своп» у формі інтервенції за єдиним курсом.

НБУ під час визначення політики валютних інтервенцій враховує такі чинники:

✓ необхідність накопичення міжнародних резервів та їх підтримки на рівні загальноприйнятих критеріїв достатності для підвищення стійкості фінансової системи та економіки України до несприятливих подій і поліпшення сприйняття ризиків іноземними та внутрішніми інвесторами;

✓ незначні глибина та ліквідність валютного ринку, що зумовлюють необхідність ситуативної участі НБУ в нівелюванні дисбалансів між попитом і пропозицією та уникненні проявів дисфункції ринку;

✓ проведення монетарної політики на основі режиму інфляційного таргетування в умовах значного ефекту перенесення змін обмінного курсу на інфляцію.

Зазначене зумовлює такі завдання зі здійснення валютних інтервенцій НБУ:

✓ згладжування функціонування валютного ринку. Це необхідно для уникнення негативного впливу надмірної волатильності обмінного курсу¹ та екстраординарних подій на валютному ринку на цінову та фінансову стабільність, а також стійкість економічного зростання;

¹ **Волатильність валютного курсу** (Exchange Rate Volatility) – це ступінь коливання обмінного курсу однієї валюти по відношенню до іншої валюти.

✓ накопичення міжнародних резервів та їх підтримка на рівні загальноприйнятих критеріїв достатності. Достатній рівень міжнародних резервів є захисним механізмом фінансової системи та економіки України від зовнішніх та внутрішніх шоків, а також сприяє підвищенню довіри до її стійкості як національних, так і іноземних інвесторів;

✓ підтримання трансмісії ключової процентної ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики. Це може бути необхідно для досягнення цілей та завдань грошово-кредитної політики в найбільш ефективний спосіб, коли дієвість ключової процентної ставки є недостатньою.

Загальні принципи їх проведення валютних інтервенцій НБУ:

✓ відповідність стратегії валютних інтервенцій режиму інфляційного таргетування. Мета проведення валютних інтервенцій підпорядковується цілям НБУ, пріоритетною серед яких є досягнення та підтримка цінової стабільності. Валютні інтервенції відіграють допоміжну роль щодо ключової процентної ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики;

✓ відповідність стратегії валютних інтервенцій режиму плаваючого курсоутворення. Валютні інтервенції не спрямовані на досягнення певного рівня або діапазону обмінного курсу, а впливають на швидкість його зміни. Відповідно, здійснюючи валютні інтервенції, НБУ, як правило, не протидіє фундаментальним тенденціям обмінного курсу і не посилює їх, а лише згладжує ефекти від їх реалізації. Це дає змогу, виконуючи завдання зі здійснення валютних інтервенцій, запобігати накопиченню зовнішньоекономічних та фінансових дисбалансів;

✓ мінімальна достатність використання валютних інтервенцій. Масштаби та частота валютних інтервенцій відповідатимуть мініальному рівню, достатньому для ефективного виконання зазначених вище завдань. Це дає змогу мінімізувати вплив НБУ на курсоутворення та сприятиме розвитку валютного ринку. НБУ прагне до мінімізації використання валютних інтервенцій в міру розвитку фінансових ринків, підвищення їх здатності до саморегулювання, валютної лібералізації та накопичення міжнародних резервів до достатнього рівня;

✓ конструктивна невизначеність параметрів і тактики проведення валютних інтервенцій для учасників валютного ринку. Обсяги, частота та момент здійснення валютних інтервенцій визначаються НБУ на

підставі оцінки ринкової ситуації з метою досягнення наведених вище цілей та завдань в найбільш ефективний спосіб. З огляду на високу чутливість такої інформації, окремі параметри, а також мотиви і тактика проведення валютних інтервенцій не є публічними та є такими, що ускладнює їх прогнозування учасниками ринку. Це дає змогу забезпечити рівні умови участі суб'єктів ринку та забезпечити ефективність валютних інтервенцій. Водночас НБУ дотримується доцільної прозорості під час оприлюднення інформації щодо намірів здійснити валютні інтервенції та результатів їх проведення. Детальніше мотиви та результати здійснення валютних інтервенцій можуть бути окреслені за умов, що це дасть змогу досягти наведених вище цілей та завдань у найбільш ефективний спосіб;

✓ рівні умови участі суб'єктів ринку. Критерії участі суб'єктів ринку у валютних інтервенціях є відкритими та прозорими і визначаються в нормативно-правових актах НБУ.

Проаналізуйте практику валютних інтервенцій і валютних аукціонів в Україні після 24.02.2022 р.

Міжнародний валютний ринок – це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою та банківськими металами за межами України між банками та іноземними контрагентами, між іноземними контрагентами.

Знайдіть та проаналізуйте правову природу сучасних відносин на міжнародному валютному ринку, а також визначте правовий статус іноземного контрагента.

Для більшого занурення у «світ» грошей, валюти тощо, пропонуємо переглянути такі художні фільми: «Занадто крутий для невдачі» (2011); «Дефолт» (2018); «Мисливець з Уолл-стріт» (2016); «Капітал» (2012); «Моя частина пирога» (2011); «Банкрутство» (2010); «Уолл-стріт: Гроші не сплять» (2010).

Торгівля іноземною валютою у готівковій формі (валютно-обмінні операції) здійснюється уповноваженими установами. Торгівля банківськими металами з фізичною поставкою здійснюється винятково банками.

Пункти обміну іноземної валюти підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти, ведення якого здійснюється НБУ. Структурний підрозділ оператора поштового зв'язку, відокремлений підрозділ банку, які не використовують зовнішню рекламу, таблички,

вивіски або інші засоби для рекламування діяльності з торгівлі іноземною валютою у готівковій формі поза межами приміщень, в яких вони розташовані, і безпосередньо у таких приміщеннях, не підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти. Торгівля валютними цінностями у готівковій формі у пунктах обміну іноземної валюти, що підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти, але не внесені до нього, забороняється.

Ознайомтесь із Положенням про Реєстр пунктів обміну іноземної валюти, яке затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.2022 р. № 254, та проаналізуйте, які нині існують проблеми з пунктами обміну іноземної валюти в Україні.

Міжнародний валютний ринок Forex

На особливу увагу заслуговує міжнародний валютний ринок Forex (з англ. від FOReign EXchange – обмін іноземної валюти).

Слід зважати на факт ризиковості діяльності на ринку Forex з огляду на фінансовий моніторинг. Так, відповідно до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, яке затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65, існують *критерії ризику ВК/ФТ¹ за типом клієнта* – це критерії ризику ВК/ФТ, що притаманні правовій формі, структурі власності клієнта, діловій, професійній чи особистій діяльності клієнта та його кінцевого бенефіціарного власника (КБВ). Критеріями ризику, що зумовлені комерційною чи особистою діяльністю клієнта або його КБВ, зокрема, є таке: клієнт провадить будь-який із таких видів діяльності: посередницькі послуги з торгівлі іноземною валютою (наприклад, дилери Forex). Про це йдеться у додатку 19 до цього Положення.

6.4. Торгівля іноземною валютою в готівковій формі та валютно-обмінні операції

Розділ IV Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, яке затверджене постановою Правління НБУ 02.01.2019 р. № 1, і розділ III Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

¹ ВК/ФТ – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Розділ IV Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України

Торгівля іноземною валютою в готівковій формі (валютно-обмінні операції) здійснюється уповноваженими установами.

Купівля іноземної валюти/банківських металів – це операція з купівлі іноземної валюти/банківських металів за гривні.

Обмін іноземної валюти/банківського металу – це операція з купівлі (продажу) однієї іноземної валюти за іншу іноземну валюту, одного банківського металу в інший або в іноземну валюту.

Торгівля іноземною валютою в готівковій формі (валютно-обмінні операції) здійснюється уповноваженими установами. **До валютно-обмінних операцій належать:**

1) купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівки іноземної валюти за:

✓ готівкові кошти в гривні;

✓ безготівкові кошти в гривні з подальшим їх зарахуванням на власні поточні рахунки цих фізичних осіб;

2) продаж фізичним особам-резидентам і нерезидентам готівки іноземної валюти за:

✓ готівкові кошти в гривні;

✓ безготівкові кошти в гривні з власних поточних рахунків цих фізичних осіб;

3) обмін фізичним особам-резидентам і нерезидентам готівки іноземної валюти однієї іноземної держави на готівку іноземної валюти іншої іноземної держави.

Банк здійснює валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами на підставі банківської ліцензії, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку – на підставі ліцензії.

Банк, небанківська установа розробляють та затверджують внутрішні документи про організацію роботи зі здійснення таких операцій, що мають містити:

✓ порядок проведення валютно-обмінних операцій;

✓ порядок установлення курсів купівлі та продажу іноземних валют у готівковій формі;

✓ порядок оформлення та видачі/надання документів, якими оформлюються валютно-обмінні операції;

- ✓ порядок підкріплення готівкою іноземної валюти та гривні відокремлених підрозділів, пунктів обміну валюти, платіжних пристроїв банку, небанківської установи;

- ✓ опис бухгалтерської моделі обліку валютно-обмінних операцій;

- ✓ порядок взаємодії між відокремленими підрозділами, пунктами обміну валют банку, небанківської установи під час проведення валютно-обмінних операцій, тривалість їх операційного (робочого) дня;

- ✓ опис порядку здійснення внутрішнього контролю за проведенням валютно-обмінних операцій.

Банк, небанківська установа під час здійснення валютно-обмінних операцій:

- ✓ здійснюють документальне оформлення кожної валютно-обмінної операції;

- ✓ здійснюють своєчасне відображення валютно-обмінної операції;

- ✓ забезпечують належний внутрішній контроль за валютно-обмінними операціями;

- ✓ створюють безпечні умови для роботи з готівкою та її зберігання.

Банк, небанківська установа забезпечують наявність програмних комплексів, функціональні можливості яких забезпечують здійснення контролю за обсягами проведення операцій у касах у межах банку-юридичної особи, небанківської установи.

Небанківська установа, її відокремлені підрозділи та пункти обміну валюти мають право здійснювати валютно-обмінні операції після реєстрації реєстратора розрахункових операцій РРО (далі – РРО)/програмного реєстратора розрахункових операцій РРО (далі – програмний РРО) у центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику (Міністерство фінансів України).

Платіжні пристрої під час їх використання небанківськими установами для здійснення валютно-обмінних операцій повинні відповідати вимогам щодо РРО/програмного РРО, установленим Законом України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 149 «Про вимоги щодо реалізації фіскальних функцій реєстраторами розрахункових операцій та дотримання вимог щодо забезпечення виконання фіскальних функцій програмними реєстраторами розрахункових операцій для окремих сфер застосування» (зі змінами).

У касах небанківських установ, їх відокремлених підрозділів, пунктах обміну валюти банку, небанківської установи заборонено здійснювати валютно-обмінні операції:

- 1) без застосування РРО/програмного РРО;
- 2) у разі виходу з ладу РРО/програмного РРО;
- 2¹) у період відсутності зв'язку між програмним РРО та фіскальним сервером контролюючого органу;
- 3) тимчасового відключення електроенергії.

Небанківські установи, їх відокремлені підрозділи, пункти обміну валюти банку, небанківської установи в разі виходу з ладу РРО/програмного РРО мають право використовувати в касі резервний РРО, про що складається акт за підписом керівника, який відповідає за роботу каси небанківської установи, її відокремлених підрозділів, пунктів обміну валюти, і представника сервісної організації. Будь-який заново встановлений РРО має бути зареєстрований у територіальному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує податкову та митну політику в порядку, установленому для первинної його реєстрації.

Банк, небанківська установа з метою організації безперебійної роботи кас відокремлених підрозділів, пунктів обміну валюти самостійно встановлюють для них розмір авансу (за необхідності) готівкою в іноземній валюті та гривнях і до початку робочого дня, уключаючи вихідні і святкові дні, забезпечують їх коштами відповідно до встановлених обсягів.

Небанківські установи, які розпочинають свою діяльність із торгівлі валютними цінностями в готівковій формі, здійснюють підкріплення кас відокремлених підрозділів, пунктів обміну валюти іноземною валютою не пізніше десятого дня після початку здійснення валютних операцій відповідним відокремленим підрозділом, пунктом обміну валюти.

Банк, небанківська установа встановлюють максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касах відокремленого підрозділу небанківської установи, пункту обміну валюти банку, небанківської установи в неробочий час в обсязі, що має забезпечити їх роботу протягом робочого дня. Залишки валютних цінностей можуть перевищувати встановлену максимальну суму у вихідні й святкові дні.

Залишки валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму в робочий день, підлягають інкасації в цей день, а у вихідні й святкові дні – не пізніше наступного робочого дня банку, небанківської установи.

Закінченням робочого дня вважається початок операційного (робочого) дня банку, небанківської установи, якщо пункти обміну валюти працюють цілодобово.

Документи, що зберігаються у касі відокремленого підрозділу банку, небанківської установи, пункті обміну іноземної валюти банку, небанківської установи:

✓ копія (витяг) наказу (розпорядження) небанківської установи про відкриття відокремленого підрозділу фінансової установи, про відкриття пункту обміну валюти банку, небанківської установи, підписаний керівником небанківської установи, банку, із зазначенням переліку операцій, які здійснюються в касі;

✓ копія наказу (витягу з наказу), іншого документа банку, небанківської установи, згідно з яким для відокремленого підрозділу банку, небанківської установи, пункту обміну валюти банку, небанківської установи був установлений розмір авансу в готівковій іноземній валюті та готівкових гривнях (у разі встановлення такого авансу) та максимальна сума залишків готівкової іноземної валюти.

Банк, небанківська установа забезпечують обладнання робочого місця касира таким чином, щоб клієнт міг спостерігати за перерахуванням готівки.

Касир каси відокремленого підрозділу небанківської установи, пункту обміну валюти на робочому місці повинен мати документ, що посвідчує його особу та/або службове посвідчення.

Інформація, яку розміщує суб'єкт ринку в касі банку, небанківської установи, їх відокремлених підрозділів, пункту обміну валюти в доступному для огляду клієнтами місці:

✓ копію наказу (розпорядження) банку, небанківської установи про встановлення курсів купівлі та продажу іноземних валют, банківських металів;

✓ перелік валютно-обмінних операцій, операцій з банківськими металами, які здійснює каса банку, небанківської установи, відокремленого підрозділу, пункту обміну валюти;

✓ повідомлення про обов'язковість здійснення касиром операції сторно протягом 15 хвилин після проведення валютно-обмінної операції в разі звернення клієнта з відмовою від здійсненої валютно-обмінної операції за умови наявності квитанції про здійснення валютно-обмінної операції/документа, який друкується РРО та застосовується для обліку та реєстрації валютно-обмінних операцій;

Зверніть увагу: клієнт має право вимагати скасування валютно-обмінної операції. **Операція сторно** – операція з повернення клієнту відповідної суми коштів у національній або іноземній валюті протягом 15 хв після проведення валютно-обмінної операції в разі відмови клієнта від валютно-обмінної операції за умови пред'явлення клієнтом, наданого банком, небанківською установою, першого примірника квитанції/розрахункового документа РРО (п. 25 Положення про здійснення операцій із валютними цінностями).

✓ витяг із наказу про встановлення тарифів комісійної винагороди за здійснення операції з обміну готівки однієї іноземної валюти на іншу іноземну валюту, операцій з банківськими металами, що підписується керівником банку, небанківської установи;

✓ повідомлення про касира каси, який здійснює валютно-обмінні операції, операції з банківськими металами (прізвище, ініціали);

✓ копію банківської ліцензії або ліцензії/витягу з реєстру осіб, яким видано ліцензію на здійснення валютних операцій;

✓ місцезнаходження каси банку, небанківської установи, їх відокремлених підрозділів, пункту обміну валюти;

✓ контактну інформацію банку, небанківської установи [із зазначенням місцезнаходження, номера телефону або телефону «гарячої лінії» (за наявності), адреси електронної пошти, посилання на інтернет-сторінку банку, небанківської установи (за наявності)] для направлення (подання) звернень клієнтів до банку, небанківської установи;

✓ контактну інформацію НБУ (із зазначенням місцезнаходження, номера телефону універсальної «гарячої лінії», адреси електронної пошти, посилання на сторінку офіційного Інтернет-представництва НБУ) для направлення (подання) звернень клієнтів банку, небанківської установи до НБУ.

Банкам, небанківським установам заборонено:

✓ встановлювати обмеження щодо номіналу та року емісії банкнот іноземної валюти, які є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, з якою здійснюються валютно-обмінні операції;

✓ відмовляти клієнтам у здійсненні валютно-обмінних операцій з банкнотами іноземної валюти, які за дизайном і елементами захисту повністю відповідають зразкам та описам, що наведені на сторінках офіційних сайтів центральних/національних банків іноземних держав, справжність яких підтверджена з використанням відповідного обладнання;

✓ здійснювати валютно-обмінні операції з банкнотами (банківськими білетами) та монетами Центрального банку рф¹ із зображенням мап, символів, будівель, пам'яток археології, архітектури, історії, краєвидів та будь-яких інших об'єктів, розташованих на окупованих рф адміністративно-територіальних одиницях України, та/або які містять тексти, пов'язані з окупацією рф адміністративно-територіальних одиниць України.

Банк, небанківська установа підтверджують справжність банкнот іноземної валюти з використанням лічильників/ сортувальників банкнот з функцією контролю ультрафіолетового, інфрачервоного та магнітного захисту та/або приладів (детекторів), що забезпечують збільшення зображень, візуалізацію ультрафіолетового та інфрачервоного захисту та магнітний контроль.

Банки, небанківські установи здійснюють валютно-обмінні операції з монетами іноземних держав за рішенням банку, небанківської установи.

Розділ III Положення про здійснення операцій із валютними цінностями

Банк, небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку (далі – банк, небанківська установа) здійснюють валютно-обмінні операції за курсами купівлі та продажу іноземних валют, що діють на час проведення операції.

Банк, небанківська установа щоденно на початку робочого дня встановлюють наказами (розпорядженнями) курси купівлі та продажу іноземних валют і мають право змінювати їх протягом дня.

У наказі (розпорядженні) про встановлення/зміну курсів купівлі та продажу іноземних валют мають бути зазначені дата, час (година, хвилина), з якого діють установлені/змінені курси, значення курсів купівлі та продажу іноземних валют за гривні.

Голова правління банку або керівник небанківської установи має право визначати уповноважену особу/уповноважених осіб, яка встановлюватиме/які встановлюватимуть курси купівлі та продажу іноземних валют у касах банку, небанківської установи, у їх відокремлених підрозділах, пунктах обміну іноземної валюти (далі – пункт обміну валюти), платіжних пристроях.

Небанківська установа, пункт обміну валюти банку, небанківської установи зобов'язані здійснювати валютно-обмінні операції з оформленням документа, який створений в паперовій

¹ Використання скорочення «рф» саме у такому вигляді є висловленням нашої позиції та ставлення до держави-агресора, до держави-окупанта.

та/або електронній формі реєстратором розрахункових операцій (далі – РРО) або програмним реєстратором розрахункових операцій (далі – програмний РРО) та застосовується для обліку і реєстрації валютно-обмінних операцій (далі – розрахунковий документ РРО). Форма і зміст розрахункового документа РРО встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику (на сьогодні таким органом є Міністерство фінансів України).

Небанківська установа, пункт обміну валюти банку, небанківської установи зобов'язані забезпечити зберігання розрахункових документів РРО у вигляді паперового або електронного документа в документах дня.

Банк, небанківська установа мають право здійснювати в касах банку, небанківської установи, пунктах обміну валюти операції з купівлі готівки іноземної валюти у фізичних осіб та продажу готівки іноземної валюти фізичним особам за готівкові або безготівкові кошти в гривні.

Банк, небанківська установа здійснюють валютно-обмінні операції через платіжні пристрої з оформленням квитанції/чека. Меню платіжного пристрою, за допомогою якого банк, небанківська установа здійснюють такі операції, повинно містити інформацію про курс купівлі/продажу/обміну готівкових іноземних валют.

Форма і зміст квитанції/чека, що формується платіжним пристроєм небанківської установи, встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

Банк, небанківська установа здійснюють купівлю готівки іноземної валюти у фізичних осіб за безготівкові кошти в гривні через платіжні пристрої з використанням електронного платіжного засобу фізичної особи, яка здійснює таку операцію. Банк, небанківська установа, що здійснює таку валютно-обмінну операцію, зараховує/переказує гривневий еквівалент купленої готівки іноземної валюти на власний поточний рахунок фізичної особи, до якого емітовано електронний платіжний засіб.

Банки, небанківські установи здійснюють операції з продажу готівки іноземної валюти фізичним особам за безготівкові кошти в гривні через платіжні пристрої з використанням електронного платіжного засобу фізичної особи, яка здійснює таку операцію, з дотриманням встановлених вимог.

Форма і зміст квитанції/чека, що формується платіжним пристроєм банку, має відповідати вимогам нормативно-правових актів щодо

здійснення валютно-обмінних, касових операцій та враховувати вимоги законодавства України про запобігання і протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Небанківська установа, її відокремлений підрозділ, пункт обміну валюти небанківської установи засобами програмно-технічного комплексу щоденно ведуть звітну довідку про касові обороти за день і залишки цінностей. Касир каси небанківської установи, її відокремленого підрозділу, пункту обміну валюти небанківської установи на момент проведення перевірки роздруковує зазначену довідку і надає уповноваженим працівникам НБУ, що здійснюють перевірки з питань дотримання валютного законодавства. Кошти готівки іноземної валюти та/або гривень, наявні в касі на момент перевірки, повинні відповідати сумам, зазначеним у вказаній довідці. Ця довідка зберігається в документах дня.

Банк, небанківська установа відображають у бухгалтерському обліку валютно-обмінні операції, що здійснюються у вихідні, святкові дні або після закінчення операційного дня (часу) банку, небанківської установи, не пізніше наступного робочого дня.

Банк, небанківська установа здійснюють валютно-обмінні операції, що перевищує незначний розмір, з дотриманням вимог законодавства України про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Банк, небанківська установа купують у фізичної особи та продають фізичній особі залишок іноземної валюти, який менший, ніж номінальна вартість мінімальної банкноти цієї іноземної валюти, що перебуває в обігу, за гривні за курсом, установленим уповноваженою установою на час здійснення операції.

6.5. Порядок здійснення валютних операцій із купівлі, продажу, обміну безготівкової іноземної валюти/банківських металів без фізичної поставки та оформлення і подання суб'єктами валютних операцій до банку заяв про купівлю або продаж іноземної валюти або банківських металів, їх виконання

Це питання регламентується розділом III Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку

України, яке затверджене постановою Правління НБУ 02.01.2019 р. № 1, розділом II Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

Розділ III Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України

У частині здійснення банками, центральним контрагентом¹ торгівлі безготівковою іноземною валютою та банківськими металами без фізичної поставки банки здійснюють:

1) купівлю, продаж, обмін іноземної валюти та/або банківських металів на валютному ринку України та/або на міжнародному валютному ринку;

2) власні операції з торгівлі іноземною валютою/банківськими металами в межах установлених лімітів відкритої валютної позиції;

3) операції з банківськими металами в найвищих пробах банківських металів у зливках і порошках із сертифікатами якості, а також із монетами;

4) операції з купівлі-продажу банківських металів без фізичної поставки за дорученням клієнтів-юридичних осіб (окрім банків) за безготівковій гривні виключно з використанням поточних рахунків;

5) операції з торгівлі банківськими металами на міжнародних ринках із визнаними виробниками (або їх представниками), юридичними особами, що здійснюють виготовлення (карбування) монет із дорогоцінних металів (або їх представниками) та банками-нерезидентами;

6) операції на умовах маржинальної торгівлі з іноземними контрагентами (власні операції та операції за дорученням клієнтів). Банки здійснюють такі операції виключно з іноземними банками та/або іноземними небанківськими фінансовими установами, якщо ці установи мають право здійснювати торгівлю іноземною валютою/банківськими металами відповідно до законодавства країни, де вони зареєстровані, та підпадають під наглядову діяльність відповідних органів нагляду за фінансовими установами іноземних держав;

¹ **Центральний контрагент** – клірингова установа, що має право на провадження клірингової діяльності центрального контрагента відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та отримала ліцензію НБУ на здійснення розрахунків за валютними операціями на умовах «своп», а також інших валютних операцій, необхідних для здійснення/забезпечення таких розрахунків у межах клірингової діяльності центрального контрагента.

7) операції з торгівлі іноземною валютою, банківськими металами за дорученням клієнта за курсом та в сумі, визначеними клієнтом у його заяві або дорученні на проведення такої операції, порядок надання яких визначається у договорі між клієнтом та банком;

8) валютні операції на умовах «своп» на валютному ринку України:

- ✓ із НБУ, центральним контрагентом – з іноземною валютою;
- ✓ із іншими банками, клієнтами банку (уключаючи міжнародні фінансові організації) – з іноземною валютою та банківськими металами;

9) валютні операції на умовах «форвард» на валютному ринку України з іншими банками та з клієнтами банку.

Центральний контрагент здійснює з банками валютні операції на умовах «своп».

Розділ II Положення про здійснення операцій із валютними цінностями

Суб'єкт валютних операцій (далі – клієнт) для здійснення валютних операцій із купівлі/продажу/обміну іноземної валюти/банківських металів *подає до банку заяву у довільній формі* на купівлю або продаж іноземної валюти або банківських металів (далі – заява). Реквізити заяви визначаються в договорі банківського рахунку або іншому договорі, укладеному між банком і клієнтом.

Клієнт не подає до банку заяву про продаж іноземної валюти у випадках, коли надходження продаються відповідно до встановлених вимог нормативно-правових актів НБУ.

Банк має право здійснювати операції з купівлі/продажу/обміну іноземної валюти або банківських металів *без отримання від клієнта заяви* згідно з дорученням на проведення таких операцій, якщо порядок та умови проведення цих операцій визначені в договорі банківського рахунку або іншому договорі, укладеному між банком і клієнтом.

Банк після здійснення валютної операції з купівлі/продажу/обміну іноземної валюти/банківських металів на валютному ринку України зобов'язаний зберігати заяву та інші документи, які стали підставою для проведення такої операції.

Банк повертає без виконання заяви клієнта, якщо виконання заяви призведе до невиконання банком наявного в нього на виконанні згідно із законодавством України документа стосовно цього клієнта про арешт на майно (кошти), заборону вчинення певних дій або про утримання від вчинення певних дій, заборону боржнику

розпоряджатися та/або користуватися майном (коштами), яке(і) належить(ать) йому на праві власності або примусове списання коштів.

Клієнт має право відкликати з банку, що його обслуговує, заяву до моменту її виконання банком у повній або частковій сумі шляхом подання листа про відкликання заяви, складеного в довільній формі та підписаного особою або її представником.

У договорі банківського рахунку або іншому договорі, укладеному між банком і клієнтом, банк визначає:

- ✓ порядок, спосіб і форму подання заяв та інших документів;
- ✓ порядок установлення банком курсу/крос-курсу¹ купівлі/продажу/обміну іноземної валюти/банківських металів (ураховуючи право клієнта вказати цифрове значення курсу купівлі/продажу/обміну іноземної валюти/банківських металів або зазначити «за курсом банку»);
- ✓ порядок та умови повернення банком заяви без виконання;
- ✓ порядок та спосіб надання доручень клієнта щодо умов здійснення конкретної валютної операції;
- ✓ порядок отримання банком комісійної винагороди за здійснення валютної операції;
- ✓ порядок інформування клієнта про здійснені банком валютні операції (ураховуючи інформацію про курс купівлі/продажу/обміну іноземної валюти/банківських металів, за яким була здійснена операція);
- ✓ умови відкликання заяви/доручення (ураховуючи строк, форму та спосіб подання листа про відкликання заяви) і відшкодування клієнтом пов'язаних із таким відкликанням витрат банку.

6.6. Порядок проведення платіжних операцій з іноземною валютою, транскордонний переказ та переміщення іноземної валюти

Це питання регламентується розділом V Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

Так, користувачі платіжних послуг (далі – користувачі) для здійснення платіжних операцій з переказу іноземної валюти надають *платіжну інструкцію в іноземній валюті*, реквізити якої передбачені Положенням про порядок виконання надавачами платіжних послуг

¹ **Крос-курс** – це співвідношення між двома валютами, що визначається на основі курсу цих валют щодо третьої валюти.

платіжних інструкцій в іноземній валюті та банківських металах, затвердженим постановою Правління НБУ від 28.07.2008 р. № 216 (у редакції постанови Правління НБУ від 25.08.2022 р. № 189, зі змінами).

Здійснення платіжних операцій з переказу іноземної валюти без відкриття рахунку в межах України для виплати їх готівкою без зарахування на поточний рахунок фізичної особи в іноземній валюті забороняється.

Користувачі-фізичні особи для здійснення транскордонного переказу іноземної валюти за межі України за поточними неторговельними операціями:

✓ подають до банку, небанківського надавача платіжних послуг платіжну інструкцію або платіжну інструкцію на переказ готівки, або бланк міжнародного поштового переказу (оригінал документа);

✓ пред'являють до банку, небанківського надавача платіжних послуг (за винятком випадків, якщо фізична особа подає документи для здійснення платіжної операції з переказу за допомогою засобів дистанційної комунікації): паспорт; е-паспорт/е-паспорт для виїзду за кордон за допомогою мобільного додатка Єдиного державного вебпорталу електронних послуг; інший документ, що посвідчує особу¹.

Фізичні особи мають право не використовувати поточний рахунок під час здійснення транскордонного переказу іноземної валюти за межі України за поточними неторговельними операціями, якщо в один операційний (робочий) день сума такої операції (в еквіваленті) не перевищує незначний розмір.

Транскордонний переказ іноземної валюти на суму, що перевищує суму (в еквіваленті) у незначному розмірі, здійснюється з поточного рахунку фізичної особи.

Користувачі-фізичні особи для одержання переказу в іноземній валюті в готівковій формі:

¹ Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20.11.2012 р. документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України: а) паспорт громадянина України; б) паспорт громадянина України для виїзду за кордон; в) дипломатичний паспорт України; г) службовий паспорт України; ґ) посвідчення особи моряка; д) посвідчення члена екіпажу; е) посвідчення особи на повернення в Україну; є) тимчасове посвідчення громадянина України; документи, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус: а) посвідчення водія; б) посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон; в) посвідка на постійне проживання; г) посвідка на тимчасове проживання; ґ) картка мігранта; д) посвідчення біженця; е) проїзний документ біженця; є) посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту; ж) проїзний документ особи, якій надано додатковий захист.

✓ подають до банку, небанківського надавача платіжних послуг платіжну інструкцію на видачу готівки або бланк міжнародного поштового переказу;

✓ пред'являють до банку, небанківського надавача платіжних послуг: паспорт; е-паспорт/е-паспорт для виїзду за кордон за допомогою мобільного додатка Єдиного державного вебпорталу електронних послуг; інший документ, що посвідчує особу.

Для того, щоб зрозуміти, як можна здійснити **транскордонний переказ іноземної валюти**, слід визначитись із розміром такого переказу. Так, транскордонний переказ іноземної валюти може бути у *значному та незначному розмірах*. Транскордонний переказ на суму, що перевищує суму (в еквіваленті) у незначному розмірі, здійснюється з поточного рахунку фізичної особи.

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту для зберігання коштів і виконання платіжних операцій відповідно до умов договору та вимог законодавства (п. 1 ч. 1 ст. 63 Закону України «Про платіжні послуги»).

Незначний розмір валютної операції (незначний розмір) – розмір валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), який є меншим за розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про ПВК/ФТ).

Як ми вже згадували раніше, ст. 20 Закону про ПВК/ФТ стосується порогових фінансових операцій. Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис. грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), **за наявності однієї або більше таких ознак:**

✓ фінансові операції, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що здійснює збройну агресію проти України, та/або в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежно виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій,

здіяяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (зокрема, дипломатичне представництво, посольство, консульство такої держави), або якщо однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

✓ фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

✓ платіжні операції з переказу коштів за кордон (зокрема до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

✓ фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

✓ фінансові операції електронного резидента (e-резидента).

Розгляньте сучасні проблеми офшорних зон.

Перегляньте художній фільм «Пральня» (The Laundromat), 2019 р.

Сума платіжної операції, що надійшла в іноземній валюті з-за меж України фізичній особі для виплати готівкою без відкриття рахунку, може бути виплачена за бажанням отримувача-фізичної особи (на підставі його заяви) у національній валюті. Банк, небанківський надавач платіжних послуг у разі виплати суми платіжної операції в гривнях здійснюють перерахування іноземної валюти в гривні за курсом банку, небанківського надавача платіжних послуг, що діє на час здійснення операції.

Сума платіжної операції, що надійшла в іноземній валюті з-за меж України для зарахування на поточний рахунок фізичної особи, може бути за бажанням отримувача-фізичної особи на підставі його заяви/доручення (якщо порядок та умови такого зарахування визначені в договорі між банком і клієнтом) або за дорученням платника (за умови згоди платника щодо курсу перерахунку іноземної валюти в гривню) зарахована банком на поточний рахунок отримувача-фізичної особи, відкритий у національній валюті, за умови супроводження такої операції інформацією про платника та отримувача. Обсяг інформації про платника та отримувача має відповідати обсягу інформації, що передбачений ч. 1 ст. 14 Закону

про ПВК/ФТ (йдеться про інформацію про платника (ініціатора платіжної операції) та інформацію про отримувача за платіжною операцією).

Платіжна операція з переказу, ініційована платником за межами України в іноземній валюті за допомогою міжнародної платіжної системи, за дорученням платника може бути виплачена фізичній особі/зарахована на поточний рахунок отримувача (фізичної, юридичної особи, фізичної особи-підприємця) у національній валюті (за умови згоди платника щодо курсу перерахунку валют у міжнародній платіжній системі).

Платіжна операція з переказу, ініційована платником за межами України в іноземній валюті в межах обміну переказами між національним оператором поштового зв'язку та його іноземними контрагентами (операторами поштового зв'язку, які є членами Всесвітнього поштового союзу¹, або контрагентами, з якими укладений договір про обмін переказами), може бути виплачена національним оператором поштового зв'язку фізичній особі в національній валюті за курсом перерахунку валют, що діє на день реєстрації такої операції в автоматизованій системі національного оператора поштового зв'язку.

Платіжна операція з переказу за межі України може бути ініційована користувачем-фізичною особою через банк, небанківського надавача платіжних послуг, що є учасником міжнародної платіжної системи, у національній валюті. Користувачі-фізичні особи мають право використовувати для проведення такої платіжної операції кошти в національній валюті як у готівковій, так і в безготівковій формі з поточних рахунків.

Банк, небанківський надавач платіжних послуг зобов'язані ознайомити платника, який ініціював у національній валюті платіжну операцію з переказу коштів, з інформацією щодо курсу перерахунку валют у міжнародній платіжній системі та сукупної вартості послуги на час ініціювання такої платіжної операції.

Платіжна операція з переказу за межі України може бути ініційована фізичною особою у національній валюті через національного оператора поштового зв'язку, який є членом Всесвітнього поштового союзу.

¹ Всесвітній поштовий союз (Universal Postal Union, UPU) є спеціалізованою установою ООН. Україна є повноправним членом Всесвітнього поштового союзу з 1947 р. Указом Президента України від 10.10.2017 р. затверджено Всесвітню поштову конвенцію, Загальний регламент Всесвітнього поштового союзу, Заключний протокол Всесвітньої поштової конвенції, Угоди про поштові платіжні послуги, підписані від імені України 11.10.2012 р. у м. Доха, Катар.

Національний оператор поштового зв'язку¹, який приймає суму коштів від платника в національній валюті в готівковій/безготівковій формі (з поточного рахунку) для здійснення платіжної операції з переказу в іноземній валюті за межі України в межах обміну переказами між національним оператором поштового зв'язку та його іноземними контрагентами (операторами поштового зв'язку, які є членами Всесвітнього поштового союзу, або контрагентами, з якими укладений договір про обмін переказами), зобов'язаний ознайомити платника з умовами здійснення такої операції (з інформацією про курс перерахунку валют, сукупну вартість послуги на час ініціювання переказу коштів).

Сума платіжної операції в іноземній валюті, переказана з-за кордону за поточними неторговельними операціями на користь отримувача-фізичної особи для виплати готівкою без відкриття рахунку, виплачується такому отримувачу в один операційний (робочий) день у сумі (в еквіваленті), що не перевищує незначний розмір.

Банк зараховує на поточний рахунок в іноземній валюті отримувача-фізичної особи суму платіжної операції за поточними неторговельними операціями, якщо сума платіжної операції (операцій), що надійшла (надійшли) в один операційний (робочий) день, перевищує суму (в еквіваленті) в незначному розмірі.

Банкам, небанківським надавачам платіжних послуг заборонено під час здійснення платіжних операцій з переказу та/або виплати суми платіжної операції в іноземній валюті приймати та/або видавати готівку іноземної валюти – банкноти (банківські білети) і монети Центрального банку рф із зображенням мап, символів, будівель, пам'ятників, пам'яток археології, архітектури, історії, краєвидів та будь-яких інших об'єктів, розташованих на окупованих рф адміністративно-територіальних одиницях України, та/або які містять тексти, що стосуються окупації рф адміністративно-територіальних одиниць України.

Банки, небанківські установи здійснюють валютно-обмінні операції з монетами іноземних держав за рішенням банку, небанківської установи.

Транскордонне переміщення валютних цінностей

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про валюту і валютні операції» транскордонне переміщення фізичними особами валютних цінностей у

¹ Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.01.2002 р. № 10-р виконання функцій національного оператора поштового зв'язку покладено на акціонерне товариство «Укрпошта».

сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент 10 тис. євро за офіційним курсом валют, установленим НБУ на день переміщення через митний кордон України, підлягає письмовому декларуванню митним органам, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Транскордонне переміщення валютних цінностей шляхом поштових відправлень здійснюється лише шляхом поштових відправлень з оголошеною вартістю.

Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 3. Передбачено, що перерахунок сум готівкової валюти і вартості банківських металів у євро для вимог цього Положення здійснюється за офіційним курсом гривні до євро, установленим НБУ, або за крос-курсом, визначеним згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют і банківських металів, установленим НБУ, на день перетинання митного кордону України або на день пересилання готівкової валюти, банківських металів.

Фізичні/юридичні особи та банки здійснюють декларування переміщення готівкової валюти і банківських металів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Фізична особа ввозить в Україну та вивозить за межі України готівкову валюту і банківські метали в сумі/вартістю, що не перевищує в еквіваленті 10000 євро, без письмового декларування митному органу.

Фізична особа ввозить в Україну та вивозить за межі України готівкову валюту і банківські метали в сумі/вартістю, що дорівнює або перевищує в еквіваленті 10000 євро, за умови її письмового декларування митному органу в повному обсязі.

Юридична особа ввозить в Україну або вивозить за межі України готівкову валюту через повноважного представника без обмеження суми на умовах письмового декларування митному органу в повному обсязі за умови, що таке ввезення/вивезення зумовлене господарською діяльністю.

Юридична особа ввозить в Україну або вивозить за межі України банківські метали без обмеження суми на умовах письмового декларування митному органу в повному обсязі за умови, що таке ввезення/вивезення зумовлене господарською діяльністю.

Підставою для ввезення юридичною особою в Україну/вивезення за межі України банківських металів є договір із контрагентом або документ, що його замінює.

Підставою для ввезення юридичною особою в Україну банківських металів, афінаж яких здійснено з дорогоцінних металів, вивезених за межі митної території України, є договір із контрагентом або документ, що його замінює, та договір на поставку банківських металів НБУ.

Якщо до ввезення чи вивезення за межі України банківських металів юридичною особою залучається повноважний представник, то це здійснюється на тих самих умовах, що висувуються до аналогічних дій з боку юридичної особи. Також повноважний представник декларує окремо готівкову валюту і банківські метали, які ввозить/вивозить в Україну/з України за дорученням юридичної особи, та власні кошти.

Банки здійснюють транскордонне переміщення готівкової валюти і банківських металів на підставі банківської ліцензії та відповідних договорів із контрагентами або документа, що замінює ці договори.

Юридичні особи/банки здійснюють вивезення банківських металів, виготовлених українськими виробниками, за наявності письмової відмови НБУ від купівлі банківських металів (виготовлених українськими виробниками), що вивозяться.

Пересилання в Україну/з України готівкової валюти і банківських металів у міжнародних поштових відправленнях здійснюється виключно з оголошеною їх вартістю, на умовах та в порядку, встановленому до переміщення готівкової валюти.

Для валютних правовідносин на рівні ЄС особливе значення мають акти ЄС, наприклад, Регламент (ЄС) 2018/1672 Європейського Парламенту та Ради від 23.10.2018 р. про контроль над готівкою, яка ввозиться або вивозиться з Союзу, і скасовує Регламент (ЄС) № 1889/2005¹, а також внутрішнє законодавство держав-членів ЄС (наприклад, Валютно-фінансовий кодекс Франції²).

¹ Regulation (EU) 2018/1672 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on controls on cash entering or leaving the Union and repealing Regulation (EC) No 1889/2005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1672/oj>.

² Є різні переклади французького кодексу: Валютно-фінансовий або Грошово-фінансовий кодекс. Code monétaire et financier.

URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072026.

6.7. Порядок використання електронних грошей, випущених іноземною установою електронних грошей, номінованих в іноземній валюті

Це питання регулюється розділом VIII Положенням про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210.

Споживач/користувач має право: отримувати та використовувати електронні гроші, номіновані в іноземній валюті, випущені іноземною установою електронних грошей за межами України; використовувати електронні гроші, випущені іноземною установою електронних грошей, як засіб платежу за товари на користь нерезидента.

Сума операції користувача з оплати товару, що придбавається в нерезидента, має бути меншою за розмір (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), передбачений ст.20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (йдеться про порогові фінансові операції).

Користувач має право приймати електронні гроші, випущені іноземною установою електронних грошей, як засіб платежу від покупця-нерезидента за умови, що:

✓ іноземна установа електронних грошей забезпечує погашення цих електронних грошей та одночасно здійснює перерахування коштів на поточний рахунок цього користувача в банку України;

✓ сума операції не перевищує розмір (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), передбачений ст.20 Закону про запобігання.

Також споживач має право отримувати від нерезидентів електронні гроші, випущені іноземною установою електронних грошей, за умови, що така установа забезпечує погашення цих електронних грошей та одночасно здійснює перерахування коштів на поточний рахунок цього споживача в банку-резиденті.

Платіжні операції з використанням електронних грошей, номінованих в іноземній валюті, виконуються з дотриманням валютного законодавства України.

6.8. Порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України

Це питання детально регламентується Положенням про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 20 з подальшими змінами.

Чек – паперовий розрахунковий документ установлені форми, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження чекодавця платнику про сплату чекодержателю зазначеної в ньому суми коштів протягом установленого строку.

Іменний чек – паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті, тобто є письмовим розпорядженням юридичної особи-нерезидента або фізичної особи-нерезидента, яка виписала чек (чекодавець), платнику про виплату певної суми коштів чекодержателю, зазначеному в чеку, або іншій особі за нотаріально посвідченою довіреністю за рахунок наданого платнику грошового покриття. Іменні чеки виписуються на певну особу із застереженням «не наказу» чи рівнозначним застереженням (наприклад, «сплатіть (кому), не наказу» чи «сплатіть тільки (йому)»). Іменний чек не підлягає передаванню, за винятком випадків, що передбачені чинним законодавством України.

Дорожній чек – паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу.

На території України розрахунки між резидентами за допомогою чеків в іноземній валюті забороняються.

Використання чеків в іноземній валюті при розрахунках за зовнішньоекономічними операціями суб'єктів ЗЕД України дозволяється, якщо:

✓ у зовнішньоекономічному договорі зазначено, що чек виписується нерезидентом на резидента, які є сторонами договору;

✓ чек виписаний нерезидентом для сплати за товар або для використання його як застави згідно з чинним законодавством України або гарантії забезпечення виконання зобов'язань перед резидентом. У чеку або супровідному додатку до нього має зазначатися призначення платежу;

✓ нерезидентом-чекодавцем є банк, держава (в особі уповноваженого державного органу), міжнародна організація, корпорація, страхова компанія. Чекодавці мають міжнародний довгостроковий кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені провідних рейтингових агенцій світу (Fitch, Standard&Poor's, Moody's, Thomson Bank Watch), який на дату складання чека належить до групи «інвестиційний клас» (investment grade)¹.

Дослідіть діяльність світових рейтингових агентств і обґрунтуйте значення кредитних рейтингів для держави.

Зазначені вимоги не поширюються на чеки, виписані нерезидентом на резидента, який є представником у справах інтелектуальної власності (патентним повіреним). Приймання чеків на інкасо від патентного повіреного дозволяється за умови пред'явлення до банку (установи) свідоцтва представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного).

Комісійна винагорода банку (установи) за здійснення операцій з іменними чеками утримується з чекодержателя в гривнях відповідно до тарифів та в порядку, установлених внутрішніми положеннями банку (установи), затвердженими наказом банку (установи). У разі встановлення тарифів в іноземній валюті сплата комісійної винагороди здійснюється в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют, що встановлений НБУ на день проведення операції.

Відшкодування з боку банку (установи) витрат, що належать іноземним банкам, які беруть участь у здійсненні операції з іменними чеками, утримується в іноземній валюті.

Комісійна винагорода банку (установи) за здійснення операцій з продажу та купівлі (сплаті) дорожніх чеків утримується в гривнях відповідно до тарифів та в порядку, установлених внутрішніми положеннями банку (установи), затвердженими наказом банку (установи).

У разі встановлення тарифів в іноземній валюті сплата комісійної винагороди здійснюється в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют, що встановлений НБУ на день проведення операції.

¹ **«Інвестиційний клас»** (investment grade) – група міжнародних довгострокових кредитних рейтингів, які свідчать про низьку ймовірність невиконання зобов'язань (дефолту) особи (боржника) або емігента цінних паперів, що їх мають.

Іменний чек, що подається чекодержателем у банк (установу) до сплати, має містити чітко визначені реквізити:

✓ назву документа – «чек», що зазначено в тексті документа тією мовою, якою його складено (або без назви, якщо чек виписаний в таких країнах, як Великобританія, США, Канада, Австралія, Німеччина та ін.);

✓ розпорядження сплатити певну суму чекодержателю;

✓ назву та реквізити емітента та платника;

✓ назву для юридичної особи або прізвище, ім'я для фізичної особи чекодержателя, на користь якого здійснюється платіж;

✓ зазначення валюти та суми чека;

✓ дату складання та номер чека;

✓ підпис особи, яка видає чек (чекодавець).

У разі відсутності цих реквізитів чек вважається недійсним, повертається чекодержателю та не приймається банком (установою) на інкасо¹.

Чеки на пред'явника банком (установою) не приймаються.

Термін дії іменного чека зазначено на чеку². Якщо такий запис відсутній, то термін дії чека становить 6 місяців з дня його видачі, якщо законодавство країни чекодавця не передбачає іншого.

Дорожній чек, що подається чекодержателем у банк (установу) до сплати, має містити чітко визначені реквізити:

✓ назву документа – «дорожній чек» («travelers cheque»);

✓ назву компанії емітента, що випустила чек: American Express, Visa, Thomas Cook, Citi Corp., Bank of America, Swiss Bakers Travelers Cheques тощо;

✓ підписи уповноважених осіб компанії емітента;

✓ номінал та назву іноземної валюти;

✓ серію та номер;

✓ місце для підпису особи, що має намір купити чек;

✓ місце для підпису чекодержателя при сплаті чека.

Термін дії дорожніх чеків не обмежений. Дата та місце заповнення чека зазначаються в інформаційному повідомленні про продаж дорожнього чека. Такі чеки емітуються в певному номіналі. Дорожні чеки виписуються на одного власника, рідше на двох (підписи

¹ **Інкасо** – це банківська операція, за допомогою якої банк (установа) одержує кошти від платника, що призначені для виплати за чеком чекодержателю. **Інкасові інструкції** – відповідні інструкції, що стосуються порядку відшкодування прийнятих на інкасо чеків і які надсилаються банком (установою) платнику разом з прийнятими на інкасо чеками в іноземній валюті.

² Наприклад, напис «VOID AFTER ONE YEAR» свідчить про те, що чек дійсний протягом одного року.

власника (двох власників) ставляться в зазначеному місці в день продажу). Чеки на двох власників можуть використовуватися ними. Будь-який з двох підписів є дійсним при одержанні готівкових коштів за чеком.

Відповідно до Положення чек заповнюється як від руки, так і за допомогою технічних засобів. Використання факсиміле дозволяється при підписуванні чеків, що призначені для виплати пенсій (перекази пенсій іноземних держав резидентам України) або в інших випадках, що передбачені законодавством країни чекодавця.

Випадки недійсності чека:

✓ чек не може бути акцептований. Напис на чеку про акцепт вважається недійсним;

✓ будь-яке зазначення про проценти, що міститься на чеку, вважається недійсним і не приймається банком (установою) до виконання.

Чек, сума якого написана і словами, і цифрами, є дійсним. У разі виявлення розбіжностей між цими позначеннями чек є дійсним на суму, що зазначена словами.

Чек, сума якого зазначена кілька разів словами або цифрами, є дійсним. У разі виявлення розбіжностей між цими позначеннями чек дійсний лише на меншу суму, що зазначена словами.

Відповідальність чекодавця перед чекодержателем за сплату іменного чека настає лише в разі пред'явлення чека до сплати в банк (установу) у встановлений строк.

Пред'явлення іменних чеків та платіж

Чеки сплачуються за пред'явленням за рахунок коштів чекодавця. Банк (установа) на території України приймає від чекодержателя іменні чеки до сплати лише на інкасо. Приймання чеків на інкасо вважається пред'явленням чека до сплати (платежу).

Інкасо чеків, пред'явлених до банків (установ) України, здійснюється відповідно до положень, що викладені в розділах 4-6 Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України. Інкасо чеків, пред'явлених банком (установою) на інкасо до іноземних банків, здійснюється відповідно до вимог законодавства держави, де здійснюється платіж (покриття).

Відкликання іменного чека чекодавцем до закінчення терміну дії чека до пред'явлення, якщо цей строк зазначено в чеку, не дозволяється. Недієздатність та смерть чекодавця, що сталися після пред'явлення чека, не впливають на дійсність чека.

Чек має пред'являтися до банку (установи) України, назва якого зазначена в чеку. У разі відсутності такої відмітки чек приймається до сплати в будь-якому банку (установі).

Зарахування коштів та видача готівки за інкасованим чеком здійснюються банками (установами) після одержання відшкодування за чеком від платника. Їх зарахування на рахунок чекодержателя або на рахунок банку (установи), з якого здійснюється виплата коштів за чеком чекодержателю, якщо останній не має рахунку в банку (установі), здійснюється не пізніше ніж на третій банківський день після надходження їх на кореспондентський рахунок банку (установи).

Про відмову платника від сплати чека на чеку має ставитися відповідна відмітка про це із зазначенням дати пред'явлення чека до сплати, а також причин відмови. Факт відмови має засвідчуватися платником до закінчення строку сплати чека.

Спори щодо несплати чека вирішуються між чекодавцем та чекодержателем у порядку, визначеному відповідним законодавством країни за місцезнаходженням платника.

Дослідіть порядок приймання іменних чеків на інкасо від фізичних та юридичних осіб-резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів на території України, а також порядок виплати коштів за іменними чеками (глави 4-6 Положення).

Проаналізуйте судову та іншу практику вирішення спорів щодо несплати чеків.

Здійснення операцій з продажу дорожніх чеків (обмін готівкової іноземної валюти на чеки в іноземній валюті) та купівлі (сплати) дорожніх чеків

Банки, які згідно з чинним законодавством мають ліцензію на здійснення валютних операцій, мають право укладати угоди з іншими банками (установами)-резидентами для подальшої їх реалізації в Україні.

Операції з купівлі (сплати) та продажу дорожніх чеків (обмін готівкової іноземної валюти на чеки в іноземній валюті, далі – продаж) здійснюються банком (установою) за іноземну валюту I групи Класифікатора іноземних валют або за гривні.

Уповноважений працівник банку (установи) оформляє повідомлення про продаж дорожніх чеків. На кожному повідомленні може зазначатися лише одне найменування валюти. У повідомленнях про продаж дорожніх чеків не дозволяються виправлення, стирання, замазування. У разі неправильного заповнення повідомлення про

продаж дорожніх чеків уповноважений працівник банку (установи) повинен його анулювати (перекреслити) в присутності клієнта і заповнити нове. Без підпису клієнта повідомлення про продаж дорожніх чеків вважається недійсним.

Операції з продажу дорожніх чеків за іноземну валюту здійснюються:

✓ касою банку (установи) юридичним особам-резидентам та представництвам юридичних осіб-нерезидентів для їх працівників, які від'їжджають за кордон у службове відрядження, за заявою на видачу дорожніх чеків у довільній формі та з оформленням повідомлення про продаж дорожніх чеків;

✓ касою банку (установи) фізичним особам з оформленням квитанції про купівлю/продаж дорожніх чеків та повідомлення про продаж дорожніх чеків;

Здійснені операції відображаються касою банку (установи) в Реєстрі проданих дорожніх чеків в іноземній валюті.

Квитанція про купівлю/продаж дорожніх чеків виписується у двох примірниках: перший примірник видається фізичній особі, другий – зберігається в документах дня.

Банки (установи) мають право доповнювати квитанцію про купівлю/продаж дорожніх чеків додатковими реквізитами, потрібними для оформлення операцій з купівлі (сплати)/продажу дорожніх чеків.

Операції з продажу фізичним особам-резидентам дорожніх чеків за гривні здійснюються касою банку (установи) шляхом:

✓ продажу іноземної валюти за гривні з відображенням операцій у Реєстрі проданої іноземної валюти (додаток 5 до Інструкції) та оформленням квитанції про здійснення валютно-обмінної операції;

✓ продажу дорожніх чеків за іноземну валюту з відображенням у Реєстрі проданих дорожніх чеків в іноземній валюті та оформленням повідомлення про продаж дорожніх чеків та квитанції про купівлю/продаж дорожніх чеків.

Операції з продажу дорожніх чеків протягом операційного дня здійснюються:

а) фізичним особам-резидентам касою банку (установи) у межах сум, які встановлені нормативно-правовим актом НБУ щодо переміщення готівки через митний кордон України. Операції з продажу дорожніх чеків фізичній особі-резиденту здійснюються після пред'явлення цією особою касиру каси банку (установи) паспорта громадянина України або іншого документа, що посвідчує особу;

б) фізичним особам-нерезидентам:

✓ касою банку (установи) у межах сум, які встановлені нормативно-правовим актом НБУ щодо переміщення готівки через митний кордон України. Операції з продажу дорожніх чеків фізичній особі-нерезиденту здійснюються після пред'явлення цією особою уповноваженому працівнику банку (установи) паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, та за наявності підтверджених документів про джерела походження іноземної валюти у нерезидента. (У в'їзній митній декларації на ввезення готівкової іноземної валюти нерезидента робиться відмітка про продаж дорожніх чеків). Копії цих документів залишаються в документах дня;

в) юридичним особам-резидентам та представництвам юридичних осіб – нерезидентів для їх працівників, які від'їжджають за кордон у службове відрядження, за рахунок коштів, що обліковуються на поточному рахунку юридичної особи-резидента та представництва юридичної особи-нерезидента, лише через каси банків.

Після продажу дорожніх чеків фізична особа (резидент чи нерезидент) або уповноважений представник юридичної особи-резидента, або уповноважена особа представництва юридичної особи-нерезидента, що від'їжджають у службове відрядження, у присутності працівника банку (установи) ставлять свій підпис на повідомленні про їх продаж і на кожному чеку у визначеному іноземною компанією-емітентом місці («Thomas Cook» – на лінії в нижньому лівому кутку; «American Express» – на лінії у верхньому лівому кутку; «Visa» – на лінії у верхньому правому кутку тощо).

Дорожні чеки сплачуються лише власнику чека, зразок підпису якого є на чеку, після ідентифікації підпису в присутності уповноваженого працівника банку (установи) і тільки в повній сумі, що зазначена в чеку.

Операції з купівлі (сплати) дорожніх чеків за іноземну валюту здійснюються касою банку (установи) у фізичної особи (резидента або нерезидента) з оформленням квитанції про купівлю/продаж дорожніх чеків чи уповноваженого представника юридичної особи-резидента чи вповноваженої особи представництва юридичної особи-нерезидента, підпис якого представлено на чеку.

Операції з купівлі (сплати) дорожніх чеків відображаються в Реєстрі куплених дорожніх чеків в іноземній валюті.

Операції з купівлі (сплати) дорожніх чеків за гривні у фізичних осіб здійснюються касою банку (установи) з оформленням відповідних

квитанцій, а для фізичних осіб-нерезидентів також **довідки-certificate** за встановленою формою № 377 (додаток 6 до Інструкції).

Не приймаються до сплати дорожні чеки без підпису їх власника, що ставиться в зазначеному місці відповідно до правил, установлених емітентом.

Під час купівлі (сплати) дорожніх чеків уповноважений працівник банку (установи):

- ✓ перевіряє паспорт або інший документ, що посвідчує особу, а також відсутність на дорожніх чеках виправлень або написів, які заважають прочитанню першого підпису власника;

- ✓ перевіряє реквізити дорожніх чеків на наявність захисних елементів дорожніх чеків (перевірити дійсність чеків можна за каталогом іноземної компанії-емітента «Оригінальні банкноти країн світу і основні дорожні чеки» та зразками бланків чеків) та першого підпису чекодавця у відповідному місці;

- ✓ перевіряє відповідність першого підпису чекодержателя на дорожніх чеках його підпису в паспорті або іншому документі, що посвідчує особу;

- ✓ з'ясовує назву іноземної валюти, яку чекодержатель бажає одержати за дорожніми чеками;

- ✓ стежить за тим, як і де чекодержатель ставить другий підпис на дорожніх чеках згідно з правилами, установленими емітентом;

- ✓ у разі виникнення будь-яких сумнівів щодо дійсності підпису пропонує чекодержателю:

- ✓ підписати дорожні чеки втретє на зворотному боці та записує паспортні дані;

- ✓ надати повідомлення про продаж дорожніх чеків, де зазначено їх кількість, серію, номер, назву іноземної валюти, номінал та загальну суму, а також є підпис чекодержателя.

У разі виявлення невідповідності підписів чекодержателя дорожні чеки до сплати не приймаються.

Відшкодування втрачених чекодержателями дорожніх чеків здійснюється банком (установою) на підставі укладених угод з емітентом дорожніх чеків. Такі угоди обов'язково мають містити порядок відшкодування чекодержателю втрачених дорожніх чеків.

6.9. Валютні обмеження та е-ліміт

Валютні обмеження, які встановлює НБУ, особливо яскраво проявилися після 24.02.2022 р. Так, на початку повномасштабної війни НБУ зафіксував обмінний курс гривні та запровадив низку

адміністративних обмежень, зокрема валютних. Оперативне прийняття таких рішень та їхнє впровадження запобігли виникненню паніки щодо операцій із валютними цінностями серед надавачів і споживачів фінансових послуг, серед суб'єктів господарювання та в інших суб'єктів. Поступово валютні обмеження почали послаблювати.

У цьому контексті варто згадати постанову НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18 з подальшими змінами.

Наприклад, є обмеження щодо транскордонного переказу валютних цінностей. Так, у п. 14 постанови НБУ від 24.02.2022 р. № 18 встановлено, що уповноваженим установам забороняється здійснювати транскордонний переказ валютних цінностей з України/переказ коштів на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях/іноземній валюті, відкриті в банках-резидентах, включаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів, **крім випадків здійснення:**

1) власних операцій банків (включаючи розрахунки з міжнародними платіжними системами), за винятком переказів коштів з метою надання банками кредитів нерезидентам (крім кредитів іноземним фінансовим установам). Проведення розрахунків за документарними та резервними акредитивами/гарантіями/контргарантіями, відкритими (підтвердженими, наданими) із 24.02.2022 р., забороняється, крім випадків, коли такі розрахунки здійснюються з метою проведення операцій клієнтів банків, визначених у підпунктах 2-6 п. 14 цієї постанови, та/або з метою забезпечення виконання зобов'язань за договорами щодо експорту товарів, та/або з метою забезпечення виконання зобов'язань клієнта-резидента перед замовником-нерезидентом тендера щодо експорту товарів, та/або з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань резидентів-позичальників перед нерезидентами-кредиторами за кредитними договорами/договорами позики у випадках, коли відповідні зобов'язання резидента-позичальника виникли згідно з договорами та в межах операцій, за якими клієнтам дозволяється переказ коштів згідно з п. 14 цієї постанови. Банки-позичальники здійснюють переказ коштів за власними операціями з погашення ними кредитів, позик за договорами з нерезидентами з урахуванням обмежень, установлених у п. 19-2 цієї постанови;

2) переказів резидентами за операціями з імпорту товарів (включаючи сплату штрафів, пені, бонусів, відшкодування супутніх витрат у зв'язку з виконанням зовнішньоекономічного договору,

відшкодування збитків у зв'язку з невиконанням зовнішньоекономічного договору) за умови, що поставка товарів за такими операціями здійснена/здійснюється після 23.02.2021 р. Обмеження щодо терміну поставки товарів за операціями з імпорту товарів, визначене в підпункті 2 п. 14 цієї постанови, не поширюється на перекази, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету;

2-1) валютних операцій резидентів з виконання зобов'язань, які забезпечені державною гарантією;

2-2) переказу коштів з метою виконання зобов'язань резидента перед нерезидентом за укладеним між ними договором купівлі-продажу товарів за умови, якщо такий переказ здійснюється за рахунок коштів, одержаних за кредитом (позикою) від міжнародних фінансових організацій (далі – МФО) або за субкредитом від держави, для фінансування якого держава залучила кредит (позику) від МФО;

2-3) операцій з повернення нерезиденту попередньої оплати (авансового платежу), отриманої(ого) резидентом на його поточний рахунок у банку в Україні після 23.02.2022 р. за укладеним з нерезидентом договором з купівлі-продажу товару, у зв'язку з невиконанням резидентом зобов'язань за цим договором;

2-4) операцій з оплати гарантійних зобов'язань, що виникають у зв'язку із застосуванням положень Конвенції про тимчасове ввезення, Митної конвенції про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП (Конвенція МДП 1975 р.), Конвенції про процедуру спільного транзиту;

2-5) переказів коштів з метою оплати приватним акціонерним товариством «Експортно-кредитне агентство» відшкодування/компенсації страховим (перестраховим) компаніям та компаніям-перестраховальникам витрат, які виникли у них у зв'язку з виконанням договорів страхування та договорів перестраховання, укладених відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 02.11.2023 р. № 1140 «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для гарантування безпеки судноплавства та сприяння стабільності морських перевезень» (зі змінами) (далі – Постанова № 1140), а також з метою оплати послуг банків (включаючи послуги з відкриття акредитивів та ескроу¹ розрахунків та інші

¹ **Ескроу** – це рахунок, за яким банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок умовного зберігання, відкритий клієнту (власнику рахунку), грошові кошти, отримані від власника рахунку, і перераховувати такі кошти особі(-ам), зазначеній(-им) власником рахунку (бенефіціару або бенефіціарам).

пов'язані послуги), юридичних радників або інших витрат, пов'язаних з укладенням та/або супроводженням угоди, зазначеної в Постанові № 1140;

2-6) переказу коштів резидентом з метою оплати послуг, які надаються іноземним банком у межах реалізації міждержавних/міжурядових домовленостей про залучення державою кредиту (позики) від іноземного кредитора (позикодавця) та/або договору про надання державою субкредиту резиденту, для фінансування якого держава залучила кредит (позику) від іноземного кредитора (позикодавця);

2-7) переказів коштів на користь нерезидентів-юридичних осіб, до складу учасників (акціонерів, засновників) яких входить іноземна держава (крім держави, яка здійснює збройну агресію проти України), за договорами, які передбачають покриття ризиків втрати та/або пошкодження активів та/або втрати (повної або часткової) доходів від таких активів на території України внаслідок війни, воєнних дій, бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України;

3) валютних операцій МФО, включаючи представництва МФО, а також валютних операцій резидентів та нерезидентів з переказу коштів в іноземній/національній валюті з метою розрахунків з МФО або з його представництвом;

4) валютних операцій резидентами та нерезидентами для проведення мобілізаційних та інших заходів (потреб), визначених законами України, що регулюють відносини у сферах забезпечення національної безпеки та оборони;

5) операцій з оплати витрат на лікування в медичних закладах іноземної держави (включаючи послуги з реабілітації), а також супутніх додаткових витрат, пов'язаних з процесом лікування (включаючи консультування, забір аналізів, перебування/проживання в палаті стаціонарного лікування, харчування), придбання протезів та їх комплектуючих, оплати послуг щодо встановлення, сервісного обслуговування та ремонту протезів, оплати витрат на транспортування хворих, оплати витрат, пов'язаних зі смертю громадян за кордоном (транспортні витрати та витрати на поховання), включаючи операції зі здійснення страхових виплат (страхових відшкодувань) за договорами страхування осіб, які виїжджають за кордон, на рахунки асистуючих компаній-нерезидентів;

5-1) операцій з перерахування коштів за навчання, за послуги, що супроводжують процес навчання студентів за кордоном (включаючи

оплату за проживання/отримання візи на період навчання/трансфери від гуртожитку до навчальних офісів/харчування/страхування/медичні послуги в разі необхідності надання невідкладної медичної допомоги). Такі перекази можуть здійснюватися на рахунки навчальних закладів іноземної держави або на рахунки юридичних осіб-нерезидентів, які відповідно до наданих навчальними закладами повноважень здійснюють приймання коштів;

5-2) операцій з перерахування коштів для виплати аліментів;

6) на підставі окремих дозволів (рішень) НБУ, які НБУ може прийняти на підставі розпоряджень Кабінету Міністрів України за умови, що прийняття такого дозволу (рішення) не перешкоджатиме виконанню НБУ основної функції із забезпечення стабільності грошової одиниці України та в межах її виконання дотриманню пріоритетності цілей із досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, забезпечення сприяння фінансовій стабільності, надійності та стабільності функціонування банківської системи, макрофінансовій стійкості в період дії воєнного стану та/або узгоджуватиметься зі стратегією пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування, яка затверджується окремим рішенням Правління НБУ;

7) переказів на користь дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном для їх утримання та виконання представницьких функцій, а також переказів на користь працівників апаратів військових аташе та апаратів представників Міністерства оборони України при закордонних дипломатичних установах України;

7-1) переказів за кордон іноземної валюти з метою виконання перед міжнародними організаціями фінансових зобов'язань України, покладених на Верховну Раду України, уключаючи перекази щодо сплати внесків до їх регулярних бюджетів;

8) розрахунків (оплати вартості товарів, робіт та послуг) за кордоном з використанням електронних платіжних засобів (за винятком розрахунків, що здійснюються з використанням коду категорії торговця 6211 – послуги брокерів на ринку цінних паперів):

- ✓ на суму в еквіваленті до 100000 грн включно на календарний місяць з усіх рахунків клієнта банку, відкритих у національній валюті;
- ✓ без обмеження суми з усіх рахунків клієнта банку, відкритих в іноземній валюті.

Вимога абз. 2 підпункту 8 п. 14 цієї постанови не поширюється на клієнтів банку:

✓ суб'єктів господарювання, що здійснюють перевезення вантажів у міжнародних сполученнях на підставі документів, що надають право на здійснення міжнародних перевезень;

✓ які забезпечують участь (відрядження) національних збірних команд України в офіційних міжнародних змаганнях та навчально-тренувальних зборах з підготовки до таких міжнародних змагань, включених до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань України, що проводяться за кордоном;

✓ які забезпечують участь (відрядження) працівників та військовослужбовців Міністерства оборони України та Фінансового управління Генерального штабу ЗСУ в заходах для вирішення питань обороноздатності України;

✓ органів та підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій, що направляються для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій чи надання гуманітарної допомоги до інших держав;

✓ працівників Міністерства закордонних справ України, які направлені у відрядження для участі в заходах, пов'язаних з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном;

✓ військовослужбовців (працівників) Управління державної охорони України, які входять до складу передових груп, що забезпечують підготовку візитів, та складу груп охорони посадових осіб, визначених ст. 5, 6 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 04.03.1998 р., і з цією метою направлені у відрядження за кордон;

9) на суму в еквіваленті до 100000 грн включно на календарний місяць з усіх рахунків фізичної особи-клієнта банку, відкритих в іноземній валюті, переказів на рахунки фізичних осіб з використанням реквізитів електронних платіжних засобів платника та отримувача (р2р-переказів) та розрахунків, здійснених з використанням електронних платіжних засобів, для оплати операцій з активами, які безпосередньо конвертуються (обмінюються) на грошові кошти та відповідно до правил та/або інших внутрішніх документів міжнародних платіжних систем належать до операцій «квазікеш» (англійською мовою quasi cash). До таких операцій, зокрема, але не виключно, належать: купівля криптовалют, поповнення електронних гаманців, купівля подарункових сертифікатів, лотерей, перекази на користь

букмекерських компаній, оплата дорожніх чеків. Коди категорій торговців, що можуть використовуватися для таких операцій, зокрема, але не виключно, такі: 4829; 6012; 6050; 6051; 6534; 6539; 6540; 7800; 7801; 7802; 7995; 9406;

10) розрахунків призначеного оператора послуг поштового зв'язку, небанківських фінансових установ, які є прямими учасниками міжнародних карткових платіжних систем, за зобов'язаннями перед цими платіжними системами;

10-1) переказів призначеного оператора послуг поштового зв'язку, небанківських фінансових установ, які є прямими учасниками міжнародних карткових платіжних систем, у сумі, необхідній для розміщення гарантійних депозитів в іноземній валюті на користь цих систем. На такі перекази не поширюються вимоги п. 89 розділу IX Положення № 5;

10-2) переказів оператора системи передачі електричної енергії, який відповідає вимогам ст. 31 Закону України «Про ринок електричної енергії», пов'язаних із розподілом доходів від управління обмеженнями між оператором системи передачі електричної енергії та оператором системи передачі суміжної держави (перерахування частини коштів за результатами проведення аукціону з розподілу пропускнуї спроможності міждержавного перетину), що здійснюється відповідно до ч. 3 ст. 43 та/або абз. 6 п. 11-3 розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ринок електричної енергії». На такі перекази не поширюються вимоги п. 89 розділу IX Положення № 5;

10-3) переказу з рахунку умовного зберігання (ескроу) нерезидента, відкритого в банку України, на його рахунок, відкритий за кордоном, з метою повернення внесених таким нерезидентом коштів на його рахунок умовного зберігання (ескроу) для участі в аукціоні з розподілу пропускнуї спроможності міждержавних перетинів та виконання умов договору про участь у розподілі пропускнуї спроможності, укладеного для участі в аукціоні з розподілу пропускнуї спроможності міждержавних перетинів, що здійснюються в порядку, визначеному ст. 39 Закону України «Про ринок електричної енергії». Розмір такого переказу не може перевищувати суми, яка була перерахована цим нерезидентом із-за кордону на його рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий в Україні для участі в аукціоні з розподілу пропускнуї спроможності міждержавних перетинів та виконання умов відповідного договору про участь у розподілі

пропускної спроможності. На такі перекази не поширюються вимоги п. 89 розділу IX Положення № 5;

10-4) переказів оператора системи передачі електричної енергії, який відповідає вимогам ст. 31 Закону України «Про ринок електричної енергії», на користь європейського офісу з розподілу пропускної спроможності міждержавних перетинів «Joint Allocation Office» (ЖАО) за проведення/організацію спільного скоординованого розподілу пропускної спроможності (явний розподіл пропускної спроможності) відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону України «Про ринок електричної енергії». На такі перекази не поширюються вимоги п. 89 розділу IX Положення № 5;

11) переказів на користь представництв і філій за кордоном юридичних осіб, у статутному капіталі яких державі прямо або опосередковано належить частка в розмірі 100%, згідно з кошторисом на утримання або робочою програмою та бюджетом з урахуванням обмежень, установлених у п. 17 цієї постанови;

12) операції з переказу іноземної валюти, що ініціюється з метою сприяння підвищенню обороноздатності України фізичною особою, яка не є суб'єктом господарської діяльності, за товари, які класифікуються за такими кодами УКТЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України»: 8507, 6211 43 90 00, 6506 10 80 00, 61-62, 6403-6405, 3926, 6217, 9005 10 00 00, 9005 80 00 00, 8802 20 00 00, 8802 30 00 00, 9404 30 00 00, 3926 90 92 90, 30, 8517, 8525, 8806, 9025, 2915, 3824, 3920, 8407, 8526, 8529, 8537, 8542, 8543, 8807, 9004, 9013, 9014, 9015, 9027, якщо сума такої операції/операцій на календарний місяць в еквіваленті є меншою, ніж 400000 грн (за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції);

13) переказу за кордон іноземної валюти для виплати відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України пенсій з урахуванням обмежень, установлених у п. 17 цієї постанови;

13-1) переказів призначеного оператора послуг поштового зв'язку для забезпечення виплат пенсій та грошових допомог громадянам України, які тимчасово перебувають за межами України, відповідно до нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо виплати та доставки пенсій, грошової допомоги, прийнятих на час дії воєнного стану в Україні;

✓ іноземному контрагенту – за наявності угоди про обмін міжнародними електронними переказами/міжнародними поштовими переказами;

✓ на рахунок в іноземному банку для забезпечення проведення розрахунків між призначеними операторами поштового зв'язку, які є членами мережі «Eurogiro». На такі перекази не поширюються вимоги п. 89 розділу IX Положення № 5;

✓ інші платежі (тарифи/винагорода за оброблення/виплату переказів контрагентами), пов'язані з переказами, зазначеними в абзаці першому підпункту 13-1 п. 14 цієї постанови, відповідно до укладених договорів;

14) розрахунків значущих операторів послуг платіжної інфраструктури з нерезидентами для забезпечення виконання функцій у міжнародних карткових платіжних системах;

15) переказу Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів з метою забезпечення виконання ним функцій, визначених законодавством України;

16) операцій з оплати перестрахових премій (перестрахових платежів, перестрахових внесків) або страхових виплат (страхових відшкодувань) за договорами перестраховування іноземним ядерним пулам (або уповноваженим особам за дорученням таких пулів), які здійснюються уповноваженим страховиком за дорученням членів об'єднання «Ядерний страховий пул»;

17) операцій з оплати перестрахових премій (перестрахових платежів, перестрахових внесків) за договорами перестраховування (включаючи сертифікати, поліси, ковер-ноти, сліпи, бордеро премій, бордеро збитків) міжнародного страхування «Зелена картка», операцій з оплати страхових виплат (страхових відшкодувань) або вимог щодо компенсації таких виплат за договорами міжнародного страхування «Зелена картка»;

18) операцій з оплати перестрахових премій (перестрахових платежів, перестрахових внесків) за договорами перестраховування (включаючи сертифікати, поліси, ковер-ноти, сліпи, бордеро премій, бордеро збитків) авіаційних ризиків/ризиків цивільної авіації за класами 1, 5, 11 та/або 13, укладеними з перестраховиками-нерезидентами;

19) операцій з оплати перестрахових премій (перестрахових платежів, перестрахових внесків) за договорами перестраховування (включаючи сертифікати, поліси, ковер-ноти, сліпи, бордеро премій, бордеро збитків), укладеними з перестраховиками-нерезидентами, якими передбачено відшкодування збитків, пов'язаних з експлуатацією, відновленням, пошкодженням, знищенням та/або втратою майна телекомунікаційних мереж та телекомунікаційної

інфраструктури на території України, включаючи ті, що заподіяні внаслідок війни, воєнних дій, бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України;

19-1) операцій з оплати перестрахових премій (перестрахових платежів, перестрахових внесків) за іншими договорами перестраховання (включаючи сертифікати, поліси, ковер-ноти, сліпи, бордеро премій, бордеро збитків), укладеними з перестраховиками-нерезидентами, ніж зазначені в підпунктах 16-19 п. 14 цієї постанови, крім договорів перестраховання, якими покриваються ризики за:

✓ договорами добровільного страхування кредитів (включаючи відповідальність позичальника за непогашення кредиту)/договорами страхування, укладеними за класом 14 (страхування кредитів);

✓ договорами добровільного страхування судових витрат/договорами страхування, укладеними за класом 17 (страхування судових витрат);

✓ договорами обов'язкового особистого страхування працівників відомчої (крім тих, які працюють в установах і організаціях, що фінансуються з Державного бюджету України) та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)/договорами страхування працівників пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення місцевої пожежної охорони та членів пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони, укладеними за класами страхування 1 [страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання)] та/або 2 [страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування)] відповідно до вимог статей 62, 63 глави 13 розділу V Кодексу цивільного захисту України;

✓ договорами обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну/договорами страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну, укладеними за класом страхування 13 [страхування іншої відповідальності (крім визначеної у класах 10, 11, 12)];

✓ договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса/договорами страхування відповідальності приватного нотаріуса, укладеними за класом страхування 13 [страхування іншої відповідальності (крім визначеної у класах 10, 11, 12)] відповідно до вимог ст. 28 Закону України «Про нотаріат»;

✓ договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за виключенням операцій, зазначених в підпункті 17 п. 14 цієї постанови), укладеними відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»;

19-3) операцій з оплати страхових виплат (страхових відшкодувань) на користь нерезидентів за договорами страхування (перестраховування), повернення на користь нерезидентів страхових платежів (їх частин) за достроково припиненими договорами страхування (перестраховування), отриманих після 24.02.2022 р., включаючи операції, пов'язані з виконанням судових рішень за такими випадками, та з оплати витрат, пов'язаних із виконанням таких судових рішень;

20) переказів фізичними особами-нерезидентами іноземної валюти, купленої за кошти, одержані в разі загибелі військовослужбовця, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» (зі змінами);

21) переказу іноземному інвестору/нерезиденту коштів, отриманих у зв'язку з проведеною після 01.04.2023 р. сплатою відсоткового доходу (купонного платежу) за облігаціями внутрішньої державної позики України згідно з умовами їх розміщення (емісії), за умови, що ці облігації не менше ніж останніх 90 календарних днів поспіль до моменту сплати відсоткового доходу (купонного платежу) обліковуються на рахунку в цінних паперах іноземного інвестора/нерезидента або номінального утримувача/іноземного банку-депозитарію, що має рахунок у цінних паперах у НБУ;

22) переказу Центральним депозитарієм цінних паперів коштів¹ на власний рахунок, відкритий в іноземному банку-депозитарії, з метою оплати послуг цього іноземного банку-депозитарію;

23) переказу коштів в іноземній валюті з кореспондентських рахунків банків-нерезидентів в іноземній валюті, відкритих у банках-резидентах;

23-1) переказу коштів у гривнях на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях, відкриті в банках-резидентах, за

¹ Центральний депозитарій забезпечує формування та функціонування системи депозитарного обліку цінних паперів; веде депозитарний облік всіх емісійних цінних паперів, крім тих, облік яких веде НБУ (ст. 10 Закону України «Про депозитарну систему»).

операціями з облігаціями внутрішньої державної позики України, номінованими в національній валюті, учасником яких є банк-нерезидент;

24) переказу резидентами (юридичними особами, фізичними особами-суб'єктами підприємницької діяльності) коштів з метою здійснення розрахунків за договорами лізингу, оренди;

25) розрахунків у межах проектів/програм міжнародної технічної допомоги/прикордонного співробітництва, що фінансуються ЄС;

26) переказу коштів, отриманих дипломатичними представництвами, консульськими установами іноземних держав в Україні за надані консульські послуги в Україні;

27) переказу дипломатичними представництвами, консульськими установами іноземних держав і представництвами міжнародних організацій в Україні, акредитованих Міністерством закордонних справ України, для виконання ними своїх зобов'язань та/або повернення невикористаних коштів;

28) переказу коштів з метою сплати процентних платежів за кредитом (позикою), одержаним(ою) резидентом-позичальником від нерезидента за укладеним між ними кредитним договором (договором позики), за одночасного дотримання таких умов:

✓ кредит/позика (повністю або частково) було одержано до 20.06.2023 р. (включно);

✓ за умовами кредитного договору (договору позики) дата сплати відповідного процентного платежу припадає на дати після 24.02.2022 р. (включно). Під датою сплати процентного платежу за кредитним договором (договором позики) слід розуміти кінцеву (найбільш віддалену) дату, яка визначена умовами кредитного договору (договору позики) для своєчасного виконання такого платежу;

✓ у резидента-позичальника немає простроченої заборгованості за кредитним договором (договором позики) станом на 24.02.2022 р.;

✓ переказ коштів з метою сплати прострочених станом на 01.05.2024 р. процентних платежів у межах одного кредитного договору (договору позики) дозволяється здійснювати в обсязі, що не перевищує 1000000 євро (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції) на один календарний квартал;

✓ переказ коштів з метою сплати процентних платежів, дата сплати яких згідно з умовами кредитного договору (договору позики)

припадає на дати після 30.04.2024 р., здійснюється без урахування вимог абз. 5 підпункту 28 п. 14 цієї постанови;

✓ під час здійснення переказу коштів ураховані вимоги п. 19-5 цієї постанови;

✓ кошти, що використовуються для здійснення операцій з купівлі іноземної валюти/переказу валютних цінностей з метою сплати відповідних процентних платежів, не були залучені резидентом-позичальником за кредитами, позиками (включаючи поворотну фінансову допомогу) від резидентів-кредиторів;

29) операцій, пов'язаних із розглядом справ у Міжнародному комерційному арбітражному суді та Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України;

30) переказу коштів юридичною особою-резидентом на рахунки власних філій, представництв та інших відокремлених підрозділів без створення юридичної особи, відкритих за кордоном, за одночасного дотримання умов, що перекази здійснюються:

✓ протягом поточного календарного року в межах загальної суми коштів, що були переказані цією юридичною особою-резидентом протягом 2021 р. для утримання його філій, представництв та інших відокремлених підрозділів без створення юридичної особи за кордоном, що підтверджується юридичною особою-резидентом документально. Протягом одного календарного місяця дозволяється переказувати не більше 1/4 від цієї суми;

✓ за рахунок власних (не куплених, не залучених у формі кредиту, позики) коштів в іноземній валюті юридичної особи-резидента;

✓ через один банк (за вибором юридичної особи-резидента). Зміну банку, що обслуговує ці операції, дозволяється проводити на підставі письмового звернення клієнта до банку, до якого переводиться на обслуговування клієнт, аналогічно до порядку зміни обслуговуючого банку, визначеного в п. 8 розділу I Положення № 5;

✓ винятково з метою фінансування витрат на утримання його філій, представництв та інших відокремлених підрозділів без створення юридичної особи за кордоном (підтверджується кошторисом витрат);

31) переказу коштів резидентом-комісіонером/комерційним агентом (субагентом)/повіреном на рахунок нерезидента-комітента/суб'єкта, якого представляє комерційний агент (субагент)/довіритель, отриманих комісіонером/комерційним агентом (субагентом)/повіреном відповідно до договору комісії/агентського договору/договору доручення внаслідок продажу з 24.02.2022 р. товарів

(продукції, послуг, робіт) нерезидента-комітента/суб'єкта, якого представляє комерційний агент (субагент)/довіритель;

32) переказів коштів у гривнях на кореспондентський рахунок іноземного банку-депозитарію, що має рахунок у цінних паперах у НБУ, за операціями, визначеними в п. 138 розділу XI Положення № 5, а також операціями, що здійснюються з метою виконання нерезидентом зобов'язань за випущеними за кордоном цінними паперами, базовим активом яких є облігації внутрішньої державної позики України, щодо виплати доходів та інших коштів власникам таких цінних паперів;

33) операцій оператора електронного майданчика з повернення нерезиденту коштів гарантійного та/або реєстраційного внесків, сплачених останнім на рахунок цього оператора електронного майданчика для набуття таким нерезидентом статусу учасника електронного аукціону (торгів), що проводиться з використанням електронної торгової системи, адміністратором якої є ДП «Прозорро.Продажі», за умови, якщо повернення відповідного внеску здійснюється в межах суми коштів, що надійшли із-за кордону після 23.02.2022 р. в рахунок сплати цим нерезидентом такого внеску;

34) операцій з оплати державними підприємствами, господарськими товариствами, 100% акцій (часток) яких належить державі, реєстраційних, арбітражних, судових зборів, уключаючи авансові платежі на покриття арбітражних та судових витрат, які здійснюються в межах заходів із підготовки, подання та розгляду позовних заяв до міжнародних комерційних та інвестиційних арбітражів, іноземних судів, а також сплати авансових платежів на покриття витрат та грошової застави у виконавчих провадженнях, що здійснюються іноземними органами чи суб'єктами, уповноваженими здійснювати примусове виконання рішень іноземних судів у відповідних іноземних юрисдикціях;

35) операцій з оплати членських внесків до міжнародних організацій або інших юридичних осіб-нерезидентів;

36) операцій з переказу військовослужбовцями, які є нерезидентами, коштів, отриманих як виплата грошового забезпечення згідно із законодавством України, у сумі, що не перевищує в еквіваленті 400000 грн на календарний місяць. Такі операції дозволяється здійснювати через банк, в якому відкрито рахунок для зарахування коштів грошового забезпечення;

37) переказів коштів Національною поліцією України на користь поліцейських, які направлені як представники (офіцери зв'язку) до

Генерального секретаріату/Глобального комплексу інновацій Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, Європейського поліцейського офісу;

38) переказу благодійною організацією «БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД «ТЮРКІЄ ДЖУМХУРІЄТІ БЮЮКЕЛЬЧЛІГІ ДАЯНИШМА»» благодійної допомоги жертвам, постраждалим від землетрусів у Турецькій Республіці, на користь Гуманітарної місії AFAD Міністерства внутрішніх справ Туреччини (англійською мовою Ministry of Internal Affairs Disaster and Emergency Management Presidency), Турецького Червоного Півмісяця (англійською мовою Turkish Red Crescent), Міністерства закордонних справ Туреччини (англійською мовою Ministry of International Affairs);

39) переказу коштів відповідно до Конвенції про взаємну адміністративну допомогу в податкових справах, сплачених/погашених/стягнутих на підставі запиту компетентного органу іноземної країни щодо стягнення податкової заборгованості в міжнародних правовідносинах;

40) операцій з переказу коштів в іноземній валюті електронними резидентами (е-резидентами) на власні рахунки, відкриті за межами України, якщо такі перекази здійснюються за рахунок коштів, отриманих із-за кордону від нерезидентів, після сплати податків, передбачених законодавством України, та без використання електронного платіжного засобу;

41) переказів представництвом юридичної особи-нерезидента, через яке повністю або частково здійснюється підприємницька діяльність нерезидента на території України, на рахунок юридичної особи-нерезидента, інтереси якої представляє це представництво в Україні, якщо такі перекази здійснюються за рахунок іноземної валюти, одержаної від здійснення в Україні операцій з купівлі-продажу товарів, які оплачені за рахунок коштів МФО;

42) переказу коштів з метою виконання боргових зобов'язань перед нерезидентом за залученим(ою) резидентом кредитом/позикою (включаючи поворотну фінансову допомогу) [повернення суми одержаного(ої) резидентом-позичальником кредиту/позики, сплата процентів за користування кредитом/позикою та інших визначених у відповідному кредитному договорі/договорі позики платежів, що підлягають сплаті на користь кредитора/позикодавця], якщо такий/така кредит/позика (повністю або частково) наданий/надана за участю (шляхом гарантування, поручительства) МФО або за участю (шляхом кредитування, страхування, гарантування, поручительства) іноземного

експортно-кредитного агентства/іноземної держави через уповноважену нею особу/іноземної особи, до складу учасників (акціонерів) якої входить іноземна держава чи іноземний банк [за умови, що іноземна держава є учасником (акціонером) цього банку]. Переказ коштів у такому разі здійснюється з урахуванням вимог п. 19-5 цієї постанови;

42-1) операцій із задоволення прав вимоги нерезидента як гаранта, поручителя (заставаодавця), страховика за зобов'язаннями резидента-позичальника за умови, що ці зобов'язання виникли згідно з договорами та в межах операцій, визначених у підпункті 42 п. 14 цієї постанови;

42-2) операцій резидента-гаранта (поручителя) з виконання забезпеченого гарантією/порукою зобов'язання резидента-позичальника перед нерезидентом-кредитором за кредитним договором/договором позики за умови, що відповідні зобов'язання резидента-позичальника виникли згідно з договорами та в межах операцій, за якими клієнтам дозволяється переказ коштів згідно з п. 14 цієї постанови;

43) переказу коштів з метою виконання боргових зобов'язань резидента-позичальника перед нерезидентом за укладеним між ними кредитним договором/договором позики, за яким надання/одержання загальної суми кредиту/позики (включаючи поворотну фінансову допомогу) здійснюється виключно після 20.06.2023 р., за одночасного дотримання таких умов:

✓ кошти за кредитом/позикою надходять з-за кордону в Україну для зарахування на поточний рахунок резидента-позичальника в банку в Україні після 20.06.2023 р.;

✓ така валютна операція [крім переказу коштів з метою повернення суми одержаного(ої) резидентом-позичальником кредиту/позики] проводиться в обсягах, що не призводять до перевищення розміру виплат за максимальною процентною ставкою, який визначається згідно з п. 19-6 та 19-7 цієї постанови;

✓ за кредитом/позикою, що одержується резидентом-позичальником на строк не більше одного року, переказ коштів з метою повернення основної суми кредиту/позики за відповідним кредитним договором/договором позики з нерезидентом здійснюється лише за рахунок власних (не куплених, не залучених у формі кредиту, позики від резидента) коштів в іноземній валюті такого позичальника. Переказ коштів з метою виплати процентів, комісій, зборів та інших платежів (крім платежів із повернення основної суми кредиту/позики) за відповідним кредитним договором/договором позики може

здійснюватися резидентом-позичальником за рахунок власних коштів в іноземній валюті та/або іноземної валюти, купленої за його дорученням у встановленому порядку;

✓ за кредитом/позикою, що одержується резидентом-позичальником на строк більше одного року, протягом першого року із дати першого одержання основної суми такого(ої) кредиту/позики переказ коштів з метою повернення основної суми кредиту/позики здійснюється лише за рахунок власних (не куплених, не залучених у формі кредиту, позики від резидента) коштів в іноземній валюті такого позичальника. Переказ коштів з метою виплати процентів, комісій, зборів та інших платежів (крім платежів з повернення основної суми кредиту/позики, які здійснюються протягом першого року) за відповідним кредитним договором/договором позики може здійснюватися резидентом-позичальником за рахунок власних коштів в іноземній валюті та/або іноземної валюти, купленої за його дорученням у встановленому порядку;

✓ під час здійснення переказу коштів ураховані вимоги пунктів 19-5-19-7 цієї постанови.

Вимоги підпункту 43 п. 14 цієї постанови не поширюються на переказ коштів за власними операціями банків-позичальників за їхніми кредитними договорами/договорами позики з нерезидентами, а також на переказ коштів за операціями резидентів-позичальників за кредитними договорами/ договорами позики з нерезидентами, що здійснюється на підставі підпунктів 2-1, 3 та 42 п. 14 цієї постанови;

44) операцій з переказу коштів товарною біржею на користь нерезидента з метою повернення попередньо внесеної ним для участі в біржових торгах (аукціонах) суми гарантійного забезпечення (гарантійного внеску) за умови, що такий переказ здійснюється в межах суми коштів, яка попередньо надійшла із-за кордону в рахунок сплати нерезидентом такого гарантійного забезпечення (гарантійного внеску);

45) переказу коштів з метою виконання зобов'язань резидента-позичальника, що є державним підприємством або господарським товариством, 100% акцій (часток) якого належить державі, перед нерезидентом за укладеним між ними кредитним договором / договором позики, що були реструктуризовані на умовах, погоджених Кабінетом Міністрів України, а також для здійснення інших платежів, пов'язаних з обслуговуванням таких реструктуризованих зобов'язань.

46) переказу резидентами іноземної валюти з 13.05.2024 р. за кордон на користь іноземного інвестора/нерезидента з метою виплати

дивідендів за корпоративними правами/акціями в разі одночасного дотримання таких умов:

✓ дивіденди нараховані за результатами діяльності в періоді, що починається з 01.01.2024 р. (не включаючи виплати дивідендів за рахунок нерозподіленого прибутку за попередні періоди/резервного капіталу);

✓ переказ іноземної валюти з метою виплати дивідендів здійснює емітент корпоративних прав/акцій, за якими виплачуються дивіденди (далі – емітент), безпосередньо на рахунки іноземних інвесторів/нерезидентів за кордоном та/або через депозитарну систему України (на рахунок Центрального депозитарію цінних паперів, який здійснює переказ цих коштів на рахунки депозитарних установ в Україні, які надалі можуть здійснити їх переказ на рахунки іноземних інвесторів/нерезидентів виключно за кордоном);

✓ протягом календарного місяця емітент здійснює переказ іноземної валюти з метою повернення дивідендів у межах загальної суми (ліміту), що не може перевищувати 1000000 євро (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції), з урахуванням того, що банк, який обслуговує емітента, зобов'язаний здійснювати операцію з переказу коштів в іноземній валюті з рахунку емітента з метою виплати дивідендів (на рахунок іноземного інвестора/нерезидента за кордоном або на рахунок Центрального депозитарію цінних паперів) з використанням автоматизованої інформаційної системи НБУ «Е-ліміти» у порядку, аналогічному до порядку, визначеному в пунктах 95, 97-106 розділу X Положення № 5;

Вимоги підпункту 46 п. 14 цієї постанови не поширюються на переказ іноземної валюти за кордон за операціями з виплати дивідендів, що здійснюються на підставі підпункту 46-1 п. 14 цієї постанови;

46-1) переказу іноземної валюти за кордон з метою виплати юридичною особою-резидентом (далі – Резидент) дивідендів за корпоративними правами/акціями на користь юридичної особи-нерезидента (далі – Нерезидент 1) у разі одночасного дотримання таких умов:

✓ Резидент є емітентом корпоративних прав/акцій, за якими виплачуються дивіденди Нерезиденту 1;

✓ Резидент є гарантом/поручителем за зобов'язаннями нерезидента з виплати відсоткового доходу (купонного платежу) за іноземними борговими цінними паперами, емітентом яких є такий

нерезидент (далі – Нерезидент 2) та які допущені до торгів/обігу на іноземному організованому ринку/іноземній біржі (далі – Єврооблігації);

✓ Єврооблігації перебувають в обігу станом на 10.07.2024 р.;

✓ Нерезидент 1 та Нерезидент 2 є особами, які мають спільних з Резидентом власників істотної участі (прямо або опосередковано), та/або особами, в яких Резидент має істотну участь чи які мають істотну участь у Резиденті. Нерезидент 1 та Нерезидент 2 можуть бути однією і тією самою особою-нерезидентом;

✓ переказ іноземної валюти з метою виплати дивідендів Нерезиденту 1 здійснюється в межах суми чергових виплат відсоткового доходу (купонних платежів) за Єврооблігаціями, які припадають на дати з 10.07.2024 р. (далі – гранична сума чергових виплат). Сума і дата чергової виплати відсоткового доходу (купонних платежів) за Єврооблігаціями визначаються згідно з умовами Єврооблігацій;

✓ купівлю та/або переказ іноземної валюти для проведення Резидентом валютної операції в межах граничної суми чергових виплат дозволяється здійснювати не раніше ніж за 10 календарних днів до дати відповідної чергової виплати відсоткового доходу (купонних платежів) за Єврооблігаціями;

✓ Резидент надав банку, через який здійснюється купівля та/або переказ іноземної валюти з метою виплати дивідендів Нерезиденту 1, документи (інформацію), що стосуються зобов'язань Нерезидента 2 за Єврооблігаціями, включно з іншими документами (інформацією), які підтверджують наявність підстав (зобов'язань) для здійснення Резидентом такої валютної операції відповідно до вимог валютного законодавства, включаючи вимоги підпункту 46-1 п. 14 цієї постанови;

✓ якщо гарантами/поручителями за зобов'язаннями Нерезидента 2 за Єврооблігаціями є два і більше резидентів, то всі перекази іноземної валюти цими резидентами з метою виплати дивідендів на користь Нерезидента 1 на підставі підпункту 46-1 п. 14 цієї постанови мають здійснюватися виключно через один банк та в сукупному обсязі, що відповідає вимогам, визначеним в абзаці шостому підпункту 46-1 п. 14 цієї постанови. Зміну банку, що обслуговує ці операції, дозволяється проводити на підставі письмових звернень цих резидентів до банку, до якого переводяться на обслуговування ці клієнти, аналогічно до порядку зміни обслуговуючого банку, визначеного в пункті 8 розділу I Положення № 5;

47) переказу коштів стягнутих з держави, державних підприємств, юридичних осіб, частка держави в статутному капіталі яких становить 100%, у порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження»;

48) переказу коштів представництвами іноземних авіакомпаній та міжнародних карткових платіжних систем на рахунок нерезидента-юридичної особи, чиї інтереси ці представництва представляють в Україні за одночасного дотримання умов, що перекази здійснюються:

✓ протягом календарного місяця в сумі, що не перевищує 5000000 євро (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції);

✓ через один банк (за вибором представництва). Зміну банку, що обслуговує ці операції, дозволяється проводити на підставі письмового звернення клієнта до банку, до якого переводиться на обслуговування клієнт, аналогічно до порядку зміни обслуговуючого банку, визначеного в п. 8 розділу I Положення № 5;

49) операцій з оплати аеропортових, портових та дорожніх зборів;

50) операцій з оплати платежів (штрафів, санкцій) на виконання рішень Спортивного арбітражного суду та інших організацій, до компетенції яких належить розгляд справ та скарг у сфері спорту, згідно з регламентними вимогами, оплата послуг Спортивного арбітражного суду та інших організацій, до компетенції яких належить розгляд справ та скарг у сфері спорту, згідно з регламентними вимогами;

51) платежі, що здійснюються спортивними федераціями України, Національним олімпійським комітетом України, Національним комітетом спорту інвалідів України, Спортивним комітетом України, спортивними клубами з командних ігрових видів спорту на користь іноземних спортивних федерацій або організацій, спортивних клубів, згідно з регламентними вимогами;

52) операцій з переказу іноземної валюти з метою повернення фізичними особами соціальних виплат, отриманих ними в іноземних державах, на рахунки повноважних органів іноземних держав;

53) операцій з оплати зборів (мита) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, включаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном.

Відповідно до п. 14-1 постанови НБУ від 24.02.2022 р. № 18 уповноважені установи здійснюють валютний нагляд за валютним операціями, що дозволені підпунктами 1, 2-1, 3, 4, 6, 7 п. 14 цієї постанови, в спрощеному вигляді без проведення додаткового аналізу документів (інформації) про валютні операції, джерела походження коштів, що використовуються для їх проведення, та інших заходів, передбачених Положенням про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції, затвердженим постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 8 (зі змінами).

Е-ліміт

Е-ліміт – це електронний ліміт операцій клієнта, у рамках якого НБУ дозволяє надсилати перекази для:

- ✓ інвестицій за кордон (наприклад, купівля акцій закордонних компаній);
- ✓ розміщення коштів на власних рахунках за межами України;
- ✓ виконання зобов'язань перед нерезидентами за договорами страхування життя.

Цьому питанню присвячено розділ ІХ Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5 із змінами і доповненнями¹.

Визначено, що **запровадження лімітів на проведення окремих валютних операцій** (далі – ліміти) – це заходи захисту, що запроваджуються НБУ шляхом обмеження загальної суми визначених НБУ валютних операцій, що можуть здійснюватися резидентами та нерезидентами протягом визначеного НБУ строку.

Резиденти здійснюють купівлю іноземної валюти/переказ коштів в іноземній валюті/гривні за кордон/на поточний рахунок нерезидента-юридичної особи, відкритий в Україні (крім інвестиційного рахунку), з дотриманням встановлених лімітів.

За п. 88 цього Положення фізичній особі-резиденту дозволяється здійснювати валютні операції з переказу коштів з України/на поточні рахунки нерезидентів-юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), з метою виконання власних зобов'язань перед нерезидентом за договором страхування життя/зі здійснення інвестиції за кордон/розміщення коштів на власному рахунку за межами

¹ Протягом періоду дії режиму воєнного стану діють валютні обмеження на купівлю іноземної валюти фізичними особами та транскордонні перекази, які закріплені постановою Правління НБУ від 24.02.2022 р. № 18 (з подальшими змінами та доповненнями).

України/надання нерезиденту позики (поворотної фінансової допомоги) в іноземній валюті протягом календарного року на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності 200000 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті/гривні за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції).

Ліміт у 200000 євро поширюється на валютні операції фізичних осіб за умови, що ці операції здійснюються фізичними особами для власних потреб та не пов'язані з їх підприємницькою діяльністю.

Фізичній особі-резиденту дозволяється здійснювати інвестицію за кордон також за участю резидента-інвестиційної фірми, яка діє від свого імені (від імені цієї фізичної особи) за дорученням і за рахунок цієї фізичної особи (далі – інвестиційна фірма), шляхом переказу коштів в іноземній валюті з власного поточного рахунку такої фізичної особи в банку на поточний рахунок інвестиційної фірми, відкритому в цьому самому банку (на рахунок обліку кредиторської заборгованості за розрахунками за цінними паперами для клієнтів інвестиційної фірми, яка є банком), з подальшим переказом їх за призначенням із поточного (кореспондентського) рахунку інвестиційної фірми за кордон/на поточні рахунки нерезидентів-юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), із дотриманням ліміту, передбаченого в абзаці першому п. 88 розділу IX цього Положення (тобто 200000 євро).

Валютною операцією у такому випадку вважається валютна операція з переказу коштів, отриманих інвестиційною фірмою від фізичної особи-резидента (ініціатора Валютної операції) для здійснення цією фізичною особою інвестиції за кордон, із поточного рахунку інвестиційної фірми (із власного кореспондентського рахунку, якщо інвестиційною фірмою є банк) за кордон/на поточні рахунки нерезидентів-юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків). Інформація про таку Валютну операцію надсилається банком до НБУ засобами АІС «Е-ліміти» як інформація про валютну операцію фізичної особи-резидента для перевірки ліміту цієї особи та внесення інформації про Валютну операцію до АІС «Е-ліміти» із метою дотримання цією особою встановленого ліміту у 200000 євро.

Відповідно до п. 89 Положення резиденту (юридичній особі/ФОП) дозволяється здійснювати валютні операції з метою здійснення його господарської діяльності з переказу коштів з України/на поточні рахунки нерезидентів-юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), уключаючи переказ коштів з метою

придбання резидентом цінних паперів іноземного емітента, облігацій зовнішньої державної позики України, протягом календарного року на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності 2000000 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті/гривні за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції).

Передбачений ліміт у 2000000 євро не поширюється на такі операції резидентів (юридичних осіб/ФОП):

1) власні операції банків;

2) поточні валютні операції (крім операцій за договорами дарування, зі сплати премій, бонусів, призів, матеріальної допомоги);

3) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками, заставою, а також операції з відшкодування резидентом-боржником коштів нерезиденту-гаранту (поручителю), який виконав забезпечене гарантією/порукою зобов'язання резидента-боржника перед нерезидентом-кредитором. Таке виключення застосовується за умови, якщо операції, пов'язані із виконанням основного зобов'язання за відповідним договором, забезпеченого гарантією, порукою, заставою, належать до переліку операцій, на які згідно з підпунктами 1, 2, 3-1, 4-11 п. 90 розділу IX цього Положення не поширюється встановлений ліміт у 2000000 євро;

3-1) операції з відшкодування резидентом-боржником коштів нерезиденту-гаранту (поручителю), який виконав забезпечене гарантією/порукою зобов'язання резидента-боржника перед резидентом-кредитором;

4) операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за фінансовими аграрними розписками, лізингом, факторингом, операціями страхування/перестрахування, договорами оренди, найму;

5) операції з виконання боргових зобов'язань перед нерезидентами, за залученими резидентами кредитами, позиками (поворотною фінансовою допомогою), уключаючи операції, що здійснюються через рахунки резидентів-позичальників, відкриті за кордоном [повернення суми одержаного(ої) резидентом-позичальником кредиту (позики/поворотної фінансової допомоги) з урахуванням сплати процентів за користування кредитом/позикою та інших визначених у відповідному договорі (кредитному договорі/договорі позики) платежів, що підлягають сплаті на користь кредитора/позикодавця];

5-1) операції емітента-резидента з виплати доходу та погашення боргових цінних паперів, розміщених ним за кордоном, відповідно до

умов розміщення цих боргових цінних паперів (проспекту цінних паперів, рішення про емісію цінних паперів та/або інших документів, що підтверджують умови розміщення цінних паперів), а також інші операції емітента-резидента, що здійснюються у зв'язку з розміщенням ним таких боргових цінних паперів;

б) операції з повернення іноземному інвестору іноземної інвестиції, а також прибутків, доходів та інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні. Такі операції документально підтверджуються відповідно до вимог п. 71 розділу VI цього Положення (відповідно до п. 71 резиденти/іноземні інвестори здійснюють валютні операції з переказу коштів в іноземній валюті/гривні з України/на рахунки іноземних інвесторів/номінальних утримувачів/нерезидентів в Україні з метою повернення іноземних інвестицій, а також доходів, прибутків, інших коштів, одержаних іноземними інвесторами від інвестиційної діяльності в Україні (уключаючи купівлю резидентами іноземної валюти на зазначені цілі), за умови документального підтвердження: *операцій щодо повернення іноземному інвестору/нерезиденту дивідендів*; операцій з ОВДП; операцій з обов'язкового продажу іноземним інвестором акцій відповідно до процедури, визначеної в ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства»;

б-1) операції з продажу нерезидентом об'єкта його власності в Україні, а також отримання за ним прибутків, доходів та інших коштів. Це виключення застосовується за умови, що за такими операціями нерезидента в банку наявне документальне підтвердження, аналогічне за змістом до документального підтвердження для аналогічних операцій іноземного інвестора, визначеного п. 71 розділу VI цього Положення;

в) операції, які здійснюються з міжнародними фінансовими організаціями або на їх користь;

г) операції у випадках, передбачених у міжнародному договорі України;

д) операції за угодою про розподіл продукції з переказу коштів на користь іноземного інвестора за угодою про розподіл продукції (представництва іноземного інвестора за угодою про розподіл продукції на території України) в гривні, іноземній валюті, що здійснюються на території України та/або за кордон;

е) переказ гарантійного забезпечення для участі в торгах (тендері, аукціоні), що передбачають поставку товарів (продукції, робіт,

послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу/оплатної передачі);

11) переказ коштів юридичними особами-резидентами на рахунки власних філій, представництв та інших відокремлених підрозділів без створення юридичної особи, відкритих за кордоном, крім тих, що відкриті в державі (юрисдикції), зазначеній у п. 14-3 розділу I цього Положення;

12) операції, що здійснюються з поточного (кореспондентського) рахунку інвестиційної фірми у випадку, визначеному в пункті 88-1 розділу IX цього Положення, за умови дотримання ліміту, визначеного в абзаці першому пункту 88 розділу IX цього Положення, згідно з вимогами цього Положення.

Відповідно до п. 90-1 цього Положення резиденту (юридичній особі/ФОП) дозволяється протягом одного дня здійснювати валютні операції з купівлі безготівкової іноземної валюти без підтвердження наявності підстав/зобов'язань для їх проведення на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності *100000 євро* включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення відповідної операції).

Банк зобов'язаний здійснювати валютні операції резидентів, на які поширюються встановлені ліміти, визначені в пунктах 88, 89, 90-1 розділу IX цього Положення, з використанням АІС «Е-ліміти».

Банк має право здійснити валютну операцію, на яку поширюються ліміти, визначені в пунктах 88, 88-1, 89 розділу IX цього Положення, виключно після отримання від НБУ засобами АІС «Е-ліміти» повідомлення та *не пізніше наступного робочого дня після дня отримання банком цього повідомлення*. Банк має право здійснити Валютну операцію, на яку поширюється ліміт, визначений в пункті 90-1 розділу IX цього Положення, виключно після отримання від НБУ засобами АІС «Е-ліміти» Повідомлення та *не пізніше дня отримання банком цього повідомлення* (п. 100 Положення).

Опрацюйте приклади валютних операцій із е-лімітами.

Для отримання е-ліміту особі необхідно відкрити рахунок та надати до банку такі документи:

- ✓ заява про оформлення е-ліміту із підписом заявника;
- ✓ документи, що свідчать про наявність у заявника доходів в сумі, достатній для здійснення переказу коштів на підставі е-ліміту. Якщо планується здійснення операцій на суму понад 400000 грн, то

необхідно подати декларацію про майновий стан і доходи, або довідку з податкової про отримані доходи та сплачені податки;

✓ оригінали або копії документів, які підтверджують мету здійснення переказу за кордон (наприклад, договори, контракти, рахунок, інвойс). Ці документи не потрібно надавати у разі розміщення резидентом коштів на своєму рахунку за межами України.

Банк перевіряє пакет документів і надсилає їх до НБУ, після чого повідомить клієнта про рішення щодо проведення переказу за е-лімітом.

Також при здійсненні аналізу операції банк має право запросити додаткові документи (інформацію) відповідно до законодавства України.

Банк самостійно визначає перелік валют, в яких можливим є переказ коштів за е-лімітом.

Обмеження на операції, які здійснюються у межах е-ліміту пов'язані з ризикованими країнами, державою-агресором, а також країнами, що не виконують рекомендації FATF (далі – ризикові країни), а саме: заборонено переказувати іноземну валюту на власні рахунки в ризикових країнах та здійснювати інвестиції за кордон, якщо об'єкт інвестиції та/або продавець-нерезидент цього об'єкта має реєстрацію/місцезнаходження у ризикових країнах.

6.10. Валютні та інші ризики, їхнє хеджування

Для розуміння сутності валютних ризиків слід звернутися, зокрема, до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ, International Financial Reporting Standards – IFRS), включаючи Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО). МСФЗ (IFRS) 7 стосуються фінансових ризиків.

Відповідно до пунктів 31–32 МСФЗ (IFRS) 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» суб'єкт господарювання розкриває інформацію, яка дає змогу користувачам його фінансової звітності оцінити характер та рівень ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів та на які суб'єкт господарювання наражається на кінець звітного періоду. Ці **ризики, як правило, включають, але не обмежуються ними:**

- ✓ кредитний ризик;
- ✓ ризик ліквідності;
- ✓ ринковий ризик¹.

¹ Валютні ризики належать до ринкових ризиків, про що йдеться далі.

Для суб'єктів господарювання важливим є питання розкриття кількісної, якісної та іншої інформації щодо ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів, та яким чином ними управляють. Надання якісної інформації у контексті кількісного розкриття дає змогу користувачам пов'язати зв'язану розкриття інформацію і, отже, сформувати загальну картину характеру та рівня ризиків, що виникають унаслідок фінансових інструментів. Взаємодія між якісною та кількісною розкритою інформацією сприяє розкриттю інформації у такий спосіб, який дає змогу користувачам краще оцінити вплив ризиків на суб'єкт господарювання.

Розкриття якісної інформації (п. 33). Для кожного типу ризику, що виникає внаслідок фінансових інструментів, **суб'єкт господарювання розкриває:**

- а) вплив ризику і як він виникає;
- б) свої цілі, політику та процеси щодо управління ризиком та методи, використані для оцінки ризику;
- в) будь-які зміни в а) або б) порівняно з попереднім періодом.

Розкриття кількісної інформації (п. 34). Для кожного типу ризику, що виникає внаслідок фінансових інструментів, **суб'єкт господарювання розкриває:**

а) підсумкові кількісні дані про вплив цього ризику на кінець звітного періоду. Таке розкриття має базуватися на внутрішній інформації, наданій провідному управлінському персоналові суб'єкта господарювання (як визначено в МСБО 24 «Розкриття інформації щодо зв'язаних сторін»), наприклад, раді директорів суб'єкта господарювання або вищій виконавчій особі;

б) розкриття інформації щодо кредитного ризику, ризику ліквідності та ринкового ризику, що вимагається в параграфах 36-42 МСБО 7, в обсязі, що не був наданий відповідно до а);

в) концентрації ризику, якщо вони не очевидні з інформації, розкритої відповідно до а) та б).

Якщо кількісні дані, розкриті на кінець звітного періоду, не є репрезентативними для відображення рівня ризику, на який суб'єкт господарювання наражається протягом періоду, суб'єкт господарювання надає додаткову репрезентативну інформацію (п. 35).

У додатку Б «Керівництво для застосування» валютний ризик розглядається у межах ринкового ризику (у параграфі «Ринковий ризик: аналіз чутливості (параграфи 40 та 41)»). Визначено, що валютний ризик (або ризик обміну іноземних валют) виникає за

фінансовими інструментами, які визначені в іноземній валюті, тобто у валюті, іншій, ніж функціональна валюта, у якій вони оцінюються. Для цілей цього МСФЗ, валютний ризик не виникає від фінансових інструментів, які є немонетарними статтями, або від фінансових інструментів, визначених у функціональній валюті. Інформація про аналіз чутливості розкривається для кожної валюти, щодо якої суб'єкт господарювання наражається на суттєвий вплив ризику (п. Б23, Б24).

Визначення різних видів ризиків у вітчизняних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності:

<p>Додаток А МСФЗ 7 (є невід'ємною складовою цього МСФЗ)</p>	<p>Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене наказом Міністерства фінансів України 30.11.2001 р. № 559; Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 134 «Фінансові інструменти», затверджене наказ Міністерства фінансів України від 18.05.2012 р. № 568</p>
<p>кредитний ризик (credit risk) – це ризик того, що одна сторона контракту про фінансовий інструмент не зможе виконати зобов'язання і це буде причиною виникнення фінансового збитку іншої сторони;</p>	<p>кредитний ризик – імовірність втрат однієї зі сторін-укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною;</p>
<p>валютний ризик (currency risk) – це ризик того, що справедлива вартість або майбутні грошові потоки від фінансового інструмента коливатимуться внаслідок змін валютних курсів;</p>	<p>валютний ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін валютного курсу;</p>
<p>відсотковий ризик (interest rate risk) – ризик того, що справедлива вартість або майбутні грошові потоки від фінансового інструмента коливатимуться внаслідок змін ринкових відсоткових ставок;</p>	<p>відсотковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін відсоткових ставок;</p>
<p>ризик ліквідності (liquidity risk) – ризик того, що суб'єкт господарювання матиме труднощі при виконанні зобов'язань, пов'язаних із фінансовими зобов'язаннями, що погашаються</p>	<p>ризик ліквідності – імовірність втрат внаслідок неспроможності виконати свої зобов'язання у зв'язку з неможливістю реалізувати фінансові активи за їх собівартістю;</p>

шляхом поставки грошових коштів або іншого фінансового активу;	
ринковий ризик (market risk) – це ризик того, що справедлива вартість або майбутні грошові потоки від фінансового інструмента коливатимуться внаслідок змін ринкових цін. Ринковий ризик охоплює три типи ризику: валютний ризик, відсотковий ризик та інший ціновий ризик.	ринковий ризик – імовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін ринкових цін незалежно від того, чи спричинені ці зміни факторами, які притаманні конкретному типу цінних паперів або їх емітенту, чи факторами, які впливають на вартість всіх цінних паперів в обігу на ринку;
інший ціновий ризик (other price risk) – це ризик того, що справедлива вартість або майбутні грошові потоки від фінансового інструмента коливатимуться внаслідок змін ринкових цін (окрім тих, що виникають унаслідок відсоткового ризику чи валютного ризику), незалежно від того, чи спричинені вони чинниками, характерними для окремого фінансового інструмента або його емітента, чи чинниками, що впливають на всі подібні фінансові інструменти, з якими здійснюються операції на ринку.	ціновий ризик – імовірність цінових змін внаслідок валютного, відсоткового та ринкового ризиків;
(визначення відсутнє)	ризик грошового потоку – імовірність зміни величини майбутнього грошового потоку, пов'язаного з монетарним фінансовим інструментом.

З метою уникнення фінансових та інших втрат валютними ризиками можна і варто управляти, вести постійний моніторинг, страхувати (хеджувати). Власне саме управління валютними ризиками передбачає їхній ретельний аналіз, проведення оцінки наслідків коливань валютних курсів, підбір та вибір відповідних методів хеджування. Хеджування валютних ризиків означає використання різноманітних законних способів, що дозволяють упередити чи зменшити у майбутньому фінансові втрати суб'єктів господарювання.

Страхові відносини та хеджування валютних ризиків не є тотожними.

Валютний ризик, який найчастіше хеджують:

✓ *транзакційний валютний ризик* (короткотривалий ризик), який виникає в компанії внаслідок розриву в часі між датою укладення контракту і датою оплати за ним;

✓ валютний ризик позикового капіталу (середньотривалий ризик), який виникає в компанії в період повернення позикові кошти¹.

На практиці застосовуються різні методи захисту від валютних ризиків. Найбільш ефективними є такі: валютні застереження; строкові валютні операції (контракти); форфейтинг; моніторинг грошових потоків (фінансів).

Контракти (строкові валютні операції, валютні строкові контракти, угоди, правочини), за допомогою яких здійснюється хеджування валютних ризиків:

- ✓ форвард;
- ✓ ф'ючерс;
- ✓ опціон;
- ✓ своп;
- ✓ свот.

Міжнародні фінансові центри, на яких відбувається укладання строкових валютних контрактів:

- ✓ Лондонська біржа фінансових ф'ючерсів (London International Financial Futures and Option Exchange, LIFFE);
- ✓ Чиказька біржа опціонів (Chicago Board Options Exchange, CBOE);
- ✓ Нью-Йоркська ф'ючерсна біржа (New York Futures Exchange, NYFE);
- ✓ Сільськогосподарська ф'ючерсна біржа Тайланду (Agricultural Futures Exchange of Thailand, AFET);
- ✓ Сингапурська біржа (Singapore Exchange, SGX).

Будь-який із перелічених інструментів самостійно чи разом з іншими використовується задля зменшення чи уникнення валютних ризиків, грошових втрат та інших негативних явищ у бізнесі, у ЗЕД, міжнародних торгівельних відносинах і не лише. Наприклад, у жовтні 2022 р. НБУ запровадив додатковий інструмент для захисту гривневих заощаджень громадян від ризику курсових коливань і для збереження міжнародних резервів (йдеться про постанову Правління НБУ від 20.10.2022 р. № 222 «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18»). Відповідно до підпункту 1-5 п. 12 уповноваженим установам дозволено здійснювати торгівлю валютними цінностями (уключаючи операції за дорученням клієнтів) щодо: продажу банком фізичній особі безготівкової іноземної валюти (долари США) за гривні, розміщені на

¹ Шведа О. Управління валютними ризиками: хеджування. 2020. С. 3. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/o-shveda%20NBU_pr_05022020.pdf?v=4.

поточному рахунку цієї фізичної особи, за офіційним курсом НБУ на дату здійснення операції, з подальшим розміщенням купленої іноземної валюти на строковий вклад (депозит) у цьому банку. Куплена іноземна валюта може зараховуватися на вкладний (депозитний) рахунок без попереднього зарахування на поточний рахунок фізичної особи. Строк розміщення придбаних коштів на вкладному (депозитному) рахунку в банку має бути не менше ніж шість календарних місяців без права дострокового розірвання договору банківського вкладу та повернення/сплати такого вкладу (депозиту) фізичній особі до закінчення строку, а також без можливості поповнення вкладу (депозиту). Вклад (депозит) після закінчення строку, а також нараховані за таким вкладом (депозитом) проценти підлягають поверненню/сплаті фізичній особі в національній валюті (у перерахунку за офіційним курсом НБУ на дату такого повернення/сплати) шляхом зарахування на поточний рахунок фізичної особи.

За оцінками НБУ, такий інструмент створив для громадян додаткову альтернативу вкладенню коштів у готівкову іноземну валюту, що сприятиме зменшенню попиту на неї, стабілізації очікувань та зниженню тиску на курс у готівковому сегменті валютного ринку. Банки, зі свого боку, для нівелювання власного валютного ризику отримали можливість купувати долари США в НБУ на суму проведення таких депозитних операцій за офіційним курсом та надалі розміщувати придбану валюту на окремому рахунку в НБУ. Банки не можуть використовувати цю валюту на інші цілі, крім її обов'язкового зворотного продажу НБУ за актуальним офіційним курсом після закінчення терміну таких валютних депозитів. Для компенсації банкам витрат від проведення таких операцій НБУ нараховуватиме відсотки на валютні залишки на відповідному окремому рахунку в НБУ з виплатою їх у гривні. НБУ очікує, що такий інструмент не матиме негативного впливу на міжнародні резерви, ураховуючи, що цей продукт передбачає зворотний продаж іноземної валюти¹.

Розглянемо детальніше строкові валютні операції, які відповідно до ПК України належать до деривативів. **Дериватив** – документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати чи продати у майбутньому цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а

¹ НБУ запроваджує додатковий інструмент для захисту гривневих заощаджень громадян від ризику курсових коливань і для збереження міжнародних резервів. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-zaprovadjuje-dodatkoviy-instrument-dlya-zahistu-grivnevih-zaoschadjen-gromadyan-vid-riziku-kurovih-kolivan-i-dlya-zberejennya-mijnarodnih-rezerviv>.

також кошти на визначених ним умовах. Порядок випуску та обігу деривативів установлюється законодавством (п. 14.1.45 ст. 14 ПК України).

До деривативів належать:

✓ **своп** – цивільно-правова угода про здійснення обміну потоками платежів (готівкових або безготівкових) чи іншими активами, розрахованими на підставі ціни (котирування) базового активу, в тому числі процентних ставок, в межах суми, визначеної договором на конкретну дату платежів (дату проведення розрахунків) протягом дії контракту (п. 14.1.45.1 ст. 14 ПК України). Відповідно до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1, **валютні операції на умовах «своп»** – валютні операції за двостороннім деривативним контрактом грошового ринку, умови якого передбачають купівлю (продаж, обмін) іноземної валюти / банківських металів зі зворотним її/їх продажем (купівлею, обміном) на певну дату в майбутньому з фіксацією умов цих операцій під час укладення договору;

✓ **опціон** – цивільно-правовий договір, згідно з яким одна сторона контракту одержує право на придбання (продаж) базового активу, а інша сторона бере на себе безумовне зобов'язання продати (придбати) базовий актив у майбутньому протягом строку дії опціону чи на встановлену дату (дату виконання) за визначеною під час укладання такого контракту ціною базового активу. За умовами опціону покупець виплачує продавцю премію опціону (п. 14.1.45.2 ст. 14 ПК України);

✓ **форвардний контракт** – цивільно-правовий договір, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установленний строк передати базовий актив у власність покупця на визначених умовах, а покупець зобов'язується прийняти в установленний строк базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену таким договором. Форвардний контракт виконується шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу. Усі умови форварду визначаються сторонами контракту під час його укладення. Укладення форвардів та їх обіг здійснюються поза організатором торгівлі стандартизованими строковими контрактами (п. 14.1.45.3 ст. 14 ПК України). Відповідно до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого

постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1, **валютна операція на умовах «форвард»** – валютна операція за форвардним договором (контрактом), умови якого передбачають виконання цієї операції пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору;

✓ **ф'ючерсний контракт (ф'ючерс)** – стандартизований строковий контракт, за яким продавець зобов'язується у майбутньому в установленій строк (дата виконання зобов'язань за ф'ючерсним контрактом) передати базовий актив у власність покупця на визначених специфікацією умовах, а покупець зобов'язується прийняти базовий актив і сплатити за нього ціну, визначену сторонами контракту на дату його укладення. Ф'ючерсний контракт виконується відповідно до його специфікації шляхом постачання базового активу та його оплати коштами або проведення між сторонами контракту грошових розрахунків без постачання базового активу. Виконання зобов'язань за ф'ючерсом забезпечується шляхом створення відповідних умов організатором торгівлі стандартизованими строковими контрактами (п. 14.1.45.4 ст. 14 ПК України).

Проаналізуйте норми ЦК України, які стосуються строкових валютних контрактів.

Відповідно до п. 32-34 Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5, клієнти банків здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти за гривні на умовах «форвард» (з поставкою іноземної валюти або без її поставки) та на умовах «своп» *винятково через банки*.

Банкам забороняється здійснювати операції з продажу клієнтам іноземної валюти за гривні на умовах «форвард» (з поставкою іноземної валюти або без її поставки) та операції на умовах маржинальної торгівлі щодо продажу клієнтам іноземної валюти/банківських металів за гривні, за винятком:

1) операцій з клієнтами-резидентами (юридичними особами та ФОПами) для хеджування клієнтами ризику зміни курсу іноземної валюти за операціями:

з експорту та імпорту товару (продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу/оплатної передачі);

за кредитними договорами (договорами позики) резидентів-позичальників про залучення коштів від нерезидентів або від банку;

2) операцій з клієнтами-фізичними особами.

Банкам забороняється здійснювати операції на умовах «своп» з клієнтами:

1) резидентами (крім фізичних осіб), якщо перша частина операції передбачає продаж клієнту іноземної валюти/банківських металів;

2) нерезидентами, якщо перша частина операції передбачає купівлю у клієнта іноземної валюти/банківського металу.

Положенням також передбачені деякі обмеження щодо здійснення між банками, між банком і центральним контрагентом валютних операцій на умовах форварду та своп.

Для форвардів і ф'ючерсів у ПК України є певні положення щодо звичайної ціни. Так, відповідно до п. 14.1.71 ст. 14 ПК України **звичайна ціна** – ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору, якщо інше не встановлено цим Кодексом. Якщо не доведено зворотне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін. Це визначення не поширюється на операції, що визнаються контрольованими відповідно до ст. 39 ПК України. Якщо постачання товарів (робіт, послуг) здійснюється на підставі форвардного або ф'ючерсного контракту, звичайною ціною є ціна, яка відповідає форвардній або ф'ючерсній ціні на дату укладення такого контракту.

У контексті форвардних і ф'ючерсних контрактів розгляньте приклади фінансових пірамід, історію їх виникнення та поширення світі. Як в Україні протидіють фінансовим пірамідам?

Подивіться художній фільм «Аферист («Rogue Trader», 1999 р.), проаналізуйте кейс про Ніка Лісона та банкрутство англійського Barings Bank.

Література до теми 6

1. Баланська О.І. Планування та регулювання ризиків інвестування у житлове будівництво: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Львів, 2021. 237 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/16498/disertaciya-balanska.pdf>.

2. Боднар Т.Ю. Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 267 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/190f16a2-8b1e-4b3f-b456-c6665ff2bd93/content>.

3. Бондаренко Є.К. Страхування фінансових ризиків фондового ринку України: дис. ... канд. екон. наук (доктора філософії): 08.00.08. Суми, 2018. 249 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67255/5/diss_Bondarenko.pdf.

4. Деменко К.Е. Організаційно-правові засади реалізації валютної політики як засобу забезпечення фінансової безпеки держави. дис. ... докт. філософії у галузі права. Суми, 2023. 287 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92709/4/dis_Demencko.pdf.

5. Дронь М.А. Стратегія управління фінансовими ризиками в умовах кризи (на прикладі банківських установ): дис. ... докт. філософії за спеціальністю 051 – Економіка. Дніпро, 2022. 181 с. URL: https://nmetau.edu.ua/file/dron_dis..pdf.

6. Захарова О.Л. Хеджування підприємницьких ризиків на прикладі українського підприємства-експортера: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Запоріжжя, 2020. 328 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/08_2020/Zakharova_dis.pdf.

7. Лісовол О.М. Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні. 2019. 219 с.

8. Музика-Стефанчук О.А., Савенкова В.Г. Щодо змін у валютних і банківських відносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 291-294. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/67.pdf.

9. Терещенко О.В. Механізми регулювання валютного ринку в умовах відкритості національної економіки: автоф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2023. 22 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57698/1/aref_Терещенко_О_В.pdf.

10. Терещенко О.В. Механізми регулювання валютного ринку в умовах відкритості національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2022. 219 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57698/2/dis_Терещенко_О_В.pdf.

11. Хараїн І.І. Адміністративно-правове регулювання переміщення предметів фізичними особами через митний кордон України: дис. ... докт. філософії у галузі права. Дніпро, 2020. 220 с.

12. Шведа О. Управління валютними ризиками: хеджування. 2020. 15 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/o-shveda%20NBU_pr_05022020.pdf?v=4

ТЕМА 7
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ВІДНОСИН І
РОЗРАХУНКІВ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р.
2. Закон «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
3. МК України від 13.03.2012 р.
4. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
5. Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, установлених Національним банком, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2019 р. № 104.
6. Постанова Правління НБУ «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» від 14.05.2019 р. № 67.
7. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 520.
8. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5.
9. Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 6.
10. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, затверджена постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 7.

7.1. Поняття, види, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Суб'єкти ЗЕД в Україні (ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»):

✓ фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;

✓ юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

✓ об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

✓ структурні одиниці іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

✓ спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

✓ державні замовники у сфері оборони;

✓ інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у ЗЕД, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності

на території України, діють як юридичні особи згідно з ч. 4 ст. 2 цього Закону і законами України.

Види ЗЕД (ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»):

- ✓ експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- ✓ надання суб'єктами ЗЕД України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам ЗЕД України;

- ✓ наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;

- ✓ міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;

- ✓ кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами ЗЕД банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;

- ✓ спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;

- ✓ підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності; аналогічна діяльність суб'єктів ЗЕД за межами України;

- ✓ організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів ЗЕД; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібно торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;

✓ товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

✓ орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

✓ операції по придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, регульованих грошових ринках та на міжбанківському валютному ринку;

✓ роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами ЗЕД як на території України, так і за її межами;

✓ інші види ЗЕД, не заборонені прямо і у виключній формі законами України.

Посередницькі операції, при здійсненні яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та інших), здійснюються без обмежень.

Усі суб'єкти ЗЕД незалежно від форми власності та інших ознак мають рівне право здійснювати будь-які види ЗЕД та дії щодо її провадження, у тому числі будь-які валютні операції та розрахунки в іноземній валюті з іноземними суб'єктами господарської діяльності, що прямо не заборонені або не обмежені законодавством, у тому числі заходами захисту, запровадженими НБУ відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції».

У темі 2 цього підручника розглядалося питання законодавчого визначення поняття «валютні цінності» і зверталася увага на невідповідність норм Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» положенням Закону України «Про валюту і валютні операції», який є спеціальним Законом, який, у свою чергу, «визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ та встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства. Метою цього Закону є забезпечення єдиної державної політики у сфері валютних операцій та вільного здійснення валютних операцій на території України».

Коли говоримо про розрахункові відносини у ЗЕД, то слід звернути увагу на митні режими, експортно-імпорتنі відносини, на митне законодавство тощо.

Відповідно до ст. 70 МК України з метою застосування законодавства України з питань митної справи запроваджуються такі **митні режими**: 1) імпорт (випуск для вільного обігу); 2) реімпорт; 3) експорт (остаточне вивезення); 4) реекспорт; 5) транзит; 6) тимчасове ввезення; 7) тимчасове вивезення; 8) митний склад; 9) вільна митна зона; 10) безмитна торгівля; 11) переробка на митній території; 12) переробка за межами митної території; 13) знищення або руйнування; 14) відмова на користь держави. Митні режими встановлюються виключно цим Кодексом. Водночас, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» дещо по-іншому трактує деякі митні режими, які пов'язані із ЗЕД. Нижче у таблиці наведемо визначення митних режимів.

МК України	Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»
<p>Імпорт (випуск для вільного обігу) – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари після сплати всіх митних платежів, встановлених законами України на імпорт цих товарів, та виконання усіх необхідних митних формальностей випускаються для вільного обігу на митній території України (ст. 74).</p>	<p>Імпорт (імпорт товарів) – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами ЗЕД в іноземних суб'єктах господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.</p>
<p>Реімпорт – це митний режим, відповідно до якого товари, що були вивезені або оформлені для вивезення за межі митної території України, випускаються у вільний обіг на митній території України зі звільненням від сплати митних платежів, встановлених законами України на імпорт цих товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (ст. 77).</p>	<p>Визначення відсутні</p>
<p>Експорт (остаточне вивезення) – це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення (ст. 82).</p>	<p>Експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт</p>

	<p>(реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України.</p> <p>Експорт (імпорт) капіталу – вивезення за межі України (ввезення з-за меж України) капіталу у будь-якій формі (валютних коштів, продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав) з метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності.</p>
<p>Реекспорт – це митний режим, відповідно до якого товари, що були раніше ввезені на митну територію України або на територію вільної митної зони, вивозяться за межі митної території України без сплати вивізного мита та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (ст. 85).</p>	<p>Визначення відсутнє</p>
<p>Транзит – це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між митними органами однієї чи кількох країн або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (ст. 90).</p>	<p>Транзит товарів – переміщення товарів через територію України без будь-якого використання цих товарів на зазначеній території.</p>
<p>Тимчасове ввезення – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного призначення ввозяться для конкретних цілей на митну територію України з умовним повним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД і підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання (ст. 103).</p>	<p>Визначення відсутнє</p>

<p>Тимчасове вивезення – це митний режим, відповідно до якого українські товари або транспортні засоби комерційного призначення вивозяться за межі митної території України з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД і підлягають реімпорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання (ст. 113).</p>	<p>Визначення відсутнє</p>
<p>Митний склад – це митний режим, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем із умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (ст. 121).</p>	<p>Визначення відсутнє</p>
<p>Вільна митна зона – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозяться на територію вільної митної зони та вивозяться з цієї території за межі митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а українські товари ввозяться на територію вільної митної зони із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання (ст. 130).</p>	<p>Визначення відсутнє</p>
<p>Безмитна торгівля – це митний режим, відповідно до якого товари, не призначені для вільного обігу на митній території України, знаходяться та реалізуються для вивезення за межі митної території України під митним контролем у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, відкритих для міжнародного сполучення, та на повітряних, водних</p>	<p>Визначення відсутнє</p>

<p>або залізничних транспортних засобах комерційного призначення, що виконують міжнародні рейси, з умовним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорт та експорт таких товарів, та без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також без проведення заходів офіційного контролю (ст. 140).</p>	
<p>Переробка на митній території – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання ЗЕД, за умови подальшого реекспорту продуктів переробки (ст. 147).</p>	<p><i>Визначення відсутнє</i></p>
<p>Переробка за межами митної території – це митний режим, відповідно до якого українські товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці за межами митної території України без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД, за умови повернення цих товарів або продуктів їх переробки на митну територію України у митному режимі імпорту (ст. 162).</p>	<p><i>Визначення відсутнє</i></p>
<p>Знищення або руйнування – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари під митним контролем знищуються або приводяться у стан, який виключає можливість їх використання, з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорт цих товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання ЗЕД (ст. 175).</p>	<p><i>Визначення відсутнє</i></p>
<p>Відмова на користь держави – це митний режим, відповідно до якого власник відмовляється від іноземних товарів на користь держави без будь-яких умов на свою користь (ст. 183).</p>	<p><i>Визначення відсутнє</i></p>

7.2. Розрахунки та кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Щодо розрахунків та кредитування, то всі суб'єкти ЗЕД мають право (ст. 14 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»):

✓ самостійно визначати форму розрахунків по зовнішньоекономічних операціях з-поміж тих, що не суперечать законам України та відповідають міжнародним правилам;

✓ безпосередньо брати і надавати комерційні кредити за рахунок власних коштів у діючій на території України валюті та в іноземній валюті як у межах, так і за межами України, самостійно приймати рішення у зазначених питаннях;

✓ вільно обирати банківсько-кредитні установи, які будуть вести їх валютні рахунки та розрахунки з іноземними суб'єктами господарської діяльності, користуватись їх послугами, з додержанням при цьому вимог чинних законів України.

Розрахункове та кредитне обслуговування суб'єктів ЗЕД здійснюється на території України банком для ЗЕД України і уповноваженими комерційними банківськими та кредитними установами, а також іноземними і міжнародними банками, зареєстрованими у встановленому порядку на території України.

Кредитування ЗЕД у діючій на території України валюті та в іноземній валюті здійснюється на основі домовленості та на умовах, погоджених між кредиторами та одержувачами кредитів у кредитних угодах (договорах).

Розрахункові кредити банків, які видаються суб'єктам ЗЕД за спеціальним кредитним (позичковим) рахунком у діючій на території України валюті для покриття коштів, що тимчасово вилучаються з обігу, забезпечуються товарно-матеріальними цінностями, розрахунковими, транспортними та/або товаросупровідними документами. Всі інші кредити, крім розрахункових, забезпечуються майном, що належить на праві власності боржнику, та/або його немайновими правами.

Державне кредитування суб'єктів ЗЕД та гарантування державою комерційних кредитів, що надаються цим суб'єктам, в Україні здійснюються через банк для ЗЕД України та інші уповноважені банки.

Умови державного кредитування та гарантування державою комерційних кредитів визначаються кредитними угодами (договорами), що укладаються між відповідними суб'єктами ЗЕД та банком для ЗЕД України.

Рішення про надання державних кредитів та гарантій приймається банком для ЗЕД України в межах лімітів державного кредитування ЗЕД у діючій на території України валюті та в іноземній валюті за поданням суб'єктів ЗЕД та за результатами експертної оцінки техніко-економічного обґрунтування об'єкта кредитування та умов окупності кредитів. Банк для ЗЕД України повинен повідомити про своє рішення подавця заявки на державний кредит (державну гарантію комерційного кредиту) у місячний строк з дня подання зазначеної заявки. В разі відсутності вищезазначеної експертної оцінки об'єкта кредитування відмова у державному кредитуванні (гарантуванні державою комерційного кредиту) суб'єкта ЗЕД з підстав недоцільності не дозволяється.

Розмір державного кредиту (державної гарантії комерційного кредиту), що надається у діючій на території України валюті та/або в іноземній валюті одному суб'єкту ЗЕД протягом одного року, не може перевищувати 5% від відповідних річних лімітів державного кредитування зовнішньоекономічних операцій.

Всі суб'єкти ЗЕД, які надають кредити іноземним суб'єктам господарської діяльності або одержують у них кредити, повинні протягом трьох робочих днів надіслати у НБУ інформацію про зазначені кредити (загальна сума, валюта на строк кредиту) згідно з встановленою НБУ формою. НБУ може запроваджувати ліцензування одержання кредитів в іноземній валюті суб'єктами ЗЕД від іноземних суб'єктів господарської діяльності в разі виникнення обставин, зазначених у ст. 16 Закону (йдеться про ліцензування зовнішньоекономічних операцій), та ліцензування надання кредитів в іноземній валюті суб'єктами ЗЕД іноземним суб'єктам господарської діяльності в разі виникнення обставин, зазначених у згаданій ст. 16.

Опрацюйте Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 6.

Відповідно до ст. 6 Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» товарообмінні (бартерні) операції суб'єктів ЗЕД, що здійснюються без розрахунків через банки, підлягають ліцензуванню центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, у порядку, встановленому ст. 16 цього Закону.

Проаналізуйте особливості фінансування імпорту за участі Експортно-кредитного агентства (державна підтримка: Кредитна програма для експортерів).

Для суб'єктів ЗЕД притаманним є використання міжнародних розрахунків (ці питання розглядалися у темі, присвяченій міжнародним розрахункам). Також тут слід зважати на правила (умови) Інкотермс (International commerce terms, Incoterms). Ці умови регламентують розподіл витрат та ризиків, що пов'язані із транспортуванням товару від продавця до покупця, застосовуються в міжнародних договорах купівлі-продажу.

Ознайомтесь із Incoterms 2020 та прочитайте книгу: Гільєрмо К. Хименес. Посібник МТП з експортно-імпортних операцій. Глобальні стандарти та стратегії бізнесу (5-те видання). Київ: Видавництво Міжнародної торгової палати, 2023. 272 с.

Нагадаємо також, що відповідно до Положенням про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 20 з подальшими змінами, за зовнішньоекономічними операціями допускаються розрахунки чеками.

Чек – паперовий розрахунковий документ установленої форми, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження чекодавця платнику про сплату чекодержателю зазначеної в ньому суми коштів протягом установленого строку.

Використання чеків в іноземній валюті при розрахунках за зовнішньоекономічними операціями суб'єктів ЗЕД України дозволяється, якщо:

- ✓ у зовнішньоекономічному договорі зазначено, що чек виписується нерезидентом на резидента, які є сторонами договору;
- ✓ чек виписаний нерезидентом для сплати за товар або для використання його як застави згідно з чинним законодавством України або гарантії забезпечення виконання зобов'язань перед резидентом. У чеку або супровідному додатку до нього має зазначатися призначення платежу;
- ✓ нерезидентом-чекодавцем є банк, держава (в особі уповноваженого державного органу), міжнародна організація, корпорація, страхова компанія. Чекодавці мають міжнародний довгостроковий кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені провідних рейтингових агенцій світу (Fitch, Standard&Poor's,

Moody's, Thomson Bank Watch), який на дату складання чека належить до групи «інвестиційний клас» (investment grade)¹.

Дослідіть діяльність світових рейтингових агентств і обґрунтуйте значення кредитних рейтингів для держави.

Зазначені вимоги не поширюються на чеки, виписані нерезидентом на резидента, який є представником у справах інтелектуальної власності (патентним повіреним). Приймання чеків на інкасо від патентного повіреного дозволяється за умови пред'явлення до банку (установи) свідоцтва представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного).

7.3. Граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів

Питання граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів регулюються нормами Закону України «Про валюту і валютні операції», постановою правління НБУ від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану», Положенням про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженим постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5, постановою Правління НБУ від 14.05.2019 № 67 «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів».

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» **НБУ має право встановлювати:**

✓ граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів.

✓ винятки та (або) особливості запровадження цього заходу захисту для окремих товарів та (або) галузей економіки за поданням Кабінету Міністрів України;

✓ мінімальні граничні суми операцій з експорту та імпорту товарів, на які поширюються встановлені відповідно до цього Закону граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів.

¹ «Інвестиційний клас» (investment grade) – група міжнародних довгострокових кредитних рейтингів, які свідчать про низьку ймовірність невиконання зобов'язань (дефолту) особи (боржника) або емітента цінних паперів, що їх мають.

Загальні положення щодо граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів відмінні від тих, що діють під час воєнного стану. Так, за загальним правилом (у мирний час) ці строки становили 365 календарних днів; станом на вересень 2024 р. – встановлено строк 180 календарних днів.

Особливі положення щодо граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів (під час дії режиму воєнного стану)

Відповідно до п. 14-2 – 14-4 постанови правління НБУ від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 180 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 05.04.2022 р. **Вказані граничні строки:**

1) не поширюються на операцію з експорту, імпорту товарів (уключаючи незавершені розрахунки за операцією), сума якої (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції) є меншою, ніж розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – незначна сума), крім дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій;

2) застосовуються з урахуванням установлених НБУ за поданням Кабінету Міністрів України відповідно до абз.2 ч.1 ст.13 Закону України «Про валюту і валютні операції» винятків та (або) особливостей для окремих товарів та (або) галузей економіки.

Розрахунки за операціями резидентів з експорту та імпорту товарів здійснюються не пізніше 180-денного строку, з урахуванням інших вимог, встановлених у п. 14³ постанови НБУ від 24.02.2022 р. № 18 у повному обсязі, з урахуванням інших вимог цієї постанови щодо операцій з експорту, імпорту товарів у незначній сумі (уключаючи незавершені розрахунки за операцією). Грошові кошти від нерезидента за операціями резидента з експорту товарів підлягають зарахуванню на рахунок резидента в банку в Україні.

Відповідно до постанови Правління НБУ від 14.05.2019 р. № 67 «Про встановлення винятків та (або) особливостей запровадження граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і внесення змін до деяких нормативно-правових актів» **граничні строки розрахунків за операціями з експорту та**

імпорту товарів, зокрема ті, що запроваджені у період воєнного стану, не поширюються на:

1) товари, які використовуються для виконання робіт із виготовлення (розробки) агрегатів, систем космічних ракетних комплексів (космічних ракет-носіїв), космічних апаратів, наземного сегмента космічних систем та їх агрегатів, систем і комплектувальних виробів, а також із розробки, виробництва, переобладнання, ремонту, модифікації, технічного обслуговування авіаційної техніки та авіаційних двигунів для суб'єктів космічної діяльності, визначених відповідно до ст. 1 Закону України «Про космічну діяльність», а також суб'єктів літакобудування, що підпадають під дію ст. 2 Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості»;

2) товари, які експортуються та (або) імпортуються для потреб угоди про розподіл продукції та передбачені такою угодою;

3) товари, імпорт яких здійснюється в рамках виконання державних контрактів (договорів) відповідно до затверджених основних показників оборонного замовлення на 2020 та 2021 роки;

4) товари і послуги, що підлягають закупівлі відповідно до угод щодо закупівлі, що укладаються Міністерством охорони здоров'я України зі спеціалізованими організаціями, які здійснюють закупівлі, або угод щодо закупівлі лікарських засобів, медичних виробів, допоміжних засобів та інших товарів медичного призначення і послуг, що укладаються централізованою закупівельною організацією – державним підприємством, засновником якого є Міністерство охорони здоров'я України (ДП «Медичні закупівлі України»);

5) послуги, роботи (крім транспортних і страхових послуг та/або робіт), права інтелектуальної власності та (або) інші немайнові права, що експортуються;

6) медичні послуги, що імпортуються для забезпечення лікування (у тому числі обстеження та діагностики) за кордоном громадян України із захворюваннями згідно із затвердженим Міністерством охорони здоров'я України переліком рідкісних (орфанних) захворювань, які призводять до скорочення тривалості життя хворих або їх інвалідизації, та для яких існують визнані методи лікування;

7) товари і послуги, що підлягають закупівлі відповідно до угод, що укладаються громадською організацією «Національний олімпійський комітет України», необхідні для забезпечення участі національних збірних команд України та офіційних делегацій України в Олімпійських іграх, Юнацьких олімпійських іграх, Європейських іграх та інших міжнародних спортивних заходах, що проводяться під

егідою Міжнародного олімпійського комітету, Європейських олімпійських комітетів, Асоціації національних олімпійських комітетів;

8) туристичні продукти (послуги), що імпортуються відповідно до зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у туристичній галузі, – операції з постачання, реалізації (продажу) туристичними операторами туристичних продуктів (послуг) нерезидентів.

9) товари, роботи і послуги оборонного призначення, що закупаються через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, перелік яких затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 527 «Про затвердження переліку міжнародних спеціалізованих організацій, їх представництв, що здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення»;

10) товари, імпорт яких здійснюється державними замовниками у сфері оборони в рамках виконання державних контрактів (договорів) на постачання (закупівлю) товарів, робіт і послуг, укладених відповідно до Законів України «Про оборонні закупівлі» та «Про публічні закупівлі», а також постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 169 «Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» (зі змінами);

11) товари військового призначення та подвійного використання, відповідно до сертифікатів кінцевого споживача або умов договору (контракту) кінцевим отримувачем яких визначено правоохоронні органи, Міністерство оборони України, військові частини Збройних Сил України, інші військові формування та суб'єкти, що здійснюють боротьбу з тероризмом відповідно до закону та/або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, придбані (оплачені) у період воєнного стану в Україні;

12) товари, за якими проведені та не завершені до 24.02.2022 р. експортні та (або) імпортні операції за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними суб'єктами, які провадять діяльність у сфері використання ядерної енергії, з нерезидентами, на яких поширюються обмеження (мораторії, заборони), встановлені нормативно-правовими актами щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором;

13) товари, що класифікуються за кодами згідно з УКТ ЗЕД 8410 90 00 00, 8504 21 00 00, 8504 22 10 00, 8504 23 00 00, 8504 31 21 00, 8504 31 29 00, 8504 31 80 00, 8504 34 00 00, 8504 40 30 00, 8504 40 90 00, 8532 29 00 00, 8535 30 90 00, 8535 40 00 00, 8535 90 00 00, 8537 10 10 00, 8537

10 98 90, 8537 20 91 00, 8537 20 99 00, 8544 60 90 90, імпорт яких здійснюється замовниками, які провадять господарську діяльність у сфері забезпечення виробництва, передачі, розподілу, постачання електричної енергії в межах виконання договорів про закупівлю товарів, робіт і послуг, укладених відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» та/або постанови Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування».

Тимчасово, з 24.02.2022 р. на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів із дня його припинення або скасування припиняється перебіг граничних строків розрахунків для товарів, робіт і послуг, за якими проведені та не завершені до 24.02.2022 р. операції з експорту та (або) імпорту товарів за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з іноземними суб'єктами господарської діяльності з місцезнаходженням у рф або Республіці Білорусь, які створені та діють відповідно до законодавства зазначених країн (крім операцій, за якими граничні строки розрахунків настали до 24.02.2022 р.).

Граничні строки розрахунків за операціями з експорту товарів, що класифікуються за кодами згідно з УКТ ЗЕД: 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1201, 1205, 1206 00, 1507, 1512, 1514, 2306, становлять 90 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 11.11.2023 р.

Загальні положення щодо граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів (без урахування дії режиму воєнного стану)

Відповідно до розділу II Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затвердженого постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5, граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 365 календарних днів. **Зазначені граничні строки розрахунків:**

1) не поширюються на операцію з експорту, імпорту товарів (уключаючи незавершені розрахунки за операцією), сума якої (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату здійснення операції) є

меншою, ніж розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – незначна сума), крім дроблення операцій з експорту товарів або дроблення валютних операцій;

2) застосовуються з урахуванням установлених НБУ за поданням Кабінету Міністрів України, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції», винятків та (або) особливостей для окремих товарів, та (або) галузей економіки.

Згідно із абз. 3 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів не застосовуються щодо розрахунків, пов'язаних з договорами про участь у розподілі пропускнуої спроможності, а також щодо грошового забезпечення (кредитних лімітів) з метою участі в аукціонах з розподілу пропускнуої спроможності міждержавних перетинів.

У разі встановлення НБУ граничного строку розрахунків за операціями резидентів з експорту товарів грошові кошти підлягають зарахуванню на рахунки резидентів у банках України у строки, зазначені в договорах, але не пізніше строку та в обсязі, встановлених НБУ.

Строк виплати заборгованості обчислюється з дня:

- ✓ з дня митного оформлення продукції, що експортується;
- ✓ у разі експорту робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та (або) інших немайнових прав – з дня оформлення у письмовій формі (у паперовому або електронному вигляді) акта, рахунка (інвойсу) або іншого документа, що засвідчує їх надання.

У разі встановлення НБУ граничного строку розрахунків за операціями резидентів з імпорту товарів їх поставка має здійснюватися у строки, зазначені в договорах, але не пізніше встановленого НБУ граничного строку розрахунків з дня здійснення авансового платежу (попередньої оплати).

За окремими операціями з експорту та імпорту товарів граничні строки розрахунків, встановлені НБУ, можуть бути подовжені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку (Міністерство економіки України), шляхом видачі висновку. Інформація про виданий висновок оприлюднюється на офіційному веб-сайті цього органу не пізніше наступного робочого дня після видачі висновку.

Міністерство економіки України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, протягом п'яти робочих днів з дня видачі такого висновку інформує НБУ та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику (Державна податкова служба України), про видачу такого висновку.

Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, установлених НБУ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.02.2019 р. № 104.

Висновок видається безоплатно Мінекономіки за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, що здійснюються резидентами, а саме:

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) виробничої кооперації – операціями з постачання сировини, матеріалів, вузлів, деталей, запасних частин, заготовок напівфабрикатів, комплектувальних та інших виробів галузевого і міжгалузевого призначення, що технологічно взаємозв'язані і необхідні для виготовлення кінцевої продукції;

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) консигнації – операціями з реалізації товарів, відповідно до яких одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням іншої сторони (консигнанта) продати протягом визначеного часу дії угоди консигнації за обумовлену винагороду з консигнаційного складу від свого імені товари, які належать консигнанту;

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) у будівництві – операціями з виробництва та постачання будівельних матеріалів, конструкцій, машин і механізмів, обладнання та матеріалів для виконання необхідних робіт;

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) тендерної поставки – операціями з постачання товарів, замовлених за результатами міжнародних торгів (тендерів);

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) гарантійного обслуговування – експортними операціями з постачання товарів та проведення розрахунків частинами після підписання відповідних актів технічного приймання (випробовування, установки, монтажу, налагодження) товарів, а також проведення остаточних розрахунків після закінчення відповідного гарантійного періоду;

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) постачання складних технічних виробів – імпортними операціями з

постачання устаткування частинами або складних технічних виробів, що потребують установки, монтажу, налагодження, гарантійного обслуговування і введення їх у дію на місці експлуатації, а також з постачання складних технічних виробів, строк виготовлення та транспортування яких перевищує 180 днів;

✓ під час виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) постачання товарів спеціального призначення – операціями з міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання згідно з переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України; операціями з постачання природного газу за контрактами з постачальниками природного газу, які здійснює Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», та з транспортування (транзиту) природного газу іноземного власника для його подачі у визначені договором місця (точки) та проведення остаточних розрахунків після підписання відповідних актів.

Порушення граничних строків розрахунків

Відповідно до ч. 5, 8 ст. 13 Закону України «Про валюту і валютні операції» порушення резидентами встановленого граничного строку розрахунків тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3% суми неoderжаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) у національній валюті (у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті) або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом НБУ, встановленим на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неoderжаних грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару).

Орган Державної податкової служби України за результатами перевірки стягує у встановленому законом порядку з резидентів пеню.

Дослідіть випадки та особливості зупинення перебігу строків розрахунків та нарахування пені у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин.

У разі прийняття до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором (контрактом), або прийняття до провадження уповноваженим органом відповідної країни документа про стягнення такої заборгованості з боржника-

нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку строк розрахунків зупиняється з дня прийняття до розгляду такої заяви (прийняття до провадження відповідного документа) і пеня за порушення строку в цей період не нараховується.

У разі ухвалення судом, міжнародним комерційним арбітражем рішення про відмову в позові повністю чи частково в частині майнових вимог або про відмову у відкритті провадження у справі чи про залишення позову без розгляду, а також у разі визнання документа про стягнення заборгованості з боржника-нерезидента таким, що не підлягає виконанню, недійсним, незаконним тощо та (або) закриття (припинення) провадження без зарахування грошових коштів на рахунки резидентів у банках України за таким документом граничний строк поновлюється і пеня за його порушення нараховується за кожний день прострочення, включаючи період, на який цей строк було зупинено.

У разі ухвалення судом, міжнародним комерційним арбітражем рішення про задоволення позову сплаті підлягає лише пеня, нарахована до дня прийняття позовної заяви до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем.

7.4. Валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів

Це питання детально регламентується Інструкцією про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, що затверджена постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 7.

Так, банк здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів резидента, які передбачають розрахунки в грошовій формі (уключаючи розрахунки резидента з нерезидентом на території України), що здійснюються через цей банк.

Банк здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за:

1) операцією резидента з експорту товарів, якщо на дату митного оформлення продукції або виконання резидентом робіт, надання послуг, експорту прав інтелектуальної власності, інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), розрахунки за такою операцією не завершені (кошти від продажу нерезиденту товару на поточний рахунок резидента не надійшли або надійшли не в

повному обсязі) або в банку немає інформації про завершення розрахунків за такою операцією;

2) операцією резидента з імпорту товарів, якщо на дату оплати резидентом товару [а в разі застосування розрахунків у формі документарного акредитива – на дату здійснення банком платежу на користь нерезидента (дату списання коштів з рахунку банку)] нерезидентом не була здійснена поставка за операцією з імпорту товару з оформленням типів МД, зазначених у підпункті 3 п. 9 розділу III цієї Інструкції, та відображенням інформації про таке оформлення у реєстрі МД, або документів, зазначених у підпунктах 3, 4 п. 9 розділу III цієї Інструкції, або в банку немає інформації про здійснення поставки за такою операцією;

3) імпортною операцією резидента, якщо на дату оплати резидентом продукції [а в разі застосування розрахунків у формі документарного акредитива – на дату здійснення банком платежу на користь нерезидента (дату списання коштів з рахунку банку)] імпортна операція без увезення продукції на територію України не була завершена або в банку немає інформації про завершення імпоротної операції без увезення продукції на територію України.

Банк перевіряє інші операції під час настання події (переказу резидентом коштів на користь нерезидента, надходження від нерезидента коштів на користь резидента, отримання реєстру МД за відповідною операцією) і надалі банк не здійснює за ними валютний нагляд щодо дотримання резидентом граничного строку розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів згідно з вимогами цієї Інструкції.

Банк розпочинає відлік установлених НБУ граничних строків розрахунків з дати:

1) оформлення МД типу ЕК-10 «Експорт», ЕК-11 «Реекспорт» на продукцію, що експортується (якщо продукція згідно із законодавством України підлягає митному оформленню), або підписання акта або іншого документа, що засвідчує поставку нерезиденту товару відповідно до умов експортного договору (якщо товар згідно із законодавством України не підлягає митному оформленню), – за операціями з експорту товарів;

2) здійснення платежу (списання коштів з рахунку клієнта), а в разі застосування розрахунків у формі документарного акредитива – здійснення банком платежу на користь нерезидента (списання коштів з рахунку банку) – за операціями з імпорту товарів.

Датою здійснення платежу на користь нерезидента-постачальника товару вважається дата здійснення банком платежу на користь нерезидента-постачальника товару, якщо оплата зобов'язань резидента за операцією з імпорту товару здійснюється за рахунок коштів, отриманих від банку на підставі кредитного договору без зарахування цих коштів на поточний рахунок такого резидента в банку.

Для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів самостійно банк визначає систему заходів (уключаючи фіксацію цих операцій з дотриманням принципів актуальності, достовірності та інформативності).

Розділом III розглядуваної Інструкції регламентуються питання завершення банком здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків. Так, **банк завершує здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків:**

1) якщо сума незавершених розрахунків за операцією з експорту, імпорту товарів не перевищує незначної суми. У разі здійснення розрахунків за експорт, імпорт товарів в іноземній валюті сума незавершених розрахунків за операцією з експорту, імпорту товарів визначається за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату останньої події за відповідною операцією (остання дата платежу/надходження грошових коштів, дата поставки товару, дата зарахування зустрічних однорідних вимог). Ці вимоги не застосовуються до операцій з експорту, імпорту товарів у разі дроблення операцій з експорту товару або дроблення валютних операцій;

2) у разі експорту товару – після зарахування на поточний рахунок резидента в банку грошових коштів, що надійшли від нерезидента за товар (уключаючи кошти, переказані резидентом із власного рахунку, відкритого за кордоном, якщо розрахунки за експорт товару здійснювалися через рахунок резидента, відкритий за кордоном, та резидентом подано документи іноземного банку, які підтверджують зарахування коштів від нерезидента за товар), або від банку (резидента або нерезидента) за документарним акредитивом, відкритим на користь резидента за операцією з експорту товару, або в іншому визначеному порядку;

3) у разі імпорту продукції, яка ввозиться в Україну, – після отримання інформації з реєстру МД про здійснення поставки за

імпортною операцією з оформленням МД встановленого типу (відповідно до митного режиму) або після пред'явлення резидентом документа (крім МД), який використовується для митного оформлення продукції (якщо на продукцію, що імпортується, згідно із законодавством України не оформляється МД);

4) у разі імпорту робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі), – після пред'явлення резидентом акта, рахунку (інвойсу) або іншого документа, який згідно з умовами договору засвідчує виконання нерезидентом робіт, надання послуг, передавання прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу (оплатної передачі);

5) у разі імпорту продукції без її увезення на територію України – після зарахування грошових коштів від нерезидента на поточний рахунок резидента в банку в разі продажу нерезиденту продукції в повному обсязі за межами України (уключаючи кошти, переказані резидентом із власного рахунку, відкритого за кордоном, якщо розрахунки за продаж нерезиденту продукції за межами України здійснювалися через рахунок резидента, відкритий за кордоном, та резидентом подано документи іноземного банку, які підтверджують зарахування коштів від нерезидента за продукцію) або подання документів, що підтверджують використання резидентом продукції за межами України на підставі договорів (контрактів, угод), інших форм документів, що застосовуються в міжнародній практиці та можуть уважатися договором;

6) у разі заміни кредитора в зобов'язанні за операцією з експорту товарів – після зарахування на поточний рахунок резидента-нового кредитора в банку грошових коштів, що надійшли від нерезидента-боржника за поставлений резидентом – первісним кредитором товар, та за наявності документів про заміну кредитора в зобов'язанні за операцією з експорту товарів.

Банк, крім підстав, передбачених у названих абз 1-6 п. 9 розділу III цієї Інструкції, має право завершити здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за наявності:

1) повідомлення інших банків/уповноважених осіб ФГВФО на здійснення тимчасової адміністрації/ліквідаторів банків/юридичних осіб, які утворилися внаслідок ліквідації банків за рішенням власників, про зарахування грошових коштів на поточний рахунок резидента, що відкритий у цьому банку/банку, що

ліквідується/банку, що ліквідований за рішенням власників, що надійшли від нерезидента за товар або як повернення коштів від нерезидента (у повідомленні зазначаються вся наявна в реквізитах платежу інформація, номер і дата договору, сума платежу – у тій частині, у якій відомості передаються банку);

2) повідомлення інших банків/ліквідаторів банків/уповноважених осіб ФГВФО на здійснення тимчасової адміністрації/юридичних осіб, які утворилися внаслідок ліквідації банків за рішенням власників, про надходження реєстру МД за цією операцією резидента (у повідомленні зазначаються номер і дата реєстру, уся наявна в реєстрі інформація про операцію резидента, а також вартість продукції в тій частині, у якій відомості передаються банку);

3) повідомлення митного органу, засвідченого підписом його керівника (заступника керівника), а також засвідченої в установленому відповідно до законодавства України порядку копії ввізної МД, що отримані на письмовий запит резидента (для завершення здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за операцією з імпорту товару в разі зміни умов бартерного договору, що передбачає заміну зобов'язань резидента з постачання товару на зобов'язання щодо оплати товару нерезидентові повністю або частково в грошовій формі);

4) документів, що підтверджують поставку продукції на користь резидента – реципієнта (одержувача) міжнародної технічної допомоги відповідно до міжнародних договорів України;

5) документів про припинення зобов'язань за операціями з експорту, імпорту товарів зарахуванням зустрічних однорідних вимог у разі дотримання сукупності таких умов:

✓ вимоги випливають із взаємних зобов'язань між резидентом і нерезидентом, які є контрагентами за цими операціями;

✓ вимоги однорідні; строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги;

✓ між сторонами не було спору щодо характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання.

У разі запровадження НБУ заходу захисту у вигляді обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті банк не має права завершити здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операцією з експорту товарів на підставі документів про припинення зобов'язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог: в іноземній валюті 1 групи

Класифікатора іноземних валют і банківських металів, затвердженого постановою Правління НБУ від 04.02.1998 р. № 34 (у редакції постанови Правління НБУ від 19.04.2016 р. № 269) (зі змінами)/російських рублях (незалежно від суми операції); в інших валютах (якщо загальна сума зобов'язань, що припиняються зарахуванням у межах одного договору щодо експорту товарів, перевищує в еквіваленті 500000 євро за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату припинення зобов'язань зарахуванням однорідних зустрічних вимог)¹.

1) факту закриття всіх рахунків клієнта-резидента в банку разом із повідомленням НБУ згідно з підпунктом 4 п. 25 розділу IV цієї Інструкції;

2) повідомлення від органу валютного нагляду, що здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства, про те, що немає порушень граничних строків розрахунків за операцією резидента з експорту, імпорту товарів, про яку банком надавалась інформація НБУ згідно з підпунктом 1 п. 25 розділу IV цієї Інструкції.

Відповідно до п. 12 розділу III Інструкції зменшення суми грошових коштів, які мають надійти на користь резидента від нерезидента як оплата за експорт товару або вартості товарів, що імпортуються, допускається за умови, якщо протягом виконання зобов'язань за договором:

1) відбувається перегляд ціни товарів у зв'язку з невідповідністю їх кількісних та/або якісних характеристик умовам договору – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Рішення про таку невідповідність приймається Міжнародним комерційним арбітражним судом чи Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті або іншим органом, уповноваженим розглядати спори або засвідчувати таку невідповідність згідно з правилами чи звичаями країни розташування сторони договору або третьої країни відповідно до умов договору;

2) відбувається перегляд ціни товарів унаслідок дій форс-мажорних обставин, що призвели до зміни кількісних та/або якісних характеристик товару, – на суму недопоставлених (недоотриманих) та/або неякісних товарів. Зміна ціни товару має бути підтверджена

¹ Ці вимоги не поширюються на випадки завершення здійснення валютного нагляду в разі припинення зобов'язань зарахуванням зустрічних однорідних вимог за операціями операторів телекомунікацій з оплати міжнародних телекомунікаційних послуг (міжнародного роумінгу та пропуску міжнародного трафіка).

Торгово-промисловою палатою або іншим уповноваженим органом (експертною організацією) згідно з правилами чи звичаями країни розташування сторони договору або третьої країни відповідно до умов договору;

3) товари знищено, конфісковано, зіпсовано, украдено, загублено – на суму їх вартості (якщо право власності на товар відповідно до умов договору належить резидентові). Наявність таких обставин має бути підтверджена органами, уповноваженими здійснювати таке підтвердження згідно із законодавством країни, на території якої сталися такі події;

4) відбувається повне або часткове повернення резиденту товару, що був поставлений нерезиденту за експортним договором, у зв'язку з повним або частковим невиконанням сторонами взаємних зобов'язань за експортним договором – на суму вартості такого товару, оформленого МД типу ІМ-40 «Імпорт», ІМ-41 «Реімпорт», ІМ-51 «Переробка на митній території», ІМ-75 «Відмова на користь держави», ІМ-76 «Знищення або руйнування» та за наявності відповідної інформації в реєстрі МД;

5) відбувається повернення сплачених імпортером коштів повністю або частково – на суму цих коштів;

6) здійснюється оподаткування виконаних резидентами для нерезидентів робіт (наданих послуг) за межами України – на суму сплачених податків. Здійснення такого оподаткування має бути підтверджено поясненнями (інформацією, документами). Банк для цих цілей має право також вимагати в резидента підтвердження податкового органу країни нерезидента щодо сплати відповідної суми податків;

7) відбувається оплата нерезидентом фізичній особі-резиденту, яка перебуває у відрядженні за кордоном з метою виконання зобов'язань за експортним договором резидента – суб'єкта господарської діяльності, коштами в готівковій іноземній валюті експлуатаційних витрат, пов'язаних з обслуговуванням транспортного засобу, який належить резидентові-стороні договору (орендується, фрахтується ним) і використовується за кордоном з метою виконання зобов'язань останнього за цим договором, – на суму використаних коштів. Отримання від нерезидента готівкової іноземної валюти на експлуатаційні витрати, пов'язані з обслуговуванням транспортного засобу резидента за кордоном, та використання цих коштів на зазначені цілі має бути підтверджено відповідними документами;

8) відбувається зміна умов експортного договору, за яким банком здійснюється валютний нагляд, унаслідок чого виконання

нерезидентом зобов'язань за експортним договором резидента здійснюється шляхом поставки товару, – на суму зобов'язань, які виконуються шляхом поставки товару. Наявність таких обставин має бути підтверджена копією документа, згідно з яким унесені зміни до відповідного експортного договору.

Банк відповідно до вимог цієї Інструкції самостійно приймає рішення про завершення здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків.

Окремі умови здійснення банком валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків та надання інформації

Банки здійснюють валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків на підставі оригіналів відповідних документів (включаючи електронні документи) або копій в електронній/паперовій формі з оригіналів документів на паперових носіях інформації.

Банк для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків мають право в разі переказу резидентом коштів на користь нерезидента, надходження від нерезидента коштів на користь резидента або якщо резидент зазначений у реєстрі вивізних МД, вимагати від останнього (залежно від виду операції) оригінали або копії договору з нерезидентом, актів, рахунків (інвойсів) або інших документів, що підтверджують здійснення експорту (імпорту) товарів та інших документів, необхідних банку для здійснення валютного нагляду за своєчасністю розрахунків за експорт, імпорт товарів його клієнтів.

Банк самостійно приймає рішення про необхідність подання резидентами документів, пов'язаних зі здійсненням операції з експорту, імпорту товарів, а також перелік таких документів за відповідною операцією з експорту/імпорту товару, для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків.

Копії документів в електронній формі створюються резидентом шляхом сканування з оригіналу документа на паперовому носії інформації та засвідчуються кваліфікованим електронним підписом/удосконаленим електронним підписом цього резидента (для юридичних осіб – підписом уповноваженої особи) відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» (далі – електронна копія документа). Електронні копії документів можуть подаватися засобами програмно-технічного комплексу «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк»

або іншими програмно-технічними комплексами, що використовуються банком, та повинні залишатися в банку на зберіганні. Копії документів у паперовій формі мають бути засвідчені підписом резидента (для юридичних осіб – підписом уповноваженої особи) і залишаються в банку на зберіганні.

Банк вимагає письмове пояснення від резидента або нерезидента-контрагента, якщо в платіжному дорученні банку-нерезидента немає (або неправильно зазначені номер та/або дата) посилання на договір, контракт, угоду, інший документ, що застосовується в міжнародній практиці та може вважатися договором.

Банк здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операцією з експорту товарів за кожним фактом здійснення поставки товару, а за операцією з імпорту товарів – окремо за кожним фактом здійснення платежу, якщо договір передбачає поставку товару, здійснення платежу в кілька етапів.

Банк, що отримав повідомлення від НБУ засобами електронної пошти НБУ про зміну обслуговуючого банку в МД за операцією з імпорту товарів:

✓ не використовує в подальшому з дня отримання такого повідомлення цю МД (інформацію про неї, отриману в реєстрі МД до зміни обслуговуючого банку) для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків;

✓ не пізніше п'ятого робочого дня з дня отримання такого повідомлення надає іншому банку, зазначеному в повідомленні, засобами електронної пошти НБУ інформацію про отримання такого повідомлення, про надходження реєстру МД за цією операцією резидента з імпорту товарів до зміни обслуговуючого банку в МД та обсяги її використання для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків (зазначаються номер і дата реєстру, уся наявна в реєстрі інформація про операцію резидента, а також вартість продукції в тій частині, що вже використана для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків і надалі не може бути використана банком, якому надається така інформація, для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків). Банк, що отримав таку інформацію, має враховувати її в пріоритетному порядку для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків.

Банк, що отримав повідомлення від НБУ засобами електронної пошти НБУ про зміну обслуговуючого банку в МД за операцією з

експорту товарів, зобов'язаний не пізніше п'ятого робочого дня з дня отримання цього повідомлення завершити здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за операцією резидента з експорту продукції.

З метою здійснення валютного нагляду за повнотою розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів банк використовує передбачені в договорі умови перерахування валюти ціни у валюту платежу, якщо згідно з умовами договору валюта платежу відрізняється від валюти ціни. Виключення із цього положення: якщо в банку є підстави вважати, що операція з експорту, імпорту товарів може бути пов'язана з уникненням та/або невиконанням вимог, передбачених законодавством України, та призводить/може призвести до неотримання/ недоотримання грошових коштів/товару резидентом.

Якщо в договорі немає умов, які дають змогу однозначно визначити курс (крос-курс), за яким здійснюється перерахування коштів, то банк для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків використовує офіційний курс гривні до іноземних валют, установлений НБУ на дату платежу.

Банк з метою здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків, якщо товар згідно із законодавством України не підлягає митному оформленню та за наявності кількох документів з різними датами підписання, використовує той із документів, який підтверджує фактичне виконання всіх зобов'язань щодо поставки товару згідно з усіма умовами, передбаченими договором, і який оформлений раніше.

Валютний нагляд за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за операцією резидента з експорту продукції здійснює лише банк, до якого надійшов реєстр МД, що містить інформацію про цю операцію.

Грошові кошти від експорту товарів мають бути зараховані на відкритий у банку поточний рахунок резидента не пізніше граничних строків розрахунків.

Інструкцією також передбачено, що банк не здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операцією з експорту продукції, якщо резидент експортує продукцію без її вивезення з митної території України.

Банк, через який проводилась оплата імпорту без увезення продукції на територію України, здійснює валютний нагляд за операцією з експорту продукції, за якою продукція, що була придбана резидентом за відповідним імпортним договором, перепродається нерезидентіві.

Банк, який надає кредит (незалежно від того, чи відкритий у цьому банку поточний рахунок резидента), здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за імпортною операцією, якщо оплата товару, що імпортується, проводиться за рахунок коштів, отриманих на підставі кредитного договору без зарахування цих коштів на поточний рахунок резидента.

Банк, який за дорученням резидента купив іноземну валюту і здійснив її переказ за призначенням, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків за операцією з імпорту товарів, якщо оплата товару, що імпортується, проводиться за рахунок іноземної валюти, купленої за власну іноземну валюту резидента на міжнародному ринку без проміжного зарахування цих коштів на поточний рахунок цього резидента, відкритий у банку.

Банк повинен подати клієнту належним чином оформлене письмове повідомлення про списання коштів з рахунку банку на користь нерезидента в разі здійснення платежу на користь нерезидента за документарним акредитивом. Таке повідомлення має містити найменування нерезидента і банку нерезидента, номер договору та номер акредитива, валюту платежу і суму списаних коштів, дату списання коштів з рахунку банку.

Банк відповідно до Правил організації статистичної звітності, що подається НБУ, затверджених постановою Правління НБУ від 13.11.2018 р. № 120, **надає НБУ інформацію про:**

1) виявлені факти ненадходження в установлені НБУ граничні строки розрахунків або строки, визначені у висновках, грошових коштів, товарів (або не завершення у граничні строки розрахунків імпортних операцій резидентів без увезення продукції на територію України), уключаючи такі факти за власними операціями банку;

2) неподання резидентом банку документів, потрібних для здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків, до дня подання звітності НБУ;

3) зміну умов договору, унаслідок чого виконання нерезидентом зобов'язань за операцією з експорту товару повністю або частково здійснюється шляхом поставки товару;

4) незавершені операції резидента з експорту, імпорту товару, за якими банк здійснював валютний нагляд щодо дотримання резидентом граничних строків розрахунків, у разі закриття всіх рахунків клієнта. **Це не поширюється на випадки:**

✓ закриття рахунку резидента під час злиття, приєднання або перетворення банку, за умови одночасного відкриття цьому резиденту

рахунку в банку- правонаступнику та подальшого здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків банком- правонаступником;

✓ зміни рахунку резидента в разі його реорганізації, за умови визначення правонаступника резидента та подальшого здійснення банком валютного нагляду за дотриманням резидентом- правонаступником граничних строків розрахунків;

✓ зміни рахунку резидента (відкриття резиденту нового рахунку і закриття раніше відкритого рахунку не за його ініціативи) та подальшого здійснення банком валютного нагляду за дотриманням цим резидентом граничних строків розрахунків;

1) факт завершення здійснення валютного нагляду за дотриманням резидентом граничних строків розрахунків на підставі документів про припинення зобов'язань за операцією з експорту, імпорту товарів шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог;

2) надходження реєстру вивізних МД за операцією резидента, який не є клієнтом банку. Банк не здійснює валютного нагляду за такою операцією на предмет дотримання резидентом граничного строку розрахунку;

3) прийняття до розгляду судом, міжнародним комерційним арбітражем позовної заяви резидента про стягнення з нерезидента заборгованості, що виникла внаслідок недотримання нерезидентом строку, передбаченого зовнішньоекономічним договором (контрактом), або прийняття до провадження уповноваженим органом відповідної країни документа про стягнення такої заборгованості з боржника-нерезидента на користь резидента в позасудовому (досудовому) примусовому порядку;

4) виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) за операцією резидента з експорту, імпорту товарів.

Банки несуть відповідальність за порушення вимог цієї Інструкції згідно із законодавством України.

У постанові КАС Верховного Суду від 31.01.2020 р. у справі № 1340/3649/18¹ Верховний Суд виклав правову позицію щодо зняття експортних операцій з валютного контролю шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог.

Проаналізуйте сучасну судову практику щодо розрахунків за експортно-імпортними операціями.

¹ Постанова КАС Верховного Суду від 31.01.2020 р. у справі № 1340/3649/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87478127>.

7.5. Валюта ціни (контракту), валюта платежу (боргу) та валютні застереження

Валюта ціни (контракту), валюта платежу (боргу)

Валюта ціни (валюта контракту, договору) визначає абсолютну для конкретного договору/контракту ціну товару в грошових одиницях певної економічно стабільної країни (йдеться про вільноконвертовану валюту). При цьому, для одних суб'єктів вигіднішою є валюта ціни у валюті, що має тенденцію до девальвації, для інших – у валюті, яка схильна до девальвації.

Валюта платежу (валюта боргу) – це грошова одиниця, в якій відбуваються фактичні розрахунки сторін. Грошова сума валюти платежу підлягає перерахунку у випадку зміни її курсу по відношенню до валюти ціни (валюти контракту).

Отже, валюта ціни й валюта платежу співвідносяться між собою як абсолютне та відносне. Також валюта ціни та валюта платежу можуть співпадати чи не співпадати, сторони самостійно це визначають, використовуючи валютні застереження.

Валютні застереження

Валютні застереження використовуються для забезпечення фінансових інтересів сторін зовнішньоекономічного контракту, вони також впливають на мінімізацію ризиків у ЗЕД і міжнародній торгівлі.

Узагальнюючи погляди вчених юристів та економістів, можна стверджувати, що **валютні застереження у ЗЕД** – це:

- ✓ формулювання договірної ціни у ЗЕД контракті, спрямоване на мінімізацію валютних ризиків у міжнародній торгівлі;

- ✓ включення у банківський договір положення, яке дозволяє перегляд суми платежу пропорційно до зміни курсу валюти застереження;

- ✓ сформульоване у контракті правило, згідно з яким відбувається зміна суми платежу у валюті платежу відповідно до змін курсу валюти платежу до курсу валюти ціни контракту;

- ✓ умова в міжнародному контракті, що обумовлює перегляд суми платежу пропорційно зміні курсу валюти застереження з метою хеджування валютного чи кредитного ризику експортера чи кредитора;

- ✓ особлива умова договору міжнародної купівлі-продажу, що визначає валюту здійснення контрагентом розрахункові операції та яким чином коригуватиметься ця грошова сума по відношенню до валюти, яку сторони обрали як оціночний еталон;

- ✓ елемент страхування контрагентів від ризику знецінення валюти.

Приклади валютних застережень:

✓ «Ціна товару в доларах США, валюта платежу – українська гривня. Якщо курс гривні до долара США зміниться у порівнянні з курсом на день укладення контракту, то, відповідно, зміниться сума платежу». Подібне валютне застереження є доречним при здійсненні розрахунків на території України.

✓ Валюта ціни та валюта платежу можуть збігатися і при цьому може використовуватися валютне застереження – прив'язка до курсу чи певної валюти, наприклад:

- «Сума даного договору (контракту) становить ...Х одиниць... у валюті А... Якщо у день, що передує дню платежу, зміниться курс валюти А... стосовно іншої валюти – валюти В..., то зміниться і сума даного договору (контракту) у відповідній пропорції». Таке формулювання застосовується у разі, коли валюта ціни і валюта розрахунку збігаються, але ціна товару ставиться у залежність від курсу іншої валюти. Також може бути використана третя валюта для порівняння інших валют.

- «Ціна товару та платіж у доларах США. Якщо на день платежу курс долару по відношенню до євро, встановлений НБУ, буде нижче його курсу на момент підписання контракту, то ціна товару та сума платіж в доларах пропорційно підвищуються».

✓ «Ціна товару в доларах США, валюта платежу – євро та британський фунт. Якщо курс євро та британського фунту до долара США, встановлений банком ...Х..., зміниться у порівнянні з курсом на день укладення контракту, то, відповідно, зміниться сума платежу». Таке мультивалютне застереження є досить складним для обрахунків і використовується нечасто.

Деякі із наведених прикладів валютних застережень містяться у спільній постанові Кабінету Міністрів України та НБУ від 21.06.1995 р. № 444 «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті». Останні зміни до постанови вносилися у 2004 р., тому дещо спірними можуть бути окремі її положення, оскільки в Україні значно змінилося валютне законодавство, також у картці документа не вказується, що він є чинним.

Також виникає питання про можливість використання валютних застережень резидентами України при розрахунках між собою. Тобто, йдеться про можливість прив'язувати гривню до вільноконвертованої валюти у внутрішньому господарському обігу.

До 1998 р. ця проблема не мала правового регулювання, що, у свою чергу, давало можливість учасникам внутрішнього господарського обігу активно використовувати валютні застереження. Проте у 1998 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1998 «Про удосконалення порядку формування цін» (нині втратила чинність), яка практично забороняла резидентам використовувати валютні застереження. Аргументація була така, що це призводить до необґрунтованого дискримінаційного підвищення цін, збільшує запаси неліквідної продукції і, відповідно, зменшує оборотні кошти підприємств, провокує розкручування цін у суміжних галузях і, як наслідок, – призводить до інфляції.

Потім був Оглядовий лист Вищого господарського суду України від 27.11.2001 р. № 01-8/1289 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням валютного законодавства», в якому було чітко сказано, що встановлення у договорі ціни товару в іноземній валюті не суперечить закону. Тобто, застосування валютних застережень визнано цілком законним.

Кінцева позиція була сформульована в ЦК України – у ст. 524 ЦК України «Валюта зобов'язання» (йдеться про валюту ціни) передбачено: «1. Зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України – гривні. 2. Сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.».

У ст. 533 ЦК України «Валюта виконання грошового зобов'язання» (йдеться про валюту платежу) закріплено: «1. Грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. 2. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом. 3. Використання іноземної валюти, а також платіжних документів в іноземній валюті при здійсненні розрахунків на території України за зобов'язаннями допускається у випадках, порядку та на умовах, встановлених законом».

У ст. 1056-1 ЦК України «Проценти за кредитним договором» закріплено:

1. Процентна ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною. Тип процентної ставки визначається кредитним договором.

2. Розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором

визначаються в договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів на дату укладення договору.

3. Фіксована процентна ставка є незмінною протягом усього строку кредитного договору. Встановлений договором розмір фіксованої процентної ставки не може бути збільшено кредитодавцем в односторонньому порядку. Умова договору щодо права кредитодавця змінювати розмір фіксованої процентної ставки в односторонньому порядку є нікчемною.

4. Якщо інше не встановлено законом, у разі застосування змінюваної процентної ставки кредитодавець самостійно, з визначеною у кредитному договорі періодичністю, має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, встановлених кредитним договором. Кредитодавець зобов'язаний письмово повідомити позичальника, а в разі збільшення процентної ставки – поручителя та інших зобов'язаних за договором осіб про зміну процентної ставки протягом 15 календарних днів, що настають за днем, з якого застосовується нова ставка.

У разі незгоди позичальника із збільшенням процентної ставки позичальник зобов'язаний погасити заборгованість за договором у повному обсязі протягом 30 календарних днів з дня отримання повідомлення про збільшення процентної ставки. З дня погашення заборгованості за кредитним договором у повному обсязі зобов'язання сторін за таким договором припиняються. При цьому до моменту повного погашення заборгованості, але не більше 30 календарних днів з дати отримання повідомлення про збільшення процентної ставки, застосовується попередній розмір процентної ставки.

У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки повинен забезпечувати точне визначення розміру процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитодавець не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника.

5. Індекс, що використовується у формулі визначення змінюваної процентної ставки, повинен відповідати таким вимогам:

- 1) поточне значення індексу повинно періодично, але не рідше одного разу на місяць, публікуватися в засобах масової інформації

або оприлюднюватися через інші загальнодоступні регулярні джерела інформації. Кредитний договір повинен містити посилання на джерело інформації про відповідний індекс;

2) індекс повинен ґрунтуватися на об'єктивних індикаторах фінансової сфери, що дозволяють визначити ринкову вартість кредитних ресурсів;

3) значення індексу повинно встановлюватися незалежною установою з визнаною діловою репутацією на ринку фінансових послуг.

6. У разі застосування змінюваної процентної ставки у кредитному договорі визначається максимальний розмір процентної ставки, що може бути застосований.

7. Особливості застосування змінюваної процентної ставки за договором про надання споживчого кредиту встановлюються законом».

У ГК України валютним застереженням присвячено ст. 198 «Виконання грошових зобов'язань»:

«1. Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом.

2. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин повинні бути виражені і підлягають оплаті у гривнях. Грошові зобов'язання можуть бути виражені в іноземній валюті лише у випадках, якщо суб'єкти господарювання мають право проводити розрахунки між собою в іноземній валюті відповідно до законодавства. Виконання зобов'язань, виражених в іноземній валюті, здійснюється відповідно до закону.

3. Відсотки за грошовими зобов'язаннями учасників господарських відносин застосовуються у випадках, розмірах та порядку, визначених законом або договором».

Проаналізуйте приклади валютних застережень в експортно-імпортних та інших відносинах.

Література до теми 7

1. Акіменко О.Ю. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. 397 с.

2. Білянський Ю.О. Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах

евроінтеграції: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Кам'янець-Подільський, 2020. 292 с. URL: <https://pdatu.edu.ua/images/naukova-miznarodna-diyalnist/svr/dissertaciya-bilyanskyi2.pdf>.

3. Гіллермо К. Хименес. Посібник МТП з експортно-імпортних операцій. Глобальні стандарти та стратегії бізнесу (5-те видання). Київ: Видавництво Міжнародної торгової палати, 2023. 272 с.

4. Гобела В.В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 243 с.

5. Гордополов В.Ю. Розвиток теорії та методології бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2018. 400 с.

6. Деменко О.Є. Пеня на межі приватного та публічного регулювання: податковий аспект зовнішньоекономічної діяльності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 82: частина 1. С. 377-382. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/62.pdf>.

7. Милашко О.Г. Статистичне дослідження стану та розвитку зовнішньої торгівлі України. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. 2021. № 1 (76). С. 191-202. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2021/76/pdf/191-202.pdf>.

8. Міжнародна торговельна діяльність: підручник / В.В. Рокоча, В.Г. Алькема, В.І. Терехов, Б.М. Одягайло, К.В. Ковтонюк, Л.Г. Харсун, С.І. Ткаленко, С.В. Співаковський, Т.В. Співаковська, Н.М. Літвін, Г.П. Оласюк, О.І. Горбачук, О.І. Стародубцева, Н.О. Дмитрієва. Київ: ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», 2018. 698 с.

9. Платонова І.О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Харків, 2020. 253 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPlatonova.pdf>.

10. Правила Інкотермс 2020. Правила МТП з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі: практичний посібник. ТОВ «Консалтингова компанія «АЛЛЕГО», 2019. 392 с.

11. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. 164 с. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jsui/bitstream/123456789/4610/1/Посібник%20ЗЕД%20.pdf>.

12. Типовий контракт МТП міжнародної купівлі-продажу (для виробленої продукції): практичний посібник. ТОВ «Консалтингова компанія «АЛЛЕГО», 2023. 72 с.

13. Фатенок-Ткачук А.О. Облік та оподаткування міжнародних операцій: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 279 с.

14. Чайковська В.В. Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні: виклики міжнародної інтеграції: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

ТЕМА 8

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З БАНКІВСЬКИМИ МЕТАЛАМИ

Нормативно-правові акти:

1. Закон «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
2. Закон «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р.
3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
4. Положення про порядок формування та зберігання Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 387.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України» від 17.03.1998 р. № 321.
6. Порядок розпорядження валютними цінностями (крім цінних паперів), дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням, що переходять у власність держави, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 13.01.1999 р. № 11 .
7. Порядок та умови зберігання цінностей Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України у спеціально визначених місцях для їх зберігання, експонування та наукового дослідження, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 18.09.2023 р. № 502.
8. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затверджене постановою Правління НБУ 02.01.2019 р. № 1.
9. Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.
10. Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 3.

11. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку, затверджене постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516 (у редакції постанови Правління НБУ від 14.07.2022 р. № 144 з подальшими змінами та доповненнями).

12. Інструкція про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції від 21.06.2022 р., далі – Інструкція НБУ № 103).

8.1. Дорогоцінні та банківські метали

Дорогоцінні метали – золото, срібло, платина і метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмій, рутеній) у будь-якому вигляді та стані (сировина, сплави, напівфабрикати, промислові продукти, хімічні сполуки, вироби, відходи, брухт тощо) (п. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»).

Банківські метали – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів (п. 13 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»). Аналогічне визначення міститься у ст. 1 Закону України «Про Національний банк України».

Тобто банківськими металами є дорогоцінні метали, що афіновані до найвищих проб.

Закон України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» (у ст. 9) передбачає особливі умови оплати дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, які закупаються до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України і знаходяться на зберіганні у Державному сховищі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, а також продаж цінностей із Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України: це здійснюються за ринковими цінами, що діють на день продажу. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику

у сфері державного пробірною контролю¹, і НБУ здійснюють операції із купівлі-продажу дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, інших коштовностей на внутрішньому і зовнішньому ринках, НБУ також проводить розміщення золотого запасу (в тому числі в іноземних банках) самостійно або через банки, інші фінансово-кредитні установи, уповноважені НБУ на здійснення валютних операцій з банківськими металами у порядку, встановленому нормативно-правовими актами України.

Афінаж² та банківські метали

Афінаж дорогоцінних металів – металургійний процес одержання дорогоцінних металів високої чистоти шляхом відділення від них забруднюючих домішок (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»).

Лондонська асоціація ринку дорогоцінних металів (London Bullion Market Association, LBMA) – складає список Good Delivery Current List³. Також LBMA і Лондонський ринок платини та паладію (LPPM) розробляють стандарти якості, до яких мають бути доведені банківські метали. НБУ визначає закупівельні ціни на дорогоцінні, зокрема, банківські, метали, враховуючи відповідність металів таким стандартам.

Доведенням металів до найвищих проб займаються афінажні заводи та підприємства. Найвідоміші афінажні заводи, які виробляють найкращі злитки золота в світі, знаходяться в Швейцарії. Це – Argor-Hebaeus і RAMP.

Проаналізуйте проблеми діяльності афінажних підприємств (копаній) в Україні в умовах воєнного стану.

У липні 2022 р. послы країн-членів ЄС схвалили сьомий пакет санкцій проти РФ, яким передбачено, зокрема, часткову заборону на імпорту російського золота.

Проаналізуйте практичні проблеми реалізації сьомого пакету санкцій проти РФ у частині заборони імпорту російського золота.

¹ До 2018 р. таким органом була Державна пробірня служба України, нині ці функції покладено на Міністерство фінансів України.

² **Афінаж** – фр. affinage, від affiner – удосконалювати, очищати.

³ Good Delivery Current List. URL: <https://www.lbma.org.uk/good-delivery/gold-current-list/#>.

8.2. Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, Історичний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» цінності, зараховані до *Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України*, зберігаються у *Державному сховищі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України*, Положення про яке затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики.

Положення про Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 р. № 387, визначає порядок і умови зберігання цінностей в інших спеціально визначених місцях для їх зберігання або експонування.

Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України здійснює закупівлю, приймання, зберігання та продаж дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, зарахованих до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України.

Самородки дорогоцінних металів, дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння у виробках і брукхті, скуплені у населення, юридичних осіб, конфісковані або реквізовані, безхазяйні, що за правом спадкоємства перейшли у власність держави, та скарби надходять до Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України без відповідної переробки.

Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України (далі – Державний фонд) становить сукупність дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, які перебувають у державній власності та відповідно до законодавства зараховані до нього і призначені для забезпечення державних виробничих, наукових, соціально-культурних та інших потреб, що фінансуються з державного бюджету. Формування Державного фонду, а також організаційно-методичне керівництво, контроль за станом обліку, охорони, збереженням і його використанням здійснює Мінфін.

До Державного фонду зараховуються дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння, закуплені на території України та за її межами за рахунок коштів державного бюджету, відходи і брухт дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння у будь-якому вигляді та стані, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння у виробі і брухті, скуплені у населення і юридичних осіб, конфісковані або реквізовані відповідними органами згідно з законодавством України чи здані як скарб, безхазяйні, а також одержані за правом спадкоємства чи дарування, цінності *Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України*, який є складовою частиною Державного фонду.

Цінності, зараховані до Державного фонду, є державною власністю.

Державний фонд складається з:

- ✓ державного запасу дорогоцінних металів;
- ✓ державного запасу дорогоцінного каміння;
- ✓ оперативного резерву золота (резерв для забезпечення невідкладних потреб національної економіки. Обсяги зарахування дорогоцінних металів до оперативного резерву золота та їх відпуску визначаються Кабінетом Міністрів України за пропозиціями Мінфіну);

Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (зібрання дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, ювелірних, побутових виробів, предметів релігійного культу, виготовлених із застосуванням дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння (покриття з них), які мають історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність, а також унікальних золотих та платинових самородків, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння. Зарахування цінностей до Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння здійснюється за рішенням Кабінету Міністрів України за поданням Мінфіну на підставі експертних висновків. Цінності Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння неподільні, вони є надбанням народу і можуть бути використані винятково з метою експозиції та наукового дослідження на підставі рішень Кабінету Міністрів України).

Проаналізуйте кейс про українську музейну колекцію «Скіфське золото», на яку претендувала РФ.

Державні запаси дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння призначені для забезпечення поточних потреб національної економіки.

Безпосереднє формування і зберігання цінностей Державного фонду здійснює *Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння*¹.

Афіновані дорогоцінні метали у стандартному вигляді, а також самородки дорогоцінних металів без відповідної переробки на умовах форвардного контракту закупаються до Державного фонду у суб'єктів, які їх видобувають і виробляють.

Видобуте з надр або рекупероване дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння на умовах форвардного контракту закупається до Державного фонду у суб'єктів, які його видобувають і виробляють, у розсортованому вигляді.

Контроль за якістю сортування та експертна оцінка зазначених цінностей здійснюються Державним гемологічним центром при Міністерстві фінансів України².

Цінності, визначені конфіскованими, безхазяйними і такими, що перейшли за правом спадкоємства чи дарування державі, і скарби в установленому законодавством порядку передаються до Державного фонду.

Місцем зберігання цінностей, зарахованих до Державного фонду, є Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

У разі зарахування дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння до Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння їх місцем зберігання є Державний гемологічний центр, якщо інше не передбачено рішенням Кабінету Міністрів України або законом.

Дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння у виробках і брукхті, скуплені у населення, юридичних осіб, конфісковані або реквізовані, безхазяйні та такі, що за правом спадкоємства чи дарування перейшли у власність держави, і скарби надходять до Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння без відповідної переробки.

¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України» від 17.03.1998 р. № 321.

² Державний гемологічний центр при Міністерстві фінансів України. URL: <https://www.gems.org.ua/>.

Міністерство фінансів України забезпечує належний облік та контроль за операціями з дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням, які зараховані до Державного фонду.

Посадові особи Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння несуть відповідальність за розголошення відомостей, що є державною і комерційною таємницею згідно із законодавством.

Охорона цінностей Державного фонду, у тому числі цінностей Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, здійснюється в установленому законодавством порядку.

Порядок та умови зберігання цінностей Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України у спеціально визначених місцях для їх зберігання, експонування та наукового дослідження затверджено наказом Міністерства фінансів України від 18.09.2023 р. № 502. Передбачено, що зберігання цінностей, зарахованих до такого Історичного фонду, здійснюють державні установи: «Музей коштовного і декоративного каміння», «Державний гемологічний центр України». Цінності використовуються виключно з метою експозиції та наукового дослідження.

8.3. Золотий запас та золотовалютний резерв України

Золото є важливою складовою резервів центрального банку через його надійність, ліквідність і прибутковість – це три ключові інвестиційні цілі центральних банків. Щоб зрозуміти сектор ринку золота, World Gold Council публікує дані про золоті резерви, зібрані на основі статистики IFS МВФ¹, які відстежують повідомлені центральними банками (та іншими офіційними установами, де це доречно) покупки та продажі золота як відсоток від їхніх міжнародних резервів.

Всесвітня рада з питань золота (World Gold Council, WGC) була створена у 1987 р. одними з найбільш прогресивних гірничодобувних компаній світу. Місія WGC полягає в обслуговуванні ринку золота та його учасників².

¹ International Financial Statistics (IFS). URL: <https://data.imf.org/?sk=4c514d48-b6ba-49ed-8ab9-52b0c1a0179b>.

² World Gold Council. URL: <https://www.gold.org>.

Проаналізуйте проекти World Gold Council та їхній вплив на світовий ринок золота, розгляньте географічне різноманіття попиту на золото: <https://www.gold.org/what-we-do>. Сформулюйте свою думку щодо історичної ролі золота як засобу платежу та класичного золотого стандарту.

Згідно із ст. 8 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» *золотий запас України* створюється НБУ і є державною власністю.

Управління золотим запасом України здійснюється НБУ у межах повноважень, визначених законодавством.

Золотий запас формується шляхом закупівлі афінованого золота в зливках у фізичних та юридичних осіб, резидентів та нерезидентів за рахунок коштів НБУ.

Золотий запас України зберігається у Державній скарбниці НБУ та на металевих рахунках, відкритих НБУ в центральних банках інших країн та комерційних банках, в тому числі в іноземних.

НБУ організовує діяльність Державної скарбниці України та щорічно інформує Президента України та Верховну Раду України про стан накопичення та використання золотого запасу.

Розгляньте правовий статус, завдання, проблеми функціонування Державної скарбниці України в сучасних умовах.

Згідно із ст. 49 Закону України «Про Національний банк України» НБУ є зберігачем державного золотого запасу, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей.

Задля виконання основної функції НБУ – забезпечення стабільності національної валюти – гривні, а також для безперервного грошового обігу, необхідною є наявність золотовалютних резервів та належне управління ними. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» *золотовалютний резерв* – резерви України, відображені у балансі НБУ, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків.

Золотовалютний резерв може включати такі міжнародно визнані резервні активи (ст. 47 Закону):

✓ монетарне золото – золото у формі монет, злиwkів або брусків, не нижче 995 проби, що перебуває у власності або під контролем центрального банку чи органів державного управління. Цікавою у

цьому контексті є справа *Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Preliminary Question)*. (*Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and United States of America*¹). Також актуальною є проблема із монетарним золотом України під час російсько-Української війни;

✓ спеціальні права запозичення (Special Drawing Rights, SDR), про які детальніше ми писали у темі 2 цього підручника;

✓ резервна позиція в МВФ²;

✓ іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;

✓ цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті³;

✓ будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Поповнення золотовалютного резерву проводиться НБУ шляхом (ст. 48 Закону):

✓ купівлі монетарного золота та іноземної валюти;

✓ отримання доходів в іноземній валюті та монетарному золоті;

✓ залучення НБУ валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів;

✓ отримання монетарного золота від операцій з банківськими та дорогоцінними металами.

Використання золотовалютного резерву здійснюється НБУ на такі цілі (ст. 48 Закону):

✓ продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

✓ витрати по операціях із забезпечення діяльності НБУ в межах сум, передбачених кошторисом адміністративних витрат НБУ, та витрати, пов'язані з виробничою діяльністю Банкотно-монетного двору;

✓ витрати по операціях із золотовалютним резервом та із забезпечення виконання НБУ його функцій;

¹ *Case of the Monetary Gold Removed from Rome in 1943 (Preliminary Question)*. (*Italy v. France, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and United States of America*). URL: <https://www.icj-cij.org/case/19>.

² **Резервна позиція в МВФ** – вимоги держави-члена до МВФ, що визначаються як різниця між квотою та авуарами МВФ в її (держави-члена) валюті за мінусом грошових авуарів МВФ, отриманих державою-членом у вигляді кредитів МВФ та залишків на рахунку МВФ № 2, що не перевищує 1/10 процента від квоти держави-члена (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»).

³ Про цінні папери – див.: Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

✓ повернення валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, центральним банкам іноземних держав та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

✓ участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до ст. 43 цього Закону;

✓ забезпечення виконання зобов'язань за власними операціями НБУ, у тому числі з деривативними фінансовими інструментами, операціями репо з міжнародно визнаними резервними активами.

Не допускається використання золотовалютного резерву для (ст. 48 Закону):

✓ надання кредитів, гарантій та інших зобов'язань резидентам;

✓ надання гарантій нерезидентам, крім використання їх для забезпечення виконання зобов'язань за власними операціями НБУ;

✓ забезпечення виконання зобов'язань за операціями третіх осіб.

Проаналізуйте сучасний стан золотого запасу та золотовалютного резерву України, а також інших країн світу.

До функцій НБУ віднесено, зокрема, забезпечення накопичення та зберігання золотовалютного резерву та здійснення операцій із золотовалютним резервом та банківськими металами (п. 15 ст. 7 цього ж Закону).

До повноважень Правління НБУ належить прийняття рішень щодо: визначення та здійснення валютно-курсової політики, валютного регулювання та управління золотовалютним резервом; мінімального розміру золотовалютного резерву (ст. 15 Закону).

Правління НБУ має право утворити Комітет з управління активами та пасивами НБУ та делегувати йому повноваження щодо прийняття рішень з питань управління активами і пасивами, у тому числі золотовалютним резервом України, забезпечення моніторингу ризиків і фінансових результатів за операціями з активами і пасивами НБУ (ч. 5 ст. 17 Закону).

За ст. 28 Закону НБУ забезпечує управління золотовалютним резервом, здійснюючи його розміщення у міжнародно визнані резервні активи за діючими на ринку ставками, у тому числі від'ємними.

НБУ для забезпечення виконання покладених на нього функцій розміщує золотовалютний резерв самостійно або через уповноваженим юридичні особи, що надають фінансові послуги на міжнародних ринках (ст. 42 Закону).

У контексті золотовалютного резерву України особливе значення мають **міжнародні резерви** – високоліквідні активи НБУ в іноземній валюті та золоті, які використовуються для проведення валютних інтервенцій та забезпечення платежів органів державної влади.

Міжнародні резерви зберігаються в першокласних іноземних банках та надійних фінансових інструментах. Основні критерії при управлінні резервами в порядку пріоритетності: безпечність, ліквідність та доходність¹.

Проаналізуйте сучасні міжнародні резерви України.

8.4. Операції банків із банківськими металами

Відповідно до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України (постанова НБУ від 02.01.2019 р. № 1) **щодо банківських металів банки здійснюють:**

- 1) купівлю, продаж, обмін банківських металів на валютному ринку України та/або на міжнародному валютному ринку;
- 2) власні операції з торгівлі банківськими металами в межах установлених лімітів відкритої валютної позиції;
- 3) операції з банківським металами в найвищих пробах банківських металів у зливках і порошках із сертифікатами якості, а також із монетами;
- 4) операції з купівлі-продажу банківських металів без фізичної поставки за дорученням клієнтів-юридичних осіб (окрім банків) за безготівкові гривні виключно з використанням поточних рахунків;
- 5) операції з торгівлі банківськими металами на міжнародних ринках із визнаними виробниками (або їх представниками), юридичними особами, що здійснюють виготовлення (карбування) монет із дорогоцінних металів (або їх представниками) та банками-нерезидентами;
- 6) операції на умовах маржинальної торгівлі з іноземними контрагентами (власні операції та операції за дорученням клієнтів). Банки здійснюють такі операції виключно з іноземними банками та/або іноземними небанківськими фінансовими установами, якщо ці установи мають право здійснювати торгівлю іноземною валютою/банківськими металами відповідно до законодавства країни,

¹ Міжнародні резерви. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo>.

де вони зареєстровані, та підпадають під наглядову діяльність відповідних органів нагляду за фінансовими установами іноземних держав;

7) операції з торгівлі банківськими металами за дорученням клієнта за курсом та в сумі, визначеними клієнтом у його заяві або дорученні на проведення такої операції, порядок надання яких визначається у договорі між клієнтом та банком;

8) валютні операції на умовах «своп» на валютному ринку України:

- із НБУ, центральним контрагентом – з іноземною валютою;
- із іншими банками, клієнтами банку (включаючи міжнародні фінансові організації) – з іноземною валютою та банківськими металами;

9) валютні операції на умовах «форвард» на валютному ринку України з іншими банками та з клієнтами банку.

Відповідно до Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку (постанова Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516 (у редакції постанови Правління НБУ від 14.07.2022 р. № 144 з подальшими змінами та доповненнями)):

вклад (депозит) – грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору;

вклад (депозит) на вимогу – грошові кошти або банківські метали, залучені банком від вкладника або які надійшли для вкладника на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника;

вклад (депозит) строковий – грошові кошти або банківські метали, залучені банком від вкладника або які надійшли для вкладника на умовах повернення вкладу зі спливом установленого договором строку;

вкладна (депозитна) операція – операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладника або для вкладника на вкладний (депозитний) рахунок вкладника в банку на договірних засадах, уключаючи видачу йому ощадного сертифіката.

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями

Банк самостійно встановлює процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями. Проценти на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передуює поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав.

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти: у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника – у національній валюті.

Банк зараховує банківські метали на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання, юридичної особи-нерезидента, відокремленого підрозділу юридичної особи-нерезидента, представництва юридичної особи-нерезидента, яке не здійснює підприємницької діяльності, офіційного представництва, міжнародної організації, відокремленого підрозділу міжнародної організації, представництва іншої організації, інвестора, перераховані з власного поточного рахунку вкладника, і після настання обставин їх повернення, визначених договором банківського вкладу, повертає на поточний рахунок цього вкладника, крім випадків, передбачених законодавством України.

Банк зараховує банківські метали на вкладний (депозитний) рахунок фізичної особи, перераховані з її поточного рахунку, і після настання обставин їх повернення, визначених договором банківського вкладу, повертає на поточний рахунок цього вкладника.

Ощадний сертифікат банку – цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного в банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання після спливу встановленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав (далі – ощадний сертифікат).

Ощадні сертифікати можуть бути виключно ордерними, у паперовій формі та номіновані в національній валюті, іноземній валюті або банківських металах.

Розрахунки за ощадними сертифікатами для фізичних осіб здійснюються з дотриманням вимог валютного законодавства як у готівковій, так і в безготівковій формі: у банківських металах (без

фізичної поставки або з фізичною поставкою), якщо ощадний сертифікат номінований у банківських металах.

Розрахунки за ощадними сертифікатами для суб'єкта господарювання, юридичної особи-нерезидента, відокремленого підрозділу юридичної особи-нерезидента, представництва юридичної особи-нерезидента, яке не здійснює підприємницької діяльності, офіційного представництва, міжнародної організації, відокремленого підрозділу міжнародної організації, представництва іншої організації, інвестора здійснюються *лише в безготівковій формі* з дотриманням вимог валютного законодавства: у банківських металах (без фізичної поставки), якщо ощадний сертифікат номінований у банківських металах.

Щодо рахунків у банківських металах банки здійснюють:

✓ відкриття поточного рахунку (зазвичай такий рахунок відкривається для кожного банківського металу окремо; рахунки в банківських металах відкриваються за наявності рахунку в національній валюті відкритого у цьому самому банку);

✓ внесення металів на поточний або депозитарний рахунок (йдеться про банківський метали з фізичною поставкою);

✓ видача металів, раніше розміщених на поточному або депозитному рахунку, зливками того самого чи більшого номіналу (за домовленістю сторін), які були внесені на рахунок (йдеться про банківський метали з фізичною поставкою);

✓ купівля/продаж банківського металу з фізичною поставкою (комісія сплачується у момент здійснення операції, вартість номіналів злитків враховується в комерційний курс банківського металу);

✓ видача банківських металів, куплених з фізичною поставкою (метал видається зливками, номінали яких вказано в заявці на купівлю);

✓ зарахування безготівкових банківських металів з рахунків інших банків (йдеться про банківський метали без фізичної поставки);

✓ перерахування безготівкових банківських металів за межі банку, в якому відкрито рахунок у банківських металах;

✓ купівля/продаж безготівкового банківського металу на міжбанківському ринку

✓ перерахування безготівкових або з фізичною поставкою банківських металів у межах банку, в якому відкрито рахунок у банківських металах.

Проаналізуйте операції із банківськими металами, які здійснюються онлайн. Пропишіть алгоритми (порядок) здійснення відповідних операцій, користуюсь пропозиціями різних банків щодо відкриття рахунків у банківських металах.

Зверніть увагу на різні мобільні додатки та онлайн-платформи, які організують купівлю/продаж дорогоцінних металів.

Як співвідноситься торгівля злитками дорогоцінних металів, наприклад, через компанію електронних платежів Paysera¹, і торгівля банківськими металами?

8.5. Особливості визначення маси банківських металів під час здійснення касових операцій з банківськими металами

Це питання регламентується розділом VIII-1 Інструкції про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні, яка затверджена постановою Правління НБУ від 25.09.2018 р. № 103 (назва у редакції постанови від 21.06.2022 р.) (далі – Інструкція НБУ № 103).

Передбачається, що маса банківського металу може бути виражена в грамах або в трійських унціях. Облікова вагова одиниця банківських металів – трійська унція (31,1034807 грама).

Трійська унція – спеціальна одиниця вимірювання, що застосовується для характеристики дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння. Міжнародним позначенням трійської унції є «ozt».

Трійська унція походить з так званої «трійської системи ваг». Найменування походить від назви міста Труа (Troyes) у Франції, що у середньовіччі було важливим торговельним центром².

Маса банківських металів визначається за фактичними показниками ваговимірювальних приладів (вагів) без заокруглення з точністю:

✓ для золота, платини і паладію (у стандартних та мірних зливках) – до 0,1 г;

✓ для срібла (у стандартних та мірних зливках) – до 1 г;

✓ для золота, срібла, платини і паладію (у монетах) – до 0,01 г.

Золото, срібло, платина і паладій, що поставляються у вигляді порошку в заводській упаковці (ампули, банки, мішки), приймаються і видаються банками без розпакування і перевірки лігатурної маси та хімічного складу за реквізитами визнаного виробника, нанесеними на

¹ Paysera. URL: <https://www.paysera.ua/v2/uk-UA/dorohotsinni-metaly>.

² Одиницею вимірювання дорогоцінного металу є трійська унція, а дорогоцінного каміння – карат, що становить 200 міліграм. Походження одиниці «карат» пов'язують із Грецією.

зовнішню поверхню упаковки (ампул, банок, мішків), але з перевіркою ваги бруutto.

Маса хімічно чистого основного металу визначається шляхом множення лігатурної маси на пробу сплаву, подану як десятковий дріб, у якому після коми проставляються всі цифри значення проби.

Банк самостійно визначає потребу контрольного визначення проби банківських металів під час їх зберігання та приймання-передавання.

Також банк у разі переведення значення маси з грамів у тройські унції результат визначає з точністю із заокругленням до 0,001 тройської унції.

8.6. Торгівля банківськими металами

Торгівля банківськими металами – операції з купівлі, продажу або обміну банківських металів:

- ✓ із фізичною поставкою;
- ✓ без фізичної поставки.

Відповідно до п. 14–15 Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затвердженого постановою Правління НБУ 02.01.2019 р. № 1, **до операцій з торгівлі банківськими металами з фізичною поставкою (далі – операції з банківськими металами) належать:**

1) купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів банківських металів за: готівкові кошти в гривні; безготівкові кошти в гривні з подальшим їх зарахуванням на власні поточні рахунки цих фізичних осіб;

2) продаж фізичним особам-резидентам і нерезидентам банківських металів за: готівкові кошти в гривні; безготівкові кошти в гривні з власних поточних рахунків цих фізичних осіб;

3) продаж юридичним особам монет за безготівкові кошти в гривні;

4) обмін фізичним особам-резидентам і нерезидентам одного банківського металу на інший банківський метал із фізичною поставкою або готівку іноземної валюти.

Банк здійснює валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами на підставі банківської ліцензії.

Відповідно до п. 16 названого Положення **банк, небанківська установа розробляють та затверджують внутрішні документи про організацію роботи зі здійснення таких операцій, що мають містити:**

- 1) порядок проведення валютно-обмінних операцій, операцій з банківськими металами;
- 2) порядок установлення курсів купівлі та продажу іноземних валют у готівковій формі, банківських металів за гривні;
- 3) порядок оформлення та видачі/надання документів, якими оформлюються валютно-обмінні операції, операції з банківськими металами;
- 4) порядок підкріплення готівкою іноземної валюти та гривні відокремлених підрозділів, пунктів обміну валюти, платіжних пристроїв банку, небанківської установи;
- 5) опис бухгалтерської моделі обліку валютно-обмінних операцій, операцій з банківськими металами;
- 6) порядок взаємодії між відокремленими підрозділами, пунктами обміну валют банку, небанківської установи під час проведення валютно-обмінних операцій, операцій з банківськими металами, тривалість їх операційного (робочого) дня;
- 7) опис порядку здійснення внутрішнього контролю за проведенням валютно-обмінних операцій, операцій з банківськими металами.

Банк, небанківська установа під час здійснення операцій з банківськими металами:

- 1) здійснюють документальне оформлення кожної операції з банківськими металами;
 - 2) здійснюють своєчасне відображення операції з банківськими металами в бухгалтерському обліку;
 - 3) забезпечують належний внутрішній контроль за операціями з банківськими металами;
 - 4) створюють безпечні умови для роботи з готівкою та її зберігання.
- Банк, небанківська установа забезпечують наявність програмних комплексів, функціональні можливості яких забезпечують здійснення контролю за обсягами проведення операцій у касах у межах банку-юридичної особи, небанківської установи.

Порядок та особливості проведення операцій із торгівлі банківськими металами з фізичною поставкою

Це питання регламентується розділом III Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

Банк здійснює операції із торгівлі банківськими металами з фізичною поставкою (далі – операції з банківськими металами) за

курсами купівлі та продажу банківських металів, що встановлені відповідним наказом і діють на час проведення операції.

Банк здійснює операції з банківськими металами та валютно-обмінні операції з клієнтами-фізичними особами з оформленням квитанції про здійснення валютно-обмінної операції/операції із торгівлі банківськими металами з фізичною поставкою.

Банк здійснює операції з продажу клієнтам-юридичним особам банківських металів у вигляді монет із фізичною поставкою (далі-банківських металів у вигляді монет) з оформленням квитанції про здійснення операції з продажу банківських металів у вигляді монет із фізичною поставкою.

Банк оформляє квитанцію/квитанцію про продаж монет у вигляді паперового або електронного документа. Банк надає фізичній особі/юридичній особі перший примірник квитанції/квитанції про продаж монет, оформленої у вигляді паперового документа, або квитанцію/квитанцію про продаж монет, оформлену у вигляді електронного документа. Другий примірник квитанції/квитанції про продаж монет зберігається у вигляді паперового або електронного документа в банку. Банк має право за письмовою згодою клієнта-фізичної особи не оформляти перший примірник квитанції. Банк не здійснює операцію сторно, якщо в клієнта-фізичної особи немає першого примірника квитанції.

Небанківська установа, пункт обміну валюти банку, небанківської установи зобов'язані забезпечити зберігання розрахункових документів РРО у вигляді паперового або електронного документа в документах дня.

Банк має право здійснювати в касах банку операції з купівлі банківських металів із фізичною поставкою у фізичних осіб, продажу банківських металів із фізичною поставкою фізичним особам за готівкові або безготівкові кошти в гривні та продажу юридичним особам банківських металів у вигляді монет за безготівкові кошти в гривні.

8.7. Транскордонне переміщення банківських металів

Це питання регламентується Положенням про транскордонне переміщення валютних цінностей, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 3.

Встановлено, що перерахунок сум готівкової валюти і вартості банківських металів у євро для вимог цього Положення здійснюється за офіційним курсом гривні до євро, установленим НБУ, або за крос-

курсом, визначеним згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют і банківських металів, установленим НБУ, на день перетинання митного кордону України або на день пересилання готівкової валюти, банківських металів.

Фізична особа ввозить в Україну та вивозить за межі України готівкову валюту і банківські метали в сумі/вартістю, що не перевищує в еквіваленті 10000 євро, *без письмового декларування митному органу.*

Фізична особа ввозить в Україну та вивозить за межі України готівкову валюту і банківські метали в сумі/вартістю, що дорівнює або перевищує в еквіваленті 10000 євро, *за умови її письмового декларування митному органу в повному обсязі.*

Юридична особа ввозить в Україну або вивозить за межі України готівкову валюту через повноважного представника без обмеження суми *на умовах письмового декларування митному органу в повному обсязі* за умови, що таке ввезення/вивезення зумовлене господарською діяльністю.

Юридична особа ввозить в Україну або вивозить за межі України банківські метали без обмеження суми *на умовах письмового декларування митному органу в повному обсязі* за умови, що таке ввезення/вивезення зумовлене господарською діяльністю.

Підставою для ввезення юридичною особою в Україну/вивезення за межі України банківських металів є *договір із контрагентом або документ, що його замінює.*

Підставою для ввезення юридичною особою в Україну банківських металів, афінаж яких здійснено з дорогоцінних металів, вивезених за межі митної території України, є *договір із контрагентом або документ, що його замінює, та договір на поставку банківських металів НБУ.*

Повноважний представник, через якого юридична особа ввозить в Україну або вивозить за межі України декларує окремо готівкову валюту і банківські метали, які ввозить/вивозить в Україну/з України *за дорученням юридичної особи, та власні кошти.*

Банки здійснюють транскордонне переміщення готівкової валюти і банківських металів на підставі банківської ліцензії та відповідних договорів із контрагентами або документа, що замінює ці договори.

Юридичні особи/банки здійснюють вивезення банківських металів, виготовлених українськими виробниками, за наявності письмової відмови НБУ від купівлі банківських металів (виготовлених українськими виробниками), що вивозяться.

Пересилання в Україну/з України готівкової валюти і банківських металів у міжнародних поштових відправленнях здійснюється *виключно з оголошеною їх вартістю*, на умовах та в порядку, встановленому щодо транскордонне переміщення готівкової валюти і банківських металів.

Знайдіть та проаналізуйте сучасні приклади порушень транскордонного переміщення банківських металів.

Література до теми 8

1. Сергеева О.С. Оцінка діяльності банків на ринку банківських металів в Україні. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 43. С. 399-405. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/43_2020_ukr/74.pdf.
2. Тітова Ю.О. Публічно-правове адміністрування у сфері видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 220 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/39_2/d.pdf.

ТЕМА 9

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
4. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.
5. Постанова Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
6. Положення про валютний нагляд, затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13.
7. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346.

9.1. Поняття та принципи валютного регулювання

Закон України «Про валюту і валютні операції» розрізняє два види діяльності уповноважених суб'єктів: валютне регулювання та валютний нагляд.

Валютне регулювання – діяльність НБУ, Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами.

Принципи валютного регулювання:

- 1) свобода здійснення валютних операцій, що передбачає:
 - ✓ право фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, зокрема відкривати рахунки у фінансових установах інших країн;
 - ✓ право фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності;
 - ✓ запровадження обмежень і заходів захисту винятково з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України;

✓ недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;

2) ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання, що реалізується шляхом:

✓ спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку;

✓ відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності;

✓ обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту;

✓ тимчасового характеру дії заходів захисту;

✓ підзвітності та публічності НБУ під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту;

✓ пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів;

✓ пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;

3) самостійність та ринковість валютного регулювання, що передбачає:

✓ гнучкість валютного курсу;

✓ незалежність НБУ у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

Проаналізуйте практичне втілення принципів валютного регулювання.

9.2. Валютний нагляд та суб'єкти, що його здійснюють

Відповідно до ст.11 Закону України «Про валюту і валютні операції» **валютний нагляд** – система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

Валютний нагляд в Україні здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду, з метою установлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству, з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Валютний нагляд здійснюється без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Здійснення валютного нагляду покладається на певних суб'єктів – на органи та агенти валютного нагляду.

Органи валютного нагляду:

✓ НБУ (здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами);

✓ центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику – Державна податкова служба України (здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства).

Органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства. Також такі суб'єкти мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію.

Також органи валютного нагляду мають право у разі виявлення порушень валютного законодавства, вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок і допустили такі порушення, дотримання вимог валютного законодавства та застосовувати заходи впливу, передбачені законом. З метою належного здійснення валютного нагляду, його суб'єкти обмінюються інформацією щодо виявлених порушень валютного законодавства, отриманою ними під час здійснення валютного нагляду, з метою реалізації повноважень у сфері валютного регулювання та нагляду.

Уповноважені установи – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ, є **агентами валютного нагляду**, підзвітними НБУ.

Агенти валютного нагляду мають право вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані із здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані надавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду у визначений ними строк.

У разі виявлення агентом валютного нагляду порушення суб'єктом валютної операції валютного законодавства, агент валютного нагляду запобігає проведенню такої валютної операції та інформує про таку валютну операцію орган валютного нагляду у порядку, встановленому НБУ.

Ознайомтесь із Положенням про валютний нагляд, яке затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13, та проаналізуйте приклади практики валютного нагляду в Україні.

Інформація про банки та (або) клієнтів банків, що збирається під час здійснення валютного нагляду за банками, становить банківську таємницю. Органи валютного нагляду та агенти валютного нагляду, їх посадові особи зобов'язані в порядку, передбаченому законодавством України, запобігати розголошенню комерційної таємниці та іншої інформації, доступ до якої, відповідно до законодавства України, є обмеженим та яка стала їм відомою під час здійснення ними своїх повноважень. За розголошення такої інформації органи валютного нагляду та агенти валютного нагляду, їх посадові особи несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

Проаналізуйте вітчизняну й іноземну практику збирання та збереження банківської таємниці.

НБУ визначає зміст, форму, періодичність, строки, спосіб та порядок надання інформації про валютні операції відповідно до цієї статті та зобов'язань України щодо обміну інформацією, передбачених міжнародними угодами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Ознайомтесь із Положенням про порядок надання банками НБУ інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, яке затверджене постановою Правління НБУ від 2.01.2019 р. № 6. Цей документ стосується інформації про валютні операції. Проаналізуйте правову природу та зміст інформації, що становить банківську таємницю; з'ясуйте, яка передбачена відповідальність за розголошення банківської таємниці, а також розгляньте законодавство та судову практику з цього питання.

9.3. Валютний нагляд за уповноваженими установами

Відповідно до Положення про валютний нагляд, яке затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13, **валютний нагляд за уповноваженими установами** – нагляд, що здійснюється НБУ за уповноваженими установами, їх структурними підрозділами, уключаючи проведення виїзних перевірок та здійснення безвиїзного нагляду, з урахуванням ризик-орієнтованого підходу з метою забезпечення дотримання уповноваженими установами валютного законодавства та встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству України.

Уповноважена установа – банк, філія іноземного банку (далі – банк), небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку, який (яка) отримав (отримала) банківську ліцензію або ліцензію.

Уповноважена установа (банк, філія іноземного банку, небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку, який (яка) отримав (отримала) банківську ліцензію або ліцензію) як агент валютного нагляду здійснює нагляд за дотриманням валютного законодавства резидентами та нерезидентами під час проведення операцій через цю устанovu. Цей нагляд полягає в установленні уповноваженою установою відповідності валютних операцій її клієнтів (резидентів і нерезидентів) вимогам валютного законодавства України, запобіганні уповноваженою установою проведенню її клієнтами через цю устанovu валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства, та/або своєчасному інформуванні уповноваженою установою НБУ у випадках і в порядку, установлених законодавством України, уключаючи нормативно-правові акти НБУ, про валютні операції, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Відсутність в уповноважених установах документів (в електронному вигляді/на паперових носіях), що підтверджують відповідність проведених їх клієнтами валютних операцій валютному законодавству, за умови, що з дати здійснення цих валютних операцій минуло не більше п'яти років, кваліфікується як нездійснення/неналежне здійснення цими установами валютного нагляду в частині невиконання обов'язків щодо запобігання проведенню їх клієнтами валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Уповноважені установи як агенти валютного нагляду для здійснення валютного нагляду визначають у розроблених та

затверджених уповноваженою особою/уповноваженим органом внутрішніх документах (процедурах, програмах, положеннях, процесах) **порядок організації здійснення валютних операцій з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, що має містити:**

✓ порядок прийняття рішень про необхідність подання клієнтами документів/інформації (включаючи додаткові документи/інформацію про валютні операції);

✓ порядок виявлення сумнівних валютних операцій клієнтів/валютних операцій клієнтів, які не відповідають вимогам валютного законодавства;

✓ порядок прийняття рішень щодо запобігання проведенню клієнтами через уповноважені установи валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства/відмови в проведенні таких валютних операцій;

✓ інші заходи (на власний розсуд уповноваженої установи), спрямовані на забезпечення дотримання клієнтами валютного законодавства.

Уповноважені установи під час проведення валютних операцій зобов'язані враховувати вимоги нормативно-правових актів НБУ з питань здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції та з питань інформаційної взаємодії уповноважених установ як агентів валютного нагляду шляхом обміну інформацією про належність рахунків у гривні клієнтів/користувачів, відкритих у цих установах, до банківських/платіжних рахунків, власниками яких є нерезиденти.

Про заходи впливу НБУ до уповноважених установ також йдеться у наступній темі.

Література до теми 9

1. Андрущенко Г.С., Коваленко А.А., Савченко Л.А. Фінансово-контрольне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 348 с.

2. Божидарник Т., Божидарник Н. Валютні операції: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 698 с.

3. Буга Г.С. Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Кропивницький, 2022. 477 с. URL: <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/dysertacziya.pdf>.

4. Деменко К.Е. Організаційно-правові засади реалізації валютної політики як засобу забезпечення фінансової безпеки

держави. дис. ... докт. філософії у галузі права. Суми, 2023. 287 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92709/4/dis_Demencko.pdf.

5. Лісовол О.М. Фінансово-правове регулювання валютного контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 219 с.

6. Мякота К.А. Правові основи валютного нагляду в Україні в межах ризик-орієнтованого підходу. Право та державне управління. 2020. № 4. С. 313-319. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/46.pdf.

7. Проць І.М. Принципи здійснення валютного контролю в Україні. Аналітичне-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 296-300. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/61484/1/270872-Текст%20статті-624478-1-10-20221229.pdf>.

8. Товкун Л.В. Правовий аналіз принципів валютного регулювання в умовах валютної лібералізації в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 529-532. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/138.pdf.

9. Шелудько С.А. Трансформація валютного регулювання банківської діяльності в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Одеса, 2018. 253 с.

ТЕМА 10

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 18.06.2018 р.
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р.
3. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
5. КУпАП від 07.12.1984 р.
6. Постанова правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18.
7. Положення про валютний нагляд, затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13.
8. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346.
9. Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 524.
10. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг, затверджене постановою Правління НБУ від 01.02.2021 р. № 12.
11. Положення про порядок видачі ліцензії на торгівлю валютними цінностями, затверджене постановою Правління НБУ 26.03.2021 р. № 26.
12. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5.
13. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, затверджене постановою Правління НБУ від 22.09.2022 р. № 206.

10.1. Загальні положення про відповідальність за порушення валютного законодавства

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції» за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із ст. 13 цього Закону) можуть бути застосовані:

- 1) до банків – заходи впливу згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність»;
- 2) до уповноважених установ (крім банків) – такі заходи впливу:
 - а) письмове застереження;
 - б) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій;
 - в) штрафні санкції;
 - г) зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;
- 3) до юридичних осіб (крім уповноважених установ) – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій;
- 4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб – заходи впливу у вигляді штрафів, передбачені КУпАП.

НБУ має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до уповноважених установ статті заходи впливу, а також до уповноважених установ (крім банків) заходи впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі не більш як 20% суми власного капіталу відповідної уповноваженої установи.

Державна податкова служба України має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до юридичних осіб (крім уповноважених установ) захід впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі до 100% суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства.

Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 524.

Заходи впливу можуть бути застосовані протягом 6 місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше, ніж через 3 роки з дня його вчинення.

За кожне порушення вимог валютного законодавства може бути застосований лише один із заходів впливу, передбачений законом.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу у вигляді штрафних санкцій є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття.

Суми стягнутих штрафних санкцій спрямовуються до державного бюджету.

Датою виявлення порушення вимог валютного законодавства є дата складання (п. 3 розділу I Положення про валютний нагляд):

1) довідки про виїзну перевірку уповноваженої установи/акта про результати безвиїзного нагляду уповноваженої установи відповідно до нормативно-правового акта НБУ з питань організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій);

2) документа про виявлення порушень установою вимог нормативно-правового акта НБУ з питань ліцензування валютних операцій (далі – документ про виявлення порушень).

НБУ організовує та здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами шляхом проведення виїзних перевірок та безвиїзного нагляду в порядку, визначеному нормативно-правовим актом НБУ з питань організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), та застосування до них у разі виявлення порушень валютного законодавства заходів впливу, адекватних цим порушенням.

10.2. Адміністративна відповідальність за порушення валютного та суміжного законодавства

Порядок застосування заходів впливу до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб визначається КУпАП, наприклад:

– ст. 155¹ «Порушення порядку проведення розрахунків» (у частині порушення встановленого законом порядку проведення розрахунків при здійсненні операцій з купівлі-продажу іноземної валюти) – тягне за собою накладення штрафу на осіб, які здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти, від трьох до шести нмдг і на посадових осіб уповноважених банків або суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність на підставі агентських угод з уповноваженими банками з операцій купівлі-продажу іноземної валюти, – від п'яти до десяти нмдг. Повторне вчинення

правопорушення протягом року – передбачає накладення штрафу на осіб, які здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти, від шести до п'ятнадцяти нмдг і на посадових осіб уповноважених банків або суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність на підставі агентських угод з уповноваженими банками з операцій купівлі-продажу іноземної валюти, – від десяти до двадцяти нмдг;

– ст. 162 «Порушення правил про валютні операції»: незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави – тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від п'ятисот до однієї тисячі нмдг з конфіскацією валютних цінностей;

– ст. 162¹ «Порушення порядку здійснення валютних операцій»: порушення порядку здійснення валютних операцій – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичних осіб (крім уповноважених установ¹), громадян-суб'єктів підприємницької діяльності від однієї тисячі до трьох тисяч нмдг;

– ст. 164² «Порушення законодавства з фінансових питань»: приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків, відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням установленого порядку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності, неподання фінансової звітності, несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризацій грошових коштів і матеріальних цінностей, несвоєчасне подання на розгляд, погодження або затвердження річного фінансового плану підприємства державного сектору економіки та звіту про його виконання, перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок, невжиття заходів з відшкодування з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності – тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти нмдг. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з зазначених правопорушень, – тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти нмдг;

– ст. 166⁵ «Порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів НБУ або здійснення

¹ Уповноважені установи – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ.

ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку»: порушення пов'язаними з банком особами або іншими особами, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки НБУ, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, крім порушень, зазначених у ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у тому числі подання недостовірної (неповної) звітності, зокрема, щодо якості активів, проведення операцій із пов'язаними з банком особами, суті операцій, або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, – тягне за собою накладення штрафу від двох тисяч до п'яти тисяч нмдг. Передбачені дії, якщо вони призвели до віднесення банку до категорії проблемних, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч нмдг.

Порушення нормативно-правових актів НБУ, які регулюють діяльність у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб небанківських фінансових установ або юридичних осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НБУ, від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення законів України та нормативно-правових актів НБУ, які регулюють переказ коштів в Україні, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб платіжної організації, члена/учасника платіжної системи від трьох тисяч до чотирьох тисяч нмдг.

Порушення встановлених НБУ загальних параметрів моніторингу з метою ідентифікації помилкових та неналежних переказів із застосуванням електронних платіжних засобів, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб еквайра та/або емітента від ста до двохсот нмдг.

Неповідомлення про помилкові/неналежні перекази та суб'єктів цих переказів інших членів/учасників платіжної системи – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб члена/учасника платіжної системи від ста до двохсот нмдг.

Порушення вимог валютного законодавства – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб уповноважених установ від трьох тисяч до чотирьох тисяч нмдг;

– ст. 172⁶ «Порушення вимог фінансового контролю»: несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – тягне за

особою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста нмдг. Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот нмдг. Передбачені дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот нмдг з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч п'ятисот нмдг.

Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у разі, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Про це також див. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.

Детальніше про заходи впливу див.: Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346; Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, затверджене постановою Правління НБУ від 22.09.2022 р. № 206.

Проаналізуйте розміри штрафів на конкретних прикладах, перегляньте відповідну судову практику щодо оскарження штрафів НБУ.

10.3. Застосування НБУ заходів впливу до банків

Це питання детально регламентується Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу, яке затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346.

НБУ застосовує заходи впливу, фінансові/штрафні санкції (далі – заходи впливу) до банків, філій іноземних банків та інших осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, у разі:

1) порушення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, банківськими групами, відповідальними особами

банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки НБУ згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність»:

- ✓ банківського законодавства;
- ✓ валютного законодавства;
- ✓ законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а саме: Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», нормативно-правових актів НБУ, що регулюють діяльність банків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – законодавство з питань фінансового моніторингу);

- ✓ законодавства з питань захисту критичної інфраструктури, кіберзахисту та інформаційної безпеки;

- ✓ законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії зі споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки);

- ✓ законодавства про рекламу на ринках фінансових послуг;

- ✓ законодавства щодо поширення інформації про фінансові та супровідні послуги;

- ✓ вимог НБУ, установлених відповідно до ст. 66 і 67 Закон України «Про банки і банківську діяльність»;

- ✓ нормативно-правових актів НБУ;

2) порушення банками вимог законодавства, що регулює порядок здійснення платіжних операцій (крім законодавства, передбаченого ч. 2 ст. 82 Закону України «Про платіжні послуги», де йдеться про законодавство, що регулює діяльність платіжних систем, використання платіжних схем, операції з платіжними інструментами, електронними та цифровими грошима), законодавства щодо інформаційної безпеки та забезпечення безперервності надання платіжних послуг, законодавства, що регулює відносини між надавачами та користувачами платіжних послуг, законодавства, виконання вимог якого є умовою авторизації діяльності відповідно до Закону про платіжні послуги, та законодавства щодо реклами на платіжному ринку (далі – законодавство, що регулює діяльність на платіжному ринку);

3) здійснення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, банківськими групами, відповідальними особами банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки НБУ згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», ризикової діяльності, що становить загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

4) застосування до банків чи власників істотної участі в банках санкцій іноземними державами (крім держав, що здійснили або здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному в Законі України «Про оборону України») або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями та/або застосування санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи у зв'язку з позбавленням/обмеженням права особи, до якої застосовано санкції, розпоряджатися активами.

Грубе порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, – порушення банком (його відокремленим підрозділом) вимог законодавства, нормативно-правових актів НБУ, що регулюють діяльність на платіжному ринку, під час проведення банком платіжних операцій протягом 30 днів на суму, що перевищує 10000 мінімальних заробітних плат.

Грубе порушення вимог нормативно-правових актів з питань готівкового обігу – порушення банком (його відокремленим підрозділом) вимог нормативно-правового акта НБУ з питань готівкового обігу, що призвело до незабезпечення схоронності та втрати готівки та/або інших цінностей у сумі, що перевищує 200 мінімальних заробітних плат, та/або невідповідності в сумі, що перевищує 100 мінімальних заробітних плат, фактичних залишків готівки та/або інших цінностей, що зберігаються в операційній касі банку (його відокремленого підрозділу), даним бухгалтерського обліку банку (оборотно-сальдового балансу/оборотно-сальдової відомості).

Систематичне порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, – порушення банком (його відокремленим підрозділом) вимоги нормативно-правового акта НБУ, що регулює діяльність на платіжному ринку, яке встановлене/виявлене НБУ і *відповідає хоча б одній із таких умов*:

✓ у кількості три та більше випадків, допущених протягом періоду, що підлягав перевірці;

✓ однотипне з тим (аналогічне тому), яке було встановлене під час здійснення нагляду/перевірок протягом останніх трьох років, що передують даті його виявлення;

✓ встановлене після застосування НБУ до банку не менше двох заходів впливу за порушення вимоги нормативно-правового акта НБУ, що регулює діяльність на платіжному ринку, протягом трьох років, що передують даті встановлення порушення.

Систематичне порушення вимог нормативно-правових актів з питань готівкового обігу – порушення банком (його відокремленим підрозділом) вимоги нормативно-правового акта НБУ з питань готівкового обігу, яке встановлене/виявлене НБУ і *відповідає хоча б одній із таких умов*:

✓ у кількості три та більше випадків, допущених протягом періоду, що підлягав перевірці;

✓ однотипне з тим (аналогічне тому), яке було встановлене під час здійснення нагляду/перевірок протягом останніх трьох років, що передують даті його виявлення;

✓ встановлене після застосування НБУ до банку не менше двох заходів впливу за порушення вимоги нормативно-правового акта НБУ з питань готівкового обігу протягом трьох років, що передують даті встановлення порушення.

Систематичне порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу – порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу після застосування НБУ до банку не менше двох заходів впливу (санкцій) протягом двох років. У випадку визнання вчинення банком такого систематичного порушення НБУ має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у випадках, передбачених ч. 2 ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Національний банк застосовує до банків заходи впливу, передбачені ст. 73 Закон України «Про банки і банківську діяльність»:

1) письмове застереження;

2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;

3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління

ризиками тощо. За невиконання або неналежне виконання банком умов письмової угоди НБУ має право застосувати інші заходи впливу, передбачені цим Законом;

4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

5) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;

6) заборона надання бланкових кредитів;

7) накладення штрафів на:

✓ банк відповідно до положень, затверджених Правлінням НБУ, але у розмірі не більш як 1% суми зареєстрованого статутного капіталу. Зазначене обмеження максимальної суми штрафу не застосовується у разі накладення на банк штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Максимальний розмір штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення не може перевищувати 7950 тисяч нмдг;

✓ власників істотної участі у банку за невиконання прийнятих на себе зобов'язань про надання необхідної фінансової допомоги банку в рамках вжиття заходів з метою приведення діяльності проблемного банку у відповідність із вимогами законодавства у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч нмдг;

✓ особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку з порушенням вимог статей 34, 34-1 цього Закону щодо порядку набуття або збільшення істотної участі у банку, в розмірі до 10%: номінальної вартості придбаних акцій (паїв) банку, якщо особа набула або збільшила пряму істотну участь у банку; номінальної вартості акцій (паїв), які належать акціонеру (учаснику) банку, через якого особа набула або збільшила істотну участь у банку, якщо особа набула або збільшила опосередковану істотну участь у банку.

Штраф за порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку накладається на особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку, або на будь-яку з осіб у структурі власності банку, через яку така особа набула або збільшила істотну участь у банку;

8) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу);

9) вимога до власника істотної участі у банку про відчуження акцій (паїв) банку у випадках, передбачених ст. 34-1 і 34-2 цього Закону та ч. 8 ст. 73;

10) відсторонення посадової особи банку від посади;

11) віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;

12) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

НБУ за порушення в діяльності відокремленого підрозділу банку застосовує заходи впливу безпосередньо до банку – юридичної особи (за винятком відсторонення посадової особи відокремленого підрозділу банку від посади).

Проаналізуйте практику застосування НБУ різних заходів впливу до різних суб'єктів. Порівняйте заходи впливу за порушення валютного законодавства та законодавства з питань фінансового моніторингу.

10.4. Штрафи за суттєві порушення банком вимог валютного законодавства

Це питання регламентується Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу, яке затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346 (п. 7.23 – 7.28).

Суттєве порушення вимог валютного законодавства, виявленим протягом періоду, що підлягав перевірці, – це здійснення валютних операцій із порушеннями, зазначеними в підпунктах 1-6 п. 7.23 глави 7 розділу II цього Положення, у загальній сумі операцій (за кожним видом порушень), яка дорівнює або перевищує 10000000 грн, або в сумі однієї операції, яка дорівнює або перевищує 1000000 грн, за офіційним курсом, установленим НБУ на 00.00 годин дня здійснення таких операцій (абз. 8 п. 7.23 глави 7 розділу II цього Положення).

Штраф за суттєві порушення банком вимог валютного законодавства накладається на банк у розмірі не більше ніж 1000000 грн за кожний вид порушення:

1) порушення вимог ст. 5 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку проведення розрахунків за валютними операціями;

2) порушення вимог ст. 6 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань умов та порядку торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України;

3) порушення вимог ст. 7 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку проведення переказу валютних цінностей;

4) порушення вимог ст. 8 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку транскордонного переміщення валютних цінностей;

5) порушення вимог ст. 11 Закону про валюту та/або нормативно-правових актів НБУ у частині невиконання/неналежного виконання обов'язків щодо здійснення банком валютного нагляду, крім порушень, зазначених у підпункті 5 пункту 7.24 глави 7 розділу II цього Положення;

6) порушення вимог ст. 12 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань запровадження засобів захисту, порядку здійснення валютних операцій в умовах запроваджених заходів захисту.

Штраф за порушення, зазначені в підпунктах 1-6 п. 7.23 глави 7 розділу II цього Положення, виявлені протягом періоду, що підлягав перевірці, якщо загальна сума проведених операцій (за кожним видом порушень) або сума однієї операції з валютними цінностями, проведеної з порушеннями вимог валютного законодавства, менше, ніж зазначена в абз. 8 п. 7.23 глави 7 розділу II цього Положення (тобто менше 1 млн грн), накладається на банк у розмірі не більше ніж 400000 грн за кожний вид порушення.

Штраф за інші суттєві порушення банком вимог валютного законодавства накладається на банк у розмірі не більше 1% від суми зареєстрованого статутного капіталу банку.

Інші суттєві порушення банком вимог валютного законодавства – це:

1) ненадання банком доступу уповноваженим працівникам НБУ до систем автоматизації банківських операцій під час виїзної перевірки дотримання валютного законодавства, інформації/документів про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій;

2) неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів про валютні операції/їх копій (уключаючи в електронному вигляді), подання документів про валютні операції/їх копій (уключаючи в електронному вигляді), у

яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, що необхідні для виконання НБУ функцій валютного нагляду, у тому числі на запит НБУ (письмовий запит НБУ або уповноважених на проведення перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства працівників НБУ);

3) неподання, несвоечасне подання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації, визначеної в нормативно-правовому акті НБУ, що встановлює порядок валютного нагляду за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, НБУ;

4) невиконання банком інших вимог нормативно-правових актів НБУ щодо проведення перевірки банку уповноваженими працівниками НБУ;

5) нездійснення банком аналізу, перевірки документів (інформації) про валютні операції відповідно до вимог нормативно-правового акта НБУ щодо порядку здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції.

Недостовірною інформацією/недостовірними документами про валютні операції є надана/надані банком інформація/документи про валютні операції, що не підтверджена/не підтвержені даними первинних документів, матеріалів перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства, офіційних документів/інформації, отриманих/отриманої від органів державної влади, банків, з інших джерел, чи суперечить/суперечать таким даним/документам/інформації.

Згідно із п. 7.25 глави 7 розділу II цього Положення штраф за порушення вимог ст. 10 Закону про валюту щодо періодичності, строків, способу та порядку надання інформації (статистичної звітності) про валютні операції, а також допущення суттєвих помилок у інформації (статистичній звітності) про валютні операції накладається на банк у розмірі не більше ніж 3000 нмдг за всі виявлені факти порушень протягом періоду, що підлягав перевірці.

Допущенням суттєвої помилки в інформації (статистичній звітності) про валютні операції є:

1) допущення помилки в будь-якому показнику, який виражений не в одиницях валют, в інформації (статистичній звітності) про валютні операції за звітний період за умови, що цей показник пов'язаний з конкретною сумою валютної операції та якщо ця сума (в еквіваленті) дорівнює чи перевищує розмір, установлений для фінансових операцій,

що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до вимог законодавства з питань фінансового моніторингу;

2) допущення помилки в кількісному показнику, який виражений в одиницях валют, в інформації (статистичній звітності) про валютні операції за звітний період (далі – Показник) за умови, що така помилка призвела до зміни розміру цього Показника на 5% і більше відсотків, але не менше ніж на суму (в еквіваленті), що дорівнює чи перевищує розмір, установлений для фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до вимог законодавства з питань фінансового моніторингу. Зміна цього Показника розраховується як різниця між помилковим і правильним його значенням, віднесена до його правильного значення. Зазначений розрахунок здійснюється відносно кожного окремого кількісного Показника.

За допущення помилок у інформації (статистичній звітності) про валютні операції, які не є суттєвими, штраф не накладається.

Штраф за порушення інших вимог Закону про валюту та/або нормативно-правового(их) акта(ів) НБУ з питань валютного регулювання та нагляду, не зазначених у пунктах 7.23 – 7.25 глави 7 розділу II цього Положення, накладається на банк у розмірі не більше ніж 100000 грн за кожний вид порушення (п. 7.26 Положення).

Штраф у розмірі не більше 1% від суми зареєстрованого статутного капіталу банку, накладається НБУ у разі виявлення суттєвих порушень банком з усіх/більшості питань, що підлягали перевірці щодо дотримання банком вимог валютного законодавства (п. 7.27 Положення).

Розрахунок загальної суми штрафу за виявлені під час перевірки порушення вимог валютного законодавства здійснюється шляхом додавання розмірів штрафів за кожний вид порушення вимог валютного законодавства, визначений п. 7.23 – 7.27 глави 7 розділу II цього Положення, крім випадку, коли сума штрафу за один чи кілька видів порушень вимог валютного законодавства дорівнює або перевищує 1% від суми зареєстрованого статутного капіталу банку. У такому разі штраф за всі виявлені під час перевірки порушення вимог валютного законодавства накладається в розмірі 1% від суми зареєстрованого статутного капіталу банку (п. 7.28 Положення).

НБУ має право відстороняти посадову особу банку від посади за наявності фактів, які свідчать про дії або бездіяльність цієї посадової особи, що призвели, зокрема, до суттєвих порушень вимог валютного законодавства.

10.5. Рішення НБУ про застосування заходу впливу до уповноважених установ (крім банків)

Це питання регламентується, зокрема, Положенням про валютний нагляд, затвердженим постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13.

Передбачено, що НБУ застосовує до установ за порушення вимог валютного законодавства заходи впливу, визначені в п. 2 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції», *протягом шести місяців* із дня виявлення порушення, *але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення*, у випадках, на підставах і в порядку, визначеному цим Положенням та нормативно-правовими актами НБУ з питань ліцензування валютних операцій. Йдеться про такі заходи впливу до уповноважених установ (крім банків): а) письмове застереження; б) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій; в) штрафні санкції; г) зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;

Також НБУ згідно з ч. 10 ст. 11 Закону України «Про валюту і валютні операції» має право вимагати від установи дотримання вимог валютного законодавства України, уключаючи вимоги нормативно-правового акта НБУ з питань ліцензування валютних операцій. За ч. 10 ст. 11 названого Закону: «У разі виявлення порушень валютного законодавства органи валютного нагляду мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок і допустили такі порушення, дотримання вимог валютного законодавства та застосовувати заходи впливу, передбачені законом».

НБУ за порушення в діяльності структурного підрозділу установи застосовує заходи впливу безпосередньо до установи – юридичної особи. НБУ застосовує захід впливу за порушення установою/структурним підрозділом установи вимог валютного законодавства на підставі:

1) результатів (матеріалів) проведених НБУ виїзних перевірок та безвиїзного нагляду;

2) інших документів/копій документів, уключаючи складені структурними підрозділами НБУ документи (їх копії), в яких зафіксовано/які можуть свідчити про порушення установою (її структурними підрозділами) вимог валютного законодавства.

Заходи впливу, що застосовуються НБУ до установи, мають бути адекватними конкретним порушенням, які ними були допущені. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до установ відповідно до

ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції» та цього Положення, має здійснюватися з урахуванням:

- 1) характеру та кількості виявлених порушень;
- 2) причин, які зумовили виникнення виявлених порушень.

Рішення про застосування заходу впливу до установи приймає Правління НБУ або колегіальний орган, який утворений відповідно до ст. 15 Закону України «Про Національний банк України» та якому Правлінням НБУ делеговані окремі повноваження щодо регулювання та нагляду (далі – Комітет).

НБУ повідомляє про прийняте рішення про застосування заходу впливу до уповноваженої установи:

1) уповноважену установу – письмово (на паперових носіях або засобами електронного зв'язку НБУ згідно з установленими НБУ вимогами щодо пересилання документів із грифом обмеження доступу) не пізніше п'яти робочих днів із дня прийняття такого рішення;

2) громадськість – шляхом розміщення на сторінках офіційного Інтернет-представництва НБУ протягом перших п'яти робочих днів місяця, наступного за звітним, інформації про застосовані ним протягом місяця заходи впливу до уповноваженої установи за порушення вимог валютного законодавства.

Оприлюдненню підлягають загальні відомості, що містять найменування уповноваженої установи, вид заходу впливу, включаючи розмір штрафу/штрафних санкцій, та інформацію про порушення валютного законодавства.

Застосування заходу впливу до уповноваженої установи не звільняє її від обов'язку усунути порушення, за яке цей захід впливу був застосований, якщо таке порушення може бути усунено.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу до установи може бути оскаржене в судовому порядку. Оскарження не зупиняє виконання рішення.

10.6. Види заходів впливу НБУ, які застосовуються до уповноважених установ (крім банків)

Відповідно до Положення про валютний нагляд, яке затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13, НБУ має право застосувати до установи такий захід впливу, як *письмове застереження* в разі встановлення в її діяльності та/або в діяльності її структурного підрозділу порушень вимог валютного законодавства. Рішення про застосування такого заходу впливу приймає Комітет.

Знайдіть у структурі НБУ, який саме Комітет застосовує заходи впливу до уповноважених установ. Проаналізуйте повноваження цього Комітету.

Письмове застереження складається на бланку Комітету та підписується головою на засіданні Комітету.

НБУ у письмовому застереженні висловлює установі своє занепокоєння станом виконання установою вимог нормативно-правових актів НБУ з питань валютного регулювання та валютного нагляду, указує на допущені порушення, недоліки в роботі та конкретні заходи, яких потрібно вжити установі у визначені строки з метою усунення порушень, недоліків у роботі та/або недопущення їх надалі, включаючи заходи щодо усунення порушень або недоліків у діяльності установи або її структурного підрозділу, які безпосередньо ще не призвели до нездійснення/неналежного здійснення установою валютного нагляду.

Установа зобов'язана подати НБУ протягом п'яти робочих днів із дати отримання письмового застереження відповідь із зазначенням строку, протягом якого вона зобов'язується вирішити виявлені проблеми та усунути порушення та/або вжити заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій діяльності.

НБУ протягом 20 календарних днів із дня отримання зобов'язань установи щодо усунення порушень має право надати до них зауваження, які є обов'язковими для врахування установою. У разі невиконання установою вимог щодо усунення зазначених у письмовому застереженні порушень в установлені строки або неврахування зауважень, НБУ розглядає питання щодо застосування до установи іншого заходу впливу.

Рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення або відкликання ліцензії приймає Правління НБУ або Комітет.

НБУ має право прийняти рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії в разі:

1) недотримання, порушення установою вимог, установлених нормативно-правовим актом НБУ з питань ліцензування валютних операцій (уключаючи вимогу щодо наявності мінімального розміру власного капіталу установи, потрібного для здійснення певних валютних операцій);

2) наявність суттєвих(ого) порушень(ня) вимог валютного законодавства після застосування до установи протягом двох останніх років заходів(у) впливу у вигляді штрафних(ої) санкцій(ї);

3) невиконання в установлений строк вимог НБУ щодо усунення порушень у діяльності установи;

4) порушення інших вимог нормативно-правових актів НБУ, крім випадків, передбачених у підпунктах 1-3 п. 25 розділу II Положення № 13.

НБУ у разі встановлення факту подання установою неповної та/або недостовірної інформації про структурний(і) підрозділ(и) або, якщо діяльність такого(их) структурного(их) підрозділу(ів) не відповідає вимогам валютного законодавства, має право прийняти рішення про припинення здійснення структурним підрозділом установи валютних операцій (уключаючи здійснення валютних операцій на користь або за дорученням клієнтів) та/або рішення про обмеження, зупинення здійснення установою валютних операцій, зупинення ліцензії.

НБУ протягом трьох робочих днів із дня прийняття рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії:

1) передає установі копію такого рішення під підпис її уповноваженого представника на другому примірнику супровідного листа із зазначенням дати та часу отримання (далі – момент отримання рішення), або

2) надсилає установі повідомлення про прийняте рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії засобами електронного зв'язку НБУ з обов'язковим направленням копії цього рішення засобами поштового зв'язку у формі рекомендованого листа із повідомленням про вручення згідно з установленими НБУ правилами пересилання документів.

НБУ у разі відмови уповноваженого представника установи отримувати копію рішення на паперових носіях робить на другому примірнику супровідного листа відмітку про таку відмову із зазначенням дати, часу відмови та надсилає установі копію наведеного рішення поштою з повідомленням про вручення згідно з установленими НБУ правилами пересилання документів з грифом обмеження доступу. Моментом отримання установою рішення на паперових носіях про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії в такому випадку вважаються дата та час відмови отримувати

копію цього рішення, що проставлені на другому примірнику супровідного листа.

Моментом отримання установою рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії, повідомлення про яке було надіслане засобами електронного зв'язку НБУ, є дата та час отримання установою такого повідомлення електронною поштою НБУ.

Установа з моменту отримання рішення НБУ про зупинення здійснення окремих видів валютних операцій або про зупинення ліцензії та на визначений у цьому рішенні строк (або до визначеного терміну) втрачає право одночасно на здійснення таких валютних операцій у визначеній рішенням частині (щодо видів операцій і/або кола клієнтів, і/або структурних підрозділів, через які можуть здійснюватися валютні операції) та укладання нових договорів (продовження строку діючих договорів) щодо проведення валютних операцій, які зупинені.

Установа з моменту отримання рішення НБУ про припинення здійснення окремих видів валютних операцій утрачає право на їх здійснення.

Установа з дня отримання копії рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії:

1) протягом трьох робочих днів письмово повідомляє клієнтів, з якими укладені договори про здійснення валютних операцій про це рішення;

2) у порядку, строки та в обсягах, які встановлені НБУ, надає НБУ інформацію щодо стану виконання цього рішення.

Установа, яка має структурний підрозділ на території іншої країни, протягом трьох робочих днів із дня отримання копії рішення про обмеження, зупинення чи припинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії повідомляє цей структурний підрозділ і наглядовий орган іноземної країни про застосування НБУ заходу впливу у вигляді обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій, або про зупинення, відкликання ліцензії та надає копію такого повідомлення до НБУ.

Установа зобов'язана надати НБУ не пізніше ніж за 20 робочих днів до закінчення строку (настання терміну), на який (до якого) обмежено або зупинено право установи на здійснення окремих видів валютних операцій або зупинено ліцензію:

1) інформацію про вжиті установою заходи щодо усунення порушень валютного законодавства та/або недопущення таких порушень у подальшій діяльності та про стан виконання рішення про обмеження, зупинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії;

2) засвідчені установою документи, що підтверджують усунення порушень і/або вжиття заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій діяльності.

НБУ має право вимагати від установи надання додаткової інформації щодо поданих документів з метою визначення можливості здійснення установою валютних операцій після закінчення строку (настання терміну), на який (до якого) обмежено або зупинено право установи на здійснення окремих видів валютних операцій або зупинено ліцензію.

НБУ у разі виконання установою рішення про обмеження, зупинення здійснення установою окремих видів валютних операцій, зупинення ліцензії, усунення порушень валютного законодавства та/або недопущення таких порушень у подальшій діяльності, повідомляє установу про можливість здійснення валютних операцій (якщо видана установі ліцензія зупинялась – про поновлення ліцензії) не пізніше останнього дня строку (настання терміну), на який (до якого) установі обмежено або зупинено валютні операції чи зупинено ліцензію. Установа має право розпочати здійснення валютних операцій після отримання від НБУ цього повідомлення.

Видана установі ліцензія, яку було зупинено, поновлюється після отримання установою від НБУ повідомлення про поновлення ліцензії.

Якщо установа не дотримала умов обмеження/зупинення здійснення окремих видів валютних операцій, то НБУ має право прийняти рішення про:

1) продовження строку дії заходу впливу, визначеного рішенням, умови якого не дотримані;

2) застосування до установи іншого заходу впливу.

У разі прийняття НБУ рішення про припинення валютних операцій або відкликання ліцензії установа зобов'язана:

1) припинити здійснення всіх валютних операцій, передбачених ліцензією, в строк, визначений нормативно-правовим актом НБУ з питань ліцензування валютних операцій, – у разі прийняття НБУ рішення про відкликання ліцензії;

2) припинити здійснення окремих валютних операцій, передбачених ліцензією, в строк, визначений у рішенні НБУ, – у разі прийняття НБУ рішення про припинення валютних операцій;

3) ужити заходів щодо припинення здійснення валютних операцій структурними підрозділами установи;

4) забезпечити повернення коштів, залучених в іноземній валюті, їх власникам- клієнтам установи. Установа має право повертати зазначені кошти як в іноземній валюті, в якій вони були залучені, так і в національній валюті за бажанням клієнтів установи;

5) ужити заходів щодо погашення заборгованості в іноземній валюті;

6) ужити заходів щодо погашення заборгованості перед нерезидентами в національній валюті.

Установа має право подати до НБУ клопотання про:

1) дострокову відміну обмеження/зупинення валютних операцій, дострокове поновлення зупиненої ліцензії;

2) відміну припинення валютних операцій не раніше ніж через шість місяців із дня прийняття рішення про припинення валютних операцій.

Разом із клопотанням установа подає до НБУ для розгляду питання щодо:

1) дострокової відміни обмеження/зупинення валютних операцій, дострокового поновлення зупиненої ліцензії – інформацію та документи, що підтверджують дотримання установою умов обмеження/зупинення;

2) відміни припинення валютних операцій – такі документи:

✓ інформацію про виконання установою рішення про припинення валютних операцій і заходів щодо усунення порушень валютного законодавства (далі – дотримання умов припинення);

✓ засвідчені установою документи, що підтверджують усунення порушень валютного законодавства і/або вжиття заходів щодо недопущення таких порушень у подальшій діяльності.

НБУ може прийняти рішення про дострокову відміну обмеження/зупинення валютних операцій, відміну припинення здійснення валютних операцій або про дострокове поновлення зупиненої ліцензії. НБУ може задовільнити, відмовити в задоволенні чи лишити без розгляду клопотання про дострокове припинення таких заходів.

НБУ має право застосувати до установи захід впливу у вигляді *штрафу* за порушення вимог валютного законодавства:

1) порушення вимог ст. 5 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку проведення розрахунків за валютними операціями;

2) порушення вимог ст. 6 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань умов та порядку торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України;

3) порушення вимог ст. 4, 7 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку проведення платіжних операцій з переказу валютних цінностей;

4) порушення вимог ст. ст. 4, 8 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань порядку транскордонного переміщення валютних цінностей;

5) здійснення валютних операцій, що потребують ліцензії згідно зі ст. 9 Закону про валюту, та/або не передбачені у виданій установі ліцензії;

6) порушення установою вимог ст. 10 Закону про валюту щодо періодичності, строків, способу та порядку подання інформації (статистичної звітності) про валютні операції, а також допущення суттєвих помилок в інформації (статистичній звітності) про валютні операції;

7) виявлення протягом періоду, що підлягав перевірці, суттєвих порушень вимог валютного законодавства. За такі порушення НБУ має право застосувати до установи штраф у розмірі до 20% від розміру власного капіталу установи за кожен вид порушення;

8) порушення вимог ст. 11 Закону про валюту та/або нормативно-правових актів НБУ в частині невиконання/неналежного виконання обов'язків щодо здійснення установою валютного нагляду. За таке порушення НБУ має право застосувати до установи штраф у розмірі до 1% від розміру власного капіталу установи за всі випадки порушень, виявлені під час проведення перевірки;

9) порушення вимог ст. ст. 4, 12 Закону про валюту та/або нормативно-правового акта НБУ з питань запровадження заходів захисту, порядку здійснення валютних операцій в умовах запроваджених заходів захисту;

10) порушення установою вимог нормативно-правового акта НБУ з питань ліцензування валютних операцій;

11) невиконання/неналежне виконання рішення НБУ про застосування заходу впливу;

12) порушення інших, крім зазначених у підпунктах 1–12 розділу II цього Положення, вимог нормативно-правових актів НБУ з питань валютного регулювання та нагляду.

За допущення порушень, визначених підпунктами 1–5, 8, 9, 10 НБУ має право застосувати до установи штраф у розмірі до 5% від розміру власного капіталу установи за кожен вид порушення.

НБУ за порушення вимог ст. 10 Закону України «Про валюту і валютні операції» щодо періодичності, строків, способу та порядку подання інформації (статистичної звітності) про валютні операції, а також допущення суттєвих помилок в інформації (статистичній звітності) про валютні операції має право застосувати до установи штраф у розмірі, що не більше ніж 1000 нмдг, за всі випадки порушень протягом періоду, що підлягав перевірці.

Щодо подання інформації – слід звернутися до Положення про порядок надання банками НБУ інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 6.

НБУ не застосовує до установи штраф за допущення помилок в інформації (статистичній звітності) про валютні операції, які не є суттєвими (про суттєві помилки в інформації про валютні операції йшлося вище).

За допущення порушень, визначених у підпунктах 11-13, НБУ має право застосувати до установи штраф у розмірі від 0,1 до 1% від розміру власного капіталу установи за кожен вид порушення.

Штраф нараховується та сплачується у національній валюті.

Установа сплачує нараховану суму штрафу та письмово повідомляє НБУ про сплату протягом строку, встановленого НБУ у рішенні про застосування заходу впливу.

Рішення НБУ про застосування до установи заходу впливу у вигляді штрафу (далі – рішення про застосування штрафу) є виконавчим документом і набирає законної сили з дати його прийняття. Таке рішення повинно містити відомості, передбачені ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження».

НБУ передає рішення про застосування штрафу до органів державної виконавчої служби для примусового виконання в разі невиконання установою такого рішення в добровільному порядку.

Література до теми 10

1. Боднар Т.Ю. Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення валютних операцій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 267 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/190f16a2-8b1e-4b3f-b456-c6665ff2bd93/content>.
2. Деменко К.Е. Організаційно-правові засади реалізації валютної політики як засобу забезпечення фінансової безпеки держави. дис. ... докт. філософії у галузі права. Суми, 2023. 287 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92709/4/dis_Demencko.pdf.
3. Костишин Ю.С. Розвиток митного контролю в системі фінансової безпеки держави: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Житомир, 2021. 268 с. URL: https://old.ztu.edu.ua/ua/science/files/onelife/diser_Kostyshyn.pdf.
4. Терещенко О.В. Механізми регулювання валютного ринку в умовах відкритості національної економіки: автоф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2023. 22 с. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57698/1/aref_Терещенко_О_В.pdf.
5. Хараїн І.І. Адміністративно-правове регулювання переміщення предметів фізичними особами через митний кордон України: дис. ... докт. філософії у галузі права. Дніпро, 2020. 220 с.

ТЕМА 11

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р.

2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.

3. Положення про валютний нагляд, затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13.

4. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65.

5. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 10.09.2021 р. № 3201/5.

6. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, затверджене рішенням НКЦПФР від 11.03.2021 р. № 176.

7. Положення про здійснення установами фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 28.07.2020 р. № 107.

8. Принципи опрацювання одержаної від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, та критерії проведення аналізу таких операцій, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 02.08.2021 р. № 440.

9. Порядок надання інформації щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 05.04.2021 р. № 196.

10. Порядок обміну інформацією з питань фінансового моніторингу, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 04.06.2021 р. № 322.

11. Порядок доведення до відома суб'єктів первинного фінансового моніторингу переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, та Інструкція з унесення інформації до такого переліку, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 09.02.2021 р. № 6.

12. Порядок прийняття Державною службою фінансового моніторингу України рішень (доручень) про зупинення фінансових операцій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2021 р. № 8.

13. Порядок відшкодування та Розміру фактичних витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію, розпорядником якої є Державна служба фінансового моніторингу України, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 16.09.2020 р. № 562.

14. Порядок погодження з Державною службою фінансового моніторингу України суб'єктами первинного фінансового моніторингу строків подання запитуваної інформації, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 27.10.2020 р. № 637.

15. Порядок подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку/поновлення на обліку) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації та подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 850.

16. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 20.09.2022 р. № 1191 «Про особливості верифікації юридичних осіб протягом дії воєнного стану».

17. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 05.08.2022 р. № 1067 «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом дії воєнного стану».

18. Рекомендації FATF.

11.1. Поняття, суб'єкти, рівні фінансового моніторингу

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. **фінансовий моніторинг** – це сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що передбачають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу:

✓ *порогові фінансові операції* (ст. 20 Закону). Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис. грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), за наявності однієї або більше таких ознак:

- фінансові операції у разі, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи у неналежний спосіб виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (у тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

- фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

- платіжні операції з переказу коштів за кордон (у тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

- фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

✓ *підозрілі фінансові операції (діяльність)* (ст. 21 Закону). Фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення. При визначенні того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, суб'єкт первинного фінансового моніторингу враховує типологічні дослідження, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Дії, які належать до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 5 Закону).

Рівні фінансового моніторингу (ст. 6 Закону):

- ✓ первинний рівень;
- ✓ державний рівень.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

- 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) оператори платіжних систем;
- 3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- 5) оператори поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій;
- 6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України;
- 7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин):

- а) суб'єкти аудиторської діяльності;
- б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку;
- в) суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування;
- г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально;
- ґ) нотаріуси;
- д) суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги;
- е) особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами;
- е) суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна;
- ж) суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;
- з) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри;
- 8) постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;
- 9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу:

- ✓ НБУ;
- ✓ центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (Міністерство фінансів України);
- ✓ Міністерство юстиції України;
- ✓ НКЦПФР;
- ✓ Міністерство цифрової трансформації України;
- ✓ спеціально уповноважений орган (Державна служба фінансового моніторингу України).

Відповідно до ст. 10 Закону **виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується:**

- 1) адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями та адвокатами, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально,

нотаріусами, суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги, якщо вони беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо:

✓ купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла;

✓ купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав;

✓ управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта;

✓ відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;

✓ залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними;

✓ створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями;

2) суб'єктами господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єктами господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна, при наданні консультаційних послуг, підготовці та/або здійсненні правочинів щодо купівлі-продажу нерухомого майна;

3) суб'єктами господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену ч. 1 ст. 20 цього Закону, під час проведення фінансових операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них та/або під час організації торгівлі такими предметами, у тому числі аукціонної;

4) суб'єктами господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри (окрім азартних ігор в казино), під час здійснення фінансових операцій із прийняття ставок, повернення ставок та видачі (виплати) виграшів (призів).

Суб'єкт господарювання, який проводить лотереї, зобов'язаний також виконувати обов'язки суб'єкта первинного фінансового моніторингу під час здійснення фінансових операцій із прийняття ставок у лотерею, повернення ставок у лотерею та видачі (виплати) виграшів (призів) у лотерею, які здійснюються розповсюджувачами лотерей від імені та за рахунок такого суб'єкта господарювання;

5) суб'єктами господарювання, які проводять азартні ігри в казино, під час здійснення фінансових операцій із обміну коштів на ігрові замітники гривні, обміну ігрових замітників гривні на кошти, а також під час виплати виграшів.

Ці положення мають деякі обмеження у частині виявлення, реєстрації та зберігання інформації про порогові фінансові операції.

Нотаріуси, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання, адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, особи, які надають юридичні послуги, можуть не виконувати обов'язки щодо здійснення належної перевірки клієнта та не повідомляти спеціально уповноважений орган про свої підозри у разі надання послуг щодо захисту клієнта, представництва його інтересів у судових органах та у справах досудового врегулювання спорів або надання консультацій щодо захисту та представництва клієнта.

Відповідно до п. 36, 37 Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, яке затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65, у разі здійснення переказу без відкриття рахунку в межах України на суму, що не перевищує 30 тис. грн., або суму, еквівалентну зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, одиницях вартості, банк, здійснюючи належну перевірку платника/отримувача переказу в установлених Законом про ПВК/ФТ випадках, крім ідентифікаційних документів, може отримувати й інші документи, що оформляються із застосуванням засобів Єдиного державного демографічного реєстру відповідно до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», з метою верифікації таких даних:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові;
- 2) місце проживання (або місце перебування фізичної особи-резидента чи місце тимчасового перебування фізичної особи-нерезидента в Україні);
- 3) РНОКПП;
- 4) дата і місце народження.

Банк зобов'язаний під час здійснення ідентифікації клієнта інформувати його про покладені на нього зобов'язання щодо обробки персональних даних для цілей ПВК/ФТ.

Про фінансовий моніторинг, пов'язаний із електронними грошима, йдеться у темі 3.

Задля формування вимог фінансового моніторингу, критеріїв підозрілих операцій, виявлення таких операцій та сприяння розшуку підозрюваних у їхньому здійсненні осіб, на міжнародному рівні діє міжнародна організація FATF (The Financial Action Task Force). Практичне значення мають Рекомендації цієї організації.

Опрацюйте рекомендації FATF на предмет їх впровадження та реалізації в Україні.

11.2. Індикатори підозрливості фінансових операцій

Цьому питанню присвячено Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, яке затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65, а також Положення про здійснення установами фінансового моніторингу, затверджене постановою Правління НБУ від 28.07.2020 р. № 107, Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 10.09.2021 р. № 3201/5, Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, затверджене рішенням НКЦПФР від 11.03.2021 р. № 176.

Розглянемо детальніше ці нормативно-правові акти.

Додаток 20 до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління НБУ від 19.05.2020 р. № 65

I. Індикатори, що стосуються діяльності чи поведінки клієнта

1. Клієнт (представник клієнта) не може зрозуміло пояснити, у чому полягає його ділова діяльність (характер діяльності).
2. Клієнт (представник клієнта) не бажає або відмовляється надавати інформацію, потрібну для вжиття заходів належної перевірки, надає її в недостатній мірі або надає сумнівну інформацію, яку важко перевірити.
3. Існують підстави підозрювати, що надані інформація/документи для НПК містять неправдиві або підроблені відомості (зокрема очевидними є значні невідповідності, допущені суттєві помилки).
4. Неможливо зв'язатися із клієнтом (представником клієнта) за допомогою наданих ним даних, зокрема за адресою місцезнаходження,

проживання або за зазначеним номером телефону та електронною поштою (особливо в короткі терміни після надання такої контактної інформації).

5. Клієнт має велику кількість рахунків або платіжних карток, потреба у яких не є зрозумілою або не відповідає його бізнес-потребам.

6. Клієнт (представник клієнта) нервує без видимих причин або проявляє нетипову поведінку.

7. Клієнт демонструє незвичну зацікавленість вимогами законодавства у сфері ПВК/ФТ та внутрішньої системи ПВК/ФТ банку (зокрема, внутрішніх документів банку з питань ПВК/ФТ).

8. Клієнт (представник клієнта) скасовує проведення запланованої фінансової операції після того, як банк запитав у нього відповідні підтвердні документи та/або роз'яснення.

9. Клієнт (представник клієнта) наполягає на терміновості проведення фінансової операції, демонструючи нервову поведінку, без наявності очевидних на те причин (підстав).

10. Клієнт (представник клієнта) пропонує гроші, подарунки або інший вид подяки працівникові банку за проведення фінансової операції у незвичний або підозрілий спосіб.

11. Інформація, надана клієнтом (представником клієнта), суперечить тій, що міститься в публічних джерелах.

12. Фінансові операції за рахунком фізичної особи не відповідають ризик-профілю клієнта (зокрема віку, професії, доходам).

13. Клієнт демонструє незнання інформації, що стосується фінансових операцій за його власним рахунком, та/або не може пояснити їх зміст.

14. Клієнт незвично та надмірно виправдовує або пояснює фінансову операцію, підкреслюючи відсутність будь-яких зв'язків із незаконною діяльністю.

15. Характер фінансової операції та/або обставини, за яких вона ініціюється, дають підстави вважати, що вона здійснюється від імені та/або на користь іншої сторони, особа якої не розкрита банку.

16. За рахунком клієнта-суб'єкта господарювання не сплачено жодних або сплачено в незначному розмірі (у розмірі, що очевидно не відповідає обсягам проведених фінансових операцій) обов'язкових платежів, які притаманні звичайній господарській діяльності (наприклад, платежі за оренду приміщень, сплата комунальних послуг, податків до бюджету).

17. Рахунками кількох клієнтів, між якими немає логічно пояснюваних взаємозв'язків, управляє один і той самий представник.

18. Представник клієнта-фізичної особи не має чітких та зрозумілих стосунків із клієнтом (наприклад, особа не є родичем, членом сім'ї, адвокатом).

19. Подаючи заявку на отримання платіжної картки поштою, клієнт зазначає адресу, яка невідома банку.

20. Представники клієнта-суб'єкта господарювання максимально уникають контактів з працівниками банку (відвідування відділення банку), навіть коли за звичайних умов проведення фінансової(их) операції(й) це було б для них набагато зручніше.

21. Є очевидні ознаки того, що інші особи контролюють проведення фінансової операції (клієнт читає все з нотаток або телефону чи інші особи стежать за клієнтом у приміщенні відділення або залишаючись ззовні).

22. Мета чи мотивація відкриття рахунків нерезидентами в Україні є непереконливою або незрозумілою.

23. Клієнт постійно наполягає на обслуговуванні в одного працівника банку, навіть якщо це звичайні операції, та/або припиняє здійснювати фінансові операції через банк на період відсутності конкретного працівника.

II. Індикатори, що стосуються фінансових операцій клієнта

24. Клієнт (юридична особа – резидент) регулярно перераховує гроші іноземній компанії, яка має рахунок у банку України [клієнт (юридична особа-нерезидент, що має рахунок у банку України) регулярно отримує гроші від юридичної особи – резидента].

25. Тривалий час спостерігається аналогічна тенденція щодо обсягу дебетових та кредитових фінансових операцій за рахунком клієнта протягом одного дня (незвично швидко проходження коштів через рахунок, тобто незначне сальдо на початок та кінець дня та великі щоденні обороти коштів за рахунком).

26. Проведення декількох фінансових операцій клієнтом протягом одного дня в одному відділенні, але з очевидною спробою обслуговуватися у різних працівників банку (клієнтського менеджера або касира).

27. Фінансова операція / сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій не є характерною/характерними для звичайної діяльності клієнта (наприклад, цілі, тип та обсяг операції), а надані пояснення не є аргументованими.

28. Регулярні перекази коштів з рахунку клієнта-юридичної особи на особистий(і) рахунок(и) працівника(ів) або осіб, пов'язаних

із працівником(ами), і навпаки (крім переказів, пов'язаних із виплатою заробітної плати, соціальних виплат та інших обов'язкових платежів).

29. Контрагентами клієнта є особи, стосовно яких у банку є негативна інформація [зокрема особи, яким банк відмовив у встановленні (підтриманні) ділових відносин у зв'язку з присвоєнням неприйнятно високого ризику ВК/ФТ].

30. Відбулися значні зміни в обсягах фінансових операцій, що здійснюються за рахунками клієнта.

30-1. Перевищення більш ніж у два рази на місяць максимальної суми фінансових операцій, заявленої клієнтом-фізичною особою до встановлення ділових відносин/оновленої під час його обслуговування. Цей індикатор не поширюється на клієнтів, визначених у пункті 5-3 додатка 1 до цього Положення.

30-2. Нетипова активність за рахунками клієнта.

30-3. Невідповідність фактичних обсягів фінансових операцій заявленим клієнтом-юридичною особою та ФОП на етапі встановлення ділових відносин із банком / під час його обслуговування.

31. Здійснення попередньої оплати за зовнішньоекономічними (імпортними) контрактами в разі наявності інформації з відкритих джерел про невиконання нерезидентом своїх зобов'язань за іншими зовнішньоекономічними договорами.

32. Проведення розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами (експортно-імпортними) на умовах передоплати, за якими не відбулася поставка товарів у визначені в таких договорах строки.

33. Клієнт регулярно здійснює або отримує значну кількість переказів без відкриття рахунку.

34. Регулярне отримання коштів з-за кордону та/або переказ коштів за кордон, якщо мета таких переказів є неочевидною або сукупність таких фінансових операцій носить незвичний характер.

35. Перекази за межі України, що здійснюються кількома різними клієнтами в один день або протягом трьох днів, мають ознаки пов'язаності (зокрема схожі за сумою, іменами відправника/отримувача, тестовими запитаннями, текстами безкоштовних повідомлень та країнами (територіями) отримувачів).

36. Здається, що відправник переказу не знає одержувача, якому надсилає переказ, або отримувач не знає відправника переказу.

37. Значна кількість особистих рахунків та/або рахунків суб'єктів господарювання та/або рахунків неприбуткових (зокрема благодійних)

організацій використовуються для збору та подальшого переказу коштів невеликій кількості отримувачів-нерезидентів.

38. Банк-кореспондент або банк одержувача платежу відмовив у виконанні платежу клієнта та повернув кошти на рахунок клієнта.

39. Переказ надходить від СПФМ, про якого відомо, що він не надає інформацію про платника та/або отримувача без належного обґрунтування.

40. Клієнт отримує на свій рахунок багато готівкових чи безготівкових платежів на незначні суми, які згодом агрегуються та великою сумою переказуються іншому клієнту.

41. Оборот за рахунком клієнта (юридичної особи) в основному складається з дебетових безготівкових платежів та кредитових готівкових виплат.

42. Проведення клієнтом фінансових операцій у великому обсязі з готівкою, що не пов'язані з основним видом діяльності клієнта, та/або проведення значної кількості операцій з використанням карткових рахунків.

43. Проведення так званих поворотних переказів, тобто коли кошти, отримані від особи з іноземної держави (території), відразу перераховуються іншій особі з тієї самої держави (території), або на рахунок відправника в іншій державі (території).

44. Перекази спрямовуються для виплати у відділеннях, розташованих дуже близько до кордонів країн з підвищеним ризиком тероризму.

45. Клієнт регулярно надає або отримує позики від контрагентів, які не належать одній бізнес-групі компаній.

46. За рахунком клієнта неодноразово проводяться фінансові операції за договорами відступлення прав вимоги (переведення боргу).

47. Значна частка видаткових операцій клієнта – фінансової компанії пов'язана з підкріпленням каси фінансової компанії готівкою на підставі укладених фінансовою компанією з банком(ами) договорів інкасації (з метою подальшої видачі споживчих кредитів фізичним особам готівкою з каси фінансової компанії). Водночас значна частка прибуткових операцій за рахунком такої фінансової компанії є оплатою в безготівковій формі за договорами факторингу, переведення боргу, відступлення прав вимог тощо.

48. Перерахування клієнтом-фінансовою компанією безготівкових коштів як надання споживчих кредитів на поточні рахунки великої кількості фізичних осіб (у тому числі клієнтів різних банків) у розмірах, що суттєво перевищують середній розмір споживчих кредитів.

49. Кілька фізичних осіб-клієнтів отримують на власні рахунки споживчі кредити від однієї фінансової компанії та протягом короткого проміжку часу знімають їх готівкою. Споживчі кредити видаються на значні суми (орієнтовно декілька мільйонів гривень одній фізичній особі) та/або на короткий термін користування. За рахунками клієнтів у банку немає операцій з погашення споживчих кредитів на рахунки фінансової компанії. Найявна в банку інформація про фінансовий стан клієнтів свідчить, що такі фізичні особи не мають достатніх фінансових можливостей для погашення отриманих короткотермінових кредитів.

50. Фізична особа отримує на свій рахунок грошові кошти як кредит на суму, що вочевидь суттєво перевищує її фінансові можливості в частині повернення такого кредиту. У подальшому заборгованість оплачується або юридичними особами за договорами переведення боргу / договорами поруки, або безпосередньо фізичною особою-позичальником, однак за рахунок коштів, які не є його власними доходами, а надходять від юридичних осіб (наприклад як фінансова допомога).

51. Державні кошти (пожертви) є основним джерелом надходжень на рахунки неприбуткової організації.

52. Регулярне проведення за рахунком клієнта – страхової компанії фінансових операцій у великому обсязі, підтвердні документи, інформація щодо яких свідчать про наявність таких ознак:

1) укладання договорів страхування/перестраховування на очевидно невігідних умовах для сторін таких договорів, а також суттєві зміни основних умов договору страхування/перестраховування, зокрема протягом короткого періоду часу;

2) збільшення без очевидної необхідності страхової суми, установленої під час укладання договору страхування;

3) укладання договорів страхування/перестраховування із страховими сумами, розмір яких не відповідає потенційному ризику;

4) сплата страхових внесків та/або премій у розмірах, що перевищують розміри страхових внесків та/або премій визначених договором страхування;

5) страхування майна, загальна вартість якого не відповідає фінансовому стану клієнта;

6) настання страхового випадку в короткий строк після укладення договору страхування;

7) використання значних сум готівки під час оплати страхової(их) премії(й);

8) використання готівки для виплати страхового відшкодування частинами;

9) проведення фінансової(их) операції(й) за договорами перестраховання за умови, що обсяг таких операцій значно перевищує обсяги руху коштів за рахунками страховика за попередні періоди;

10) укладання договорів перестраховання страховиками, фінансовий стан яких є незадовільним;

11) договір перестраховання укладено із страховиком / страховим посередником, який має місцезнаходження у країні, що є нетиповою/незвичною для здійснення перестраховання ризиків та із суб'єктами якої раніше не укладалися договори перестраховання;

12) документи, що є підставою для оплати страхових премій/внесків та/або здійснення страхових виплат, мають ознаки підробки;

13) страхування життя з одноразовим страховим внеском, здійсненим зокрема готівкою;

14) дострокове розірвання договору страхування з перерахуванням коштів на користь третьої особи;

15) сплата страхових премій/внесків через третіх осіб та/або третіми особами;

16) укладання договорів страхування за нехарактерними або неможливими ризиками для об'єкта страхування;

17) укладання страховиком / страховим посередником короткострокового депозитного договору на період, який уключає останню дату кварталу та або дострокове розірвання депозитного договору в короткий термін після настання останньої дати кварталу;

18) проведення страховиком / страховим посередником операцій зі страхування фінансових ризиків з обмеженим переліком підтвердних документів для виплати страхового відшкодування;

19) повторне проведення страховиком / страховим посередником операцій зі страхування фінансових ризиків щодо особи, яка раніше отримувала страхове відшкодування;

20) проведення страховиком / страховим посередником операцій зі страхування фінансових ризиків за вибіркоким колом осіб за умови, коли страхувальник несе такі фінансові ризики щодо осіб, які не страхуються;

21) здійснення страховиком операцій з перестраховання ризиків у перестраховика, фінансовий стан якого не дає змоги виконати такі зобов'язання за рахунок власних активів;

22) здійснення страховиками операцій із будь-яких виплат (винагороди) фізичним особам-підприємцям за надані послуги

(посередницькі або інформаційно-консультаційні), пов'язані з укладанням/супроводом/виконанням/продовженням договорів страхування в обсягах, що перевищують звичайну практику;

23) здійснення фінансових операцій з виплати агентської винагороди за договором доручення, розмір якої є незвично великим.

53. Платежі клієнта-суб'єкта господарювання в призначеннях зазвичай не містять зрозумілої та чіткої мети (зокрема зазвичай містять лише посилання на номери контрактів або рахунків-фактур, не зазначаючи вид товару чи послуги).

54. Очевидна невідповідність змісту прибуткових та видаткових операцій за рахунками клієнта (наприклад, отримання оплати за тютюнові вироби та переказ коштів за вживані товари).

55. Клієнт (суб'єкт господарювання) здійснює регулярні платежі стороні чи сторонам, які, здавалося б не пов'язані з підприємницькою діяльністю клієнта, а підстава та мета платежів є незрозумілими.

56. Банк має інформацію, що дає підстави вважати, що операція клієнта пов'язана з поставкою, торгівлею, продажем чи придбанням товарів подвійного використання.

57. Заявлені та/або фактичні обсяги операцій роздрібного торговця, суми окремих трансакцій, суми повернення коштів/відшкодувань клієнтам (у разі повернення товару) не відповідають звичайній практиці торговців тієї самої сфери (конкурентів) або інформації, що отримана працівниками банку після візиту такої торгової точки.

58. Наявна інформація свідчить про те, що торговець регулярно відшкодовує кошти особам, які не здійснювали попередньо жодних оплат.

59. Наявна інформація свідчить про те, що платіжний термінал торговця використовується неавторизованою третьою стороною.

60. За рахунками клієнта, який провадить діяльність у сфері роздрібної торгівлі, немає фінансових операцій із інкасації виручки.

61. Клієнт купує велику кількість prepaid-карток на значну суму, що не є характерним для діяльності клієнта.

62. Суб'єкт господарювання отримує велику кількість платежів на свій рахунок від систем, що забезпечують проведення онлайн-платежів, за умови відсутності діяльності, пов'язаної із інтернет-торгівлею або онлайн-аукціонами, іншої подібної діяльності.

63. Проведення фінансових операцій на значні суми за особистим рахунком фізичної особи, якщо їх характер є притаманним комерційній діяльності.

64. Отримання особою коштів від релігійної чи благодійної організації та їх подальший переказ або використання на придбання активів протягом відносно короткого періоду.

65. Суттєва невідповідність реквізитів платежів даним, що зазначені у відповідних підтвердних документах (наприклад, номер договору, тип та найменування товару чи послуги).

66. Проведення «циклічних» фінансових операцій із неодноразового поступового перерахування певної суми коштів з рахунку на рахунок юридичних осіб з призначенням платежу «поповнення статутного капіталу» наслідком чого є «штучне» створення статутного капіталу клієнта.

67. Проведення за рахунком клієнта «циклічних» фінансових операцій з використанням однієї (або наближеної) суми коштів, за результатами яких відбулася купівля/продаж активу, надання/повернення фінансової допомоги, формування/погашення заборгованості за будь-яким правочином.

III. Індикатори за різними видами продуктів (послуг)

68. Готівкові операції:

1) обсяг готівкових операцій за рахунком клієнта не відповідає обсягу, що є притаманним виду і масштабам діяльності клієнта;

2) за рахунком клієнта здійснюються регулярні фінансові операції готівкою на великі округлені суми;

3) клієнт регулярно обмінює велику кількість банкнот дрібного номіналу на банкноти крупного номіналу;

4) клієнт вносить значні суми коштів готівкою, джерелом походження яких зазначає виручку від продажу активів, проте не може це підтвердити документально;

5) клієнт знімає значні суми коштів готівкою з метою проведення подальших готівкових розрахунків з контрагентами, проте не може належно це підтвердити документально;

6) регулярне проведення готівкових фінансових операцій з купівлі, продажу або конвертації іноземної валюти на великі суми;

7) проведення значної кількості фінансових операцій із внесення готівкових коштів на невеликі суми на рахунки клієнтів через різні відділення одного банку або групою осіб, які одночасно входять до одного відділення банку, з подальшим переказом на один й той самий чи декілька рахунків, відкритих іншим клієнтам у цьому або іншому банку України, або на рахунок, відкритий за межами України;

8) проведення значної кількості фінансових операцій із зняття готівкових коштів на невеликі суми з рахунків клієнтів через різні

відділення одного банку або групою осіб, які одночасно входять до одного відділення банку;

9) регулярне внесення клієнтом готівкових коштів на велику кількість окремих власних рахунків протягом одного дня, якщо видаткові операції за такими рахунками здійснюються на загальну велику суму;

10) значна частина (понад 30%) щомісячного дебетового або кредитового обороту за рахунками клієнта складається з готівкових операцій, якщо це не є характерним для виду діяльності клієнта;

11) зняття готівкових коштів у значних розмірах з поточного рахунку, за яким протягом тривалого часу (не менше півроку) не здійснювалося будь-яких операцій клієнтом, або з рахунку, на який нещодавно був зарахований переказ з-за кордону на велику суму;

12) зняття готівки відбувається майже в один і той самий час з одного банківського автомата самообслуговування з рахунків декількох клієнтів, а кошти, що обліковуються на зазначених рахунках, знімаються повністю або майже в повному обсязі;

13) проведення великої кількості фінансових операцій клієнтом в один день за допомогою банківських автоматів самообслуговування на загальну значну суму;

14) циклічний рух готівкових коштів за рахунками клієнта;

15) готівкова фінансова операція проводиться (структується) таким чином, щоб обійти вимоги, що вимагаються під час здійснення відповідних порогових фінансових операцій.

69. Кредити/позики:

1) кредит погашається коштами, що належать третій особі, за відсутності раціонального обґрунтування;

2) клієнт не цікавиться істотними умовами кредитування (зокрема процентна ставка, штрафи) або витратами, пов'язаними із поверненням кредиту;

3) заставою за кредитом клієнта є активи, що належать третім особам, які не пов'язані з позичальником;

4) клієнт використовує виданий кредит не у відповідності із затвердженими цілями позики, здійснюючи операції, що є нетиповими для діяльності клієнта;

5) клієнт повертає прострочений уже тривалий час кредит коштами, джерела походження яких не є зрозумілими;

6) клієнт повертає довгостроковий кредит (зокрема іпотечний) у незвичайно короткий строк після його отримання;

7) економічна доцільність отримання позики не є зрозумілою (наприклад, на рахунках клієнта розміщена значна сума коштів);

8) забезпеченням за позикою в значній сумі, що надається клієнту, є кошти, розміщені ним на депозит.

70. Операції із цінними паперами та іншими фінансовими інструментами:

1) купівля або продаж цінних паперів за відсутності очевидної економічної вигоди;

2) купівля-продаж цінних паперів закритого випуску на значні суми, якщо емітентом є невідома компанія, інформацію про діяльність якої важко перевірити, а економічна доцільність зроблених клієнтом інвестицій є незрозумілою та/або емітентом є компанія, пов'язана з клієнтом;

3) фінансова операція на значну суму з купівлі-продажу неліквідних цінних паперів, ринкову ціну яких неможливо визначити;

4) фінансові інструменти купуються-продаються за цінами, що суттєво відрізняються від ринкової ціни таких фінансових інструментів;

5) фінансові операції клієнта з цінними паперами є незвично складними або неоднозначними, а їх економічна доцільність не є зрозумілою;

6) проведення операцій із фінансовими інструментами протягом короткого періоду часу, якщо клієнт видає замовлення на купівлю та продаж цінних паперів за ціною, що значно відрізняється від їх ринкової ціни на момент подання замовлення, одночасно визначаючи контрагентів, з якими фінансові операції повинні здійснюватися, що призводить до регулярних доходів або втрат для клієнта;

7) фінансові операції з купівлі-продажу цінних паперів поза біржою, що не передбачають здійснення оплати проти поставки;

8) клієнти, які не формують єдину групу взаємопов'язаних клієнтів, регулярно переказують та отримують цінні папери від одного контрагента;

9) фінансові операції з цінними паперами передбачають термін розрахунку, що перевищує два тижні;

10) підтвердні документи щодо фінансових операцій із цінними паперами, отриманими банком від клієнта, містять суттєві юридичні неточності або помилки чи значної інформації бракує, уключаючи (але не тільки) інформацію стосовно строків та умов розрахунків, реквізитів сторін, видів цінних паперів;

11) суттєве збільшення портфеля цінних паперів клієнта протягом короткого строку (наприклад, 50 % протягом трьох місяців);

12) характер та обставини проведення фінансових операцій клієнтом з цінними паперами дають підстави вважати, що вигодоодержувач, зазначений клієнтом, на користь якого здійснюються операції, не є справжнім вигодоодержувачем, а операції здійснюються на користь іншої особи;

13) стосовно фінансових операцій клієнта з цінними паперами надходили запити від суб'єкта первинного фінансового моніторингу, суб'єкта державного фінансового моніторингу чи правоохоронних органів (зокрема щодо можливих зловживань на ринку або шахрайства);

14) проведення циклічних фінансових операцій з купівлі за більш високою ціною та продажу за більш низькою ціною (тобто зі збитком) цінних паперів, у тому числі облігацій внутрішньої державної позики, з таким же ISIN упродовж короткого проміжку часу (у день їх купівлі або протягом найближчих днів);

15) регулярне/циклічне придбання фізичними особами цінних паперів та подальший продаж цінних паперів у день їх купівлі або протягом найближчих днів за ціною, яка є вищою за ціну придбання (водночас ціна продажу може бути в межах ринкових цін);

16) за поточними рахунками фізичної особи, яка регулярно отримує значні суми коштів як інвестиційний прибуток, відсутні операції з переказу коштів брокеру, спрямованих на купівлю цінних паперів, у сумах, що відповідають вартості таких цінних паперів (суттєва розбіжність між розміром коштів, витрачених на інвестування в ОВДП, та отриманим прибутком).

71. Торговельне фінансування:

1) очевидне завищення або заниження ціни на товари та послуги;

2) очевидне викривлення даних щодо кількості чи виду товарів, що імпортуються чи експортуються;

3) структура фінансової(их) операції(й) видається надмірно та необґрунтовано складною, що є підставою підозрювати про бажання приховати справжній характер угоди;

4) використання акредитивів та інших методів торговельного фінансування, коли така торгівля не відповідає звичайній підприємницькій діяльності клієнта;

5) товар за зовнішньоекономічним контрактом поставляється в (або з) країну(и) [територію(і)] з підвищеним ризиком ВК/ФТ;

6) товар за зовнішньоекономічним контрактом проходить транзитом через одну або кілька країн (територій) за відсутності очевидних економічних причин;

7) товар за зовнішньоекономічним контрактом проходить транзитом через країни (території) із підвищеним ризиком ВК/ФТ;

8) імпорт/експорт товару за зовнішньоекономічним контрактом не має економічного сенсу;

9) до умов акредитиву вносяться суттєві зміни та/або умови часто змінюються (зокрема сторони угоди, фінансові установи, географія руху коштів/товару), та/або строки подовжуються.

72. Послуги із зберігання цінностей/надання в оренду депозитного сейфа:

1) поведінка клієнта щодо використання сейфа є незвичною (наприклад, клієнт часто відвідує сховище разом із сторонніми особами або приїжджає із сумками, за допомогою яких можна перевозити готівку у великих розмірах);

2) клієнт використовує декілька (не менше трьох) сейфів;

3) послугами сейфів користується суб'єкт господарювання, для господарської діяльності якого використання послуг сейфів не є характерним;

4) клієнт проводить незвично тривалий час у сховищі (більше 15 хвилин);

5) клієнт відвідує сховище перед тим, як внести готівку на рахунок, відкритий у тому самому банку, де він користується послугами сейфа;

6) поведінка клієнта щодо використання сейфа суттєво змінилася (наприклад, раніше клієнт відвідував сховище один раз на рік, тоді як зараз – три рази на тиждень);

7) послугами сейфа користується інша особа (за довіреністю).

73. Онлайн-послуги:

1) різні представники кількох непов'язаних між собою клієнтів використовують для доступу до Інтернет-банкінгу однакові IP-адреси (Інтернет-протокол);

2) є підстави вважати, що третя сторона використовує онлайн-банкінг клієнта (наприклад, доступ до Інтернет-банкінгу ініціюється із-за меж України, тоді як банк має інформацію про присутність клієнта в Україні).

З цих питань Верховний Суд також виклав свою думку:

✓ банк зобов'язаний відмовитися від підтримання ділових відносин, у тому числі шляхом розірвання ділових відносин, закриття

рахунка у разі встановлення клієнту неприйнятно високого ризику або ненадання клієнтом необхідних для здійснення належної перевірки клієнта документів чи відомостей (*постанови Верховного Суду від 21.11.2022 р. у справі № 757/35987/20-ц, від 28.12.2022 р. у справі № 757/57487/20*);

✓ банк не наділений необмеженим правом на відмову від обслуговування клієнта шляхом розірвання договору банківського рахунка, навіть на підставі присвоєння клієнтові неприйнятно високого ризику. Судам необхідно в кожному випадку, виходячи із встановлених обставин справи, досліджувати підстави та обґрунтованість встановлення клієнту такої категорії ризику (*постанови Верховного Суду від 29.04.2020 р. у справі № 910/3245/19, від 20.01.2022 р. у справі № 910/18504/20*);

✓ за відсутності обставин, які б свідчили про те, що банком при встановленні позивачу неприйнятно високого рівня ризику було дотримано процедури, встановлені законодавством та/або внутрішніми документами банку, що підтверджується відповідними доказами, розірвання договорів є неправомірним (*постанова Верховного Суду від 09.10.2019 р. у справі № 761/28762/18*);

✓ право банку як суб'єкта первинного фінансового моніторингу відмовитися від договірних відносин шляхом розірвання договорів з вказаних підстав не може бути необмеженим, у зв'язку із чим необхідним є дослідження підстав та обґрунтованості встановлення клієнту відповідної категорії ризику, виходячи з обставин кожної конкретної справи (*постанови Верховного Суду від 05.03.2020 р. у справі № 910/7161/19, від 25.04.2019 р. у справі № 910/1555/18, від 16.10.2018 р. у справі № 910/21320/17*).

Додаток 19 до Положення про здійснення установами фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління НБУ від 28.07.2020 р. № 107

Вимоги цього Положення поширюються на страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу); платіжні організації, учасників чи членів платіжних систем, які надають фінансові послуги на підставі відповідних ліцензій чи реєстраційних документів; операторів поштового зв'язку; інші установи, які надають послуги з переказу коштів та здійснення валютних операцій; філії або представництва

іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України, інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги (далі – установи).

Індикатори підозрілості фінансових операцій

I. Індикатори, що стосуються діяльності чи поведінки клієнта

1. Клієнт (представник клієнта) не може зрозуміло пояснити, у чому полягає його ділова діяльність (характер діяльності).

2. Клієнт (представник клієнта) не бажає або відмовляється надавати інформацію, потрібну для вжиття заходів належної перевірки, надає її в недостатній мірі або надає сумнівну інформацію, яку важко перевірити.

3. Існують підстави підозрювати, що надані інформація/документи для НПК містять неправдиві або підроблені відомості (зокрема очевидними є значні невідповідності, допущені суттєві помилки).

4. Неможливо зв'язатися із клієнтом (представником клієнта) за допомогою наданих ним даних, зокрема за адресою місцезнаходження, проживання або за зазначеним номером телефону та електронною поштою (особливо в короткі терміни після надання такої контактної інформації).

5. Клієнт (представник клієнта) нервує без видимих причин або проявляє нетипову поведінку.

6. Клієнт демонструє незвичну зацікавленість вимогами законодавства у сфері ПВК/ФТ та внутрішньої системи ПВК/ФТ установи (зокрема, внутрішніх документів установи з питань ПВК/ФТ).

7. Клієнт (представник клієнта) скасовує проведення запланованої фінансової операції після того, як установа запитала у нього відповідні підтвердні документи та/або роз'яснення.

8. Клієнт (представник клієнта) наполягає на терміновості проведення фінансової операції, демонструючи нервову поведінку, без наявності очевидних на те причин (підстав).

9. Клієнт (представник клієнта) пропонує гроші, подарунки або інший вид подяки працівникові установи за проведення фінансової операції у незвичний або підозрілий спосіб.

10. Інформація, надана клієнтом (представником клієнта), суперечить тій, що міститься в публічних джерелах.

11. Фінансові операції фізичної особи не відповідають ризик-профілю клієнта (зокрема віку, професії, доходам).

12. Клієнт демонструє незнання інформації, що стосується його фінансових операцій та/або не може пояснити їх зміст.

13. Клієнт незвично та надмірно виправдовує або пояснює фінансову операцію, підкреслюючи відсутність будь-яких зв'язків із незаконною діяльністю.

14. Характер фінансової операції та/або обставини, за яких вона ініціюється, дають підстави вважати, що вона здійснюється від імені та/або на користь іншої сторони, особа якої не розкрита установі.

15. Від імені кількох клієнтів, між якими немає логічно пояснюваних взаємозв'язків, виступає один і той самий представник.

16. Представник клієнта-фізичної особи не має чітких та зрозумілих стосунків із клієнтом (наприклад, особа не є родичем, членом сім'ї, адвокатом).

17. Представники клієнта-суб'єкта господарювання максимально уникають контактів з працівниками установи [відвідування установи (відокремленого підрозділу установи)], навіть коли за звичайних умов проведення фінансової(их) операції(й) це було б для них набагато зручніше.

18. Є очевидні ознаки того, що інші особи контролюють проведення фінансової операції [клієнт читає все з нотаток або телефону чи інші особи стежать за клієнтом у приміщенні установи (відокремленого підрозділу установи) або залишаючись ззовні].

19. Мета чи мотивація отримання послуг в Україні нерезидентами є непереконливою або незрозумілою.

20. Клієнт постійно наполягає на обслуговуванні в одного працівника установи (відокремленого підрозділу установи), навіть якщо це звичайні операції, та/або припиняє здійснювати фінансові операції через установу (відокремлений підрозділ установи) на період відсутності конкретного працівника.

II. Індикатори, що стосуються фінансових операцій клієнта

21. Тривалий час спостерігається аналогічна тенденція щодо обсягу фінансових операцій клієнта протягом одного дня (незвично швидко здійснення фінансових операцій на великі суми).

22. Проведення кількох фінансових операцій клієнтом протягом одного дня в установі (одному відокремленому підрозділі установи), але з очевидною спробою обслуговуватись у різних працівників установи (клієнтського менеджера або касира).

23. Фінансова операція / сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій не є характерною/характерними для звичайної

діяльності клієнта (наприклад, цілі, тип та обсяг операції), а надані пояснення не є аргументованими.

24. Контрагентами клієнта є особи, стосовно яких в установи є негативна інформація [зокрема особи, яким установа відмовила у встановленні (підтриманні) ділових відносин у зв'язку з присвоєнням неприйнятно високого ризику ВК/ФТ].

25. Відбулися значні зміни в обсягах фінансових операцій, що здійснюються клієнтом / на користь клієнта.

26. Клієнт регулярно здійснює або отримує значну кількість переказів.

27. Регулярне отримання коштів з-за кордону та/або переказ коштів за кордон, якщо мета таких переказів є неочевидною або сукупність таких фінансових операцій має незвичний характер.

28. Перекази за межі України, що здійснюються кількома різними клієнтами в один день або протягом трьох днів, мають ознаки пов'язаності [зокрема схожі за сумою, іменами відправника/отримувача, тестовими запитаннями, текстами безкоштовних повідомлень та країнами (територіями) отримувачів].

29. Відправник переказу не володіє достатнім обсягом інформації про одержувача, якому надсилає переказ, або отримувач не володіє достатнім обсягом інформації про відправника переказу.

30. Значна кількість переказів фізичних осіб / суб'єктів господарювання / неприбуткових (зокрема благодійних) організацій використовуються для збору та подальшого переказу коштів невеликій кількості отримувачів-нерезидентів.

31. Установа-посередник або установа отримувача платежу відмовила у виконанні платежу клієнта та повернула кошти клієнту, який ініціював платіж.

32. Переказ надходить від СПФМ, про якого відомо, що він не надає інформацію про платника та/або отримувача без належного обґрунтування.

33. Клієнт отримує через установу багато готівкових чи безготівкових платежів на незначні суми, які згодом агрегуються та великою сумою переказуються іншому клієнту.

34. Клієнт (юридична особа) в основному отримує через установу безготівкові платежі на свою користь та установі стає відомо, що він виплачує готівкові кошти іншим особам.

35. Проведення клієнтом фінансових операцій у великому обсязі з готівкою, що не пов'язані з основним видом діяльності клієнта, та/або

проведення значної кількості операцій з використанням електронних платіжних засобів.

36. Проведення так званих поворотних переказів, тобто коли кошти, отримані від особи з іноземної держави (території), відразу перераховуються іншій особі з тієї самої держави (території), або на рахунок відправника в іншій державі (на території).

37. Перекази спрямовуються для виплати у відокремлених підрозділах установи, розташованих дуже близько до кордонів країн з підвищеним ризиком тероризму.

38. Неодноразове проведення фінансових операцій за договорами відступлення прав вимоги (переведення боргу) на користь клієнта.

39. Платежі, які здійснюються за ініціативою / на користь клієнта-суб'єкта господарювання в призначеннях зазвичай не містять зрозумілої та чіткої мети (зокрема зазвичай містять лише посилання на номери контрактів або рахунків-фактур, не зазначаючи вид товару чи послуги).

40. На користь клієнта (суб'єкта господарювання), який уклав з установою договір про приймання регулярних платежів від фізичних осіб, надходять платежі, зміст яких очевидно не відповідає змісту та виду його діяльності.

41. На користь клієнта (суб'єкта господарювання), який уклав з установою договір про приймання регулярних платежів від фізичних осіб, надходять регулярні платежі, підстава та мета яких є незрозумілою.

42. Заявлені та/або фактичні обсяги операцій роздрібного торговця, суми окремих трансакцій, суми повернення коштів / відшкодувань клієнтам (у разі повернення товару) не відповідають звичайній практиці торговців тієї самої сфери (конкурентів).

43. Клієнт купує велику кількість prepaid-карток на значну суму.

44. Укладання договору на приймання онлайн-платежів з клієнтом, у якого відсутня діяльність, пов'язана з інтернет-торгівлею або онлайн-аукціонами, інша подібна діяльність.

45. Проведення за ініціативою / на користь фізичної особи фінансових операцій на значні суми, характер яких притаманний комерційній діяльності.

46. Суттєва невідповідність реквізитів платежів/надходжень даним, що зазначені у відповідних підтвердних документах (наприклад, номер договору, тип та назва товару чи послуги).

III. Індикатори за різними видами продуктів (послуг)

47. Готівкові операції:

- 1) обсяг готівкових операцій не відповідає обсягу, що є притаманним виду і масштабам діяльності клієнта;
- 2) клієнтом здійснюються регулярні фінансові операції готівкою на великі округлені суми;
- 3) клієнт регулярно обмінює велику кількість банкнот низького номіналу на банкноти високого номіналу;
- 4) клієнт вносить значні суми коштів готівкою, джерелом походження яких зазначає виручку від продажу активів, проте не може це підтвердити документально;
- 5) регулярне проведення готівкових фінансових операцій з купівлі, продажу або конвертації іноземної валюти на великі суми;
- 6) проведення значної кількості фінансових операцій із внесення готівкових коштів на невеликі суми на користь одного отримувача через різні відокремлені підрозділи установи або групою осіб, які одночасно звертаються до одного відокремленого підрозділу установи;
- 7) проведення великої кількості фінансових операцій із внесення готівкових коштів одним клієнтом протягом короткого проміжку часу за допомогою банківських автоматів самообслуговування на загальну значну суму;
- 8) готівкова фінансова операція проводиться (структурується) таким чином, щоб обійти вимоги, що вимагаються під час здійснення відповідних порогових фінансових операцій.

48. Кредити / фінансові кредити / позики:

- 1) клієнт не цікавиться істотними умовами кредитування (зокрема процентна ставка, штрафи) або витратами, пов'язаними із поверненням кредиту / фінансового кредиту / позики;
- 2) клієнт неохоче надає інформацію про мету кредиту / фінансового кредиту / позики або зазначена мета викликає сумніви;
- 3) клієнт зазначає, що джерелом коштів, пов'язаних із виконанням зобов'язань за кредитом / фінансовим кредитом / позикою, є іноземне джерело та неохоче надає пояснення;
- 4) клієнт має намір отримати кредит / фінансовий кредит / позику, надаючи водночас фінансову звітність, що містить інформацію про інвестиції або доходи від компаній, зареєстрованих у державах (територіях), що віднесені Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, або законодавством яких передбачено механізм номінальної/довірчої власності;
- 5) економічна доцільність отримання кредиту / фінансового кредиту / позики не є зрозумілою;

6) заставою за кредитом / фінансовим кредитом / позикою клієнта є активи, що належать третім особам, які не пов'язані з клієнтом;

7) заставою за кредитом / фінансовим кредитом / позикою клієнта є власні активи / майно, джерело походження яких(ого) є невідомим;

8) кредит / фінансовий кредит / позика погашається коштами, що належать третій особі, за відсутності раціонального обґрунтування її пов'язаності з клієнтом;

9) клієнт використовує виданий кредит / фінансовий кредит / позику не відповідно до затверджених цілей, здійснюючи операції, що є нетиповими для діяльності клієнта;

10) клієнт повертає прострочений уже тривалий час кредит / фінансовий кредит / позику коштами, джерела походження яких не є зрозумілими;

11) клієнт повертає довгостроковий кредит / фінансовий кредит / позику в незвичайно короткий строк після його отримання;

12) збільшення кількості випадків отримання клієнтом кредитів / фінансових кредитів / позик у великих розмірах, якщо не встановлено, що така поведінка є обґрунтованою/типовою для клієнта;

13) клієнт протягом короткого періоду часу отримує кілька кредитів / фінансових кредитів / позик на незначну суму кожний, але загальна сума яких перевищує розмір порогових фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, і зобов'язання за такими кредитами / фінансовими кредитами / позиками виконуються у повному обсязі до настання строку оплати згідно з укладеним договором;

14) клієнт неодноразово отримує кредити / фінансові кредити / позики на суми нижче встановленої для порогових фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, з метою уникнення звітування щодо таких фінансових операцій, а також з метою ухилення від застосування щодо нього вимог здійснення НПК;

15) клієнт звертається до установи за отриманням кредиту / фінансового кредиту / позики на значну суму (орієнтовно кілька мільйонів гривень) та/або на короткий термін користування, наявна в установі інформація про фінансовий стан клієнта свідчить, що така особа не має достатніх фінансових можливостей для виконання зобов'язань за кредитом / фінансовим кредитом / позикою;

16) клієнт повертає кошти в значно більшій сумі, ніж це необхідно для виконання зобов'язання за кредитом / фінансовим кредитом / позикою, не намагаючись їх рахувати;

17) клієнт звертається за кредитом / фінансовим кредитом / позикою на суму, яка значно відрізняється від сум кредитів / фінансових кредитів / позик, що отримувалися ним раніше;

18) дострокове виконання зобов'язання за кредитом / фінансовим кредитом / позикою шляхом одноразової виплати на суму, яка не відповідає фінансовому стану клієнта;

19) з метою сплати заборгованості за кредитом / фінансовим кредитом / позикою клієнт надає кошти купюрами високої номінальної вартості у великому розмірі;

20) з метою сплати заборгованості за кредитом / фінансовим кредитом / позикою клієнт надає банкноти в незвичній упаковці;

21) забезпеченням за кредитом / фінансовим кредитом / позикою в значній сумі, що надається клієнту, є кошти, розміщені ним на депозит.

49. Послуги страхування/перестраховування:

1) звернення клієнта щодо укладення договорів страхування/перестраховування на очевидно невігідних умовах для сторін таких договорів, а також внесення суттєвих змін до основних умов договору страхування/перестраховування, зокрема протягом короткого періоду часу;

2) звернення клієнта щодо збільшення без очевидної необхідності страхової суми, установлені під час укладання договору страхування;

3) звернення клієнта щодо укладання договорів страхування/перестраховування із страховими сумами, розмір яких не відповідає потенційному ризику;

4) сплата страхових внесків у розмірах, що значно перевищують розміри страхових внесків, визначених договором страхування;

5) звернення клієнта щодо страхування майна, загальна вартість якого не відповідає фінансовому стану клієнта;

6) настання страхового випадку в короткий строк після укладення договору страхування;

7) використання значних сум готівки під час сплати страхового внеску;

8) надання клієнтом документів, що є підставою для оплати страхових виплат, які мають ознаки підробки;

9) сплата страхових внесків через третіх осіб та/або третіми особами;

10) укладання договорів страхування за нехарактерними або неможливими ризиками для об'єкта страхування;

11) клієнт часто та/або неочікувано ініціює дострокове розірвання договору страхування життя та перерахування викупної суми на власні рахунки в різних банках або на користь третьої особи;

12) страхові виплати здійснюються на користь осіб, які не є страхувальниками або вигодоодержувачами (вигодонабувачами) за відповідним договором страхування;

13) клієнт сплачує страхові внески на суми нижче встановленої для порогових фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, з метою уникнення звітування щодо таких фінансових операцій, а також з метою ухилення від застосування щодо нього вимог здійснення НПК;

14) вік клієнта є незвичним для типу відповідного страхового продукту (наприклад, клієнт занадто молодий або похилого віку);

15) клієнт часто змінює страховика;

16) клієнт часто змінює рахунки, які використовуються для сплати страхових внесків або страхових виплат.

50. Послуги фінансового лізингу:

1) мета укладання договору фінансового лізингу не є обґрунтованою з точки зору цільового використання предмету лізингу (наприклад, не відповідає суті діяльності клієнта);

2) клієнт виконує зобов'язання згідно з договором фінансового лізингу, використовуючи кошти, що надійшли з держав (територій), що віднесені Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон або законодавством яких передбачено механізм номінальної/довірчої власності;

3) надання клієнту-лізингоодержувачу гарантії, за умовами якої платіж здійснюється через фінансову установу, зареєстровану в державі (на території), що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон або віднесена до переліку держав, що не виконують рекомендації FATF (чорний список);

4) клієнт-лізингоодержувач пропонує укласти договір фінансового лізингу за ціною, що значно перевищує звичайну ринкову ціну такого предмета лізингу;

5) третя особа сплачує лізингові платежі від імені клієнта без наявності обґрунтованих підстав.

51. Послуги факторингу:

1) про клієнта, який відступає факторові право грошової вимоги до покупця (боржника), відомо, що він часто змінює контрагентів, водночас звичайна господарська діяльність такого покупця (боржника)

не відповідає типу товару/послуги, який(а) був(ла) придбаний(а) у клієнта;

2) клієнт додатково та/або неочікувано пропонує відступити факторові право грошової вимоги до покупця (боржника) також за іншою операцією / видом товару (послуги), яка(ий) не відповідає типу звичайної господарської діяльності такого покупця (боржника);

3) у фактора є підстави вважати, що клієнт пропонує укласти договір щодо відступлення права вимоги до покупця (боржника), який є новоствореною компанією, що припинить діяльність невдовзі після укладення договору;

4) фактору стало відомо, що клієнт пропонує відступлення права вимоги до покупця (боржника) також іншим факторинговим компаніям, водночас надаючи різну інформацію, яка суперечить наявній інформації про покупця (боржника), поручителів, первинну документацію, митну документацію та інші аспекти господарської діяльності учасників фінансових операцій;

5) клієнт пропонує незвичайно сприятливі для фактора правила розрахунку плати за договором факторингу (відсотків та винагороди) та, у свою чергу, хоче отримати більш гнучкі умови фінансування;

6) клієнт пропонує залучення третьої особи із сумнівною репутацією як гаранта/поручителя;

7) клієнт часто звертається з пропозиціями щодо внесення змін до договору факторингу щодо порядку виконання фактором зобов'язань за договором;

8) клієнтом, з яким укладається договір факторингу, є іноземна компанія, яка здійснює діяльність на ринках держав (територій), що віднесені Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, або держав, які віднесені до переліку держав, що не виконують рекомендації FATF (чорний список);

9) покупець (боржник) виконує зобов'язання за відповідним договором перед фактором з використанням банківського рахунку в юрисдикції, що відрізняється від юрисдикції реєстрації такого боржника, наприклад, у державах (на територіях), що віднесені Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон або законодавством яких передбачено механізм номінальної/довірчої власності, або в державах, які віднесені до переліку держав, що не виконують рекомендації FATF (чорний список);

10) клієнт пропонує укласти договір щодо відступлення права вимоги до покупця (боржника), щодо якого у фактора одразу

виникають сумніви щодо виконання зобов'язання боржником / можливості стягнення відповідної заборгованості з боржника;

11) ціна договору, щодо якого відбувається відступлення права грошової вимоги, не відповідає ринковій;

12) договір між клієнтом та покупцем (боржником) передбачає включення в ланцюг постачання товару посередника, що веде бізнес у країні, яка відмінна від країни покупця та продавця, за відсутності очевидних причин для використання такого посередника (не існує очевидних перешкод для прямої поставки товару між продавцем та покупцем);

13) передбачається відступлення права грошової вимоги за договором, де продавець, покупець та посередник з постачання товару є пов'язаними особами, або всі учасники ланцюга постачання товару належать до однієї групи компаній.

52. Онлайн-послуги:

1) клієнт звертається до одного агента за відкриттям електронних гаманців / купівлею prepaid-карток різних емітентів, часто поповнює відповідний гаманець/prepaid-картку або знімає готівку кілька разів за короткий проміжок часу та за відсутності цьому раціонального пояснення;

2) різні представники кількох непов'язаних між собою клієнтів використовують для доступу до онлайн-послуги однакові IP-адреси (інтернет-протокол);

3) є підстави вважати, що третя сторона використовує онлайн-послугу клієнта (наприклад, доступ до онлайн-послуги ініціюється із-за меж України, тоді як установа має інформацію про присутність клієнта в Україні).

Розділ VIII Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 10.09.2021 р. № 3201/5

Передусім зазначимо, що дане Положення визначає порядок організації і проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснює Мін'юст (далі – суб'єкти).

Це Положення поширюється на:

✓ адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; нотаріусів; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги, з урахуванням особливостей діяльності таких суб'єктів, якщо вони беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо:

- купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла;
- купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав;
- управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта;
- відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними;
- створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями;
- осіб, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, трастами та іншими утвореннями без статусу юридичної особи, якщо вони, зокрема, надають консультації клієнту, беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, трастами та іншими утвореннями без статусу юридичної особи.

У Положенні зазначається, що суб'єкт повинен виявляти підозрілі фінансові операції (діяльність) незалежно від рівня ризику ділових відносин з клієнтом (проведення фінансових операцій без встановлення ділових відносин).

Фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт має підтверджену обґрунтованими висновками, документами та іншою інформацією, на основі яких сформовано обґрунтовану підозру або має достатні підстави для підозри, що фінансова операція є результатом злочинної або фіктивної діяльності, або пов'язана чи стосується фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Під час визначення того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, суб'єкт враховує типологічні дослідження, підготовлені Держфінмоніторингом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, а також рекомендації Мін'юсту.

Ознайомтесь із типологічними дослідженнями Держфінмоніторингу.

Виявлення підозрілих фінансових операцій здійснюється відповідальним працівником або іншими працівниками суб'єкта, визначеними у внутрішніх документах з питань фінансового моніторингу. Суб'єкти, які провадять свою діяльність одноособово (без утворення юридичної особи), забезпечують виявлення підозрілих фінансових операцій безпосередньо.

Виявлення підозрілих фінансових операцій здійснюється до початку, в процесі, у день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення.

У разі виявлення підозрілої фінансової операції, яка підлягає фінансовому моніторингу, працівник суб'єкта, що її виявив, невідкладно інформує про це відповідального працівника суб'єкта. Відповідальний працівник суб'єкта перевіряє зазначену інформацію та у випадках, передбачених Законом, забезпечує її реєстрацію та повідомляє Держфінмоніторинг, а також надає обґрунтовані висновки, копії документів та іншу інформацію, на основі яких сформовано підозру.

Суб'єкт, що провадить свою діяльність одноособово (без утворення юридичної особи), у разі виявлення підозрілої фінансової операції, яка підлягає фінансовому моніторингу, вчиняє дії, передбачені абзацом першим цього пункту, самостійно.

Обґрунтовані висновки, які надаються щодо підозрілої(их) фінансової(их) операції(й) (діяльності), повинні ґрунтуватися на розумінні своєї підозри та інших обставин, фактів, подій, що призвели до виникнення такої підозри.

Заходи, спрямовані на віднесення операції до підозрілої повинні включати:

1) аналіз фінансової операції (належність осіб, що беруть участь в фінансовій операції, до юридичних або фізичних осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; належність до осіб, що мають високий /

неприйнятно високий ризик; форма та спосіб розрахунку: предмет фінансової операції тощо);

2) з'ясування суті та мети здійснення фінансової операції;

3) проведення аналізу відповідності фінансових операцій, що проводяться клієнтом, наявній інформації про клієнта, зміст його діяльності та фінансовий стан з метою виявлення підозрілих фінансових операцій;

4) здійснення управління ризиками, пов'язаними із запровадженням чи використанням нових та наявних інформаційних продуктів, ділової практики або технологій, у тому числі таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом;

5) інші необхідні заходи.

Суб'єкт зобов'язаний відмовитися від встановлення (підтримання) ділових відносин, у тому числі шляхом розірвання ділових відносин, відмовитися від проведення фінансової операції у разі:

✓ якщо здійснення ідентифікації та/або верифікації клієнта, а також встановлення даних, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників, є неможливим або якщо у суб'єкта виникає сумнів стосовно того, що особа виступає від власного імені;

✓ встановлення клієнту неприйнятно високого ризику або ненадання клієнтом необхідних для здійснення належної перевірки клієнта документів чи відомостей;

✓ подання клієнтом чи його представником суб'єкту недостовірної інформації або подання інформації з метою введення в оману суб'єкта;

✓ якщо здійснення ідентифікації особи, від імені або в інтересах якої проводиться фінансова операція, та встановлення її кінцевого бенефіціарного власника або встановлення вигодоодержувача (вигодонабувача) за фінансовою операцією є неможливим.

Суб'єкт має право відмовитися від проведення підозрілої фінансової операції.

У зазначених випадках суб'єкт зобов'язаний протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови, повідомити Держфінмоніторинг про спроби проведення фінансових операцій та про осіб, які мають або мали намір встановити ділові відносини та/або провести фінансові операції, або з якими розірвано ділові відносини, та про фінансові операції, в проведенні яких було відмовлено.

Розділ XVI Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, затвердженого рішенням НКЦПФР від 11.03.2021 р. № 176

Згаданим Положенням встановлюються загальні вимоги Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо організації та проведення первинного фінансового моніторингу: професійними учасниками організованих товарних ринків; установами накопичувального пенсійного забезпечення; управителями фондів фінансування будівництва/фондів операцій з нерухомістю; професійними учасниками ринків капіталу (крім банків), включаючи Центральний депозитарій цінних паперів (далі – суб'єкти первинного фінансового моніторингу).

Забезпечення виявлення фінансових операцій

1. Виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, здійснюється суб'єктом первинного фінансового моніторингу на підставі:

1) ознак операцій, які відповідно до законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення підлягають фінансовому моніторингу;

2) критеріїв ризику, визначених самостійно суб'єктом первинного фінансового моніторингу з урахуванням критеріїв ризиків, встановлених Мінфіном;

3) аналізу факту (фактів) невідповідності фінансової (фінансових) операції (операцій) фінансовому стану та/або змісту діяльності клієнта;

4) аналізу та вивчення підстав і цілей фінансових операцій, що відповідають хоча б одній із таких ознак:

- ✓ є складними фінансовими операціями;
- ✓ є незвично великими фінансовими операціями;
- ✓ проведені у незвичний спосіб;
- ✓ не мають очевидної економічної чи законної мети;

5) типологічних досліджень у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї

масового знищення, результатів національної оцінки ризиків, підготовлених та оприлюднених Держфінмоніторингом;

б) рекомендацій та роз'яснень НКЦПФР.

Заходи, спрямовані на виявлення фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу, визначаються Правилами (розділ щодо порядку виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу) та, зокрема, включають:

1) аналіз правочину та/або інформації щодо правочину в розпорядженні на проведення депозитарної операції (для депозитарних установ) (належність до клієнтів стосовно яких встановлено високий ризик ділових відносин; форма та спосіб розрахунку, предмет договору тощо);

2) з'ясування суті та мети здійснення операції, в тому числі шляхом отримання додаткових документів, відомостей, пояснень тощо, що стосуються операції;

3) проведення аналізу відповідності фінансових операцій, що провадяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан;

4) здійснення управління ризиками, пов'язаними із запровадженням чи використанням нових та існуючих інформаційних продуктів, ділової практики або технологій, в тому числі таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом;

5) отримання документів, що підтверджують перереєстрацію прав власності на цінні папери та/або оплату цінних паперів за договорами, що укладаються поза організованим ринком. Це поширюється лише на суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які здійснюють діяльність з торгівлі фінансовими інструментами та діяльність з управління активами інституційних інвесторів.

Документи, що підтверджують перереєстрацію прав власності на цінні папери та/або оплату цінних паперів, можуть не витребуватись у випадку, якщо одна із сторін є фінансовою установою, яка зареєстрована та отримала відповідний дозвільний документ країни-члена ЄС.

Завірені суб'єктом первинного фінансового моніторингу та/або клієнтом копії таких документів зберігаються разом із документами про проведення фінансової операції.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу забезпечує виявлення фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу до початку, в процесі, у день виникнення підозри, після проведення або

під час спроби проведення чи після відмови клієнта від проведення фінансової операції.

Проведенням фінансової операції вважається перша здійснена подія:

✓ або розрахунок за активи (сплата, перерахунок, переказ, внесення, оплата);

✓ або передача активів (видача, погашення, зарахування, списання, переказ).

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу під час виявлення порогової фінансової операції враховує загальну суму правочину, на яку вона здійснюється, та ознаки, встановлені ст. 20 Закону.

Центральний депозитарій повідомляє Держфінмоніторинг у довільній формі про підозри щодо діяльності осіб або їх активів, якщо є підстави вважати, що вони пов'язані із злочином, визначеним КК України.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний проводити аналіз відповідності фінансових (фінансової) операцій (операції), що проводяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан з метою виявлення фінансових операцій, що не відповідають фінансовому стану та/або змісту діяльності клієнта, та/або не мають очевидного економічного сенсу¹ чи очевидної законної мети, або щодо яких виникають підозри.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу забезпечує виявлення підозрілих фінансових операцій на підставі аналізу, який проводиться з урахуванням отриманих/наявних документів або інформації.

Якщо в день проведення аналізу у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникає підозра, він забезпечує виявлення такої підозрілої фінансової операції в той самий день.

Фінансовий моніторинг фінансових операцій, в разі переміщення цінних паперів з рахунку депонента в одній депозитарній установі на рахунок депонента в іншу депозитарну установу без зміни власника цінних паперів, не здійснюється.

Фінансовий моніторинг щодо активів клієнта, щодо яких здійснюються операції з переказу/отримання активів на/з рахунків Центрального контрагента, з метою забезпечення гарантій виконання

¹ Про очевидну економічну доцільність (сене) див. *постанову Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 28.02.2023 р. у справі № 640/9004/20*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2023_03_14_640_9004_20

правочинів відповідно до правил клірингу, а також операції, не пов'язані з переходом прав власності, в тому числі блокування/розблокування активів, не здійснюється.

Порядок подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку/поновлення на обліку) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації та подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 850.

Опрацюйте Порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 р. № 850.

11.3. Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» особи, винні у порушенні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, в тому числі у незабезпеченні належної організації та/або проведення первинного фінансового моніторингу, а також у причетності до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення або у сприянні іншим особам у вчиненні таких дій, або які фінансували тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення, несуть відповідальність згідно із законом.

Юридичні особи (крім банків), які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансували тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Банки, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансували тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення, можуть бути ліквідовані за рішенням НБУ шляхом відкликання банківської ліцензії (за ініціативою НБУ).

У разі невиконання (неналежного виконання) суб'єктом первинного фінансового моніторингу (його уповноваженою (посадовою) особою) вимог законодавства у сфері запобігання та протидії до нього адекватно вчиненому порушенню протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення застосовуються **такі заходи впливу**:

- 1) письмове застереження;
- 2) анулювання ліцензії та/або інших документів, що надають право на здійснення діяльності, з провадженням якої в особи виникає статус суб'єкта первинного фінансового моніторингу, у встановленому законодавством порядку;
- 3) покладення на суб'єкта первинного фінансового моніторингу обов'язку відсторонення від роботи посадової особи такого суб'єкта первинного фінансового моніторингу;
- 4) штраф;
- 5) укладення письмової угоди із суб'єктом первинного фінансового моніторингу, за якою суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, забезпечити підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо (далі – угода про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії).

За одне порушення не може бути застосовано більше одного штрафу.

Днем виявлення порушення є дата складання суб'єктом державного фінансового моніторингу, який відповідно до цього Закону здійснює державне регулювання та нагляд за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, документа, в якому зафіксовано порушення, виявлене під час здійснення нагляду.

До суб'єкта первинного фінансового моніторингу можуть бути застосовані штрафи у таких розмірах:

- 1) за порушення вимог щодо здійснення належної перевірки, крім випадків, передбачених п. 13¹, – до 12 тисяч нмдг;

2) за порушення вимог щодо відмови від встановлення (підтримання) ділових відносин, проведення фінансової операції – у розмірі до 20 тисяч нмдг;

3) за порушення вимог щодо здійснення платіжних операцій, передбачених ст. 14 цього Закону, – у розмірі до 10 тисяч нмдг;

4) за порушення порядку замороження/розмороження активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, та зупинення фінансових операцій – у розмірі до 100 тисяч нмдг;

5) за порушення порядку створення (ведення) та зберігання документів, у тому числі електронних, записів, даних, інформації у випадках, передбачених цим Законом, у тому числі у разі їх втрати або знищення, – у розмірі до 12 тисяч нмдг;

6) за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації у випадках, передбачених законодавством, – у розмірі до 20 тисяч нмдг;

6¹) за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання держателю Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП та громадських формувань недостовірної інформації, передбаченої цим Законом, – у розмірі до 20 тисяч нмдг;

7) за перешкоджання суб'єкту державного фінансового моніторингу у здійсненні ним нагляду у сфері запобігання та протидії, у тому числі за недопуск до проведення перевірки з питань дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, створення перешкод у її проведенні та/або неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів, подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі зазначені в них відомості, на запит суб'єкта державного фінансового моніторингу, необхідних для здійснення ним нагляду у сфері запобігання та протидії відповідно до цього Закону, – у розмірі до 20 тисяч нмдг;

8) за невиконання умов угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії – у розмірі, що не перевищує суму грошового зобов'язання за такою угодою;

9) за невиконання вимог про усунення виявлених порушень та/або про вжиття заходів для усунення причин, що сприяли їх вчиненню, а також невжиття заходів з усунення виявлених за результатами

перевірки недоліків щодо організації та проведення первинного фінансового моніторингу – у розмірі до 100 тисяч нмдг;

10) за невиявлення, несвоєчасне виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та порушення порядку їх реєстрації – у розмірі до 20 тисяч нмдг;

11) за порушення обмежень щодо обміну інформацією, визначених законодавством у сфері запобігання та протидії, – у розмірі до 12 тисяч нмдг;

12) за незабезпечення захисту працівників, які повідомили керівника та/або відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу чи суб'єкта державного фінансового моніторингу про порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, – у розмірі до 12 тисяч нмдг;

13) за незабезпечення належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу, відсутність належної системи управління ризиками, повторне невиконання вимог суб'єктів державного фінансового моніторингу про усунення виявлених порушень та/або про вжиття заходів для усунення причин, що сприяли їх вчиненню, – у розмірі до 10% загального річного обороту, але не більше 7950 тисяч нмдг;

13¹) за порушення вимог щодо виявлення належності клієнтів та інших осіб до політично значущих осіб, членів їх сімей, осіб, пов'язаних з ними, у випадках, передбачених законодавством, неналежне застосування ризик-орієнтованого підходу в частині встановлення діловим відносинам (проведенню фінансової операції) з такими особами небігрунтованого рівня ризику, вжиття щодо них непропорційних заходів відповідно до категорії ризику, безпідставну відмову таким особам від встановлення (підтримання) ділових відносин та/або проведення фінансової операції – до 100 тисяч нмдг;

14) за порушення інших вимог законодавства у сфері запобігання та протидії – у розмірі до 3 тисяч нмдг.

Розрахунок суми штрафу у разі вчинення двох і більше видів порушень здійснюється шляхом додавання розмірів штрафів за кожний вид порушення.

У такому **разі максимальна сума штрафу, яка може бути застосована до суб'єкта первинного фінансового моніторингу, не може перевищувати:**

1) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які є фінансовими установами, – 10% загального річного обороту, але не більше 7950 тисяч нмдг;

2) для інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу – двократного обсягу вигоди, одержаної суб'єктом первинного фінансового моніторингу внаслідок вчинення порушення, а якщо сума такої вигоди не може бути визначена, – 1590 тисяч нмдг.

При визначенні заходу впливу та/або розміру штрафу суб'єкти державного фінансового моніторингу враховують обставини вчиненого порушення, у тому числі:

- ✓ характер і тривалість порушення;
- ✓ фінансовий стан суб'єкта первинного фінансового моніторингу;
- ✓ вигоду, одержану суб'єктом первинного фінансового моніторингу внаслідок вчинення порушення, якщо сума такої вигоди може бути визначена;
- ✓ збитки третіх осіб, спричинені внаслідок вчинення порушення, якщо сума таких збитків може бути визначена;
- ✓ повторне вчинення однорідного правопорушення, за яке до суб'єкта первинного фінансового моніторингу протягом останніх трьох років застосовувалися заходи впливу;
- ✓ ступінь відповідальності;
- ✓ співпрацю суб'єкта первинного фінансового моніторингу з державними органами, включеними до системи запобігання та протидії.

До прийняття рішення (постанови) про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходу впливу у формі укладення угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії суб'єкт державного фінансового моніторингу та суб'єкт первинного фінансового моніторингу погоджують заходи для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, строки виконання таких заходів, а також суму грошового зобов'язання, яку такий суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язується сплатити в рамках виконання такої угоди.

У разі непогодження суб'єктом державного фінансового моніторингу та суб'єктом первинного фінансового моніторингу умов угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії суб'єкт державного фінансового моніторингу застосовує інший захід впливу.

У тексті угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії зазначається

розрахована відповідно до вимог цієї статті сума грошового зобов'язання.

У разі порушення суб'єктом первинного фінансового моніторингу умов угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії суб'єкт державного фінансового моніторингу має право застосувати захід впливу за невиконання умов угоди про врегулювання наслідків вчинення порушення законодавства у сфері запобігання та протидії, передбачений цією статтею.

У разі порушення банками, філіями іноземних банків вимог законодавства у сфері запобігання та протидії НБУ пропорційно до вчиненого порушення має право застосувати до них заходи впливу відповідно, у порядку та строки, визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ.

Рішення (постанова) суб'єкта державного фінансового моніторингу (його уповноваженої посадової особи) про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходів впливу, передбачених цією статтею, набирає чинності з робочого дня, наступного за днем прийняття такого рішення (постанови).

Інформація про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходів впливу (із зазначенням назви суб'єкта первинного фінансового моніторингу, відомостей про застосовані заходи впливу, у тому числі розмір штрафу, а також загальних відомостей про порушення законодавства), оскарження зазначених заходів впливу та про відповідне рішення суду, що набрало законної сили, оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу у встановленому ним порядку та залишається доступною для перегляду не менше п'яти років з дня оприлюднення.

Не підлягає оприлюдненню інформація про:

- 1) персональні дані відсторонених від посад посадових осіб;
- 2) застосовані заходи впливу, якщо таке оприлюднення може мати негативний вплив, завдати шкоди та/або загрожувати стабільності фінансової системи чи може мати вплив на досудове розслідування та/або судове провадження (крім узагальненої за такими суб'єктами первинного фінансового моніторингу інформації без зазначення їх назв).

Рішення (постанова) суб'єкта державного фінансового моніторингу про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходів впливу, передбачених цією статтею, може бути

оскаржено у судовому порядку відповідно до законодавства протягом місяця з дня набрання ним чинності.

У разі якщо протягом місяця з дня набрання чинності рішенням (постановою) суб'єкта державного фінансового моніторингу про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходів впливу у формі штрафу суб'єкт первинного фінансового моніторингу письмово не повідомив суб'єкта державного фінансового моніторингу про добровільне виконання такого рішення (постанови), та таке рішення (постанову) не було оскаржено у судовому порядку, воно набуває статусу виконавчого документа, підлягає оформленню відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» та передається до органів державної виконавчої служби для примусового виконання згідно із законодавством.

У разі якщо рішення (постанова) суб'єкта державного фінансового моніторингу про застосування до суб'єкта первинного фінансового моніторингу заходів впливу у формі штрафу протягом місяця з дня набрання ним чинності оскаржене у судовому порядку та адміністративним судом відкрите провадження у справі про оскарження зазначеного рішення, таке рішення набуває статусу виконавчого документа з дня набрання законної сили відповідним судовим рішенням у такій справі з урахуванням строків, передбачених Законом України «Про виконавче провадження».

Штрафи, передбачені цим Законом, зараховуються до державного бюджету.

11.4. Штрафи за порушення банками вимог законодавства з питань фінансового моніторингу

Цьому питанню присвячено Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346. Передбачено, що **штраф за порушення банками вимог законодавства з питань фінансового моніторингу накладається на банк у розмірі не більше ніж:**

- 1) 1000000 грн за кожний вид порушення, а саме за:
 - ✓ порушення вимог щодо відмови від встановлення (підтримання) ділових відносин, проведення фінансової операції;
 - ✓ порушення порядку створення (ведення) та зберігання документів, у тому числі електронних, записів, даних, інформації у випадках, передбачених законодавством у сфері фінансового моніторингу, у тому числі в разі їх втрати або знищення;

✓ неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання інформації або подання спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації у випадках, передбачених законодавством України;

✓ невиявлення, несвоєчасне виявлення та/або порушення порядку проведення аналізу, виявлення, реєстрації фінансових операцій;

✓ порушення обмежень щодо обміну інформацією, визначених законодавством у сфері фінансового моніторингу;

✓ незабезпечення захисту працівників [допущення звільнення чи примушення до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності чи піддання іншим негативним заходам впливу (переведення, атестація, переатестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) або піддання загрозі таких заходів впливу], які повідомили керівника та/або відповідального працівника банку чи НБУ про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу;

✓ порушення вимог щодо розроблення, впровадження, оновлення правил фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інших внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу;

2) 2 000 000 грн за кожний вид порушення, а саме за:

✓ порушення порядку замороження/розмороження активів, пов'язаних із тероризмом і його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, та зупинення фінансових операцій;

✓ невиконання вчинених відповідно до законодавства з питань фінансового моніторингу вимог НБУ;

✓ повторне протягом трьох років вчинення будь-якого виду порушення, передбаченого в підпункті 1 п. 7.21 глави 7 розділу II цього Положення;

3) 10 000 000 грн за кожний вид порушення, а саме за:

✓ повторне невиконання вчинених відповідно до законодавства з питань фінансового моніторингу вимог НБУ;

✓ перешкоджання НБУ в здійсненні ним нагляду у сфері фінансового моніторингу, у тому числі за недопуск до проведення перевірки з питань дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, створення перешкод у її проведенні та/або неподання, подання не в повному обсязі, несвоєчасне подання, подання недостовірної інформації/документів, подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі зазначені в них відомості, на запит НБУ,

необхідних для здійснення ним нагляду у сфері фінансового моніторингу відповідно до законодавства України;

✓ порушення вимог ст. 14 Закону про запобігання легалізації та нормативно-правового акта НБУ з питань фінансового моніторингу щодо інформації, якою повинна супроводжуватися платіжна операція/переказ, та/або заходів щодо платіжних операцій/переказів коштів;

✓ порушення вимог щодо виявлення належності клієнтів та інших осіб до політично значущих осіб, членів їх сімей, осіб, пов'язаних із ними, у випадках, передбачених законодавством України, неналежне застосування ризик-орієнтованого підходу в частині встановлення їм необґрунтованого рівня ризику, вжиття щодо них непропорційних заходів відповідно до категорії ризику;

4) 50 000 000 грн за кожний вид порушення, а саме за:

✓ порушення вимог щодо здійснення заходів належної перевірки, включаючи посилені заходи належної перевірки;

✓ неналежне виконання банком обов'язку здійснювати управління ризиками, включаючи управління ризиками, пов'язаними із запровадженням і/чи використанням нових та/або існуючих інформаційних продуктів, ділової практики та/або технологій, у тому числі таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом, та/або обов'язку здійснювати оцінку/переоцінку ризиків, у тому числі притаманних його діяльності, документувати їх результати, а також підтримувати в актуальному стані інформацію щодо оцінки ризиків, притаманних його діяльності (ризик-профіль суб'єкта первинного фінансового моніторингу), та ризику своїх клієнтів таким чином, щоб бути здатним продемонструвати своє розуміння ризиків, що становлять для нього такі клієнти (ризик-профіль клієнтів), неналежне виконання банком обов'язку застосовувати у своїй діяльності ризик-орієнтовний підхід та/або невжиття належних заходів із метою мінімізації ризиків;

5) 51000 грн за кожний вид порушення – за неподання/несвоєчасне подання/подання недостовірної статистичної звітності з питань фінансового моніторингу;

6) 135 150 000 грн – за незабезпечення належної організації внутрішньобанківської системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та проведення первинного фінансового моніторингу, відсутність

належної системи управління ризиками (неналежну систему управління ризиками);

7) 400 000 грн за кожний вид порушення – за порушення інших вимог, визначених законодавством з питань фінансового моніторингу та не зазначених у підпунктах 1–6 п. 7.21 глави 7 розділу II цього Положення.

Загальна сума штрафу, що накладається на банк у разі виявлення порушень законодавства з питань фінансового моніторингу, не може перевищувати 7950 тисяч нмдг.

Недостовірною(ими) інформацією/документами з питань фінансового моніторингу є надана(і) банком інформація/ документи, що не підтверджена(і) чи суперечить(ать) даним первинних документів або іншим матеріалам перевірки з питань фінансового моніторингу (виїзної перевірки з питань фінансового моніторингу, безвиїзного нагляду з питань фінансового моніторингу), офіційним документам/інформації, отриманим(ій) від органів державної влади, банків, інших юридичних осіб.

Днем виявлення порушення законодавства з питань фінансового моніторингу/вимог санкційного законодавства є дата складання:

1) довідки про виїзну перевірку з питань фінансового моніторингу банку-юридичної особи та відокремлених підрозділів, діяльність яких була об'єктом виїзної перевірки з питань фінансового моніторингу/нагляду за дотриманням банками вимог санкційного законодавства;

2) довідки про виїзну перевірку філії іноземного банку з питань фінансового моніторингу/нагляду за дотриманням банками вимог санкційного законодавства;

3) довідки про виїзну перевірку відокремленого підрозділу банку з питань фінансового моніторингу/нагляду за дотриманням банками вимог санкційного законодавства, якщо діяльність банку-юридичної особи не була об'єктом виїзної перевірки з питань фінансового моніторингу/нагляду за дотриманням банками вимог санкційного законодавства;

4) акта про результати безвиїзного нагляду з питань фінансового моніторингу/нагляду за дотриманням банками вимог санкційного законодавства.

НБУ має право відстороняти посадову особу банку від посади за наявності фактів, які свідчать про дії або бездіяльність цієї посадової особи, що призвели, зокрема, до порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу.

Література до теми 11

1. Акімова О.В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2017. 300 с.

2. Глушченко О.О., Семененко І.Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р.А. Слав'юка. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2016/06/afm_risk-oriented.pdf.

3. Комісаров О.Г., Скрипка О.Ю., Собакарь А.О. Первинний фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: монографія. Дніпропетровськ, 2015. 184 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/600/1/СКРИПКА_МОНО.pdf.

4. Морозов Є. Одностороннє розірвання договору банком з підстав неприйнятно високого ризику клієнта. URL: <https://blog.liga.net/user/emorozov/article/50621>.

5. Рубай О., Шолудько О., Богач М. Особливості фінансового моніторингу в Україні в умовах воєнного стану. Вісник Львівського національного екологічного університету. Серія «Економіка АПК». 2023. № 30. С. 89-93. URL: <https://visnyk.lnup.edu.ua/index.php/economics/article/view/180/162>.

6. Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг: монографія / за ред. Н.М. Внукової, С.В. Глібка. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 304 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18508/1/FINANCIAL_SERVES_2020.pdf.

ТЕМА 12

СПОЖИВАЧІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЗАХИСТ ЇХНІХ ПРАВ

Нормативно-правові акти:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 15.05.1991 р.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 р.
(Закон набирає чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, крім деяких положень).
3. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.
4. Закон України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 р.
5. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.
6. ЦК України від 16.01.2003 р.
7. Положення про здійснення Національним банком України нагляду за додержанням об'єктами нагляду законодавства України про захист прав споживачів фінансових послуг та обмежених платіжних послуг, вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості та внесення зміни до Положення про здійснення Національним банком України безвизітного нагляду на ринках небанківських фінансових послуг, затверджене постановою Правління НБУ від 02.09.2022 р. № 198.
8. Інструкція про організацію розгляду звернень громадян, проведення особистого прийому та забезпечення доступу до публічної інформації в Національному банку України, затверджена рішенням Правління НБУ від 14.05.2020 р. № 332-рш.

12.1. Фінансові послуги та споживачі фінансових послуг

При здійсненні валютних операцій одна сторона є надавачем відповідних фінансових послуг, а інша – споживачем цих послуг. Питання надавачів фінансових послуг, їхнього правового статусу та захисту розглядаються у різних навчальних дисциплінах¹. У межах

¹ На кафедрі фінансового права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка студентам з цієї тематики пропонуються такі

навчальної дисципліни «Валютне право» здобувачам освіти також пропонується вивчення питань, пов'язаних із захистом прав споживачів фінансових послуг.

Вступаючи у валютні правовідносини, сторона-споживач фінансових послуг має розуміти свої права та обов'язки, сутність реклами «кредит під 0%», має знати, як поводитися із колекторськими компаніями, та знати, до кого і з якими документами звертатися у разі порушення своїх прав.

Також слід враховувати особливий правовий статус споживача. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 11.07.2013 р. №7-рп/2013 Суд дійшов висновку, що умови договору споживчого кредиту, його укладання та виконання повинні підпорядковуватися таким засадам, згідно з якими особа споживача вважається «слабкою» стороною у договорі та підлягає особливому правовому захисту з урахуванням принципів справедливості, добросовісності і розумності. Виконання державою конституційно-правового обов'язку щодо захисту прав споживачів вимагає від неї спеціального законодавчого врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням дії зазначених принципів у відносинах споживчого кредитування, зокрема щодо встановлення справедливого розміру неустойки за прострочення виконання грошових зобов'язань позичальниками – фізичними особами.

Проаналізуйте Рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 р. у справі № 1-26/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг)¹.

Розгляньте практику ЄСПЛ щодо визначення особи пересічним споживачем (average consumer).

Відповідно до чинного Закону України «Про захист прав споживачів» від 15.05.1991 р. (п. 22 ст. 1) **споживач** – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

У новому Законі України «Про захист прав споживачів» від 10.06.2023 р., який ще не набрав чинності, **споживач** – фізична особа,

навчальні дисципліни за вибором: «Банківське право», «Правовий статус фінансових установ», «Проблеми суб'єктів господарювання у сфері фінансових послуг».

¹ Рішення Конституційного Суду України від 10.11.2011 р. у справі № 1-26/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11#Text>.

яка замовляє, придбаває, отримує, використовує, вживає або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю, незалежною професійною діяльністю чи виконанням обов'язків найманого працівника (п. 29 ст. 1).

Фінансова послуга – операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги (п. 64 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»). За ст. 4 цього ж Закону видами фінансових послуг є: страхування; надання коштів та банківських металів у кредит; залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню; фінансовий лізинг; факторинг; надання гарантій; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги; фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, передбачені ч. 2 ст. 41 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Споживач фінансових послуг (далі – споживач) – фізична особа, яка звертається за наданням фінансових послуг до надавача фінансових послуг та/або посередника або користується послугами надавача фінансових послуг та/або посередника для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою або незалежною професійною діяльністю (п. 56 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»).

Фінансова установа – юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором. Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи (п. 65 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»).

Регулятор – НБУ або НКЦПФР згідно з розподілом повноважень, визначеним Законом.

Органи, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг (ст. 22 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»):

✓ НКЦПФР – щодо ринків цінних паперів та похідних (деривативів), професійної діяльності на ринку цінних паперів та діяльності у системі накопичувального пенсійного забезпечення;

✓ НБУ – щодо ринку банківських послуг та інших ринків небанківських фінансових послуг;

✓ Антимонопольний комітет України та інші державні органи – контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримання від них інформації у межах повноважень, визначених законом.

Державне регулювання та нагляд за діяльністю з надання фінансових та супровідних послуг здійснюються Регулятором шляхом, зокрема: нагляду за додержанням надавачами фінансових послуг, а також посередниками та колекторськими компаніями законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, включаючи додержання вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) (п. 8 ч. 4 ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»).

12.2. Споживче кредитування

Споживачу споживчого чи мікрокредиту важливо розуміти суть такого кредиту, його реальну вартість, умови його отримання та використання.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування»: **споживчий кредит (кредит)** – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Згідно із ч. 4 ст. 3 Закону України «Про споживче кредитування» до кредитів за договорами, загальний розмір кредиту за якими не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на день укладення кредитного договору, застосовуються вимоги цього Закону, крім деяких положень. Проте це не означає, що допустимий розмір споживчого кредиту обмежується однією мінімальною заробітною платою. Також надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється;

Проаналізуйте пропозиції різних фінансових установ, зокрема, так званих, мікрофінансових організацій щодо мінімального та максимального розміру споживчого кредиту.

споживач – фізична особа, яка уклала або має намір укласти договір про споживчий кредит;

кредитодавець – банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право надавати споживчі кредити;

кредитний посередник – фізична особа, ФОП або юридична особа, яка не виступає кредитодавцем і надає посередницькі послуги у сфері споживчого кредитування від імені, в інтересах та за дорученням кредитодавця або від свого імені в інтересах кредитодавця;

Проаналізуйте приклади кредитного посередництва в Україні.

денна процентна ставка – загальні витрати за споживчим кредитом за кожний день користування кредитом, виражені у процентах від загального розміру виданого кредиту;

споживче кредитування – правовідносини щодо надання, обслуговування та повернення споживчого кредиту;

загальна вартість кредиту для споживача – сума загального розміру кредиту та загальних витрат за споживчим кредитом;

загальний розмір кредиту – сума коштів, які надані та/або можуть бути надані споживачу за договором про споживчий кредит;

загальні витрати за споживчим кредитом – витрати споживача, пов'язані з отриманням, обслуговуванням та поверненням кредиту, включаючи проценти за користування кредитом, комісії та інші обов'язкові платежі за додаткові та/або супутні послуги кредитодавця, кредитного посередника (за наявності) та третіх осіб. Питання додаткових та/або супутніх послуг неодноразово було предметом судового розгляду. Так, інколи банки вимагають від клієнта придбання послуг від банку як обов'язкову умову надання банківських послуг (наприклад, ведення кредитної справи, договору, розрахунків і облік заборгованості за кредитним договором). У цьому контексті заслуговує на увагу *постанова Верховного Суду у складі колегії судів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.05.2023 р. у справі № 686/1696/15*¹. Розглядаючи цю справу, Верховний Суд прийшов до висновку, що банк неповноважний стягувати з позичальника плату за управління кредитом, оскільки такі дії не є

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії судів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24.05.2023 р. у справі № 686/1696/15. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/111192368?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&ga=2.88141020.614065539.1721498976-1318897984.1658599628#_gl=1*ahj2k5*_gcl_au*NTg0MzEwNDA2LjE3MTcxNDU2MzU.

банківською послугою, яку замовив позичальник (або супровідну до неї), а є наслідком реалізації прав та обов'язків банку за кредитним договором і відповідають економічним потребам лише самого банку. З огляду на це, банк має чітко для себе визначати, які послуги є додатковими та/або супутніми і включаються до загальних витрат за споживчим кредитом, а які до таких витрат не належать.

Зверніть увагу, що ця справа стосувалася спірних відносин, на момент виникнення яких існували інші законодавчі положення, ніж ті, що діяли вже на момент розгляду справ у Верховному Суді. Нині чиним є інше законодавство та сформувався інша судова практика.

Інша ситуація: банк у кредитному договорі встановив плату за обслуговування кредиту, що включає в себе плату за: надання інформації за рахунками позичальника з використанням телефонних каналів зв'язку, а саме зі стаціонарних телефонів по Україні, в Контакт-центрі, шляхом направлення СМС-повідомлень щодо суми платежу за цим договором, щодо зарахування платежу в погашення заборгованості за кредитом тощо; надання інформації за рахунками позичальника із використанням засобів електронного зв'язку шляхом направлення інформації про стан рахунку на адресу електронної пошти позичальника; опрацювання запитів позичальника, що направлені банку позичальником із використанням різних каналів зв'язку тощо. Згідно з паспортом споживчого кредиту (інформація, яка надається споживачу до укладення договору про споживчий кредит), який власноручно підписала позивач та з яким погодилась, плата за обслуговування кредитної заборгованості встановлена у розмірі 2,10 % від початкової суми кредиту. Позивач під час укладення договору ознайомлювалася з його текстом та змістом в цілому, у тому числі з графіком щомісячних платежів за кредитним договором, паспортом споживчого кредиту, жодних заперечень щодо уточнення чи зміни його викладу не висловила та з ними погодилась, про що свідчать її підписи. Згідно із Законом України «Про споживче кредитування» банкам надано право отримувати комісію за обслуговування кредитної заборгованості. Отже, чинним законодавством України банку надано право отримувати плату за обслуговування кредиту, оскільки таке прямо передбачено Законом України «Про споживче кредитування»¹, а

¹ У ч. 1 ст. 11 цього Закону передбачено, що після укладення договору про споживчий кредит кредитодавець на вимогу споживача, але не більше одного разу на місяць, а також у разі зміни істотних умов договору про споживчий кредит, включаючи випадки, коли така зміна відбувається внаслідок настання умов, визначених таким договором, у порядку та на умовах, передбачених

тому немає підстав для визнання кредитного договору в цій частині недійсним (п. 3.1 *постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2022 р. у справі № 496/3134/19¹*).

Проаналізуйте інші постанови Верховного Суду щодо правомірності/неправомірності закріплення у кредитному договорі положень про платне обслуговування кредитом, про управління кредитом.

Реальна річна процентна ставка – загальні витрати за споживчим кредитом, виражені у процентах річних від загального розміру виданого кредиту.

Державне регулювання та нагляд у сфері споживчого кредитування здійснює НБУ (ст. 5 Закону). **НБУ у сфері споживчого кредитування:**

1) затверджує методикку розрахунку загальної вартості кредиту для споживача, реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит;

2) встановлює вимоги до кредитних посередників та їхньої діяльності;

3) встановлює вимоги до кредиторів, нових кредиторів, колекторських компаній та їхньої діяльності при здійсненні ними регулювання простроченої заборгованості;

4) здійснює нагляд за додержанням кредиторів, новими кредиторами, колекторськими компаніями законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки);

5) здійснює контроль за додержанням законодавства про рекламу;

6) приймає рішення про належність заходів, спрямованих на погашення у позасудовому порядку заборгованості споживача, який прострочив виконання грошового зобов'язання за договором про споживчий кредит або іншим договором, передбаченим частиною

договором про споживчий кредит, безоплатно повідомляє споживачу інформацію про поточний розмір його заборгованості, розмір суми кредиту, повернутої кредитодавцю, надає виписку з рахунку/рахунків (за наявності) щодо погашення заборгованості, зокрема інформацію про платежі за цим договором, які сплачені, які належить сплатити, дати сплати або періоди у часі та умови сплати таких сум (за можливості зазначення таких умов у виписці), а також іншу інформацію, надання якої передбачено цим Законом, іншими актами законодавства та договором про споживчий кредит.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2022 р. у справі № 496/3134/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105423479>.

другою статті 3 цього Закону, до здійснення діяльності з врегулювання простроченої заборгованості (колекторської діяльності);

7) розглядає звернення споживачів фінансових послуг, у межах компетенції перевіряє викладені споживачами факти порушення їхніх прав та відповідно до законодавства приймає рішення за результатами розгляду звернень;

8) у межах компетенції вживає заходів, спрямованих на припинення виявлених порушень прав споживачів, поновлення порушених прав споживачів, встановлення та усунення причин таких порушень, встановлення посадових осіб, відповідальних за виявлені порушення;

9) приймає рішення про внесення до реєстру колекторських компаній або про відмову в такому внесенні;

10) веде реєстр колекторських компаній та встановлює порядок його ведення;

10¹) має право встановлювати додаткові вимоги до оцінювання кредитоспроможності споживача;

11) здійснює інші повноваження, передбачені законом.

НБУ здійснює нагляд у сфері споживчого кредитування у формах інспекційних перевірок та беззвізного нагляду. При здійсненні нагляду у сфері споживчого кредитування, у тому числі контролю за дотриманням законодавства про рекламу споживчого кредиту, НБУ має право застосовувати професійне судження.

Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку споживчого кредитування та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом.

Проаналізуйте особливості професійного судження НБУ у відносинах, пов'язаних із споживчим кредитуванням.

Розмір денної процентної ставки розраховується у процентах за формулою (ч. 4 ст. 8). Максимальний розмір денної процентної ставки, розрахованої за формулою відповідно до ч. 4 ст. 8 Закону, не може перевищувати 1%.

Наведіть приклади розрахованих денних процентних ставок.

Правила розрахунку небанківськими фінансовими установами України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит затверджені постановою Правління НБУ від 11.02.2021 р. № 16.

Зверніть увагу: *забороняється* у будь-який спосіб ускладнювати прочитання споживачем денної процентної ставки, реальної річної процентної ставки та загальної вартості кредиту для споживача, зазначених у договорі про споживчий кредит або в додатку до такого договору, у тому числі шляхом друкування його шрифтом меншого розміру, ніж основний текст, злиття кольору шрифту з кольором фону (с. 3 ст. 12 Закон України «Про споживче кредитування»).

Відповідальність споживача за договором про споживчий кредит

Згадаємо Закон України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 р. Він є чинним і водночас таким, що не використовується на практиці. Адже є інше спеціальне законодавство. Так, у 2013 р. окремі положення цього Закону були предметом розгляду у Конституційному Суді України, який у своєму рішенні від 11.07.2013 р. № 7-рп/2013 рекомендував Верховній Раді України законодавчо врегулювати питання щодо встановлення справедливого розміру неустойки за прострочення виконання позичальниками-фізичними особами грошових зобов'язань у відносинах споживчого кредитування. У 2016 р. було прийнято Закон України «Про споживче кредитування», де є ст. 21 «Особливості відповідальності споживача за договором про споживчий кредит». Так, споживач, який порушив своє зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним, має відшкодувати кредитодавцю завдані цим збитки відповідно до закону.

У договорах про споживчий кредит *пеня* за невиконання зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним *не може перевищувати подвійної облікової ставки НБУ*¹, що діяла у період, за який сплачується пеня, та *не може бути більшою за 15% суми простроченого платежу*.

Сукупна сума неустойки (штраф, пеня) та інших платежів, що підлягають сплаті споживачем за порушення виконання його зобов'язань на підставі договору про споживчий кредит, не може перевищувати половини суми, одержаної споживачем за таким договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін.

Сукупна сума неустойки (штраф, пеня) та інших платежів, що підлягають сплаті споживачем за порушення виконання його

¹ **Облікова ставка НБУ** (ставка рефінансування) – відсоток, що стягується НБУ при рефінансуванні комерційних банків; це монетарний інструмент, за допомогою якого НБУ встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових ресурсів. Актуальні облікові ставки НБУ можна подивитись тут: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/nbu/refinance/>.

зобов'язань на підставі договору про споживчий кредит, загальний розмір кредиту за яким не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, не може перевищувати розміру подвійної суми, одержаної споживачем за таким договором, і не може бути збільшена за домовленістю сторін.

За порушення виконання споживачем зобов'язань за договором про споживчий кредит, загальний розмір кредиту за яким не перевищує розміру однієї мінімальної заробітної плати, процентна ставка за кредитом, порядок її обчислення, порядок сплати процентів не можуть бути змінені у бік погіршення для споживача.

Застосування штрафу та пені за одне й те саме порушення споживачем зобов'язання за договором про споживчий кредит заборонено.

У ст. 16 Закону України «Про споживче кредитування» врегульовано питання дострокового повернення споживчого кредиту. Проаналізуйте особливості реалізації такого права споживача фінансових послуг, а також розгляньте випадки можливості відмовитись від кредитного договору.

12.3. Урегулювання простроченої заборгованості за споживчим кредитом та реструктуризація кредиту

Із введенням в Україні воєнного стану 24.02.2022 р. чимало споживачів фінансових послуг вимушено змінили місце проживання, втратили роботу, були мобілізовані, втратили годувальників тощо. Такий стан справ негативно відобразився, зокрема, на їхній фінансовій спроможності. Задля врегулювання ситуації та упередження подальших проблем 15.03.2022 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким внесені зміни, зокрема, до ЦК України, ПК України, Закону України «Про споживче кредитування». Так, у ЦК України у розділі «Прикінцеві та перехідні положення» з'явився п. 18 такого змісту: «У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплатити на користь кредитора (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка

(штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем)».

Зверніть увагу: за ст. 625 УК України боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3% річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Тобто саме «тіло» кредиту підлягає поверненню.

Розділ IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» доповнено пунктом 6¹, який було включено на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг» від 22.11.2023 р. До того передбачалося звільнення від відповідальності споживача перед кредитодавцем у разі прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після дня його припинення або скасування. Нині це питання регулюється, зокрема п. 6, до якого внесено зміни (по що йдеться далі).

Проаналізуйте практику Верховного Суду в банківських і кредитних спорах в період війни, зокрема: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Stupak_praktika_KCS_bankivska_sprava.pdf
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Kred_ipot_spori.pdf.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про споживче кредитування» кредитодавець має право проводити за погодженням із споживачем реструктуризацію зобов'язань за договором про споживчий кредит. **Реструктуризація зобов'язань за договором про споживчий кредит** – це зміна істотних умов договору про споживчий кредит, що здійснюється кредитодавцем на договірних умовах із споживачем і впливає на умови та/або порядок повернення такого кредиту.

Це питання регулюється розділом IV Закону України «Про споживче кредитування». Так, у п. 6 передбачено, що у разі

прострочення споживачем у період з 01.03.2020 р. до припинення зобов'язань за договором про споживчий кредит, укладеним до тридцятого дня включно з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг» від 22.11.2023 р., у тому числі того, строк дії якого продовжено після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг», *споживач звільняється від відповідальності перед кредитором за таке прострочення. У тому числі, але не виключно, споживач у разі допущення такого прострочення звільняється від обов'язку сплати кредиторам неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, передбачених договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. Забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з інших причин, ніж передбачені ч. 4 ст. 1056¹ ЦК України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у період, зазначений у цьому пункті. Дія положень цього пункту поширюється, у тому числі, на кредити, визначені ч. 2 ст. 3 Закону, де йдеться про:*

✓ договори позики, що не передбачають сплати процентів чи будь-яких інших платежів за користування наданими за такими договорами грошовими коштами;

✓ кредитні договори, метою яких є надання споживачу права вчиняти правочини з фінансовими інструментами, якщо такі правочини вчиняються за участю чи за посередництвом кредитора або іншого професійного учасника ринку цінних паперів;

✓ кредити, що надаються за договорами, укладеними в результаті врегулювання спору шляхом укладання мирної угоди, затвердженої судом;

✓ кредити, що надаються виключно в рамках відповідних державних програм або програм органів місцевого самоврядування визначеному колу фізичних осіб і передбачають окремі, визначені такими програмами, умови кредитування, у тому числі виплату процентів за користування кредитом;

✓ несанкціонований овердрафт, що є перевищенням суми операції, здійсненої за рахунком, над сумою встановленого кредитного ліміту, що обумовлений договором між кредитором та споживачем і не є прогнозованим за розміром та часом виникнення;

✓ кредити, що надаються ломбардами у разі передання предмета застави на збереження ломбарду, за умови що зобов'язання споживача обмежуються вартістю предмета застави.

Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані за період, зазначений у п. 1 розділу IV Закону, за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) зобов'язань за таким договором, підлягають списанню кредитодавцем.

Під час врегулювання простроченої заборгованості у період дії *воєнного стану* в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія, фізичні та юридичні особи, залучені на договірних засадах кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, додатково зобов'язані дотримуватися таких вимог щодо етичної поведінки:

1) не взаємодіяти за власною ініціативою із споживачем, який у передбачений цим пунктом спосіб повідомив про свою належність до захищеної категорії або щодо належності якого до захищеної категорії у передбачений цим пунктом спосіб повідомили близькі особи такого споживача, його представники, спадкоємці, поручителі, майнові поручителі або треті особи, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію. Для цілей цього пункту **захищеними категоріями¹** є:

а) військовослужбовці ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, які проходять військову службу на території України;

б) військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби;

¹ Саме для захищених категорій споживачів передбачено свого роду пільгові умови розрахунків за кредитами.

в) члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти;

г) особи, які перебувають у полоні, особи, з якими втрачено зв'язок, особи, зниклі безвісти;

Зверніть увагу: у переліку захищених категорій споживачів нема внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Проте ця категорія осіб має пільги за кредитами відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. Відповідно до ст. 9² цього Закону: *загальна сума процентів за кредитним договором та/або договором позики, боржником за яким є внутрішньо переміщена особа, яка у період після дати початку тимчасової окупації залишила або покинула своє місце проживання на тимчасово окупованій рф території України або у період після 14.04.2014 р. залишила або покинула своє місце проживання на території проведення антитерористичної операції та/або в районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф у Донецькій та Луганській областях, не може перевищувати суми процентів, нарахованої протягом строку, на який надавався кредит (позика), за мінімальною ставкою, визначеною договором.* За невиконання чи неналежне виконання ВПО зобов'язань за кредитним договором та/або договором позики не нараховується неустойка (штраф, пеня), не настає відповідальність у вигляді сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення та процентів річних від простроченої суми, не застосовуються інші санкції майнового характеру. Кредитор зобов'язаний здійснити перерахунок заборгованості за кредитним договором та/або договором позики у семиденний строк з дня надходження письмового звернення від внутрішньо переміщеної особи.

Відступлення (продаж, передання) права вимоги за кредитним договором та/або договором позики, позичальником за яким є внутрішньо переміщена особа, визначена частиною першою цієї статті, без згоди боржника забороняється. Це положення не поширюється на кредиторів, віднесених до категорії неплатоспроможних, а також на банки, щодо яких здійснюються процедури виведення з ринку відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

2) не взаємодіяти за власною ініціативою з близькими особами споживача, який належить до захищеної категорії, його представником, крім представника, який не є близькою особою такого споживача, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором

про споживчий кредит такого споживача та які надали згоду на таку взаємодію.

Споживач, який належить до захищеної категорії та має бажання на період дії воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування припинити взаємодію з кредитором (іншою особою, що виконує його функції), його близькі особи, представники, спадкоємці, поручителі або майнові поручителі повідомляють кредитодавця або нового кредитора про таке волевиявлення та про належність споживача до захищеної категорії за допомогою будь-якого засобу комунікації, реквізити якого розміщено на веб-сайті такого кредитодавця або нового кредитора, з наданням копій підтвердних документів про належність споживача до захищеної категорії. Кредитодавець та новий кредитор зобов'язані розмістити на головній сторінці свого веб-сайту адресу електронної пошти, місцезнаходження та номер телефону (гарячої лінії, контакт-центру), за якими приймаються повідомлення споживачів та інших зазначених у цьому пункті осіб про належність особи до захищеної категорії.

Проаналізуйте документи, які можуть підтвердити належність споживача до захищеної категорії.

Споживач, який втратив належність до захищеної категорії, зобов'язаний повідомити про це кредитодавця, нового кредитора протягом 30 календарних днів з дня втрати належності. Після отримання повідомлення споживача про втрату належності до захищеної категорії або відповіді на запит із зазначенням, що споживач не належить до захищеної категорії, кредитодавець, новий кредитор (інша особа, яка виконує його функції) мають право відновити взаємодію за власною ініціативою із таким споживачем, його близькими особами, представником споживача, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит такого споживача та які надали згоду на таку взаємодію.

У п. 7 розділу IV Закону йдеться про зобов'язання позичальників за договорами про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, що відповідають встановленим критеріям (незалежно від дати укладення договору), підлягають обов'язковій реструктуризації на вимогу позичальника (особи, до якої перейшли права та обов'язки позичальника) або його представника (за законом або за наявності довіреності на вчинення таких дій).

Ознайомтесь предметніше із п. 7 розділу IV Закону, де вказуються випадки, наприклад: обов'язкової реструктуризації зобов'язань, які передбачені договором про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті; реструктуризації іпотечних кредитів; заміни кредитора внаслідок відступлення права вимоги.

У п. 7¹ розділу IV Закону йдеться про порядок та умови обов'язкової реструктуризації грошових зобов'язань за укладеними до 24.02.2022 р. з фінансовими установами (крім кредитних спілок) договорів про споживчий кредит на вимогу споживача або його представника (за законом або за наявності довіреності на вчинення таких дій) у період дії в Україні воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування.

У п. 8–11 розділу IV Закону йдеться про призупинення сплати грошового зобов'язання (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) за договором про споживчий кредит або іншим договором, передбаченим ч. 2 ст. 3 Закону, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий або дачний будинок, об'єкт незавершеного житлового будівництва) у період дії в Україні воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування.

Відповідно до п. 12 розділу IV Закону **позичальник (його представник) протягом 90 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні має право звернутися до кредитора із заявою про анулювання заборгованості за договором про споживчий кредит, який відповідає одночасно таким умовам:**

1) предметом забезпечення за таким договором є знищене внаслідок збройної агресії рф нерухоме майно (квартира, житловий будинок або майнові права на квартиру, житловий будинок), яке є або мало б стати (у випадку майнових прав на нерухоме майно) єдиним місцем проживання сім'ї позичальника або іпотекодавця, якщо він є відмінним від позичальника та належить до членів сім'ї позичальника. До членів сім'ї позичальника належать особи, які перебувають у шлюбі з позичальником, а також їхні діти, у тому числі повнолітні, батьки, особи, які перебувають під опікою чи піклуванням позичальника, особи, які не перебувають у шлюбі, але проживають спільно з позичальником, пов'язані з ним спільним побутом;

2) станом на 23.02.2022 р. заборгованість за таким договором не була прострочена більш як на 7 днів;

3) метою отримання кредиту згідно з договором є придбання, реконструкція чи будівництво такого житлового нерухомого майна (квартири, житлового будинку) або майнових права на них.

Позичальник разом із заявою про анулювання заборгованості подає підтвердні документи, що доводять відповідність нерухомого майна усім встановленим умовам. Кредитор після отримання заяви про анулювання заборгованості разом із підтвердними документами здійснює анулювання заборгованості за договором про споживчий кредит (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) та набуває право на отримання від держави Україна компенсації відповідно до закону щодо врегулювання питання виплат компенсацій громадянам України за майно, знищене внаслідок збройної агресії рф. Розмір такої компенсації не може перевищувати основну суму кредиту позичальника за договором про споживчий кредит, що підлягає анулюванню відповідно до цього пункту. Інші витрати (збитки) кредитора (неотримані проценти, комісії та інші доходи), понесені ним внаслідок анулювання зобов'язань за договором про споживчий кредит відповідно до цього пункту, є упущеною вигодою та можуть бути відшкодовані відповідно до законодавства за рахунок держави-агресора.

Відповідно до п. 15 розділу IV Закону позичальник або іпотекодавець, якщо він є відмінним від позичальника та належить до членів сім'ї позичальника, має право на отримання компенсації від держави за пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії рф нерухоме майно, що було предметом забезпечення за таким договором, або на відновлення такого майна за рахунок держави. Держава Україна забезпечує проведення виплат, зазначених у цьому пункті, після набрання чинності законом щодо врегулювання питання виплат компенсацій громадянам України за майно, знищене внаслідок збройної агресії рф.

Кредитор має право на отримання від держави компенсації втрат (збитків), понесених внаслідок анулювання зобов'язання за договором про споживчий кредит, відповідно до законодавства.

Відповідно до п. 16 розділу IV Закону **позичальник (його представник) протягом 90 днів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні має право звернутися до кредитора із заявою про анулювання заборгованості за договором про споживчий кредит, який відповідає одночасно таким умовам:**

1) предметом забезпечення за таким договором є автомобіль, знищений внаслідок збройної агресії рф, який, станом на 23.02.2022 р.,

був єдиним у сім'ї позичальника. Автомобіль вважається знищеним, якщо його ремонт є технічно неможливим чи економічно необґрунтованим. Ремонт вважається економічно необґрунтованим, якщо передбачені згідно із звітом (актом) чи висновком про оцінку, виконаним оцінювачем або експертом відповідно до законодавства, витрати на відновлювальний ремонт автомобіля перевищують його вартість;

2) станом на 23.02.2022 р. заборгованість за таким договором не була прострочена більш як на 7 днів;

3) метою отримання кредиту згідно з договором є придбання автомобіля.

Позичальник разом із заявою про анулювання заборгованості подає підтвердні документи.

Кредитор після отримання заяви про анулювання заборгованості разом із підтвердними документами здійснює анулювання заборгованості за договором про споживчий кредит (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) та набуває право на отримання від держави Україна компенсації відповідно до закону щодо врегулювання питання виплат компенсацій громадянам України за майно, знищене внаслідок збройної агресії РФ. Розмір такої компенсації не може перевищувати основну суму кредиту позичальника за договором про споживчий кредит, що підлягає анулюванню відповідно до цього пункту.

Витрати (збитки) кредитора (неотримані за рахунок компенсації від держави основна сума кредиту, проценти, комісії та інші доходи), понесені ним внаслідок анулювання зобов'язань за договором про споживчий кредит відповідно до цього пункту, є упущеною вигодою та можуть бути відшкодовані відповідно до законодавства за рахунок держави-агресора.

Отже, за загальним правилом, якщо особа не належить до захищених категорій, не є ВПО, то вона звільняється від відповідальності за прострочення за кредитним договором протягом дії воєнного стану та у 30-денний строк після його припинення або скасування.

12.4. Участь колекторської компанії у врегулюванні простроченої заборгованості за споживчим кредитом

Кредитодавець, новий кредитор не має права залучати колекторську компанію до врегулювання простроченої заборгованості, якщо умовами договору про споживчий кредит не передбачено таке

право кредитодавця, нового кредитора (ч. 2 ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування»).

Колекторська компанія – юридична особа (у тому числі небанківська фінансова установа, яка відповідно до закону має право надавати кошти у позику, в тому числі на умовах фінансового кредиту, та/або послуги з факторингу), включена до реєстру колекторських компаній, яка в інтересах кредитодавця (первісного кредитора) та/або нового кредитора (у разі заміни первісного кредитора) відповідно до договору з таким кредитодавцем та/або новим кредитором має право здійснювати врегулювання простроченої заборгованості п. 4¹ ч. 1 ст. 1 Закону);

За ст. 22 Закону юридична особа, яка має намір набути статус колекторської компанії (крім небанківської фінансової установи) (далі – заявник), подає до НБУ документи за визначеним переліком, а у разі необхідності – надає додаткову інформацію. За результатами розгляду документів заявника НБУ приймає рішення про включення заявника до реєстру колекторських компаній або про відмову у включенні протягом 30 робочих днів з дня подання повного пакета документів. Забороняється включення до реєстру колекторських компаній юридичних осіб, місцезнаходженням яких відповідно до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП і громадських формувань є тимчасово окупована територія України.

Заявник набуває статусу колекторської компанії та право здійснювати врегулювання простроченої заборгованості з дня включення відомостей про нього до реєстру колекторських компаній.

Особи, які мають істотну участь у колекторській компанії, зобов'язані протягом усього часу, впродовж якого вони мають істотну участь у колекторській компанії, відповідати вимогам, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ. **Власником істотної участі колекторської компанії не може бути:**

1) фізична особа:

а) яка має не зняту або не погашену в установленому законом порядку судимість за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, кримінальні правопорушення проти власності, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи;

б) яка є резидентом держави, що здійснює збройну агресію проти України у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про оборону України», та/або держави, дії якої створюють умови для виникнення збройного конфлікту та застосування воєнної сили проти України;

в) зареєстроване місце проживання якої розташоване на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, АРК та місті Севастополі або території проведення операції Об'єднаних сил;

г) до якої застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення права на зайняття адвокатською діяльністю, якій анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю або діяльністю арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), яку позбавлено права на здійснення діяльності приватного виконавця, – протягом трьох років з дня прийняття відповідного рішення;

г) звільнена з посади судді, прокурора, працівника правоохоронного органу, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування у зв'язку з притягненням до дисциплінарної відповідальності, – протягом трьох років з дня звільнення;

д) яка не відповідає вимогам до ділової репутації, встановленим нормативно-правовими актами НБУ;

2) юридична особа:

а) зареєстрована у державі, що здійснює збройну агресію проти України у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про оборону України», та/або державі, дії якої створюють умови для виникнення збройного конфлікту та застосування воєнної сили проти України;

б) місцезнаходженням якої відповідно до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП та громадських формувань є тимчасово окупована територія України або територія проведення операції Об'єднаних сил;

в) яка не відповідає вимогам до ділової репутації, встановленим нормативно-правовими актами НБУ.

Права та обов'язки кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії при врегулюванні простроченої заборгованості (ст. 23 Закону)

Кредитодавець, новий кредитор *має право* залучати до врегулювання простроченої заборгованості виключно колекторську компанію, включену до реєстру колекторських компаній, шляхом укладення відповідного договору. Договір, спрямований на врегулювання простроченої заборгованості, укладений кредитодавцем,

новим кредитором з юридичною особою, яка не включена до реєстру колекторських компаній, є нікчемним.

Кредитодавець, новий кредитор *зобов'язаний* повідомити НБУ про укладення договору з колекторською компанією у строки та порядку, визначені Національним банком України.

Кредитодавець, новий кредитор *зобов'язаний* розмістити на власному веб-сайті (веб-сайтах), у програмному застосунку (мобільному додатку), що використовуються для надання ним послуг, а також у місцях надання фінансових послуг споживачам інформацію про колекторські компанії, що діють у його інтересах при врегулюванні простроченої заборгованості, а також інформацію про вимоги щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки) у порядку, строки та за формою, що визначені НБУ.

Колекторська компанія для виконання окремих функцій або процесів у межах здійснення колекторської діяльності, зокрема для безпосередньої взаємодії із споживачами, *має право* залучати фізичних і юридичних осіб на договірних засадах. Колекторська компанія *зобов'язана* повідомляти про залучення таких осіб НБУ у встановлені ним строки та порядку.

Колекторська компанія *зобов'язана* розмістити на власному веб-сайті (веб-сайтах), у програмному застосунку (мобільному додатку), що використовуються для надання нею послуг, а також у місцях надання фінансових послуг споживачам (у разі якщо колекторська компанія є небанківською фінансовою установою) інформацію про вимоги щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки) у порядку, строки та за формою, що визначені НБУ.

Проаналізуйте веб-сайти та мобільні застосунки кредиторів і колекторських компаній на предмет розміщення інформації про врегулювання простроченої заборгованості.

Ознайомтесь із реєстром колекторських компаній НБУ: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/licensing-nonbanking/reg-cc>.

Вимоги щодо взаємодії із споживачами та іншими особами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки) (ст. 25 Закону)

Взаємодія кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми

особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, **при врегулюванні простроченої заборгованості може здійснюватися виключно шляхом:**

1) безпосередньої взаємодії (телефонні та відеопереговори, особисті зустрічі). Проведення особистих зустрічей можливе виключно з 9 до 19 години, за умови що особа, з якою здійснюється взаємодія, не заперечує проти проведення з нею зустрічі та попередньо надала згоду на особисту зустріч під час телефонної розмови або окрему письмову згоду на це. Місце і час зустрічі підлягають обов'язковому попередньому узгодженню;

2) надсилання текстових, голосових та інших повідомлень через засоби телекомунікації, у тому числі без залучення працівника кредитодавця, нового кредитора або колекторської компанії, шляхом використання програмного забезпечення або технологій;

3) надсилання поштових відправлень із позначкою «Вручити особисто» за місцем проживання чи перебування або за місцем роботи фізичної особи.

Під час першої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, у рамках врегулювання простроченої заборгованості кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія **зобов'язані повідомити:**

1) повне найменування кредитора (у разі якщо взаємодію здійснює новий кредитор або колекторська компанія), своє повне найменування, номер телефону для здійснення зв'язку та адресу (електронну або поштову) для листування;

2) прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності) особи, яка здійснює взаємодію із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, або ім'я та індекс, за допомогою якого кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія однозначно ідентифікують особу, яка здійснює взаємодію, або зазначення про використання для взаємодії програмного забезпечення або технології, якщо взаємодія здійснюється без залучення працівника кредитодавця, нового кредитора чи колекторської компанії;

3) правову підставу взаємодії;

4) розмір простроченої заборгованості (розмір кредиту, проценти за користування кредитом, розмір комісії та інших платежів, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту), розмір неустойки та інших платежів, що стягуються при невиконанні зобов'язання за договором про споживчий кредит або відповідно до закону. У разі звернення відповідно до договору про споживчий кредит до третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, у тому числі до близьких осіб, відповідно до частини шостої цієї статті інформація про розмір простроченої заборгованості повідомляється лише за наявності згоди споживача на передачу інформації про наявність простроченої заборгованості таким особам. Розрахунок розміру простроченої заборгованості для колекторської компанії здійснюється кредитором або новим кредитором¹.

Новий кредитор, колекторська компанія на вимогу споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя *зобов'язані протягом п'яти робочих днів після першої взаємодії* при врегулюванні простроченої заборгованості надати документи, що підтверджують інформацію, зазначену у пунктах 1 – 4 (у тому числі детальний розрахунок простроченої заборгованості та всіх інших платежів по кожному платіжному періоду та підставу їх нарахування), особисто або шляхом направлення листа на адресу (електронну або поштову) такої особи, або в інший визначений договором про споживчий кредит спосіб.

До подання підтвердних документів новий кредитор, колекторська компанія *не має права* за власною ініціативою повторно взаємодіяти із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем. **Моментом надання відповідних підтвердних документів є будь-який із таких:**

1) момент отримання кредитором, новим кредитором, колекторською компанією підтвердження направлення споживачу, його близьким особам, представнику, спадкоємцю, поручителю або майновому поручителю підтвердних документів – у разі направлення таких документів електронною поштою;

¹ Кредитором на вимогу споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя *зобов'язаний протягом семи робочих днів після першої взаємодії* при врегулюванні простроченої заборгованості (якщо інший строк не встановлено законом) надати документи, що підтверджують інформацію, зазначену у п. 4, особисто або шляхом направлення листа на зазначену в договорі про споживчий кредит адресу (електронну або поштову), або в інший визначений таким договором спосіб.

2) 23 год 59 хв десятого робочого дня з дня направлення кредитором, новим кредитором, колекторською компанією рекомендованого поштового відправлення з описом вкладення, що містило відповідні підтвердні документи, або момент отримання повідомлення про вручення зазначеного поштового відправлення, якщо таке повідомлення отримано кредитором, новим кредитором, колекторською компанією раніше зазначеного 10-денного строку.

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія *зобов'язані здійснювати* у встановленому НБУ порядку *фіксування кожної безпосередньої взаємодії* із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, за допомогою відео- та/або звукозаписувального технічного засобу з метою захисту правового інтересу учасників врегулювання простроченої заборгованості.

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія *зобов'язані попередити* споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя або третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, про таке фіксування.

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія *зобов'язані зберігати* всі носії інформації, на яких зафіксовано взаємодію із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію (у тому числі за допомогою технічних засобів), протягом трьох років після такої взаємодії.

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія *можуть здійснювати* обробку виключно персональних даних споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя або третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, обов'язок з обробки яких покладений на них законом, а також персональних даних, що містяться у матеріалах та даних, зібраних у процесі взаємодії при врегулюванні простроченої заборгованості.

Кредитодавцю, новому кредитору, колекторській компанії при врегулюванні простроченої заборгованості *забороняється здійснювати обробку персональних даних третіх осіб, у тому числі близьких осіб*

споживача, які не надали згоди на обробку їхніх даних, а також таких даних про споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію:

- 1) щодо графіка його роботи;
- 2) щодо місця та часу відпочинку;
- 3) щодо поїздок у межах та за межі України;
- 4) щодо місця та часу зустрічі з рідними, друзями та іншими особами;
- 5) щодо інформації, розміщеної в соціальних мережах;
- 6) щодо стану здоров'я;
- 7) щодо політичних поглядів та релігійних переконань;
- 8) щодо членства у партіях та громадських об'єднаннях;
- 9) фото та відеоматеріалів із зображенням споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію (крім випадків створення, зберігання, використання таких фото- та/або відеоматеріалів для виконання передбачених законодавством обов'язків, а також випадків створення, зберігання, використання таких фото- та/або відеоматеріалів на підставі письмової згоди споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію).

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія, фізичні та юридичні особи, залучені на договірних засадах кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, *зобов'язані дотримуватися вимог щодо взаємодії* із споживачами під час врегулювання простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки).

Кредитодавцю, новому кредитору, колекторській компанії, фізичним та юридичним особам, залученим на договірних засадах кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена

договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, при врегулюванні простроченої заборгованості *забороняється*:

1) здійснювати дії, що зазіхають на особисту гідність, права, свободи, власність споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя та/або інших осіб, ставлять під загрозу життя, здоров'я, ділову репутацію зазначених осіб, а також використовувати погрози, шантаж, вчиняти інші незаконні (неправомірні) дії стосовно зазначених осіб;

2) вводити споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, в оману щодо:

а) розміру, характеру та підстав виникнення простроченої заборгованості, а також наслідків, що настануть для споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, у разі невиконання умов договору про споживчий кредит;

б) передачі питання про погашення простроченої заборгованості на розгляд суду, можливості застосування до боржника заходів адміністративного і кримінального переслідування;

в) належності кредитора, кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії, фізичних та юридичних осіб, залучених на договірних засадах кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію при врегулюванні простроченої заборгованості, до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

3) з власної ініціативи взаємодіяти із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, та/або з їхніми близькими особами у період з 20 до 9 години, а також у вихідні, святкові і неробочі дні;

4) взаємодіяти із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем або третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, та/або з їхніми близькими особами більше двох разів на добу, крім випадків додаткової взаємодії за їхньою власною ініціативою. Взаємодія за допомогою засобів зв'язку вважається такою, що відбулася, якщо в результаті такої взаємодії особі передано змістовну інформацію про розмір простроченої заборгованості (розмір кредиту, проценти за користування кредитом, розмір комісії та інших платежів, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням і поверненням кредиту), порядок її погашення, розмір неустойки та інших платежів, що стягуються у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит або відповідно до закону;

5) приховувати інформацію про номер контактного телефону, з якого здійснюється дзвінок або надсилається повідомлення споживачу, його близьким особам, представнику, спадкоємцю, поручителю, майновому поручителю, третім особам, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, про поштову адресу або адресу електронної пошти, з якої надсилається повідомлення, про відправника поштового або електронного повідомлення;

6) використовувати функцію (сервіс) автоматичного додзвону до споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, протягом більше 30 хвилин на добу;

7) використовувати на конвертах або повідомленнях, що надсилаються споживачу, його близьким особам, представнику, спадкоємцю, поручителю, майновому поручителю або третім особам, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, зображення, що можуть бути сприйняті як такі, що містять погрозу, розміщувати на конвертах або повідомленнях відомості, що прямо чи опосередковано вказують на наявність заборгованості, використовувати написи «виконавчий документ», «рішення про стягнення», «повідомлення про виселення» тощо, а також найменування органів державної влади, у тому числі осіб, які здійснюють повноваження у сфері примусового виконання рішень;

8) будь-яким чином повідомляти третіх осіб (крім осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали

згоду на таку взаємодію) про заборгованість споживача або здійснювати взаємодію з цими особами таким чином, щоб їм стала відома або могла стати відомою інформація про заборгованість споживача, крім випадків взаємодії з особою, стосовно якої споживач надав згоду на передачу їй інформації про наявність простроченої заборгованості, а також інших випадків, передбачених законом;

9) вимагати від споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя, а також його роботодавця та/або інших осіб прийняти на себе зобов'язання щодо простроченої заборгованості, якщо інше не передбачено договором про споживчий кредит або законом;

10) вчиняти дії, що завдають шкоду репутації, у тому числі діловій репутації, споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя, або погрожувати вчиненням таких дій;

11) вимагати погашення заборгованості в інший спосіб, ніж передбачено договором про споживчий кредит або законом;

12) за власною ініціативою будь-яким чином взаємодіяти із споживачем або його близькими особами, якщо споживач письмово, шляхом надання всіх належним чином оформлених підтвердних документів, повідомив, що його інтереси при врегулюванні простроченої заборгованості представляє його представник;

13) проводити особисті зустрічі із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, без попереднього погодження таких зустрічей відповідною особою;

14) будь-яким чином взаємодіяти з приводу укладеного споживачем договору про споживчий кредит з особами (крім споживача, його представника, спадкоємця, поручителя, майнового поручителя), які не надали згоди на таку взаємодію.

НБУ у разі виявлення існування практики врегулювання простроченої заборгованості, що порушує права та законні інтереси споживачів, їх близьких осіб, представників, спадкоємців, поручителів або майнових поручителів, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, у межах своєї компетенції встановлює додаткові вимоги щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимоги щодо етичної поведінки).

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія має право для донесення до споживача інформації про необхідність

виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит при врегулюванні простроченої заборгованості взаємодіяти з третіми особами, персональні дані яких передані кредитором, новому кредитору, колекторській компанії споживачем у процесі укладення, виконання та припинення договору про споживчий кредит. Обов'язок щодо отримання згоди таких третіх осіб на обробку їхніх персональних даних до передачі таких персональних даних кредитором, новому кредитору, колекторській компанії покладається на споживача.

Форма інформаційного повідомлення, за допомогою якої споживачем здійснюється передача персональних даних третіх осіб при укладенні договору про споживчий кредит, повинна містити повідомлення про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 182 КК України, за незаконне збирання, зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації про третіх осіб.

Якщо під час першої взаємодії кредитора, нового кредитора, колекторської компанії з такою третьою особою вона висловила заборону на здійснення обробки її персональних даних, кредитор, новий кредитор, колекторська компанія зобов'язані негайно припинити здійснення такої обробки. У разі якщо врегулювання простроченої заборгованості в інтересах кредитора, нового кредитора одночасно здійснюють кілька колекторських компаній, кредитор, новий кредитор зобов'язаний невідкладно повідомити про заборону третьої особи на здійснення обробки її персональних даних усім таким колекторським компаніям з метою негайного припинення ними обробки персональних даних зазначеної особи при врегулюванні простроченої заборгованості за таким договором про споживчий кредит.

Дії, які від імені кредитора, нового кредитора, колекторської компанії вчиняються третіми особами, залученими на договірних засадах кредитором, новим кредитором, колекторською компанією до безпосередньої взаємодії із споживачем, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем або майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію при врегулюванні простроченої заборгованості, вважаються вчиненими таким кредитором, новим кредитором, колекторською компанією.

Заборається покладати на споживача обов'язок з оплати/компенсації витрат на здійснення врегулювання простроченої заборгованості. Витрати на врегулювання простроченої заборгованості, крім оплати зобов'язань за договором про споживчий

кредит або іншим договором, здійснюються виключно за рахунок коштів кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії.

З ініціативи кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії або третьої особи, яка діє від їхнього імені та/або в їхніх інтересах, **не допускається** спрямована на повернення простроченої заборгованості **безпосередня взаємодія із споживачем**, його близькими особами, представником, спадкоємцем, поручителем, майновим поручителем, третіми особами, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію, **з моменту отримання документів, які свідчать, що така особа:**

- 1) є недієздатною особою або особою, обмеженою в дієздатності;
- 2) перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я;
- 3) є особою з інвалідністю I групи;
- 4) є неповнолітньою особою.

**Нагляд за додержанням вимог законодавства щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки)
(ст. 26 Закону)**

НБУ здійснює нагляд за додержанням кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією встановлених законодавством вимог щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки), шляхом:

- 1) розгляду звернень споживачів про недотримання кредитодавцем, новим кредитором та/або колекторською компанією вимог щодо етичної поведінки;
- 2) здійснення перевірки достатності та належності заходів, що вживаються кредитодавцем, новим кредитором з метою здійснення контролю за дотриманням колекторською компанією вимог щодо етичної поведінки;
- 3) надання кредитодавцю, новому кредитору рекомендацій щодо необхідності посилення контролю за дотриманням колекторською компанією вимог щодо етичної поведінки, а також рекомендацій кредитодавцю, новому кредитору, колекторській компанії щодо необхідності посилення контролю за дотриманням їхніми працівниками, третіми особами, залученими на підставі цивільно-правових договорів для безпосередньої взаємодії із споживачами, вимог щодо етичної поведінки;

4) перевірки дотримання кредитодавцем, новим кредитором, колекторською компанією вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) та обмежень щодо обробки персональних даних споживача, його близьких осіб, представника, спадкоємця, поручителя або майнового поручителя, третіх осіб, взаємодія з якими передбачена договором про споживчий кредит та які надали згоду на таку взаємодію;

5) застосування до кредитодавця, нового кредитора, колекторської компанії передбачених законом заходів впливу за порушення вимог щодо етичної поведінки.

НБУ має право покласти на колекторську компанію обов'язок відсторонити від роботи будь-кого з керівників та/або працівників такої компанії у разі їх невідповідності вимогам, встановленим цим Законом та/або нормативно-правовими актами НБУ, у тому числі кваліфікаційним вимогам. Колекторська компанія зобов'язана вжити заходів для відсторонення від роботи такої особи (таких осіб) у встановленому НБУ порядку.

НБУ у встановленому ним порядку має право виключити відомості про колекторську компанію з реєстру колекторських компаній у разі:

1) отримання від колекторської компанії відповідної заяви про виключення з реєстру;

2) встановлення факту подання колекторською компанією до НБУ недостовірної інформації;

3) невідповідності власника істотної участі вимогам (у тому числі щодо ділової репутації), встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ;

4) невідповідності структури власності заявника вимогам, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ;

5) застосування до колекторської компанії два та більше разів протягом року заходів впливу, передбачених п. 2 і 3 ч. 1 ст. 28 цього Закону;

6) отримання від кредитодавця, нового кредитора інформації про дострокове припинення (розірвання) договору з колекторською компанією з підстав порушення такою компанією визначених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) два та більше разів протягом року;

7) наявності в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, ФОП та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію

припинення відповідної юридичної особи, яка має статус колекторської компанії;

8) нездійснення колекторською компанією колекторської діяльності протягом року з дня включення до реєстру;

9) відмови колекторської компанії у проведенні перевірки НБУ;

10) невиконання колекторською компанією вимог НБУ щодо усунення виявлених порушень вимог закону, нормативно-правових актів НБУ з питань регулювання колекторської діяльності;

11) неусунення колекторською компанією протягом року після тимчасової заборони на здійснення врегулювання простроченої заборгованості порушень вимог законодавства щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки).

НБУ у разі виключення з реєстру колекторських компаній відомостей про колекторську компанію, що має укладені договори про здійснення врегулювання простроченої заборгованості, інформує у порядку та строки, встановлені НБУ, про таке виключення відповідного кредитодавця або нового кредитора, який має укладений з такою колекторською компанією договір, а також виключену з реєстру колекторську компанію.

Кредитодавець, новий кредитор у разі отримання від НБУ інформації про виключення відомостей про колекторську компанію з реєстру колекторських компаній зобов'язаний достроково в односторонньому порядку розірвати договір з такою компанією.

Контроль за діяльністю колекторської компанії (ст. 27 Закону)

Кредитодавець, новий кредитор зобов'язаний здійснювати у формах, встановлених НБУ, контроль за додержанням колекторською компанією встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) та має право вимагати від такої компанії усунення порушень. З цією метою кредитодавець, новий кредитор здійснює облік і розгляд усіх отриманих ним звернень про порушення прав споживачів при здійсненні колекторською компанією врегулювання простроченої заборгованості.

Кредитодавець, новий кредитор зобов'язаний достроково в односторонньому порядку розірвати договір з колекторською компанією, яка два та більше разів протягом року з дня першого отримання кредитодавцем, новим кредитором підтвердження інформації про порушення колекторською компанією встановлених

законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) вчинила порушення встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки).

Кредитодавець, новий кредитор зобов'язаний повідомити НБУ про закінчення строку дії договору, укладеного з колекторською компанією, та/або про дострокове припинення (розірвання) такого договору у строки та в порядку, встановлені НБУ.

У разі отримання кредитодавцем, новим кредитором від будь-якої особи, яка не включена до реєстру колекторських компаній, пропозиції щодо здійснення в його інтересах дії, що за суттю є врегулюванням простроченої заборгованості, такий кредитодавець, новий кредитор зобов'язаний не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання відповідної пропозиції повідомити про це НБУ у встановленому ним порядку.

12.5. Захист прав споживачів фінансових послуг і відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» захист прав споживачів здійснюється відповідно до законодавства про захист прав споживачів з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом та спеціальними законами.

Регулятор здійснює нагляд за дотриманням вимог законодавства про захист прав споживачів як складову нагляду за ринковою поведінкою, забезпечує реалізацію державної політики щодо захисту прав споживачів у межах своєї компетенції, визначеної законом, та у порядку, встановленому нормативно-правовими актами Регулятора, зокрема (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»):

✓ розглядає заяви, скарги, звернення споживачів та висуває надавачам фінансових послуг вимоги про усунення виявлених недоліків та/або недопущення їх повторення у майбутньому. Порядок розгляду надавачами фінансових послуг звернень споживачів та проведення ними особистого прийому споживачів визначається нормативно-правовими актами Регулятора;

✓ здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу (у частині реклами фінансових послуг) та за поширенням інформації про фінансові та супровідні послуги;

✓ застосовує до надавачів фінансових та супровідних послуг заходи впливу, коригувальні заходи, заходи раннього втручання та/або застосовує до посадових осіб юридичної особи або фізичних осіб – підприємців, які надають фінансові або супровідні послуги, адміністративні стягнення у разі виявлення за результатами розгляду справ про порушення прав споживачів порушень вимог законодавства України;

✓ перевіряє дотримання надавачами фінансових та супровідних послуг правил надання фінансових послуг та законодавства про захист прав споживачів;

✓ узагальнює практику застосування законодавства з питань захисту прав споживачів, на підставі такого узагальнення публікує на сторінках свого офіційного інтернет-представництва (офіційному веб-сайті) огляди типових порушень прав та законних інтересів споживачів, а також надає рекомендації щодо захисту таких прав та законних інтересів, у тому числі з питань підвищення фінансової обізнаності клієнтів щодо умов фінансових та/або супровідних послуг;

✓ забезпечує проведення роз'яснювальної роботи щодо захисту прав споживачів.

НБУ (зокрема, через спеціальний підрозділ – Управління захисту прав споживачів фінансових послуг) уповноважений на захист прав споживачів фінансових послуг і регулювання поведінки банків та небанківських фінансових установ щодо їхніх клієнтів. В НБУ виділяють **три основні напрями роботи у захисті прав споживачів фінансових послуг**:

✓ робота зі зверненнями громадян (Інструкція про організацію розгляду звернень громадян, проведення особистого прийому та забезпечення доступу до публічної інформації в Національному банку України, затверджена рішенням Правління НБУ від 14.05.2020 р. № 332-рш), терміни розгляду звернень встановлені Законом України «Про звернення громадян»;

✓ встановлення вимог до фінансових установ (закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про фінансові послуги та фінансові компанії»);

✓ нагляд за додержанням законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг та контроль за дотриманням законодавства про рекламу (в частині реклами у сфері фінансових послуг).

Безвиїзний нагляд та інспекційна перевірка НБУ – це основні форми нагляду за додержанням законодавства України про захист прав споживачів фінансових послуг.

НБУ у сфері споживчого кредитування в межах компетенції вживає заходів, спрямованих на припинення виявлених порушень прав споживачів, поновлення порушених прав споживачів, встановлення та усунення причин таких порушень, встановлення посадових осіб, відповідальних за виявлені порушення.

Також НБУ за порушення законодавства України про захист прав споживачів фінансових/платіжних послуг, про захист прав споживачів обмежених платіжних послуг та законодавства України щодо взаємодії із споживачами та іншими особами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки)/здійснення ризикової діяльності накладає адміністративні стягнення, застосовує до об'єктів нагляду штрафні санкції, а також має право застосовувати до об'єктів нагляду коригувальні заходи та/або заходи впливу в порядку, визначеному законодавством України.

Ознайомтесь із таким документом НБУ: Положення про здійснення Національним банком України нагляду за додержанням об'єктами нагляду законодавства України про захист прав споживачів фінансових послуг та обмежених платіжних послуг, вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості та внесення зміни до Положення про здійснення Національним банком України безвізного нагляду на ринках небанківських фінансових послуг, затверджене постановою Правління НБУ від 02.09.2022 р. № 198.

Споживач фінансових послуг має знати і про можливість оскаржити дії/бездіяльність НБУ. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації» оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду. **Запитувач має право оскаржити:**

- ✓ відмову в задоволенні запиту на інформацію;
- ✓ відстрочку задоволення запиту на інформацію;
- ✓ ненадання відповіді на запит на інформацію;
- ✓ надання недостовірної або неповної інформації;
- ✓ несвочасне надання інформації;
- ✓ невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
- ✓ інші рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації, що порушили законні права та інтереси запитувача.

✓ Оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації до суду здійснюється відповідно до КАС України.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про споживче кредитування» у разі порушення законодавства про захист прав споживачів фінансових послуг, у тому числі вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки), **НБУ має право у встановленому ним порядку застосувати такі заходи впливу, адекватні вчиненому порушенню:**

1) направити кредитодавцю, новому кредитору та/або колекторській компанії письмове застереження з вимогою про усунення виявленого порушення та/або вжиття заходів для недопущення такого порушення у подальшій діяльності (далі – письмове застереження);

2) накласти відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» штраф на кредитодавця, нового кредитора та/або колекторську компанію;

3) тимчасово заборонити колекторській компанії здійснювати врегулювання простроченої заборгованості;

4) виключити відомості про колекторську компанію з реєстру колекторських компаній (у випадку застосування до колекторської компанії два та більше разів протягом року заходів впливу, передбачених пунктами 2 і 3);

5) тимчасово зупинити або відкликати (анулювати) ліцензію кредитодавця-небанківської фінансової установи, нового кредитора-небанківської фінансової установи на провадження діяльності з надання фінансових послуг.

НБУ застосовує заходи впливу, передбачені цією частиною, з дотриманням принципів співмірності, врахування характеру та обставин вчинення порушення, причин, що зумовили вчинення такого порушення, заходів, вжитих для запобігання порушенню та його усунення, а також врахування наслідків порушення.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу може бути оскаржене в судовому порядку. Оскарження рішення НБУ не зупиняє його виконання.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу у вигляді накладення штрафу набирає чинності з дня прийняття такого рішення.

У разі якщо протягом місяця з дня набрання чинності рішенням про застосування заходу впливу у вигляді накладення штрафу

кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія письмово не повідомили НБУ про добровільне виконання такого рішення і таке рішення не було оскаржене в судовому порядку, таке рішення набуває статусу виконавчого документа, підлягає оформленню відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» та передається до органів державної виконавчої служби для примусового виконання згідно із законодавством.

У разі якщо рішення НБУ про застосування заходу впливу у вигляді накладення штрафу протягом місяця з дня набрання ним чинності оскаржене в судовому порядку та адміністративним судом відкрито провадження у справі про оскарження зазначеного рішення, таке рішення набуває статусу виконавчого документа з дня набрання законної сили відповідним судовим рішенням у такій справі з урахуванням строків, передбачених Законом України «Про виконавче провадження».

Кредитодавець, новий кредитор, колекторська компанія несуть перед споживачем відповідальність за завдану їхніми неправомірними діями шкоду у порядку, встановленому законом.

(не)Етичне врегулюванні простроченої заборгованості

Коли говоримо про етичне врегулювання простроченої заборгованості, то слід звернути увагу на неправомірні дії колекторської компанії, представники якої інколи неетично спілкуються з боржником і членами його родини, силоміць заходять до житла боржника, виселяють його з метою погашення заборгованості тощо. Тут ймовірно буде порушення норм Конституції України та КК України:

ст. 32 Конституції України: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. А отже, збирання, зберігання, використання та поширення особистої інформації про особу без її згоди є прямим порушенням чинного законодавства;

ст. 162 КК України «Порушення недоторканості житла»: незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, – караються штрафом від 50 до 100 нмдг або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. Ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років;

ст. 182 КК України «Порушення недоторканності приватного життя»: незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім випадків, передбачених іншими статтями цього Кодексу, – караються штрафом від 500 до 1000 нмдг або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк. Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду¹ охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, – караються пробаційним наглядом на строк від трьох до п'яти років або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. Важливо мати на увазі, що публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність;

ст. 189 КК України «Вимагання»: вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання), – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або таке, що завдало майнової шкоди у великих розмірах, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна. Вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах, або вчинене організованою групою чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, –

¹ Істотна шкода полягає у заподіянні матеріальних збитків, які в сто і більше разів перевищують нмдг.

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна;

ст. 355 КК України «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань»: примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання, – карається виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

За ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» захист прав споживачів, передбачених законодавством, здійснюється судом. При задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав.

Відповідно до ч. 5 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів»: у разі коли виконавець не може виконати (прострочує виконання) роботу (надання послуги) згідно з договором, за кожний день (кожну годину, якщо тривалість виконання визначено у годинах) прострочення споживачеві сплачується пеня у розмірі 3% вартості роботи (послуги), якщо інше не передбачено законодавством. У разі коли вартість роботи (послуги) не визначено, виконавець сплачує споживачеві неустойку в розмірі трьох відсотків загальної вартості замовлення. На думку Верховного Суду це законодавче положення слід трактувати так, що пеня має бути виплачена виконавцем та має рахуватися від суми, що складає грошовий вимір відплати відповідно до договору. Тобто відповідно до ч. 5 ст. 10 Закону у базі нарахування пені враховується розмір відсотків на суму вкладу або дохід в іншій

формі, що є платою фінансової установи за використання коштів споживачів (ст. 1058, 1061 ЦК України). Сама сума вкладу не може бути врахована в базі нарахування пені відповідно до приписів ч. 5 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів» (п. 67 *постанови Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 р. у справі № 761/16124/15-ц*¹). Тобто базою нарахування пені є розмір процентів, а не вся сума банківського вкладу.

Сплата виконавцем неустойки (пені), встановленої в разі невиконання, прострочення виконання або іншого неналежного виконання зобов'язання, не звільняє його від виконання зобов'язання в натурі.

Наведемо декілька постанов Верховного Суду у справах щодо захисту прав споживачів фінансових послуг.

*Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 16.08.2023 р. у справі № 176/1445/22*². Суть справи: невідомі особи своїми шахрайськими діями заволоділи доступом до додатку «Приват24» та безперешкодно зі сторони служби безпеки банку заволоділи грошовими коштами, які були на карткових рахунках Особа_1. Банк відмовився повернути Особа_1 грошові кошти як безспідставно списані з її карткових рахунків. Позивачу було рекомендовано звернутись до правоохоронних органів, що вона і зробила.

Також позивач вважала, що банком не було встановлено її вини у передачі вказаних даних третім особам. Відповідач відмовився у добровільному порядку повернути належні позивачу грошові кошти, тому Особа_1 вимушена була звернутись до суду з позовом.

Суд першої інстанції встановив, що відповідач не надав суду належних і допустимих доказів на спростування доводів позивача, не довів, що позивач своїми діями чи бездіяльністю сприяла у доступі до її карткового рахунку чи надала інформацію третім особам, що дало можливість ініціювати платіжні операції; ОСОБА_1 своїми діями чи бездіяльністю не сприяла втраті, незаконному використанню персонального ідентифікаційного номера (коду) або іншої інформації, яка дала можливість ініціювати платіжну операцію. Списання грошових коштів з карткових рахунків ОСОБА_1 відбулося не за її

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 р. у справі № 761/16124/15-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/103133074?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

² Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 16.08.2023 р. у справі № 176/1445/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112872788>.

розпорядженням і вона не повинна нести відповідальність за таку операцію.

Банк оскаржив в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції. Цікаво, що апеляційний суд прийняв сторону банку і більше того – зобов'язав Особа_1 сплатити судовий збір (у супереч ч. 3 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів», де зазначено, що споживач звільняється від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав).

Надалі касаційна скарга Особа_1 була задоволена, рішення суду першої інстанції лишилося в силі. Верховний Суд зобов'язав банк повернути позивачеві всю суму коштів, які були списані шахраями.

Враховуючи споживчий характер правовідносин між сторонами, Верховний Суд виходить з того, що стосовно належних та допустимих доказів сумніви та припущення мають тлумачитись переважно на користь споживача, який фактично є «слабкою» стороною в таких цивільних відносинах, як захист прав споживача, правові відносини останнього з банком фактично не є рівними. Також враховано попередні позиції Верховного Суду:

✓ сам по собі факт коректного введення вихідних даних для ініціювання такої банківської операції, як списання коштів з рахунку користувача, не може достовірно підтвердити ту обставину, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню ПІН-коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції (*постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03.07.2019 р. у справі № 537/3312/16-ц*);

✓ встановивши, що банком не доведено вчинення дій чи бездіяльності, які сприяли втраті, незаконному використанню персонального ідентифікаційного номера (коду) або іншої інформації, яка дає можливість ініціювати платіжні операції за кредитною картою, а клієнтка банку, виявивши безпідставне списання коштів, повідомила банк та правоохоронні органи щодо цього факту, врахувавши наявність кримінального провадження, в межах якого встановлюється особа, яка протиправно заволоділа грошовими коштами, суд першої інстанції відмовився від задоволення вимог банку і прийняв рішення на користь клієнта банку (*постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.06.2018 р. у справі № 691/699/16-ц*).

Особливу категорій справ складають справи про не виплачені грошові кошти за договором вкладу, припинення дії договору вкладу

та повернення суми вкладу та належних відсотків, якщо договір було укладено у кримській філії банку до анексії Криму. З цього приводу див., наприклад: *постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10.05.2023 р. у справі № 522/5513/19¹, від 21.02.2024 р. у справі № 757/16432/21-ц².*

Також слід звернути увагу на норми ЦК України. Так, за ч. 2 ст. 616 ЦК України: суд має право зменшити розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів щодо їх зменшення. Наприклад, кредитор не повідомляє боржника про заборгованість, не вживає заходів для її погашення, нараховує пеню і лише по спливу трьох років (коли спливає строк позовної давності відповідно до ст. 257 ЦК України) подає позов до суду. Тут цікава ситуація, що позовна давність за кредитом становить три роки, а позовна давність до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) – один рік (ч. 2 ст. 258 ЦК України).

Деякі ключові позиції Верховного Суду:

✓ пеня є нестійкою і має штрафний, а не компенсаційний характер, вона не входить до відповідного зобов'язання, її розмір та розмір визначені Законом України «Про захист прав споживачів» за неналежне надання виконавцем банківських послуг споживачам, то нарахування та стягнення такої пені має бути чинним у національній валюті України (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.03.2019 р. у справі № 761/26293/16-ц³*);

✓ незгода позичальника з умовами кредитного договору після його укладення не є підставою для визнання такого договору недійсним (*постанова Верховного Суду у складі колегії судів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.04.2022 р. у справі № 756/6038/20⁴*);

¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10.05.2023 р. у справі № 522/5513/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/110807076?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.99542617.614065539.1721498976-1318897984.1658599628#_gl=1*1vjfsif*_gcl_au*NTg0MzEwNDA2LjE3MTcxNDU2MzU.

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21.02.2024 р. у справі № 757/16432/21-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/117373805>.

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.03.2019 р. у справі № 761/26293/16-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/81574008>.

⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії судів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12.04.2022 р. у справі № 756/6038/20. URL:

✓ якщо банк не ознайомив клієнта про конкретні умови обслуговування кредитної карти, то вважається, що клієнт повинен оплачувати отриманий кредит на умовах визначених загальними положеннями ЦК України. Тобто, якщо йдеться про проценти, то це проценти у розмірі облікової ставки НБУ... За неналежне виконання свого зобов'язання з оплати заборгованості за кредиткою банк може нараховувати лише інфляційні втрати та 3% річних за ст. 625 ЦК України. Тобто, якщо банк звертається з позовом про стягнення боргу, то суд стягує лише суми виданого тіла (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 342/180/17*);

✓ *постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2022 р. у справі № 496/3134/19*² (пункти 31.33, 31.34): Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків, викладених у постанові Верховного Суду від 01.04.2020 р. у справі № 583/3343/19 й постанові Верховного Суду від 15.03.2021 р. в справі № 361/392/20, та зазначає, що умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10.06.2017 р.), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до ч. 1, 2 ст. 11, ч. 5 ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування». Велика Палата Верховного Суду нагадує, що у разі коли вона відступила від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні в одній зі справ Верховного Суду України, Великої Палати Верховного Суду чи Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати), згідно з ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суди враховують висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду (див.: постанови Великої Палати Верховного Суду від 31.10.2018 р. у справі № 161/12771/15-ц (п. 88), від 26.06.2019 р. у справі № 761/9584/15-ц (п. 93), від 01.04.2020 р. у справі № 520/13067/17 (п. 27.3), від 30.06.2020 р. у справі № 264/5957/17 (п. 43)). Тобто відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні в одній зі справ Верховного Суду України, Великої Палати Верховного Суду чи Верховного Суду у складі колегії суддів (палати,

https://verdictum.ligazakon.net/document/103963178?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 342/180/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/82998244>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.07.2022 р. у справі № 496/3134/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105423479>.

об'єднаної палати), означає відступлення від аналогічних висновків, сформульованих раніше в інших постановках Верховного Суду України, Великої Палати Верховного Суду чи Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) (постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 р. у справі № 359/3373/16-ц (п. 73));

✓ відповідно до ч. 1 ст. 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Відтак для кваліфікації послуг головним є предметний критерій: предметом договору про надання послуг є процес надання послуг, який не забезпечує досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності... Не всі договори, які опосередковують зобов'язальні відносини з фінансовими ресурсами, вписуються в класичну модель послуг. Крім того, договір банківського вкладу послугою в зазначеному розумінні не є, адже вкладник як замовник такої «послуги», нічого не оплачує – навпаки, оплатність цього договору є зворотною: саме вкладник отримує відсотки за депозитом. Крім того, результат депозитної операції як фінансової послуги в інтересах вкладника не можна визнати невіддільною діяльністю від банку та необігоздатним, бо грошові кошти, виплачені як відсотки за депозитом, очевидно є найбільш ліквідним та визнаним обігоздатним майном. Отже, у системі договірних зобов'язань, що запроваджена ЦК України, договір банківського вкладу (депозиту) є договором *sui generis* (свого роду), який не може бути кваліфікований як різновид договору про надання послуг... За договором банківського вкладу (депозиту) банк надає вкладнику послугу, поняття якої трактується в розумінні Закону про фінансові послуги та Закону України «Про захист прав споживачів», але не в розумінні ЦК України (п. 47 – 50, 56 *постанови Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 р. у справі № 761/16124/15-ц*¹);

✓ банківські виписки з рахунків позичальника є належними та допустимими доказами у справі, що підтверджують рух коштів за конкретним банківським рахунком, вміщують записи про операції, здійснені протягом операційного дня, та є підтвердженням здійснених за день операцій. Тобто виписки за картковими рахунками можуть бути

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 25.01.2022 р. у справі № 761/16124/15-ц.
URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/103133074?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

належними доказами щодо заборгованості за кредитним договором (постанови Верховного Суду від 16.09.2020 р. у справі № 200/5647/18, від 25.05.2021 р. у справі № 554/4300/16-ц, від 23.08.2023 р. у справі № 564/282/16-ц).

Проаналізуйте новітню вітчизняну судову практику із справах, пов'язаних із розрахунковими, кредитними, валютними правовідносинами.

Позасудове вирішення спорів щодо захисту прав споживачів фінансових послуг

Під час позасудового вирішення спорів споживачу фінансових послуг передусім рекомендовано звертатися до керівництва установи, працівником якої, на його думку, порушено права споживача.

Наступний крок – це звернення до НБУ (про це йшлося вище).

Також є такі інституції, як Офіс бізнес-Омбудсмена, а у деяких країнах – Служба фінансового омбудсмена.

Проаналізуйте спроби впровадити інститут фінансового омбудсмена в Україні. Розгляньте практику діяльності Офісу бізнес-Омбудсмена в Україні.

Також можливою є **медіація** – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (відповідно до Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р.)¹.

На європейському рівні створення інституційного механізму позасудової мережі захисту прав споживачів фінансових послуг розпочалося після прийняття Рекомендації Європейської комісії № 98/257/ЄС від 30.03.1998 р. «Про принципи, які застосовуються до органів, відповідальних за позасудове врегулювання спорів» та Рекомендації Європейської комісії № 2001/310/ЄС від 04.04.2001 р. про принципи роботи позасудових органів, залучених до консенсусного вирішення споживчих спорів. Це є акти так званого м'якого права (soft law). Далі були акти вторинного законодавства ЄС з питань досудового вирішення споживчих спорів: Директива № 2008/52/ЄС Європейського

¹ На кафедрі фінансового права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка працюють три сертифікованих медіатори (Н.Я. Якимчук, Н.М. Ковалко, В.Г. Савенкова), які у своїх навчальних дисциплінах всебічно пропрацьовують зі здобувачами освіти кейси з медіації у фінансовій і податковій сферах, активно впроваджують на практиці принципи позасудового вирішення спорів.

парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. (набула чинності 13.06.2008 р.), Директива 2013/11/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21.05.2013 р. про альтернативне вирішення спорів за участю споживачів (Директива ADR) та Регламент 524/2013/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21.05.2013 р. про вирішення спорів у споживчій сфері онлайн (Регламент ODR). Також є Європейський кодекс поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediation Providers) 2018 р.

Проаналізуйте практику впровадження медіації при розгляді фінансових спорів в Україні та європейських країнах.

Література до теми 12

1. Алгоритм захисту прав споживачів фінансових послуг: практичний помічник клініциста (за результатами роботи Юридичної клініки Школи права УКУ). Львів. Юридична клініка Школи права Українського католицького університету, 2020. 128 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/Algoritm-zahystu-prav-spozhyvachiv-finposlug.-UKU.pdf>.

2. Бачо Р.Й. Розвиток ринків небанківських фінансових послуг (аналітичний та інституційний аспекти): дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08. Харків, 2018. 713 с. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Bacho-R.Yo_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2018.pdf.

3. Буга Г.С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса: Гельветика, 2022. 404 с.

4. Громова А.О. Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2021. 249 с. URL: http://old.univer.km.ua/doc/specvr/diss_Gromova.pdf.

5. Захист прав споживачів фінансових послуг на деокупованих територіях України: практичний посібник клініциста / Шолкова Т.Б. (2.3, анкетування), Гарбінська-Руденко А.В. (2.4), Кабанов В.І. (2.1), Кармаліта М.В. (розділ 1), Мацелик Т.О. (2.2), Субіна Т.В. (розділ 3). Київ: Алерта, 2020. 270 с. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/Posibnyk-Zahyst-prav-spozhyvachiv-fin.-poslug.-Irpın.pdf>.

6. Крегул Ю.І., Радченко О.Ю. Захист прав споживачів фінансових послуг: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 264 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIXNw==/7e5c8e7bf919a340bb29e3b0cb1a823c.pdf>

7. Одинак О.О. Цивільно-правове регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2023. 260 с. URL: https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/odunak/Diser_Odynak.pdf.

8. Пацурківський П.С., Гаврилюк Р.О. Українська доктрина захисту прав споживачів фінансових послуг: між Скіллою етатизму і Харибдою людиноцентризму. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 2. С. 116-124. URL: <https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2020/17.pdf>.

9. Плотнікова М.В., Руденко Л.Д., Швагер О.А. Європейські стандарти захисту прав споживачів фінансових послуг: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2023. 332 с. URL: https://kmeep.law.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/eufin_navchalnyj_posibnyk-1.pdf.

10. Порадник клініциста: правила надання правової допомоги споживачам фінансових послуг: навч.-метод. посібник/ За заг. ред. Р.О. Гаврилюк. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича, 2020. 164 с. URL: <https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/books/poradnyk-klinitsysta.pdf>.

11. Рейнгольд А.В. Основи методики розслідування шахрайства в інтернет-комерції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2023. 25 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12027/автореф%20Рейнгольд.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

12. Святошнюк С.С. Цивільно-правове регулювання надання фінансових послуг в Україні: дис. ... докт. філософії з галузі знань 08 «Право». Одеса, 2023. 194 с. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/razovi_spec_vcheni_rady/df130812023/diss_Sviatosh_nuk_ss.pdf.

13. Чаплинський К.О. Методика розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів: монографія / К.О. Чаплинський, А.Е. Жилін, М. М. Єфімов. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 218 с. URL: https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13319/Чаплинський%20К.О._Методика%20розслідування%20шахрайства%20у%20сфері_preview.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК Оксана Анатоліївна

ВАЛЮТНЕ ПРАВО

Підручник

Серія «Наукова школа фінансового права
імені Лідії Воронової»

Комп'ютерна верстка: Чалчинський В.І.

Дизайн обкладинки: Іванов П.В.

Формат 70*100/16

Папір офсетний 80гр. Гарнітура Century Schoolbook

Умовн.-друк. арк 26. Обл.- вид. арк 22,40

Замовлення № 1023-0310

Підписано до друку 21.10.2024р.

Видавець - ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»

04050, м. Київ, вул. Юрія Ілленко, буд. 63

Тел.. 099 552 15 04

ph-artec@ukr.net

www.book-on-demand.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного серія ДК №4779 від 15.10.14р.